

Holland=
 Halsters
 Historiske
 Samfunds
ÅRBOG
 for
 1888

Redaktionsudvalg:

Rektor *L. Willesen*, Nykøbing F.

Lærer *A. H. Bendsen*, Bandholm.

Lærer *Svend Jørgensen*, Toreby, Søllested.

Henvendelser vedrørende Aarbogen bedes rettet til sidstnævnte.

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Aarbog XXXVI
1948

V Række – Bind III

Register
Aarbog XXXIV–XXXVI

Indhold

Dr. phil. <i>Fridlev Skrubbeltrang</i> :	Side
Christian D. F. Reventlow, som danske Historikere har set ham	383
Fhv. Kontorchef <i>Emil Ammentorp</i> :	
Anders Nielsen Ammentorp 1724—1797, Sognepræst til Tirsted, Skørringe og Vejleby Menigheder.....	401
Forstander, cand. theol. <i>F. Elle Jensen</i> :	
En gejstlig Paternitetssag.....	432
Forfatteren <i>Anthon Fuglsang</i> :	
Da Sandflugtens Dæmpning stod paa i Danmark.....	437
Overlærer <i>Rasmus Nielsen</i> :	
Valgene til den grundlovgivende Rigsforsamling paa Lolland- Falster 5. Oktober 1848.....	442
Adjunkt, cand. mag. <i>Marius Hansen</i> :	
Udgravningerne paa Slotø. Foreløbig Meddelelse.....	499
Kgl. Ordenshistoriograf, Dr. phil. <i>Louis Bobé</i> :	
Statsminister C. D. F. Reventlow i Hjemmet.....	535
Grosserer <i>Alfred Larsen</i> :	
Fra Horbelev Præstegaard.....	548
<i>Smastykker</i> :	
Mindesten for C. D. F. Reventlow i Christanssæde Slots- park, ved <i>Carl Østen</i>	562
Træk fra Gedesby omkring 1860, ved <i>Carl Østen</i>	563
Erindringer fra Vesterborg, ved <i>Anders Lund Skaftø</i>	565
Mikmuskage, ved <i>Jens Wolsing</i>	569
<i>Fra Bogverdenen</i> , ved <i>Svend Jørgensen</i> og <i>Sv. Laursen</i>	571
M. P. Schmidt: Falsterske Livsbilleder. — Niels Skriver Svendsen: Flod og Dige. — Nakskov-Samfundets Aarskrift IV. — De samvirkende lolland-falsterske Landboforeninger 1897—1947. — Marius Hansen: Vestlollands Landmands- forenings Virksomhed gennem 100 Aar. — Lolland-Falsters	

	Side
Stiftsmuseums Aarsberetning 1946. — Danmarks Frihedskamp. — Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1947. — H. C. Broholm: Danmarks Bronzealder, 3. Bd.	
<i>Aarsberetning</i>	577
<i>Uddrag af Regnskabet</i>	579
<i>Nye Medlemmer</i>	579
<i>Register for Aarbøgerne XXXIX—XXXVI (Række V) ved Svend Jørgensen</i>	I—XXIII

Christian D. F. Reventlow,

som danske Historikere har set ham.

Af Fridlev Skrubbeltrang.

Den 11. Marts 1948, paa 200-Aarsdagen for Statsminister C. D. F. Reventlows Fødsel, vil en fjern Reformtids Førerskikkelse blive fejret i Skrift og Tale. I store og klare Træk vil hans Billede stige frem og hans Gerning lyse paa Baggrund af den Tid, der gik forud, en af de mørkeste Perioder i den danske Bondes Historie. Faa Statsmænd har øvet et Livsværk med saa vidtrækkende og lykkelige Følger for deres Samtid, og faa politiske Personligheder staar saa uomstridte i Eftertidens Dom som Grev Reventlow. Han var jo ikke blot Hovedmanden ved Bondefrigørelsen i det 18. Aarhundredes Slutning, men virkede med Held for en Række betydningsfulde økonomiske, sociale og kulturelle Reforme i Perioden 1784—1814. I hans Hæderskrans synes kun at mangle det, der vil blive fejret som et Hundredaarsminde i den samme Marts Maaned: det maalbevidste Arbejde for vort Folks politiske Frihed. Saa langt kunde den oplyste Enevældes bedste Mænd endnu ikke se, selv om Reventlow i sin senere Ministertid høstede smertelige Erfaringer for et kongeligt Diktators Uholdbarhed.

Der er ved første Øjekast noget overraskende og beskæmmende i, at vor Historieforskning ikke har givet os en fyldig og tidssvarende Biografi af C. D. F. Reventlow. Mange Afhandlinger og bindstærke Værker kaster Lys over hans Liv og politiske Virksomhed, men *Bogen* om Reventlow har vi ikke. I Forordet til den nyeste Skildring, Dr. Hans Jensens „Chr. D. Reventlows Liv og Gerning“ (1938), efterlyser Forfatteren med god Grund „det ud-

tømmende Værk, der burde foreligge om en saa banebrydende Skikkelse i vor Historie“. Men i Virkeligheden er det ikke svært at forstaa, hvorfor et saadant Værk savnes. Reventlows Livsgerning er saa at sige mur- og nagelfast forbundet med den almindelige Danmarkshistorie, tydeligst med hele den landbohistoriske Udvikling, men heller ikke vor Folkeskoles eller vort Forstvæsens Historie kan skildres, uden at Reventlows Indsats indgaar som et uundværligt Led i Helheden. Betegnende nok blev den første — og største — Reventlow-Biografi i ret udpræget Grad en danmarkshistorisk Fremstilling.

I Oktober 1827 døde den højtfortjente Statsmand efter 14 Aars Otium paa sine lollandske Godser, en Periode, der for Landet som Helhed var præget af Statsbankerotens og senere Landbrugskrisens lammende Virkninger. Disse Forhold var sikkert medvirkende til, at det ikke i Hast lykkedes at skabe et historisk Værk om den sidste af Reformtidens førende Skikkelser. I 1828 udsatte det kgl. danske Videnskabernes Selskab en Prisbelønning for „en ved Indhold og Foredrag fyldestgørende Levnetsbeskrivelse af Geheime-Statsminister Grev Christian Ditlev Frederik Reventlow, fornemmelig med Hensyn til hans Virksomhed som Kongens Embedsmand og Statens Borger“. Men Indbydelsen blev gentaget uden at give Resultat. Atter i 1834 blev Prisen udsat, og Selskabet fandt det nu nødvendigt at fremhæve, „at det tilsigtede Mindeskrift ikke vilde svare til Hensigten uden at udbrede sig over den Deel af Fædrelandets Historie, som stod i væsentlig Forbindelse med den Foreviges vide Embedskreds... samt at det ikke var et egentligt Veltalenhedsværk, som Selskabet vilde fremkalde, men et historisk Skrift, som endogsaa ikke burde have anden Art af Veltalenhed end den af Historien værdige Fremstilling“.1)

Det var Baggrunden for den unge historisk interesse-rede Jurist, den senere som Statistiker bekendte *A. F. Bergsøes* 2 Binds Værk: „Geheime-Statsminister Greve Christian Ditlev Frederik Reventlows Virksomhed som Kongens Embedsmand og Statens Borger“. Det udkom

ti Aar efter Statsministerens Død og var tilegnet „Danmarks sjette Frederik, som i den hensvundne Tid først som Kronprinds, senere som Konge, fremkaldte de Foranstaltninger, hvis Skildring udgjør Hovedgjenstanden for

Statsminister Greve C. D. F. Reventlow, f 11. Marts 1748, d. 11. Oktober 1827.
(Efter Maleri af C. A. Jensen).

dette Skrift“. Det faldt Bergsøe naturligt at yde den endnu levende Monark en rigelig Del af Hyldesten, men han gjorde en anden Forfatters Ord til sine, naar han fandt det „mærkeligt og beklageligt, hvor liden grundig Kundskab selv de mere Oplyste have om de ædle, gjen-nemtænkte og heldbringende Reformere, hvori *Reventlow* havde saa stor en Deel, og som grundede *hans* Ære, medens de stiftede Danmarks Lykke“.?)

Bergsøe var vel ikke nogen særlig betydelig Skribent, men han var en nøgtern Skildrer for sin Tid. Som god Oplysningsmand regnede han Historieskrivningens Vidnedsbyrd for et „langt skjønnere og varigere Mindesmærke“ end alle Triumfbuer og Billedstøtter. „Her blændes vi ikke af nogen ydre Pragt og Storhed; her tale Handlingerne for sig selv, saa at vi ikke behøve at stole paa Andres usikkre Domme, her see vi ikke blot Resultaterne af den daadrige Virksomhed, men tillige Virksomheden selv, de Betingelser, under hvilke den er fremtraadt, de Bevæggrunde, der have ledet den, de Hindringer, som have standset og de Omstændigheder, som have fremmet den“.3)

Havde Bergsøe været fuldt paa Højde med denne ideale Forestilling om Historikerens Opgaver og Muligheder, vilde vi have faaet netop den Skildring, vi endnu savner. Men naturligvis kunde ingen Forsker faa Adgang til eller suverænt beherske det vældige Kildemateriale, der maatte afgive Grundlaget for en uangribelig Historiens Dom. Det fremgaar klart af Bergsøes Bemærkninger om uordnede og utilgængelige Arkivalier, da han senere maa forsvare sig mod en Beskyldning for uensartet Benyttelse af Aktstykker til Reformlovgivningens Historie. Imponerende er det alligevel, hvad B. har fundet frem. Udførligt gennemgaar han ikke blot det væsentligste af den lovgivende og administrerende Virksomhed, som Reventlow tog fremtrædende Del i, han omtaler ogsaa Forarbejder, der endnu ikke havde ført til Maalet (Bestræbelserne for en ny Matrikel, Vejanordning, det fortsatte Arbejde for Skovbrugets Udvikling m. v.). Bergsøe var som saa mange Levnedsskildrere tilbøjelig til at give sin Helt Hovedæren for, hvad der blev gennemført under dennes Ledelse eller Medvirken, men hans Fremstilling er samtidig et saa fyldigt Stykke Tidshistorie, at Reventlows Personlighed undertiden næsten forsvinder i al denne Sagkundskab. Stærkere end Bergsøes egne anerkendende Ord virker Udtalelser fra Reventlows Samtid, som den belæste Forfatter nu og da citerer. Knud Lyne Rahbek huskede saa-

ledes fra den store Landbokkommissions første Tid, hvorledes „den ordveiede, paa Berømmelser strengelig sparsommelige Wadum kaldte Reventlow med en ham ualmindelig Begejstring, som dybt har indpræget sig i mit Minde, en *stor Mand*“.⁴⁾

Det er den alsidigt virksomme, omsorgsfulde og besindige Embedsmand og Godsejer, der træder tydeligst frem i Bergsøes brede Skildring. I Tilslutning til et Citat fra en Artikel af C. N. David i „Fædrelandet“ taler han med Henblik paa Reventlow om det betydningsfulde i at indse, „hvorledes den gradvise Forbedring kuns efter modent Overlæg med Sindighed og Rolighed, efter forsigtig Bortrydden af de dem modstræbende, i det Forbigangne rod-fæstede Forhold, kan indføres“.⁵⁾ Det synes Bergsøe magtpaaliggende at faa fastslaaet, at Reventlow i lige Grad forsvarede Godsejeres og Bønders lovlige og naturlige Rettigheder. Han fremhæver, at Reventlow under Colbjørnsens Fejde mod de jyske Proprietærer 1790—91, ved sin „næsten mageløse Popularitet“ blev skaanet for de hadefulde Angreb, der blev rettet mod hans Medarbejder for den gode Sag. Der er næppe Tvivl om, at Bergsøe, mens han skrev, var paavirket af den socialpolitiske Situation i Landet. De raadgivende Stænderforsamlinger havde kort forinden begyndt deres Virksomhed. Nye Landboreformer stod paa Dagsordenen, og under ændrede Former vilde Godsejeres og Bønders Talsmænd møde de gamle Stridsspørgsmaal, især i Fæste- og Hove- risagen. Bergsøe maatte regne med, at man fra en vis Side vilde være paa Vagt overfor en Fremstilling, der forherligede Bondefrigørelsen paa Godsejerstandens Bekostning. Han var forsigtig — men ikke forsigtig nok.

I Maanedsskrift for Litteratur anmeldte P. A. Tutein, Marienborg, der var Godsejernes Fører i Roskilde Stænderforsamling, i 1837 1. Del af Bergsøes Værk. I Forordet til Værkets 2. Del replicerer B. Han godkender i det store og hele Tuteins statsøkonomiske Betragtninger som et Supplement til sin Fremstilling. Derimod protesterer han mod Tuteins Paastand om, at han i sit Værk „skyder en

større Skyld over paa den daværende Godsejerklasse, end den fortjener“. Bergsøe er meget omhyggelig i sine Forsikringer om, at han netop har søgt at undgaa at lade sig vildlede af den lidenskabelige Tone, der herskede i Reformtidens Stridsskrifter, ligesom han har bestræbt sig for at kontrollere alle anførte Træk. Men hvad det mørke Tidsbillede angik, kunde han støtte sig til ældre Embedsmænds Udsagn.⁶⁾

En Nutidslæser vil hos Bergsøe finde adskilligt, der er karakteristisk for Oplysningstidens „Veltalenhedsværker“ med deres Iver for at strø Blomster overalt, hvor Helten har sat sin Fod (B. taler f. Eks. om „Reventlows herlige dissenterende Votum“ i en Tiendesag). Og den afsluttende Karakteristik magter Bergsøe ikke helt, selv om han bl. a. fremhæver Reventlows utrættelige Flid, hans dybt religiøse Indstilling og hans Frihed for Forfængelighed og Standsfordomme („hans stadige Iver for at indskrænke Privilegiernes Virksomhed, skjønt han selv hørte til de Privilegeredes Klasse“). Men værdigt og træffende siger han tilsidst om Reventlow: „Han staar klart for det hele Folks Ihukommelse som Frihedens, Arbejdsflidens og Oplysningens Talsmand ved Tronens Side“.⁷⁾

Om Reventlows Virksomhed paa Pederstrup og Christianssæde, hvor han jo hele sit Liv hørte hjemme, har Bergsøe forholdsvis lidt, men det hører til Gengæld til det mest levende i hans Skildring. I en naturlig og trohjertig Tone fortæller han om den gamle Godsejer, der i sin sidste Tid var blevet for afkræftet til at tage sine daglige Spadsereture, men „ligesom til Afsked“ kørte ud til Bønderne hver Dag: „Han sad da ofte hele Timer hos dem og talte med dem om deres huuslige Forhold, de forbigangne Dage, om de Besværligheder disse havde medført, om deres Agerbrug, og om paa hvad Maade de kunde sørge for deres egen og deres Børns Fremtid, og naar han saa forlod dem, da var han saa vel til Møde og pleiede da at sige: „Der er dog Gud skee Lov skeet meget Godt i Bondestanden, og den ædle og oplyste Bonde er og bliver min Sjæls Glæde og Trøst“.⁸⁾ Naar Bergsøe

siger, at Reventlow var „indtil Begeistring glad ved at tænke paa den Deel, som han selv havde havt i den nye Tingenes Orden“, da ser man ogsaa hos den gamle Reventlow Glimt af den Ild, som flammer i de ungdommeligt frejdige Breve, han paa Tærskelen til sin Manddoms Bedrifter kunde skrive til sin Søster.

Bergsøes Reventlow-Skildring var ikke bestemmende for den følgende Tids Opfattelse af den store Reformtids Mænd. Fra de nationalliberale Historieskriveres Side kunde man ikke vente nogen rundhaandet Ros over Enevældens Støtter, selv om Reformvennerne fra det 18. Aarhundredes Slutning hørte til de mest anerkendte. *C. F. Allen* viser i sin „Haandbog i Fædrelandets Historie“ en levende Interesse for Almuens Kaar, men Bondefrigørelsens Hovedmænd: A. P. Bernstorff, Reventlow og Chr. Colbjørnsen karakteriseres kun med Ordet „ædle“. Heller ikke et saa populært Værk som *A. Fabricius*: „Illustreret Danmarkshistorie for Folket“ giver i sine første Udgaver (1854—55 og 1862) et virkeligt Indtryk af C. D. F. Reventlows Indsats og Personlighed, mens f. Eks. Ove Høegh-Guldbergs Billede tegnes overordentlig smukt. Ofte maa man forbausnes over „Rollefordelingen“ i de ældre Fædrelandshistorier. I *Ludvig Chr. Müllers* „Danmarks Historie“, der først blev afsluttet af J. T. A. Tang i 1892, staar Tyge Rothe øverst blandt Bonde- og Borgerfrihedens Forkæmpere i Reformtiden, og Juristerne Henrik Stampe og Chr. Colbjørnsen synes mere fremtrædende end Reventlow. Ret kortfattet hedder det om Reventlow bl. a., at han fik „Sæde i den store Landbokommission, gennem hvilken han med Ære knytter sit Navn til de store Reformere, som den Bernstorffske Regjering saa heldig satte i Værk“. Mest værdsættes hans Virksomhed paa Krongodset i Nordsjælland, og fra Tidsskriftet „*Minerva*“ (Okt. 1788) citeres i en Fodnote hans Tale til Arvefæsterne paa Frederiksborg 15. August 1788, et af de mest folkelige Udtryk for Reventlows alsidige Arbejde i Bondefrigørelsens Tjeneste“.⁹⁾

En mere uforbeholden Anerkendelse af C. D. F. Re-

ventlow som de store Landboreformers Hovedmand møder man i den historiske Litteratur fra Stavnsbaandsløsningens Jubilæumsaar 1888. Den folkelige Historiker Gaardejer *N. Rasmussen Søkilde*, der hørte hjemme paa Brahetrolleborg-Eggen, var blandt de første til at fremhæve Brødrene Reventlows Gerning i den store Reformtid, men han viste en naturlig Forkærlighed for Ludvig Reventlow, hvis Virksomhed han havde mest Kendskab til fra Arkiverne og gennem den mundtlige Overlevering.

Det er *Edvard Holm*, det 18. Aarhundredes samvittighedsfulde Skildrer, der har givet os det Billede af den store Reformtids Mænd, som almindeligt godkendes den Dag i Dag. En kritisk Gennemgang af Aktstykker fra Samtiden, navnlig Landbokommissionens Papirer, lader ham ikke i Tvivl om, hvem der fra først af var den drivende Kraft i den Reformbevægelse, der førte til praktiske Resultater. „Tager man Landbokommissionens Forhandlinger som en Helhed . . ., da er det ubestrideligt, at Reventlow — for slet ikke at tale om hans store Fortjeneste, at have faaet Kommissionen nedsat — har arbejdet mere i den end nogen anden, at han i meget vigtige Spørgsmaal ved sine udførlige Betænkninger har givet Grundlaget for Forhandlingerne og havt stor Indflydelse paa disse, saaledes i Tiden efter 1790 baade med Hensyn til Ordningen af Hoveriet og Tienden“.¹⁰) Men retfærdigvis fremhæver Holm, at andre Kommissionsmedlemmer ved deres Forslag virksomt bidrog til Reventlows dygtigt affattede Plan til Stavnsbaandsløsningen, og at Colbjørnsen havde Hovedæren for den store Fæstelov af 1787, ligesom han i Landbokommissionens mest betydningsfulde Periode „paa en uovertræffelig Maade“ var dens Sekretær og Forhandlingsleder.

Da Holm skrev „Kampen om Landboreformerne“ (1888), følte han sig mest tiltrukket af Colbjørnsens ildfulde, højtbegavede Personlighed, der taler til os gennem hans Indlæg og Forestillinger i Landbokommissionen og senere hans Forsvar for Reformlovgivningen under Proprietærfejden. I 6. Bind af sin Danmark-Norges Historie

(1720—1814) er Holm mere fortrolig med Breve fra Chr. Reventlows Haand, og Billedet af den unge, begejstrede Politiker ses ogsaa i Lys af hans indtil Overmod livlige Breve til Søsteren Louise Stolberg i Sommeren 1786. Den næsten alt for ligevægtige Statsmand, som Bergsøe skildrede, bliver ikke blot en Overvejelsernes, men en Handlingens Mand med et ynglingeagtigt Gaa-paa-Mod. Hvad der udmærkede Reventlow baade som Privatmand og Statsmand, var hans store Virkelyst og den Varme, hvormed han gik i Brechen for en Sag. Holm finder, at Reventlow i den store Landbokommission viste „en Iver og en Flid, der ikke kunde være større“, og at han kastede sig ud i Kampen for Landboreformerne „med formelig Begejstring“.¹¹⁾

Edv. Holm saa i Reventlow en Politiker af en sjælden smuk og ren Karakter. „Han hører ubestridelig til dem, hvis Minde bør holdes højt i Ære. Selv om han maaske ikke var nogen overlegent begavet Mand, saa havde han Evne til at se sundt og klart paa Forholdene, han var en livlig bevæget Natur, havde et varmt Hjerte for de fortrykte i Samfundet, var samvittighedsfuld, nidkær og dygtig som Embedsmand...“. At Reventlows Modstandere kunde anse ham for uduelig og overfladisk, stempler Holm som „Vidnesbyrd om Partilidenskab“, han priser den lykkelige Besindighed, Reventlow kunde vise, naar det gjaldt, og fremhæver, at „der var noget fint og ædelt i den Maade, paa hvilken han bekæmpede sine Modstandere under Forhandlingerne“.¹²⁾

Som et træffende Eksempel paa Reventlows ridderlige Kampmaade anfører Holm hans Sammenstød med Baron Poul Abraham Lehn, der i heftige Ord vendte sig mod Forslag om en Stavnsbaandsløsning, der efter Lehns Mening vilde straffe „den Proprietær, som med Bekostning, Indsigt og Flid havde forskaffet sig Mængde af Folk“.¹³⁾ I sit Svar gik Reventlow klart imod, hvad man kunde have anset for hans personlige Interesse, og brød Staven over Godsejervældet: den aristokratiske Republik (Reventlow tænkte vel paa Polen) havde ofte været den

haardeste og mest ulykkelige Statsforfatning. Og saa fulgte en personlig Erklæring, der indeholdt Reventlows socialpolitiske Trosbekendelse og gjorde hans Hjerte Ære: „Saa stor en Lykke, som jeg anser det for at være Jordegodsejer, saa stor en Ære jeg endog sætter deri, ved at befordre mine underhavendes Vel at lægge Grunden til mange Familiers bestandige Lyksalighed, saa forhadte ere mig alle de muelige Rettigheder, ved hvilke mine underhavende kunde underkastes min, mine Børns eller mine Fuldmægtigers vilkaarlige Behandling, og mere maae de endnu være forhadte af Landets Herre og af andre Statens Medlemmer, som enten selv kunne sukke under dem eller see deres Medborgere ved dem mishandlede og fornærede“.¹⁴⁾

Edv. Holm forsvarer ogsaa Reventlow mod en Anklage, der ramte hans nære Venner i den Bernstorff-Schimmelmannske Kreds med helt anderledes Vægt, nemlig Paastanden om, at den store Reformven ikke kunde ordentlig Dansk. Det modbevises af hans Betænkninger, af Breve og Notater, hvor han endda kan foretage Rettelser bort fra tyske Laaneord. Holm fremhæver de nationale Følelser, der ytrede sig i Reventlows Handlinger, men nu og da ogsaa direkte i Udtalelser som „Enhver af os, der føler dansk Blod i sine Aarer“ og „Ingen Nation har til alle Tider vist mere Troskab end de danske“.¹⁵⁾ Holm har Øje for det helt usædvanlige i Reventlows Henvendelse til de første Arvefæstere paa Frederiksborg. Det var noget ukendt i dansk Historie, at en af Statens højeste Embedsmænd holdt en Tale til Bønderne ved en saadan Lejlighed — „hvilket Brud paa gammeldags bureaukratisk Aand!“¹⁶⁾

Paa eet Punkt fandt Holm nogle Gran af Sandhed i Reformmodstandernes Opfattelse af Reventlow. Vel skød de langt over Maalet, naar de vilde regne ham for Rænkesmed og Partigænger, „men magtlysten var han unægtelig, og det er højst sandsynligt, at han har kunnet være dygtig hensynsløs“. Holms Formodning var sikkert rigtig. Ogsaa blandt Reventlows Venner var man tilbøjelig til at

tage for givet, at hans Vilje blev Lov. Reventlows „ejendommelige Iver“ i hans Henvendelse til Kronprinsen i September 1788, da det gjaldt om at sikre Stavnsbaandsløsningens praktiske Gennemførelse, virker som noget nær en Befaling til den unge Medkæmper for den gode Sag: „Jeg beder Deres kgl. Højhed at beskjerme Eders priseligste Værk, Bondestandens Frigjørelse, imod de Hindringer, som saa mange ellers vil vide at lægge det i Vejen . . . Haabet at tilintetgjøre Bondens Frihed ved for det første at faa Forordningens Bydende sat ud af Kraft er ikke opgivet, det tør jeg forsikre Deres kgl. Højhed med den fuldkomneste Vished.“ Reventlow naaede da ogsaa sit Maal.¹⁷⁾

I Jubilæumslitteraturen fra 1888 opfattes C. D. F. Reventlow og Chr. Colbjørnsen nærmest som Ligemænd, naar Vurderingen gælder Reformernes Gennembrudstid, Landbokommissionens to første Aar med de store Fæsteloze og Stavnsbaandsløsningen. Men paa længere Sigt maatte Reventlow regnes for den betydeligste Politiker, alsidigere i sine Interesser, sikrere i sit Kendskab til Landets Erhvervsforhold og mere udholdende i sine Reformanstrengelser. Reventlows Idealisme kunde ogsaa fængsle den nye Tids freds- og fremskridtsvenlige Historikere. *J. A. Fredericia* omtaler ham først som den store praktiske Administrator, der kunde optræde lidt kejtet ved Hoffet. „Men der var hos ham en ejendommelig Forening af en begejstret, noget naiv Tro paa Fremskridtets Magt, paa Menneskehedens Forædling og en rolig klar Dømmekraft med Hensyn til det opnaaelige i de Sager, der laa for til Afgørelse. Han drømte om Verdensfreden, hvor Nationerne arbejdede fredelig sammen til aandelige og materielle Formaals Fremme, og hvor Krigene var ophørte, idet Nødvendigheden dog en Gang havde lært Regenterne og Folkene at holde op med, hvad han kaldte „denne forfærdelige Dumhed og dette gruelige Selvmord“.“ Videre anføres i Professor Fridericias korte Rids, at Reventlows patriotiske Begejstring ikke forledte ham til at overvurdere Landets militære Styrke: „Danmark

har ikke Magt til at bygge en eneste Fæstning og skal heller ikke have Magt dertil“, et Reventlow-Citat, der vel maatte overraske Hørups Samtid. Reventlow skildres endvidere som „en virkelig Menneskeven“, der ogsaa ivrede for Negrenes Frigørelse.¹⁸⁾

I 1895 paabegyndte *Louis Bobé* Udgivelsen af „Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds“, der indtil 1932 udkom i 10 Bind, en enestaaende Kilde til Oplysning om Kulturlivet i de Reventlow-, Bernstorff- og Schimmelmanske Hjem, rig paa Oplysninger ogsaa om politiske Forhold. Allerede 1. Bind bragte C. D. F. Reventlows Breve og Dagbogsoptegnelser i Udvalg, der sammen med hans Hustrus Breve, udgivet af *Chr. B. Reventlow* under Titlen „En dansk Statsmands Hjem omkring Aar 1800“, giver et meget levende og sympatisk Billede af Reventlow som Statsmand og Privatmand. Her ser man hele den menneskelige Baggrund for Reventlows offentlige Virksomhed, som Bergsøe ikke havde Betingelser for at kende, og som heller ikke Edv. Holm var fuldt fortrolig med. L. Bobé holder sig mest til den kultur- og personalhistoriske Skildring, men har mere glimtvis givet et Indtryk af Reventlows Vækst, til han stod som den modne Reformpolitiker, hvis store Arbejdsindsats udsprang af et fysisk og aandeligt Kraftoverskud: „Aar for Aar blev han dog mere staalsat i Kampen og voksede sig stærkere og stærkere i Troen paa sin Gerning, alle Angreb, al Modstand prellede af mod hans mægtige Skikkelse . . . Mismod over Skuffelser kunde kun forbigaaende kue Reventlows livsbekræftende Sjæl, hans dybe Guds frygt og sjældne fysiske Kraft.“¹⁹⁾

I danmarkshistoriske Fremstillinger fra Begyndelsen af Aarhundredet er Ludvig og Christian D. F. Reventlow begge fremtrædende. Men kun den sidste er Statsmand, og i nyere Skildringer rider han ofte alene. Det er Tilfældet i *Erik Arups* korte „Rids af Danmarks Historie“ (1921), hvor det om „de store Reformers Regering“ efter 1784 bl. a. hedder: „Sjælen i denne Regering var Guds-ejeren Christian Ditlev Reventlow til Christianssæde,

den ædleste Statsmand, Danmark har fostret ...; i hans Sind var fast Alvor, dyb Kærlighed til Friheden, lys Tilid til Menneskene og endog hensynsløs Handlekraft forenet, saa at han med Rette af sine nærmeste fik Navnet „den gode Kæmpe“.²⁰⁾

De sidste 10—12 Aar har bragt en Række nye landbohistoriske Studier, ikke mindst vedrørende den store Reformtid. Den Reventlow-Colbjørnsenske Landbopolitik er taget op til Undersøgelse under delvis nye Synspunkter. *Axel Linvald* havde i „Kronprins Frederik og hans Regering 1797—1807“ (1923) skildret Reventlow som den praktiske Landbruger, der „kendte Grænserne for Lovparagraffers Indflydelse“ og nærede liberalistiske Forhaabninger om, at Udviklingen efter Stavnsbaandsløsningen vilde gøre det mindre paakrævet at værne Bønderne mod Overgreb, f. Eks. gennem en Hoverilovgivning. Men i 1930'erne satte en anden af Enevældens Historikere Reventlows Liberalisme under Debat.

Under Forarbejderne til Værket „Dansk Jordpolitik 1757—1919“ var Dr. *Hans Jensen* tydeligt inspireret af det Syn paa den ældre Reformlovgivning, som Retshistorikeren Fr. Vinding Kruse i 1929 havde givet Udtryk for, naar han bl. a. skrev: „Det tjener vore Statsmænd i det 18. Aarhundrede, navnlig Reventlow og Colbjørnsen, i høj Grad til Ære, at de havde den fornødne praktiske Sans og nøje Kendskab til det virkelige, at de ganske instinktivt kun fulgte Frihedsideerne i Nedbrydningen af den gamle Ordning, men ikke fulgte Generaliseringerne. De gennemførte, uden egentlig at være sig det klart bevidst, samtidig med den nye Erhvervsfrihed og den nye private, særskilte Ejendomsret, et *nyt Tvangssystem*, hvorved de beholdt Udviklingen under Friheden og Privatkapitalismen fast i deres Haand og tvang den ind i Baner, som den siden har fulgt, til overordentlig Gavn for dansk Landbrug...“²¹⁾ Allerede Edv. Holm talte om Reformvennernes „Beskyttelsessystem“, og Hans Jensen finder i det 18. Aarhundredes sidste Trediedel en Brydning mellem to reformpolitiske Retninger: den ene engelsk

paavirket og udpræget liberalistisk, den anden i højere Grad bestemt af de hjemlige Forudsætninger og derfor indstillet paa Bondebeskyttelse gennem Lovgivning og Administration. At den sidste Retning sejrede, syntes mere forstaaeligt for den, der netop oplevede 1930'ernes Krise, som fremkaldte de talrige Landbrugsordninger og bragte Liberalismen i Støbeskeen.

Hans Jensens Opfattelse af Hovedlinien i de store Landboreformer er angivet i selve Titlen paa „Dansk Jordpolitik“ 1. Del: „Udviklingen af Statsregulering og Bondebeskyttelse indtil 1810“. Han ser i Colbjørnsen den mest fremtrædende Repræsentant for denne Politik, mens „Chr. D. Reventlow dog ikke stod paa et saa absolut Standpunkt med Hensyn til det nødvendige i en Bondebeskyttelse“. For Reventlow var Statsreguleringen kun et Overgangsstadium, men overfor Broderen Ludvigs stærke Indsigelse forsvarede han den betydningsfulde Indskærpelse af Bondens Ret til Livsfæste (Frd. af 19. Marts 1790).²²⁾ Helst vil Hans Jensen opfatte Reventlow som „den udprægede Frihedsmand“, der kun modstræbende valgte Statsindgrebene: „Han var dybt overbevist om, at der paa Frihedens Grund vilde opstaa en helt ny og lykkelig Bondestand; med mindre Begejstring, men ledet af en praktisk, opportunistisk Sans, der kendetegner ham som den ægte Statsmand, gik han med til de restriktive Bestemmelser, der skulde tjene til at værne og opretholde Bondestanden under de nye Forhold...“²³⁾ Andetsteds siger han: „Det skyldtes Reventlows store Fordomsfrihed og hans Kærlighed til Danmarks Bondestand, at han i saa vid Udstrækning som mulig kunde gaa med til en ny positiv, bondebeskyttende Landbolovgivning... Landmanden Reventlows særlige Sans for Frihedens Betydning mødtes paa den heldigste og mest frugtbare Maade med Juristen Colbjørnsens energiske Vilje til at gøre den tvingende Lov gældende i alle Forhold, hvor det af samfundsmæssige Grunde kunde synes nødvendigt“.²⁴⁾ — Det stod næppe Hans Jensen helt klart, at han ved denne Rollefordeling fraskrev Reventlow en langt større Del af Æren

for Reformlovgivningen, end rimeligt var. Allerede i 1787 viste Reventlow ved sin Holdning i Militi- og Husmandsspørgsmaal, at han veg ikke tilbage for Statsindgreb, der var begrundet i Almenvellet.²⁵⁾

I 150-Aaret for Stavnsbaandets Løsning udsendte Landhusholdningsselskabet *Hans Jensens* „Chr. D. Reventlows Liv og Gerning“. Den nye Reventlow-Biografi indeholdt ikke meget nyt Stof, men var langt fyldigere end *Arthur Petersens* lille populære Bog „Greve Chr. D. F. Reventlow til Christianssæde“ (1929). Hans Jensen havde udnyttet det Kildemateriale, der 100 Aar efter Fremkomsten af Bergsøes Værk forelaa trykt, og hertil kom hans særlige Kendskab til vigtige landbohistoriske Aktstykker. Han skildrer udførligt Reventlows alsidige Virksomhed og vurderer hans landbopolitiske Grundindstilling som ovenfor citeret. Interessant er Fremstillingen af Reventlows Arbejde for Folkeoplysning, hvor han vel var det 18. Aarhundredes Mand, „men han vilde ikke mindre end de senere Grundtvigianere en virkelig oplivende Skoleundervisning, baaret frem i Frihed af Lærere, der selv var tilstrækkelig grebet af den Kundskab, de skulde bringe videre“.²⁶⁾ Af Reventlows Religiositet har Hans Jensen en mere sammentrængt Karakteristik i Biografisk Leksikon: „Hans religiøse Tænkemaade kan bestemmes som liggende paa Overgangen fra Pietismen til Rationalismen og var stærkest udpræget paa de Punkter, hvor de to Retninger var beslægtede, særlig i Fremhævelse af den Kristnes moralske og samfundsmæssige Pligter. Modsat den egentlige pietistiske Retning havde Reventlows Form for Guds frygt et Indhold af umiddelbar Livsglæde og frejdig Fortrøstning.“ Det var en Indstilling, der tillod ham at samle sig helstøbt og praktisk om de nærværende Op-gaver.²⁷⁾

Blandt Kilderne til Forstaaelse af Reventlows Personlighed er ogsaa et Par udmærkede Malerier. Et af dem er malet af Jens Juels dygtige Elev Hans Hansen, der undertiden i sin Menneskeopfattelse var fuldt paa Højde med Mesteren. Om det Portræt, der viser os Reventlow i hans

fulde Kraft, skriver Historikeren *Vilh. la Cour*: „Hele den afklarede Myndighed, der var forbundet med saa megen Mildhed, hele den selvsikre Ro, hvormed Reventlow lagde og gennemførte sine Planer, lyser ud af dette kraftige Ansigt med det faste Blik og den tæt sluttede, men ikke

Statsminister Greve C. D. F. Reventlow.
(Efter Maleri af Hans Hansen).

strenge Mund. Det er en Mand, hvis fromme Guds frygt og stærke Arbejdstrang finder Udløsning i et lykkeligt Hjemliv og en virksom Gerling til sine Medborgeres Bedste²⁸⁾

Historikernes Opfattelse af Reventlows Personlighed vil næppe ændres væsentligt i den kommende Tid, saa lidt som i de 120 Aar siden hans Død. Men Vurderingen af hans mægtige Embedsvirksomhed er endnu ikke saa

fast underbygget, at man er sikret mod Overraskelser. Reventlows politiske Motiver er langtfra overalt tilstrækkeligt belyst. Han var utvivlsomt en god Taktiker og forstod at gøre virkningsfuld Propaganda for Reformernes Sag, f. Eks. var hans Holdning overfor den ansete Baron Lehn bestemt af, at han vilde vinde ham for sig. Men Reventlow led ogsaa adskillige Nederlag og blev vistnok efterhaanden nødt til at tage større Hensyn til det i Praxis saa indflydelsesrige Godsejerflertal.

Til Reventlows bedste Egenskaber hørte hans redelige Samarbejdsvilje. Med al sin Handlekraft var han en Politiker, der omhyggeligt forberedte alle vigtige Fremstød, rede til at søge Raad hos mange andre end sine Arbejdssællere i Regering og Landbokommission. Det gør Indtryk at se en Landinspektør sidde i en vestjysk Landsby og under Pavser i Udskiftningsarbejdet være travlt optaget af at læse og kommentere Reventlows Betænkning over Hoveriet, for til sidst selv at udarbejde et jysk Hoveriforslag til Vejledning for Reventlow, der jo havde mindst Indsigt i Halvøens Forhold. Flere andre Mænd modtog samme Opfordring, og Reventlow noterede sig deres Synspunkter.²⁹⁾ Efter den første Skuffelse over at være forbigaaet, da der sidst paa Aaret 1788 blev udnævnt nye Statsministre, gør han sig klart, at de nyudnævnte er gode, retskafne Mænd: „... til Trods for alle dem, som havde haabet det modsatte, ville de bestræbe sig for i Fællesskab med os at fuldføre det gode, der er begyndt“. I Tillid hertil genvandt Reventlow hurtigt sit sunde Lyssyn.³⁰⁾

Det var den alsidige Samfundsinteresse og den utrættelige Vilje til Samarbejde, der gjorde Reventlow til Reformbevægelsens ledende Kraft fremfor nogen. Derfor hører han til de Politikere, som det ikke falder svært at tænke sig overført fra Enevældens til Folkestyrets Tidsalder.

Henvisninger.

1) Se Forord til A. F. Bergsøe: Christian Ditlev Frederik Revent-

lows Virksomhed (1837), 1. Del, S. V f. — 2) Anførte Sted, S. X. — 3) Anf. Værk, 1. Del, S. 1. — 4) K. L. Rahbek: Erindringer IV, S. 19. — 5) Bergsøes Værk, 1. Del, S. 53 f. Jfr. „Fædrelandet“ Nr. 1. — 6) Bergsøes anf. Værk, 2. Del, S. IX i. og Maanedsskrift for Litteratur, XVII, S. 475—549. — 7) Bergsøes anf. Værk, 2. Del, S. 302. — 8) Smstds., S. 297. — 9) Ludvig Chr. Müllers Danmarkshistorie, udg. af J. T. A. Tang, 6. Del (1884), S. 535 og 537 f. — 10) Edv. Holm: Kampen om Landboreformerne i Danmark i Slutningen af det 18. Aarhundrede, S. 132. — 11) Kampen om Landboreformerne, S. 95. — 12) Anf. Værk, S. 95. — 13) Den for Landboevæsenet nedsatte Commissions Forhandlinger, S. 259, jfr. Kampen om Landboreformerne, S. 141 f. — 14) Landbokommissionens Forhandlinger, S. 269 f. — Holm, anf. Værk, S. 142. — 15) Kampen om Landboreformerne, S. 96 f. — 16) Anf. St., S. 99 — Danmark-Norges Historie VI, 1. Del, S. 57. — 17) Kampen om Landboreformerne, S. 199 f. — 18) J. A. Fridericia: Den danske Bondestands Frigjørelse, S. 74 f. — 19) Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog 1927, S. 128 og 129. — 20) Erik Arups anf. Skrift, S. 46 f. — 21) Fr. Vinding Kruse: Ejendomsretten I, S. 247 f. — Hans Jensens anf. Værk, I, S. 7. — 22) Dansk Jordpolitik I (1936), S. 168—71. — 23) Dansk biografisk Leksikon XIX, S. 433 (Hans Jensen). — 24) Hans Jensen: Chr. D. Reventlows Liv og Gerning (1938), S. 224. — 25) Se min Bog „Husmand og Inderste“ (1940), S. 314 f. — 26) Chr. D. Reventlows Liv og Gerning, S. 201. — 27) Dansk biograf. Leksikon XIX, S. 431. — 28) Vilh. la Cour: Danmarks Historie II, S. 233 (Billedtekst). — 29) Festskrift til Knud Fabricius, S. 224 f. og 228 f. — 30) Chr. B. Reventlow: En dansk Statsmands Hjem I (1902), S. 145. — Reventlowske Papirer I, S. 97.

Anders Nielsen Ammentorp

1724—1797

Sognepræst til Tirsted, Skørringe og Vejleby
Menigheder

Af *Emil Ammentorp*.

Anders Nielsen Ammentorp blev født den 2. Januar 1724 i København. Den 4. samme Maaned er „Anners, Niels Pedersen Hyrekudskens i Compagniestræde og Ellen Hansdatter, Deres Søn døbt af Hr. Mag. Sidelman“ i hellig Geistes Kirke. Jens Borres Bryggers Hustru fra Brolæggerstræde bar og holdt Barnet over Daaben. Madam Anne Christensdatter fra Raadhusstræde holdt Huen. Fadder var Johan Buch.

Niels Pedersen stammede fra Gaarden Ammundtorp (i et af Christian IV i Aaret 1600 udstedt Mageskiftebrev — Kronens Skøder I 335 — kaldet Amendtorp) i Hästveda Sogn, Østra Goinge Herred i Skaane, ca. 15 km Nordøst for Hessleholm og ca. 30 km Nord for Christiansstad, og vides fra Skaane at være flyttet til København, hvor han indtil sin Død i Juni 1725 ernærede sig som Hyrekusk (Vognmand) med Bopæl i Compagnistræde. Om han kaldte sig Ammentorp, eller om Navnet først er antaget af hans Børn, vides ikke, men i hvert Fald bar Sønnen Anders det og førte det videre som Familienavn for sine Børn.

I Ægteskabet var foruden Sønnen Anders en Datter Inger Nielsdatter Ammentorp og en Søn Peder Nielsen Ammentorp.

Inger Ammentorp var født 1717 og blev 1748 gift med

Skriftsætter (Typograf) Christian Ballum. En Søn af dette Ægteskab var N. R. Ballum, Præst i Kjeldby paa Møen, hvis Datter var Inger Birgitte Ballum, der blev den berømmelige Hans Christian Ørsteds højt skattede Hustru.

Pder Nielsen Ammentorp var født 1721 og blev Skoleholder i Borre paa Møen. Senere blev han — uagtet han var ustuderet — af Biskop Harboe kaldet til Sogndegn i Borre. Han var gift først med Kirsten Mortensdatter og efter hendes Død med Birgitte Borring. I disse Ægteskaber var der i hvert Fald 4 Børn, 2 Sønner, der døde som smaa, og 2 Døtre. Han døde 8. Marts 1786 og blev den 16. s. M. „jordet med Ceremoni“.

Et halvandet Aars Tid efter den lille Anders' Fødsel blev Moderen Enke ved Niels Pedersens Død i Juni 1725. Skiftet afholdtes d. 20. Marts 1726. Enken Ellen Hansdatter boede da til Leje hos Isenkræmmer Johan Buch i Compagnistræde. Arven var 124 Rdl. 3 Mark og 4 Sk., der deltes mellem Enken og Børnene saaledes, at Enken fik 62 Rdl. 1 Mark 4 Sk., hver af Sønnerne 24 Rdl. 5 Mark $7\frac{1}{2}$ Sk. og Datteren 12 Rdl. 2 Mark $11\frac{3}{4}$ Sk.

Enkens Kaar synes saaledes at have været beskedne, men i hvert Fald var hun i Stand til, da Anders var 10 Aar gammel, at lade ham frekventere Københavns latinske Skole. Om sin Barndom og sine senere Aar indtil Præstevielsen har han efter den Gang ved Præsteordinationen fulgt Praksis afgivet en paa Latin affattet Selvbiografi, der blev indført i et Hefte betitlet „Corriculum vitæ candidatorum“, der findes i Fyens Bispearkiv, som nu opbevares i Landsarkivet for Fyen. Den lyder i Oversættelse saaledes:

„Andreas Ammentorp er født i København den 2. Januar 1724 som Søn af københavnsk Borger Niels Pedersen. Efter allerede i min spæde Barndom at være bleven faderløs, frekventerede jeg fra mit tiende til mit tyvende Aar Københavns Skole, og efter at jeg med Held havde tilendebragt disse Aar, dimitterede Skolens daværende berømmelige Rector Clemens Schade mig til Universitetet. Prydet med den berømmelige Conrector Casper Munthes

Vidnesbyrd tog jeg i Løbet af 3 Aar med Guds Hjælp mine Examinere, og straks derefter blev jeg efter guddommelig Beslutning et Degnekald overdraget paa Lolland af Patronen Hans Excellence Greve Reventlow. I dette Kald har jeg nu i over 16 Aar med Guds naadige Bistand fungeret saaledes, at det har behaget Gud paa samme Sted at overdrage mig Præsteembede, idet jeg nu er blevet kaldet til at være Medtjener i Ordet ved Tirsted, Skøringe og Vejleby Kirker, hvortil jeg af mit inderste Hjerte paakalder den almægtige Guds naadige Hjælp og Bistand. Af dette Stifts Biskop, den højærværdige Jacob Ramus, blev jeg indviet i Odense den 16. August 1765“.

Student blev Anders Ammentorp altsaa 1744, og den 12. Juni 1747 blev han teologisk Kandidat med Karakteren „*haud illaudabilis*“. Det bemærker herved, at den Omstændighed, at man fik „*haud illaudabilis*“ eller „*non contemnendus*“ ikke var Bevis paa daarlig Begavelse, men kun paa, at man havde indskrænket Studiestoffet. Man kunde nemlig „læse“ til en bestemt Hovedkarakter, en Ordning, der først ophævedes ved Universitetsfundatsen af 7. Maj 1788 IV § 10.

I den Ligtale, der 1797 blev holdt over Anders Ammentorp, hedder det: „Efter at han havde fuldendt sine akademiske Studeringer, var hans første Lykkes og Æres Dag ved Guds besynderlige Styrelse at prædike i Cabinettet i Kjøbenhavn og for dette Steds daværende, nu salige Kirkepatron. I hans meget yndige Tale- og Syngeevner fandt det høje og naadige Herskab et saadant Behag, at det besluttede at gøre ham lykkelig og æret. Den førstgivne Lykkelighed var, at han 23. Maj 1748 blev kaldet til at være Degn ved Vesterborg Menighed“. Med andre Ord, Ejeren af Pederstrup Gods Greve Reventlow har overværet hans Prædiken og har fundet saa megen Behag i den unge Mands Fremtræden, at han ansatte ham som Degn i Vesterborg i Lollands Sønder-Herred.

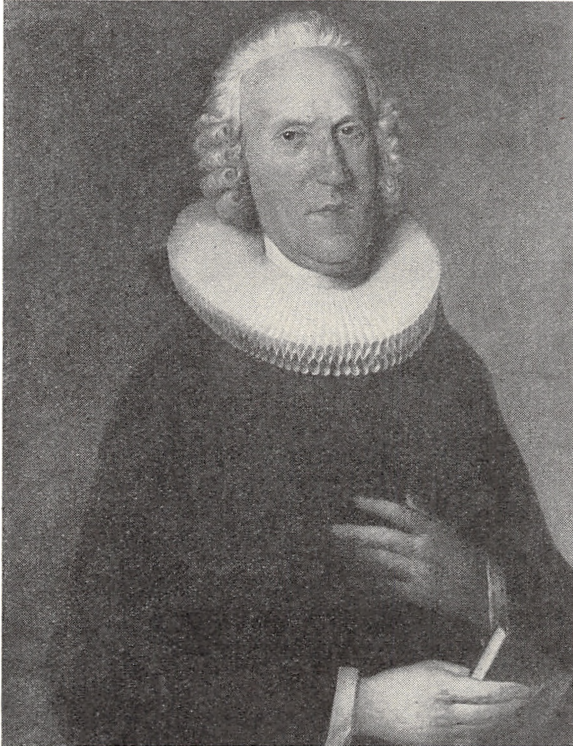
Denne Ansættelse satte Anders i Stand til den 6. August 1748 at indgaa Ægteskab med *Inger Margrethe Jørgensdatter Ancher*.

Bruden var født den 4. Februar 1722 som Datter af „ædle og velfornemme Mand Jørgen Ancher, Birkedommer til Hesselager og Glorup Birker, og den gudhengivne Matrøne Elisabeth Barop. Jørgen Ancher var født til Verden 6. Juli 1673 i Glemminge Taagerop beliggende i Scaane Ingelstedt Herred og han døde 12. Februari 1734. Hans Fader var Herredt-Høffding til bemeldte Glimminge Herret ved Navn Christen Nielsen boende i Taagerop. Elisabeth Ancher var født i Christian Stad i Scaane 1682 den 30. Juli og 1706 den 16. Marti stod Jørgen Anchers og Elisabeth Barops Bryllup udi Lands Crone i Scaane“. I den af Hans Nicolay Ancher forfattede Fortegnelse, hvorfra disse Meddelelser er hentede, er givet følgende Oplysninger om Birkedommer Jørgen Anchers Børn:

„Ao 1707 d. 19. Februari er vor elste Søster *Christiane* Ancher fød til Verden. Ao 1708 d. 3. December er vor Søster *Agnete* Ancher fød. Ao 1711 d. 28. May er vor Broder *Zacharias* Ancher fød. Ao 1713 d. 15. December er vor Søster *Elisabeth* Ancher fød. Ao 1716 d. 15. December er vor Søster *Karen* Ancher fød. Ao 1719 den 4. Februari er vor Broder *Joachim* Ancher fød i Hesselager Skrivergaard i Fyen. Ao 1722 d. 4. Februari er min elskelige Søster *Inger Margethe* fød. Ao 1726 d. 25. Januari er Jeg *Hans Nicholay* Ancher fød i Hesselager i Fyen. NB. Jeg er minst for jeg er den sidste, lever alle vel i Herrens Bestemmelse det ynskes af eders Broder H. Ancher. Min lille Søster *Christiane* ynsker jeg at spørge, hun er bleven gift og faaet en god Mand“.

Denne henrivende naive Optegnelse med dens troskyldige Ønske for den betænkelig aldrende ældste Søster er ikke uden Interesse for vort Emne. Den viser, at den velfornemme Birkedommer havde hvilet 14 Aar i sin Grav, da Datteren Inger Margrethes Bryllup stod. Det fejredes derfor hos hendes den Gang 37 Aar gamle Broder Zacharias Ancher, der var Sogndegn i Ølstykke paa Sjælland. Endvidere er den ejendommelig derved, at medens Hans Nicolay for alle sine andre Søskenes Vedkommende nøjes med tørt at opføre deres Navne og Fød-

slesaar, saa medgiver han Søsteren Inger Margrethe den smukke Betegnelse: „min elskelige Søster“. Naar vi sammenholder dette Udtryk med de rørende Ord, hvormed den gamle Anders Nielsen Ammentorp i 1789 omtaler sin afdøde Hustru i Brevet til Sønnen Christian Ditlev, faar

Anders Nielsen Ammentorp.

vi et levende Indtryk af, at Familiens Stammaeder har været en god og indtagende Kvinde. Yderligere har Fortegnelsen Interesse derved, at den lader ane en gammel Venskabsforbindelse mellem de to Familier hidrørende fra deres fælles Hjemstavn i Skaane. Maaske var der Slægtskab med Præsten Paul Ancher, der var født 1630 i Hovby i Ingelsted Herred i Skaane, og som indlagde sig Berømmelse ved sin Medvirken til Bornholms Befrielse i 1658.

Det unge Ægtepar flyttede saa ind i Degneboligen i Vesterborg. I dette Sogn ligger Herregaarden Pederstrup, der hørte under Grevskabet Christianssæde. Det Herskab, Andes Ammentorp kunde takke for Kaldelsen til Vesterborg, var Greve Christian Ditlev Reventlow, og at denne

Inger Margrethe Jørgensdatter Ancher.

har været vel tilfreds med den unge Degn, kan vi slutte deraf, at han allerede den 27. November 1748 kaldede ham til Degn i Tirsted, Skørringe og Vejleby Pastorat i Lollands Fuglse Herred. Her fik han sin Bolig i Skørringe, hvor han har haft Hjemsted lige til sin Kaldelse til Sognepræst. Dette fremgaar deraf, at Daabshandlingen saavel for den ældste som for den yngste af Børnene er foregaaet i Skørringe, og at de mange af Børnene, som

døde i deres unge Aar, er begravede paa Skørringe Kirkegaard.

Som sædvanligt i de Tider var Ægteskabet meget frugtbart. Der fødtes ialt 12 Børn, af hvilke dog kun 5 blev saa gamle, at de som fuldvoksne kunde træde ud i Livet.

Børnene var følgende:

1. Hans Jørgen, f. 21/7 1749, død 4/6 1818.
2. Mette Lisbeth, f. 26/7 1750, hjemmedøbt og straks efter død.
3. Johanne Marie, f. 10/6 1751, død 7/11 1759 — 8 Aar gammel.
4. Ellen Margrethe, f. 23/5 1752, død 14/5 1753.
5. Christiane Frideriche, f. 29/9 1753, død 19/1 1829.
6. Christian Ditlev, f. 17/10 1754, død 7/3 1759.
7. Ellen Margrethe, f. 25/5 1756, død 29/1 1773, 16 Aar gammel.
8. Andrea Elisabeth, f. 2/1 1758, død 27/2 1776, 18 Aar gammel.
9. Christian Ditlev, f. 27/12 1759, død 18/10 1820.
10. Niels Ancher, f. 1/2 1761, død 14/7 1763.
11. Johan Ludvig Carl, f. 13/6 1763, død 1830.
12. Niels Ancher, f. 4/9 1765, død 1846.

Som anført flyttede Anders Ammentorp i Efteraaret 1748 ind i Degnegaarden i Skørringe. Den Gang lønnedes, Degnene udelukkende med Naturalier (bortset fra Højtidsofrene), og det betydningsfuldeste var Boligen med tilhørende Jorder. Disse udgjorde ikke et samlet Areal, men laa som spredte Lodder i Bymarken og var af Størrelse som en jævngod Bondegaards. Besætningen af Heste, Køer, Faar og Svin var ofte ret stor, og Degnens Residens var derfor i Almindelighed en firlænget Gaard med et ca. 10 Fag langt Stuehus indeholdende i Gavlen Storstuen, op til den Dagligstuen og desuden Forstue, Sovekammer, Køkken, Bryggers m. v. Husstanden bestod foruden af Familien af et Tyendehold af Karle og Piger, og der har derfor været nok at tage Vare paa baade for

Degnen selv og for den flittige Husmoder. Var der saa ogsaa en stor Børneflokk, kan vi tænke os til, hvilken livlig Travlhed og Munterhed, der har været til alle Aarets Tider.

Foruden af selve Bedriften havde Degnen Indtægt bl. a. af Kornløn 2 Skp. Byg af hver Gaard og 1 Skp. Byg af hver Halvgaard, Paaskerente $\frac{1}{2}$ Snes Æg og 1 Brød af hver Gaard. Paa en bestemt Dag indfandt Bønderne sig med Degnekørnet som oftest i rigeligt Maal, hvorfor Degnen gjorde „Degnegilde“. Topmaalt Skæppe lønnes med topmaalt Krus. Den Dag har der været susende Travlhed i Degnegaarden.

Degnen havde i det væsentlige sin Gerning i Kirken. Der skulde han undervise Ungdommen i Katekismus og Salmevers, lede Kirkesangen gaaende op og ned ad Kirkegulvet og ringe Fredklokken. Den Ungdom, som ikke hørte til Kirkebyen, skulde han Søndag Eftermiddag „naar det var dejligt Solskin og Børn kunde komme af Huse“, give samme Undervisning. Disse Ungdomsmøder var som Regel velbesøgte og endte med et lille Gilde i den Gaard, hvor Mødet afholdtes.

De søgne Dage var Degnen — hvis han ikke tillige var Skoleholder — ikke meget optaget af Forretninger. Dog skulde han besøge Embedsbreve for Sognepræsten — den saakaldte „Provstetaske“ — med Breve baade fra Bisp, Provst og Præster. Denne Postbudtjeneste kunde, selv om Degnen ikke gik til Fods, men var ridende, mange Gange være besværlig og ubehagelig. I Høstens Tid skulde han omkring paa Bøndermarkerne tage Tiende af Kornet, før det blev kørt hjem, desuden skulde han bistaa ved Begravelser m. v. Det pinlige for de universitetsuddannede Degne var deres Underordningsforhold til Sognepræsterne, som ofte viste Mangel paa Hensynsfuldhed.

Det alt beherskende Midtpunkt i Egnens Liv var Christianssæde Slot, „Det høje Hus“, som Bønderne kaldte det, vel ikke blot fordi det i vid Omkreds var det eneste Hus paa mere end et Stokværk, men ogsaa fordi her

residerede det højfornemme Herskab, af hvis naadige Velvilje saa meget i Sognene afgang. Da Ammentorp kom til Egnen, var Godsbesidderen Greve Christian Ditlev Reventlow, født 10. Marts 1710, altsaa da Ammentorp tiltraadte Degnekaldet, en endnu ung Mand. Kun 19 Aar gammel var han bleven hvid Ridder og i 1735 Kammerherre. I 1765 blev han Geheimekonferensraad og i 1769 Elefantridder. I 1737 ægtede han Johanne Sophie Frederikke Baronesse Bothmar, den engelske Gesandts Datter.

Ved Faderens Død i 1738 havde han arvet bl. a. Grevskabet Christiansborg (hvilket Navn, da Kongeslottet i København kom til at hedde Christiansborg, ændredes til Christianssæde). Grev Reventlow, der levede den største Del af sit Liv fjernt fra Hovedstaden beskæftiget med Administrationen af sine vidtstrakte Besiddelser, var en varmtførende Mand, der ved sin faderlige Omsorg for sine Bønder og Undergivne tjente sine berømte Sønner, der arvede hans menneskekærlige Sind, som Forbillede for hele Livet¹). Allerede 1754 mistede han sin Hustru, der døde kun 35 Aar gammel, og ægtede 1762 Charlotte Amalie Komtesse Holstein, Datter af den højt fortjente og for sin ædle Karakter lovprieste Statsminister, Grev Johan Ludvig Holstein til Ledreborg.

Det er saaledes utænkeligt, at Anders Ammentorp kunde faa bedre Herskab og Patron end ham, som havde kaldet ham til Degn og senere skulde ansætte ham som Sognepræst. Overfor dette overvældende fornemme Herskab har han vidst at finde sin rette Plads baade med Takt og Værdighed, derom har vi et Vidnesbyrd gennem den Velvilje, hvormed Greverne Reventlow, baade Faderen og Sønnerne, utrætteligt fulgte ham og hans Familie Livet igennem. I den føromtalte Ligtale hedder det herom: „I sin Embedstid var den nu salige Mand elsket og æret af begge sine høje og naadige Kirkepatroner og den ganske højgrevelige Familie, derpaa havde han selv og andre kendelige Beviser“. I Familiebegivenhederne tog Herskabet venligt Del. Saaledes stod „hans højgrevelige Excellence og Comtessen“ Fadder til Sønnen Christian

Ditlev ved hans Daab d. 25. Oktober 1754, og Fru Grevinden paa Christianssæde holdt Søndagen d. 19. Juni 1763 Sønnen Johan Ludvig Carl over Daaben, medens hans Excellence Hr. Greven var Fadder. Vi tør herefter tro, at dette i Ordets bedste Forstand fornemme Herskab med en hjertelig Godhed, der har været uendelig fjærn fra fornærmelig Nedladdenhed, har fulgt Livet i Degnegaarden og senere i Præstegaarden, og at Familien dér paa sin Side derved har tilegnet sig en Dannelse og Finhed i Tænkemaade, som har ligget udover det almindelige.

Ikke alene for Familiens daglige Liv, men ogsaa for Børnenes Skæbne viste Herskabet sin Deltagelse. Den ældste Søn Hans Jørgen blev saaledes d. 24. September 1784 af Greve Johan Ludvig Reventlow til Brahetrolleborg kaldet til Sognepræst i de under Grevskabet hørende Vester Aaby og Aastrup Sogne²⁾ og i det Brev, som senere skal citeres, skriver Anders Ammentorp i et Postscriptum: „Din Broder Niels Ancker har jeg igen bedst recommanderet til min naadige Patron Hr. Greven, som atter har vist sin tro Omsorg deri, at Han for det første er kommet i Professor Eggers Contoir paa Kammeret og skal have 100 Rdl. cont. Gid det maa være Ham til videre Forfremmelse som jeg næst Gud haaber“.

Men det var ikke alene det høje Herskab, Anders Ammentorp ved sin Kaldelse til Degneembedet fik at gøre med, han havde jo ogsaa sine gejstlige overordnede. I Rubbelykke Præstegaard residerede i 1748 Sognepræsten *Hans Frandsen Støedt*, en Mand den Gang i 43-Aars Alderen og maaske ikke saa helt let at komme ud af det med. Støedt betegnes i Wibergs alm. Præstehistorie som „en streng og velbelæst Mand“, saa det er jo muligt, at Præstens Strenghed har virket trykkende paa Degnen, der efter sin Uddannelse ikke havde Grund til at føle sig ringere end sin overordnede. I hvert Fald har det naturligvis voldet Bekymring, at Udsigterne til at blive Præst var saa usikre. Økonomiske Bekymringer har der sagtens ogsaa været. Børneflokken var jo stor, og Drengene skulde gerne føres frem ad Lærdommens Vej. Ønsket

om at faa Sognekalder har derfor stadig været levende, og at der ogsaa er virket derfor, fremgaar paa det tydeligste af Hans Jørgens nedenfor citerede Lykønskingsdigt. Men der skulde hengaa 16 lange Aar, før dette Ønske blev opfyldt.

Let har Anders Ammentorp sagtens haft det med den residerende Kapellan Hr. *Poul Poulsen Danchel*. Denne Mand, der var født d. 25. September 1714, levede i sin Kapellantid „i den strengeste Stilhed, fornøjende sig med Mechanik, medicina practica og Chymie“. At det alligevel skulde gaa Hr. Danchel galt trods al hans Stiltfærdighed, skal vi senere faa at se.

Saadanne var altsaa, saa vidt vi kan skønne, de Vilkaar, under hvilke de unge Degnefolk drog ind i Degnegaarden. Her gik Livet som det efter Tidens Forhold maatte arte sig, bl. a. præget af de ustandselige Barnefødsler, som foranledigede Barselgilde om ikke hvert Aar saa dog hvertandet. Det har vrimlet med Børn i Huset. Der har været en Musik af Barnelatter og Barnegraad, som vi nutildags vanskeligt kan forestille os.

Kun tre af de tolv Børn døde lige efter Fødslen eller som ganske smaa. En stor Sorg har det været, da Sønnen Christian Ditlev — ham som selveste Greven og Komtessen havde staaet Fadder til — døde i Marts 1759 i sit femte Aar og ikke mindre, da Johanne Marie i November samme Aar blev bortkaldt i sit 9de Aar. I 1773 mistede Forældrene den 16-aarige Datter Ellen Margrethe, og atter i 1776 bankede Dødsenglen paa, da Datteren Andrea Elisabeth døde 18 Aar gammel. Men disse to sidste Dødsfald indtraf ikke i Degnegaarden, men i Rubbelykke Præstegaard.

I Aaret 1765 døde Sognepræst Støedt, og Kapellanen Danchel blev under 4. Maj 1765 kaldet til hans Efterfølger som Sognepræst til Tirsted, Skørringe og Vejleby. Samme Dag kaldedes Anders Ammentorp til residerende Kapellan for Menighederne, og 16. August ordineredes han i Embedet, saaledes at Degne- og Kapellanembedet forenedes.

Som forstaaeligt vakte denne lykkelige Begivenhed den største Glæde i Familien. Efter mange og trange Aars Venten havde Hr. Anders endelig naaet sine Ønskers Maal at blive Præst. Et rørende Udtryk for Familiens Glæde er det smukke Lykønskingsdigt, som den 15-aarige ældste Søn Hans Jørgen sendte sine Forældre fra Nykøbing latinske Skole. Digtet lyder saaledes:

Et eenfoldigt dog velment Lykønskings Riim
 af sønlig Kiærlighed
 offereret og tilsendt sin højtelskede Fader,
 Hr. A n d r e a s A m m e n t o r p,
 da hand blev kaldet til Residerende Capellan for
 Schørringe, Tiersted og Vejleby Menigheder i Lolland
 den 28. April 1765 af Hans lydigste Søn
 Hans Jørgen Ammentorp.

Den Gud, som ingen Tiid sin Godhed kan forglemme,
 men sine Børns Gavn saa gjerne vil forfremme,
 nu har, som jeg har spurgt, min kiæreste Papa
 forfremmet til det Brød, han ønskede hver Dag.

Saa er det da min Pligt min Glæde at udviise,
 og Himlens Gud for sit alviise Forsyn priise,
 da, skjønt hand ofte har forgiæves søgt derom,
 det dog omsider sker, da Herrens Time kom.

Saa bør jeg og som Søn min Fader gratulere,
 dog maa jeg bede først: han mig vil pardonere,
 at min Poëtisk Røst ej er saa flyvende
 som den vel burde; men jeg bør dog lade se,

At jeg af Hiærtens Grund Taer Deel udi den Glæde,
 som er udi vort Hus, da vor Papa skal træde
 ind i et Embede, som visselig ham blier
 en Glæde og hans Huus en Prydelse og Ziir.

Til Lykke da Papa! Gid Himlen ham beskiære
 i sit nye Embede ny Kraft, at hand maa være
 sin Menighed et Lys, som for dem skinne kand,
 der Vejen vandre skal til de udvalgte Land.

Til Lykke og Mama! til Lykke med den Glæde,
 at hun kand se sin Mand for Herrens Alter træde,
 og der i Herrens Navn forkynde Herrens Fred,
 som for Guds elskte Børn bestandig varer ved.

Og alle Sødskende! jeg ønsker og til Lykke.
 Gid Himlen ej for snart fra os den Glæde rykke!
 Men lad os stræbe at, vi os opføre saa
 at vores Fader kan af os sin Glæde faae.

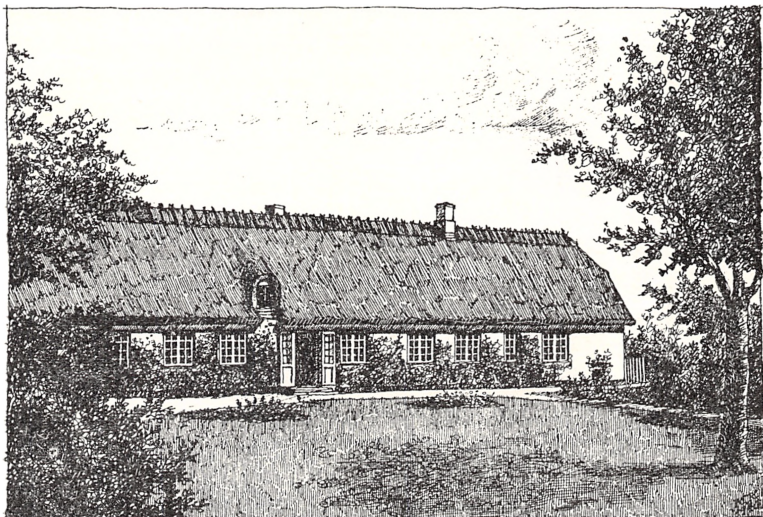
Digtet er prentet med de nydeligste Skriftræk og indgyder Respekt ikke alene for den elskværdige Dreng, der har skrevet det, men ogsaa for Undervisningen i den gamle latinske Skole. Ak! Ikke een af hundrede i den moderne Gymnasieskole har lært en saa elementær Ting som at have en smuk og tydelig Haandskrift.

Kapellanværdigheden skulde imidlertid ikke blive af lang Varighed. Kort efter Danchels Udnævnelse til Sognepræst gav Begivenheder i Præstegaarden Anledning til alvorlig Rystelse i Sognene. Hvad der egentlig er sket, er ikke klart, men Faktum er, at Poul Danchel ved kgl. Resolution af 22. August 1766 blev afsat, „fordi hans Hustru kom for hastigt“. Den 25. Oktober 1765 havde han giftet sig med Margrethe Elisabeth Christensen, der i Wibergs alm. Præstehistorie betegnes som „yndig, men uheldig“. Forklaringen er vel, at en Fødsel er indtraadt upassende hurtigt efter Brylluppet. Til Retfærdiggørelse for Poul Danchel skal det tilføjes, at han senere fik Oprejsning gennem Kaldelse som Sognepræst for Fjeldsted-Harndrup i Odense Amt.

Denne katastrofale Hændelse førte imidlertid med sig, at det gode Præstekald blev ledigt, og at Anders Ammentorp blev udset til at beklæde Embedet. Kaldelsen fandt Sted den 7. November 1766, og den nye Sognepræst kunde nu med sin Familie drage ind i Rubbelykke Præstegaard og tage alle dens Herligheder i Besiddelse.

Denne dejlige gamle Præstegaard, indtil mit fyldte ellefte Aar min Barndoms Paradis, er nu desværre — som saa mange andre ærværdige Præstehjem — jævnet med Jorden. Man kan derfor ikke nu se, hvor hyggelig og fredfyldt denne gamle firlængede Gaard var med sine hvidkalkede Mure og mosgroede Straatage. Adgangen til den var usædvanlig, thi den var mod Nord og Vest inde-sluttet af en bred Vandgrav, over hvilken en stensat

Dæmning førte ind til Porten i Nordlængen. Paa Gaardspladsen stod et mægtigt Piletræ, og mod Syd var en dejlig Have, der endte i en 3 Tdr. Land stor Skov afgrænset mod Haven af en Række prægtige Lindetræer. Hvilken Tumbleplads var der ikke nu for Børneflokken, ikke at tale om alt det gode Brænde, Skoven kunde give til Køk-

Rubbelykke Præstegaard set fra Haven før Ombygningen 1925.

ken og Kakkelovne. Her var sandelig godt at være for den store Præstefamilie!

Da Anders Ammentorp blev Sognepræst, blev *Thomas Christian Poulsen Thoring*, født i Jordløse 1735, Kapellan. Han blev i Embedet til April 1771, da han kaldtes til Sognepræst for Horslunde-Nordlunde Pastorat. Han karakteriseres som „en ivrig Lærer, en paapasselig Husholder i Guds og sit eget Hus“. Disse Egenskaber har Anders Ammentorp utvivlsomt kunnet værdsætte, da han selv besad dem, saa det kan formodes, at Kapellanen har været, som han kunde ønske sig ham. Efter Thorings Afgang blev *Christian Ditlev Clausen Wiinholt* Maj 1771 kaldet til Kapellan, men blev allerede Juni 1779 kaldet til Sognepræst i Vesterborg-Birket Pastorat. Hans Efterfølger

blev *Niels Lyndesø Dall*, en Søn af Birkedommeren paa Christianssæde. Han var født 1744 og blev kaldet Juni 1779 og fungerede, indtil han i Juni 1785 blev ansat som Sognepræst til Vester og Øster Hasing i Aalborg Amt.

Medens der næppe er noget særlig mærkværdigt ved de tre nysnævnte Kapellaner, kunde der fortælles snur-rige Ting om den Kapellan, der nu blev udnævnt. Han hed *Hans Nicolai Spleth*, var født 1749 og blev kaldet 30. September 1785. Han var sikkert en velmenende og god Mand, men et noget forvirret Hoved havde han, hvad nok kan have voldet hans foresatte nogen Vanskelighed. Det berettes saaledes om ham, at han undertiden paa Prædikestolen kom i Skænderi med Vorherre, naar han bad om Regnvejr. Følgende Prøve paa dette Klammeri er anført i Wibergs Præstehistorie: „Saaledes iforgaars fik de Vejleby Mænd en dejlig Regn, og da jeg i forrige Uge var i Rødby, blev jeg gennemblødt, da jeg kørte hjem. Men *her* faldt ikke en Draabe! Er vi da her i Tirsted og Skørninge Syndere fremfor hine, at *de* skulde faa Regn og *vi* forgæves sukke derefter? Nej! For saa maatte jeg kende de Rødbymænd og Bønderne i Vejleby bedre end Du, Alvidende Gud, og det vilde jo være en Urimelighed at sige. Men giv os nu snart en vederkvægende Regn, ja lad det blive en almindelig Landregn, og vi skulle alle prise dit Navn“. Om Vorherre har maattet modtage denne Reprimande i Pastor Ammentorps Tid, vides ikke, men Tilfældet har jo næppe været enestaaende, saa det er troligt, at den aldrende Sognepræst af og til har maattet bremse op og ærgre sig over sin Kapellans noget fantastiske Temperament.

1775 overtog den berømmelige *Christian Ditlev Frederik Reventlow* Christianssæde som Arv, og denne Ejendom blev det Sted, hvor han med Forkærlighed søgte Hvile under sin Statsmandsgerning, og hvor han med Iver i Faderens Fodspor arbejdede paa at realisere sine Ideer om Ophjælpning af Bondestandens Kaar og Skoleundervisningens Forbedring. Det er næppe urigtigt at tro, at Grev Reventlow i sin Sognepræst har haft en god Hjæl-

per i disse Bestræbelser. I Ligtalen over Anders Ammentorp berettes herom:

„Ungdommens frugtbare Undervisning var ham og højlig magtpaaliggende fra den første indtil den sidste Tid, han var her som Lærer. Det søgte han ved mundtlig Undervisning, det søgte han og ved at give til Brug i Skolerne Bøger til Kundskabs og Andagts Fremme. Han var og i Henseende til sin Omsorg for Kundskabens Udbredelse et lysende Eksempel for Ungdommens Lærere. Elsket og æret var han af sine Menigheder for sin Lærdom, det var han og for sit Levnedts Forhold og Omgang. Han lærte vel og levede vel, og saaledes prydede han Lærdommen ved sin egen Ustraffelighed . . .

. . . Elsket og æret var og denne nu salige Mand af de fattige i sine Menigheder for sin Medlidenhed og Gavnildhed. At se og høre de trængendes Klage rørte hans Hjærte. Ingen fattig er gaaet uhjulpent og utrøstet fra ham. For at afhjælpe saavidt muligt en Trang har han ved et af hans højærværdige Excellence naadigt approberet Legatum skænket 275 Rdl., af hvis Renter 11 af de fattigste, flittigste og sædeligste Skolebørn i disse tre Sogne nyder aarlig enhver af dem 1 Rdl. til Klæder. Efter sin Evne og af et kærligt Hjærtelag at gøre godt og meddele var ham en ren Glæde. Ikke faa udenfor hans Menighed har haft Bevis paa hans Velgørenhed“.

Naar disse Oplysninger foranlediger os til at spørge, hvorledes Anders Ammentorp, der havde en stor Familie at forsørge, og som lod sine Sønner faa den bedste Undervisning, kunde faa Raad til at vise saa stor Rundhaandethed, maa det erindres, at hans Præstekald omfattede tre betydelige Menigheder og at der til Rubbelykke Præstegaard hørte saa stort et Jordtilliggende, at den kunde sidestilles med en Proprietærgaard. Livet i Præstegaarden har derfor været baaret af en solid Velstand.

Endnu 100 Aar efter, da hans Sønesøn sad som Præst i Rubbelykke, svævede der en vis Duft fra Bedstefaderens Tid over Hjemmet. Den gamle Præst omtaltes med den højtideligste Veneration, og adskilligt Inventarium var

bevaret fra den store Tid. I den lange „røde Gang“, som forbandt Spisestuen med det store Køkken, stod saaledes et mægtigt trefløjet fast Skab, grønmalet og forsynet med sirligt malede Rococoornamenter. Det var „Krydderiskabet“ fra Bedstefaderens Tid, og det kan nok være, der stod en liflig Duft ud fra det, naar Dørene blev aabnede.

Rubbelykke Præstegaard inden Ombygningen 1925.

En blandet Lugt af Nelliker, Kardemomme, Muskat, Peber, Kanel og andre udenlandske Produkter rev forjættende i Næsen, og store Messingmortere med solide Stødere vidnede om, at der havde været ophobet rigelige Ingredienser til kraftige Retter og lækre Kager. I Stuerne stod Ting, som ogsaa havde gjort Tjeneste hos Bedsteforældrene. I Skufferne laa gammelt gedigent Sølvtoj, og i Sekretærerne fandtes mange mærkelige Efterladenskaber. Stort Indtryk paa min Drengfantasi gjorde to Dukker sirligt paaklædte i Rococotidens Silkepragt med store Hummerkløer som Hoveder. I Havestuen hang over Sofaen malede Portrætter af den gamle Anders Ammentorp og Hustru. Disse Billeder skal vi nu høre lidt om.

Det var Brystbilleder ovalt afskaarne i forgyldte Ram-

mer. Det var ikke de originale Billeder. Disse fandtes i Slutningen af forrige Aarhundrede hos Pastor Ammentorp Sørensens Døtre og var store Knæstykker i firkantede Rammer. Det ene viser Pastoren i Ornat. Hovedet, der bærer Paryk med Ørebukler, er ret magert, skarptskaarret og alvorligt. Holdningen værdig. I den ene Haand

Rubbelykke Præstegaard ved Vintertid. Længen til venstre, der var Forpagterbolig, nedbrændte 4. Oktober 1940. Efter Maleri af Georgia Clausen-Bagge.

bærer Præsten sin Bibelbog. Billedet af Præstekonen er mere farverigt. Man ser en noget mager rank Dame, temmelig mørkhudet, med spillende brune lidt skraatstillede Øjne og et lille Smil paa Læberne. Hun er iført en grønblaa storblomstret Silkekjole, firkantet udskaarret i Brystet. En Rose sidder i Kniplingsblonden. Paa Hovedet har hun en mærkelig skaalformet Opstilling af samme Stof som Kjolen. Om Halsen har kun en Perlekæde, og hun bærer ogsaa andre Smykker.

Saadan er de rigtige Billeder.⁴⁾ Paa den Gentagelse, der i forrige Aarhundrede fandtes i Rubbelykkes Havestue, er Præstens Kinder gjort fyldigere, Farven er lys og frisk,

og Rynker er undgaaet. Øjnene er store og blaa, Munden fyldig. Nogen virkelig Karakteristik af Personen giver denne Kopi ikke, dertil er den altfor ziirliggjort. Saa taler Billedet af Præstekonen et tydeligere Sprog og er da ogsaa en samvittighedsfuld Gengivelse af Originalen. Og at det har lignet, kan man skønne deraf, at hendes Datters Sønnedatter den brunøjede Eggerthine Ammentorp Sørensen havde en slaaende Lighed med det.

I hvert Fald den omtalte Kopi giver os ikke nogen klar Forestilling om Personligheden Anders Ammentorp. Men allerede af det foran omtalte kan vi skønne noget om, hvordan han var, og mere kan vi erfare af den ofte citerede Ligtale, der om hans Færden i det daglige Liv giver følgende Skildring:

„Elsket og æret var denne nu salige Mand af sine Tjenestefolk. De havde i ham en fornuftig, følgeværdig og godgørende Husbond. At hans Hus kunde være et Bedehus og et Gudfrygtighedens Sæde, det ønskede og søgte han omhyggeligt. I sit Hus var han en tro og ordentlig Husholder over de timelige Gaver, omendskønt hans Embedsforretninger og Studerekammer var hans meste og kjæreste Tidsfordriv. Elsket og æret var denne nu salige Mand for sin venskabelige og redelige Omgang mod enhver saavel i som udenfor sit Hus. I de fornuftiges og retsindiges Selskaber fandt han ret en Fornøjelse. Han yndede endog det muntre og tillige sømmelige Væsen. Gud, som kendte den sande Glæde, denne tro Tjener fandt i selv at forrette sit Embede, og at aldeles intet uden ganske overvindende Skrøbelighed formaaede at holde ham tilbage, han, den Alvidende, beskikkede det saaledes, at han ikke skulde leve længere end den Tid, han kunde være virksom“.

Om hans flittige Arbejde for Ungdommens Undervisning er i det foregaaende givet Oplysning, og om hans Færd som Præst og Sjaelesørger hedder det: „Guds Ord iorkyndte han os retsindigt, alvorligt, opbyggeligt, sundt og varmt. I at meddele Ordet var han særdeles lykkelig med en udholdende utrættet Flid, endog i sin høje Alder-

dom betjente han sig omhyggeligt af enhver Tid og Lejlighed til at undervise, advare, formane og trøste“.

Nu kunde man jo sige, at man ikke ubetinget kan stole paa alle Ligtalens gyldne Ord, da det jo er en kendt Sag, at der i saadanne Taler ikke sjældent overdrives. Men at det virkelig i det store og hele er paalideligt nok, hvad der saa rosende er sagt om den afdøde, derpaa faar man Bekræftelse ved at undersøge, hvad Biskoppens Visitatsbog har at berette om Anders Ammentorp.

Biskop over Fyens Stift, hvorunder den Gang ogsaa henhørte Lolland og Falster, Als og Ærø, blev i 1786 Dr. theol. Tønne Bloch (1733—1803), en højt anset Gejstlig og nidkær Tilsynsmand, der visiterede meget flittigt i sine store Stifter, først Ribe Stift og senere Fyens Stift. Han skriver i sin Visitatsbog følgende:

1788. 15/6 visiteredes Tirsted, Skjørringe og Vejleby i Tirsted Kirke med Menighederne og deres vel oplyste Ungdom. 161 confirmerede og 205 Skolebørn i 3 Distrikter, saavelsom med Kirken overmaade vel fornøjet. Sognepræsten Hr. Anders Ammentorp, Fader til Sognepræsterne til Wester Aabye og Aastrup og til Dalum og Sanderum i Fyen, prædikede aanderig og grundig over Dagens Evangelium. Sognedegnen i Schiørringe og Skoleholder Sølling gjorde alting ganske vel. Skoleholderen i Tiirsted Hans Hansen laa syg. Skoleholderen i Weileby Jens Jensen Smith gav at forstaa, at han havde studeret i det Københavnske Skolemester-Seminarium. Den residerende Capellan Hr. Hans Nicolai Spleth laa syg.

1791 28/6 visiteredes 2den Gang Tiirsted, Skjørringe og Weileby Menigheder i Annex-Kirken Schiørringe. Overmaade vel fornøjet. Sognepræsten Hr. Anders Ammentorp var tilstede. Den residerende Capellan Hr. Hans Nicolai Spleth catekiserede ganske skikkelig. Præstegaarden i Rubbelykke holdes i god Stand.

1794 23/6. Weileby Kirke. Med Menighederne og deres Ungdom overmaade vel fornøjet. Sognepræsten Hr. Andreas Ammentorp catekiserede ypperligen.

1797 20/6. Med Menigheden og dens Ungdom overmaade vel tilfreds. Sognepræsten, den værdige Olding Hr. Anders Ammentorp, var d. 23. pass. ved Døden afgaaet og endnu ingen Eftermand kaldet.

Et særligt Kapitel er Anders Ammentorps Forhold til sin opvoksende Børneflokk. De to, der blev Præster, fik den forberedende Skoleuddannelse hos ham. Hans Jørgen læste hjemme indtil sit fyldte 15de Aar, da han kom ind i „3die Lektie“ i Nykøbing Skole. Her var han i 6 Aar, indtil han blev Student i 1770. Med den begavede Christian Ditlev læste han ligeledes, indtil denne fyldte 15 Aar, og bragte ham saa vidt ved denne Privatundervisning, at han kunde indskrives i ældste Klasse i Nakskov Skole, hvorfra han 2 Aar efter i 1777 blev Student. Det sees heraf, at han ingenlunde har ladet sin Skolelærdom gaa i Glemmebogen, men tværtimod har holdt den vedlige og udvidet den saaledes, at han har kunnet bibringe de to Drengene den fornødne Kundskab i Religion og Humaniora („litteris humanioribus“, som Christian Ditlev skriver i sin Levnedbeskrivelse til „Corriculum vitæ candidatorum“. De andre Børn har formodentlig faaet hele deres Skoleuddannelse hos ham. Efter at Hans Jørgen i 1770 var taget til København og Aaret efter havde bestaaet Philosophicum, vendte han tilbage til Hjemmet, hvor han var i 5 Aar, indtil han i September 1776 rejste til København, hvor han 30. September 1777 tog theologisk Eksamen. Det er antagelig, at Faderen i de forudgaaende Aar har informeret ham i de theologiske Discipliner, saa han kunde klare sig med et enkelt Aars Eksamenslæsning i Hovedstaden.

Gennem alt det hidtil fortalte har vi faaet Klarhed over, at Anders Ammentorp har været en særdeles velbegavet, dybt retsindig og pligtopfyldende Mand, en oprigtig troende Kristen og en utrættelig Tjener i sit Kald som Præst og som Ungdommens Lærer. Vi kan ligeledes være vis paa, at han var en fortræffelig Husbond og en yderst omhyggelig og forstandig Vejleder for sine Børn. Endvidere kan vi skimte, at han har været en hyggelig, omend maaske noget reserveret Omgangsfælle. Nogen overstrømmende Natur har han derimod ikke været. Med Omhu har han bestræbt sig paa altid at være rolig og behersket. Dette fremgaar ogsaa af Wibergs Karak-

teristik af ham: „Værdig. I sin Vandel eksemplarisk forsigtig“. I moderne Sprog vilde vi sige: „eksemplarisk korrekt“. Det havde Livet lært ham at være. Den Sentimentalitet og Hang til det teatralske, som blev Mode i hans sidste Leveaar med den unge Jens Baggesen som Fører, har derfor sikkert været ham inderlig imod. Baggesen kan han forøvrigt godt have truffet, thi han var i de Aar en hyppig Gæst paa Brahetrolleborg og paa Christianssæde Slot. Ved Vejen, der fører nordfra lige op til Christianssæde Slot, stod endnu i mine Drengaar en ældgammel Eg, som kaldtes „Baggesens Eg“. Her var ret højt oppe i den hule Stamme indrettet et Kammer, hvortil Digteren har kunnet trække sig tilbage i poetiske Stunder.

Men der mangler endnu noget i, at vi har lært Anders Ammentorp rigtig at kende. Vi har jo kun hørt andre omtale ham, hans egen Stemme savner vi at høre. Det gør vi i det Brev, hvori han som gammel Mand giver sin Søn Christian Ditlev, Sognepræsten i Dalum, Meddelelse om Inger Margrethe Anchers Død. Dette Brev lyder saaledes:

Elskelige kiære Søn.

Du erfare strax hvad sørgeligt Budskab din gamle Fader fremsender, da det Ægteskabs Baand, som nu næsten i 41 Aar har været bundet mellem Vores velsignede Moder og mig, Os alle til største Gode, nu er bristet. Ach ja, det er bristet. Hun kunde nu ikke længer bære paa det svage Legeme, som mere og mere hentærede Hende; Jeg har noget i Forvejen forestillet Dig dette, som jeg frygtede for forestod; uagtet alle anvendte Midler ved Doct. Helms' Omsorg, saa var dog alt forgiæves, hvorover hun sukkede inderlig om en god Forløsning. Denne Skilsmisse er heel tung for mig, Gud hiælpe mig til at overvinde samme, at jeg med et roligt Sind kunde hengive mig i Guds Villie og beholde min Sjæl i Taalmodighed. Fredag d. 27. Marts var for hende vor elskelige Sal- en haard Stridsdag, som hun dog ved Guds Naade fik den bedste Ende paa. Hun udspurgte mig, paa hvilken Tiid vor Frelser døde samme Dag, i Haab, at det og skulde blive for hende den bedste Forløsnings

Time. Natten efter maatte hun meget udholde, indtil hun hen imod Morgen Løverdag Kl. 4 sødt og salig hensov og lagde som Farvel Haanden i Din hos Hende staaende Søsters Haand. Kiære Søn! Hvad havde I ikke alle for en Moder i Hende, hvor laa ikke Hendes Børn Hende stedse paa Hjærte, for Eder sørgede Hun i alt, for Eder bad Hun stedse og endnu paa sit Sygeleje opløftede sine udmattede Hænder, at Gud i Naade vilde beskikke Eder alt til det Bedste. Jeg er vis om, at Dine hede Taarer flyde for Hende, naar Du tænker paa al Hendes moderlige Omsorg, som hverken af Dig, af mig eller nogen af os alle kunde glemmes.

Mere formaar jeg ikke at melde derom. Det var saa Guds Vilje, at Hun skulde gaa foran; Gud veed, hvor snart jeg skal følge efter, som det er i Guds Naade beskikket. Vil Gud paa Mandag d. 6. April agter jeg at besørge Hendes Jordefærd i Tirsted Kirke, og til at holde Prædiken efter Provstens Samtykke har jeg udvalgt Hr. Kragh i Taagerup, som jeg tillige har bedt, om han saa maatte synes, at forestille Tekst Eb³) 6 Cap.: Slutningen af det 18 v: og hele 19de: Vi som fly hen til at holde fast ved det foresatte Haab, som er vore Siæles trygge og faste Ancher etc. Hvortil jeg sigter hermed, indseer Du nok. Din elskelige gode Kone, som Din sal. Moder saa højt elskede, vil vist herved blive meget saaret, men trøster hverandre med Pavli Ord, at I engang med Glæde skal blive samlede i salig Evighed Gud være med Eder og med os alle, at vi og i Liv og Død maa fly hen at holde fast ved det foresatte Haab. Gud opholde Dig og kiære Kone i mange glade Aar, at de om Gud saa behager maa blive ligesaa mange som Din velsignede Sal. Moder og jeg har oplevet. Din lille Søster, min tro Støtte under disse tunge Omstændigheder, lader Eder begge ved mig kiærligst hilse med Hjærtens Ønske, at I maa leve længe og vel, hvorved jeg forbliver

Elskelige kære Søn
Din gode og hulde Fader
A. Ammentorp.

Rubbelykke d. 31. Marts 1789.

Det er et smukt Brev. Med stilfærdig og mandig Hengivelse i Skæbnen beretter den gamle Mand om den Sorg, der er overgaaet ham. Der er ingen højtstemte Ord, men gennem den rolige og værdige Fortælling fornemmer

man den dybe Smerte, der bevæger ham. Her har vi Manden, som han er, udviklet i et langt Livs pligtro Opfyldelse af sin Gerning, lutret i oprigtig og enfoldig Guds frygt, hærdet af en fast Vilje til altid at gøre det rette, ihvad der saa end maatte hænde.

Og der var hændet ham meget, som nok har været svært at komme igennem. Først de lange og trange Aar i Degneboligen i Skørringe, Bekymringerne ved Forsørgelsen og Opdragelsen af den store Børneflokk og ikke mindst Sorgen over de Dødsfald, der tyndede ud blandt Børnene. En skrækkelig Begivenhed indtraf Christi Himmelfartsdag d. 30. April 1761, idet Svogeren Zacharias Ancher, ham hos hvem Brylluppet i sin Tid stod, den nævnte Dag tog Livet af sig ved at kaste sig i Ølstykke Skoles Brønd. Han havde længe været sindssyg og frygtelig plaget af Bylder og valgte saa denne forfærdelige Udvej til at undslippe sine Lidelser. Vanskeligt har det været at føre de 4 Sønner frem til en hæderlig Stilling, hvilket dog — som vi skal se — lykkedes forbavsende godt, uanset at den ældste Hans Jørgen, uvist af hvilken Grund, viste sig meget sendrægtig til at komme i Vej. Det er ovenfor fortalt, at han efter bestaaet Filosofikum gik 5 Aar hjemme i Præstegaarden, før han bestemte sig til at rejse til København for at tage sin theologiske Eksamen og derefter atter i hele 6 Aar opholdt sig i Rubbelykke, indtil han i November 1783 tog til Hovedstaden for at søge Præsteembede, hvilket han ogsaa fik. Uden Bekymring og Skuffelser har Embedsgerningen næppe heller været, saa alvorligt han opfattede den. Og saa kom jo til sidst den højtelskede Hustrus stadigt tiltagende Svagelighed og Sorgen ved hendes Bortgang.

I Inger Margrethes sidste Dage var der blevet stille i Rubbelykke Præstegaard. Af den store Børneflokk var nu kun 5 i Live, og af dem var kun Datteren, den trofaste Christiane Frideriche, hjemme hos Forældrene. De 4 Drengene var voksne og allerede ude i Livet. Hvad der var blevet af dem, skal nu kortelig berettes.

Hans Jørgen, der som 15-aarig havde skrevet sit hjer-

telige Lykønskningsdigt til Faderen, blev som ovenfor fortalt først Student i en Alder af 21 Aar og gik derpaa efter bestaaet Filosofikum hjemme i 5 Aar, indtil han i 1776 tog til København, hvor han Aaret efter blev theologisk Kandidat. Derefter vendte han tilbage til Præstegaarden, „i det udelukkende Forsæt af hele sin Sjæl at beflitte sig paa det theologiske Studium og øve sig i at prædike“. I 1784 blev han af Ejeren af Brahetrolleborg Grev Johan Ludvig Reventlow kaldet til Sognepræst for Vester Aaby og Aastrup Menigheder paa Fyen.

Christian Ditlev blev Student fra Nakskov latinske Skole 1777 og tog derefter til Københavns Universitet, hvor han 9. Juli 1778 bestod den filosofiske Prøve og 16. April 1782 blev theologisk Kandidat. Under sit Ophold i Hovedstaden ernærede han sig ved Informationer og besøgede disse saa vel, at Oberstløjtnant Christian de Benzon, „Ridder af den højt berømmelige Dannebrogorden og kgl. Kammerherre etc.“ i 1784 antog ham til Informator for sine Sønner. Af Kammerherre Benzon blev han d. 21. Maj 1735 kaldet til Sognepræst til Dalum-Sanderum Menigheder ved Odense, hvor Benzons Gods Christiansdal laa.

Johan Ludvig slog sig paa Landvæsenet. I den efter Faderens Død afholdte Skifteforretning er han opført som Ejer af „Wellingegaard i Jylland“. Der findes imidlertid forskellige Gaarde ved Navn „Vellinggaard“. En af dem ligger i Smidstrup Sogn, og da Broderen Niels Ancher havde Ejendom i samme Sogn, er der en vis Sandsynlighed for, at det er denne Gaard, det drejer sig om. Han var gift, men efterlod sig ingen Børn.

Niels Ancher valgte den juridiske Vej og bestod 31/10 1788 paa Københavns Universitet dansk juridisk Eksamen med Karakteren „Bekvem“. Eksaminatorer var Conferenceraad de Obelitz og Generalauditør, Professor Nørregaard. Som ovenfor fortalt kom han derefter i 1789 ved Greve Reventlows Bistand paa Professor Christian Ulrich Ditlev Baron v. Eggerts's Contoir paa Kammeret. Længe blev han dog ikke ved Juraen, thi allerede ved

Faderens Død var han Ejer af Haastrup Nedergaard i Haastrup, Smidstrup Sogn i Vejle Amt.

Saa sad da den gamle Præst som Enkemand i den store, stille Præstegaard endnu i 8 Aar optaget med Liv og Sjæl af sit Kald. Til at forestaa Husvæsenet og hygge om sig havde han endnu i to Aar sin kære Datter Christiane Frideriche, men ogsaa hun maatte forlade ham, da hun 38 Aar gammel drog fra Præstegaarden efter at have indgaaet Ægteskab med Sognepræst til Stadager-Nørre Kirkeby Menigheder i Falsters Nørre Herred Jens Sørensen.

Her fik Anders Ammentorp sig altsaa en Svigersøn, og da dennes Liv havde været ret ualmindeligt og nok kunde give Anledning til underholdende Samtale, skal her fortælles lidt om ham.

Jens Sørensen var født i København 1. September 1739 som Søn af Prokurator Søren Rasmussen og Hustru Karen Jensdatter Koch. 1758 blev han teologisk Kandidat, og i Oktober 1766 blev han kaldet til Skibspræst paa en af det ostindiske Compagnis Kinafarere. Han karakteriseres saaledes: „Nidkær og stille. Havde gode Kundskaber og var ualmindelig dygtig i levende Sprog“. 1769 blev han Hjælpepræst i Brejninge-Bjergsted, men saa fik man atter Brug for den sprogkyndige Gejstlige, idet han 27. Juli 1771 blev kaldet til Orlogspræst. Man havde i Sinde at anvende ham paa den store Flaade, der udrustedes til Tugtelse af den svigefulde Dei af Algier, der paa Trods af alle Overenskomster overfaldt de danske og norske Koffardskibe og gjorde Besætningerne til Slaver. Som bekendt blev hele Foretagendet en Fiasco. Hjemkommen blev han først Sognepræst i Linnerup-Hammer og endelig i Stadager-Nørre Kirkeby paa Falster. Efter sin første Hustrus Død ægtede han 14. September 1791 Christiane Frideriche Ammentorp. I Ægteskabet fødtes Sønnen Andreas Ammentorp Sørensen, der efter at have beklædt forskellige Præsteembeder endte som Sognepræst til Terslev-Ørslev i Ringsted Herred. Han fik stor Betydning for Egnen og valgtes til Landstingsmand i 3die Kreds i December 1849 og Juni 1853.

Ogsaa efter Datterens Bortrejse fortsatte den gamle Præst trofast sin Livsgerning, som er saa indgaaende skildret i den ofte citerede Ligprædiken. Hvem der har holdt den, vides ikke. Da den ikke uden en vis Utaalmodighed kan gennempløjes i et Træk af Nutidslæsere, har

Det gamle Krydderiskab fra Rubbelykke Præstegaard, nu i Frilandsmuseet i Maribo.

jeg foretrukket at meddele den i Afsnit indrettet efter de Emner, der har været behandlet. Om den gamles sidste Dage berettes følgende:

„Han oplevede og den Tid at faa alle sine Børn lykkelig forsørgede endogsaa den yngste i dette Aar. Han kunde nu saa meget mere have Lyst til at fare herfra og sige, som han og i denne Henseende sagde: „Herre, lad nu din Tjener fare i Fred“. Han kunde forlade sine Børn i det grundede Haab, at de vilde træde i hans Fodspor. At den nu salige forestillede sig dette Aar som det

sidste Leveaar, derom har han ytret sine Tanker ved givne Lejligheder, især ved sin sidste Confirmationstale i Weyleby Kirke, hvor han syntes næsten at tage Afsked. Denne Forretning var og hans sidste i den Kirke. Sidst afvigte 5. og 6. Maj mærkede han især Kræfternes Af-tagelse. Løverdagen d. 6. Maj var han i Tirsted som hans sidste Forretning i Guds Hus. Paa Hjemvejen var han meget skrøbelig. Derefter tiltog Svagheden daglig. Gud havde beskikket det vel for ham i alt, saa og deri, at hans højtelskede Datter kunde være nærværende i hans sidste Tid. I hans sidste Dage elskede og ærede Gud ham ved at forunde ham Sansernes og Mælets Brug indtil faa Timer før hans Død, da han ikke mere havde Kræfter til at tilkendegive sit Hjertes Tanker. Sidstafvigte 23. Maj om Natten Kl. halvgangen 12 blev denne fromme og tro Tjener ved en stille og salig Død indkaldet til sin Herres Glæde, efter at han havde levet som Barn og Discipel i 20 Aar, akademisk Borger i 4 Aar, Degn alene i 17 Aar, Capellan og Degn tillige 1½ Aar, altsaa Lærer i 49 Aar.“

Dagen efter Dødsfaldet holdtes Forretning i Stervboet. Herom indeholder Skifteprotokollen følgende:

Anno 1797 d. 24. Maj var mødt i Stervboet efter afgangne Velærværdige Hr. Anders Ammentorp Sognepræst for Thiersted, Schiørringe og Weileby Sogne, som Dagen forhen ved Døden var afgangen, for at foretage en Registrerings- og Annotations-Forretning i bemeldte Stervbo, hvor da var nærværende Hr. Christian Ditlev Ammentorp, Sogne Præst for Dalum og Sanderum Menigheder i Fyen. De øvrige Arvinger er Hans Jørgen Ammentorp, Sogne Præst for Aabye og Aastrup Sogne, Hr. Johan Ludvig Ammentorp til Wellingegaard i Jylland, Hr. Niels Ancker Ammentorp til Haenstrup i bemeldte Jylland, Smidstrup Sogn, og 1 Datter Christiane Frederiche Ammentorp, gift med Hr. Jens Sørensen, Sognepræst til Nørre Kirkeby og Stadager Menigheder paa Falster, hvilke alle var Myndige og da den nærvæ-

rende Søn, bemeldte Christian Ammentorp, erklærede at have Fuldmagt paa sine Søskenes Vegne, saa ansaa han det ikke for fornødent at foretage videre Forseglings-Forretning end hvad den Salige Mands Kammer angaar, hvor hans Papirer og andre Sager findes indelukket. Hvad det øvrige af Boet anbelanger, saa findes et ordentligt forfattet Inventarium derover, hvoraf enhver Arving har sit Exemplar, ligesom og Forpagteren af Præstegaardsjorden Hr. Oxenbøel har ligeledes et Inventarie over, hvad som ham er overladt til Brug ved Forpagtningen.

Provsten, som var mødt tillige med Assessor Hr. Troyel, Sognepræst i Nebbelunde, begyndte derpaa den forlangte Forretning, men da den nærværende Søn lovede at være ansvarlig til alt det som er Boet tilhørende, indtil hans fraværende Søskende enten selv mødte eller og befuldmægtigede nogen dertil paa deres Vegne, saa ansaas videre Registrerings-Forretning i dette Stervbo ej fornødent indtil videre, hvorefter Skifte-Retten skred til at forsegle foranførte Kammer. Altsaa var ej videre at foretage, men det i Dag passerede bliver med Hænders Underskrift at bekræfte.

Rubbelykke Præstegaard ut supra.

Fr. R. Krag.

Trojel.

Paa egne og Søskenes Vegne:

C. D. Ammentorp

H. Oxenbøel

Mærkværdigvis indeholder Skifteprotokollen intetsomhelst om en efterfølgende afsluttende Forretning.

Den 31. Maj 1797 begravedes den gamle Præst paa Tirsted Kirkegaard. Tuerne over hans og hans Hustrus Grave fandtes endnu i min Barndom paa Kirkegaarden, indrammede af en ovalt udhugget Stenkarm. Disse Gravminder er nu forsvundne.

I Anledning af Dødsfaldet skrev Kapellan Spleth følgende:

Sørgeligst Æreminde
 over den i Livet, men nu i Døden salige Sjæl
 Velædle, Velærværdige og Højlærde
 Herr Anders Ammentorp

forhen Sognepræst til Tiersted, Schiørringe og Weileby Menigheder, som ved en sød og salig Død overleverede sin Sjæl i Guds Haand d. 23. d. M. om Natten Kl. halvgaaen tolv i sit Alders 74. Aar efter at have tjent i Guds Kirker i 49 Aar, hvis jordiske Skæl ved en høifornemme Sørge Svitte blev geleidet til sit Hvilested udi Tiersted Kiirkegaard Onsdagen den 31. Maj 1797. Sørgeligst erindret af den salig Mands og Sørgehuusets dyb — og medsørgende Ven og Tiener H. N. Spleth:

Som Lyset tæres bort ej til sin egen Nytte,
 men til de Levendes Fornøjelse og Gavn,
 det med sit klare Skin oplyser Huus⁵⁾ og Hytte
 og fører Skibet ind i sin forønsket Havn,
 saa tæres ogsaa her enhver retsindig Lærer,
 som i Guds Kirke som et Lys har længe brændt,
 hans Flid for Herrens Sag hans Kræfter jo fortærer,
 naar han i Embedet dem troelig har anvendt.
 Hvad Moie og Uroe, hvor mange vaagne Nætter
 maae han i Embedet ei have i sin Stand?
 man glæder sig dog ved, at han de Siæle mætter
 men Guds Ords Himmel-Brød, som dennem smage kan.
 Min salige Hr. Ven, som nu i Dødens Dvale
 har Verden sagt Farvel! ved Lyset lignes kan,
 som udi mange Aar ved Prædiken og Tale
 har lyst for Siælene som trofast Præstemand.
 Nu var han tæret ud, nu maae hans Tunge tie,
 som flød med Himlens Trøst og Lærdoms søde Saft,
 saa vandrede han og paa Herrens Budords Stie
 og fandt i Herrens Ord sit Lys, sit Liv og Kraft.
 Nu lettede ham Gud sin tunge Embeds Byrde
 og kaldte hannem til det allerbedste Kald,
 hvor han omfavnet blev udaf sin Overhyrde,
 og glædes inderlig blandt de udvalgte Tal.
 Har disse Sogne mist en from og trofast Lærer,
 jeg veed det smerter hver retsindig Sjæl blandt dem,
 men, ak! jeg mistede en Ven! en Ven, jeg ærer
 i Graven i hans Død. Ham Himlen kaldte hjem.

Jeg kan ej uden Graad det Dødsfald her beklage,
 mit Hjærte smelter bort i Klage, Sorg og Vee,
 ak! hvad er nu for mig nu mer heraf tilbage,
 ak! See! her bæres bort min stor' fornøjelse!
 Her seer jeg strømmeviis hvor Graade-Kilden rinder
 paa hans Familie for deres halve Siæl,
 og væder overalt de vemodsfulde Kinder,
 ak! dette smerter mig: jeg tager deri Deel.
 Men, kiære Venner! Vi som denne Skaal maa drikke
 af Herrens Bægere som er vel stærk og suur
 for dennem og for mig, saa maa dog Hiærtet ikke
 forsage herudi ved denne Himmel-Kuur.
 Den søde Gud har selv den Bitterhed iskienket
 han vil forsukre den med Trøst for os igien.
 Vel er vort Hierte her med Sorrigs Baand belænket,
 men Gud er dog i Alt vor allerbedste Ven.
 Vi vil da vores Sorg befale i hans Hænder
 og med Taalmodighed i Sorgen skikke os,
 som Gud i Naade os i Verden her tilsender.
 Jeg venligst et Par Ord til Slutning foyer her:
 Tak bedste, bedste Ven, som nu i Glæde svæver,
 Tak for al Kierlighed, du haver mig betrod!
 Lev evig, evig vel! blandt dem, som evig lever,
 blandt Engles tusind Tal i evig Salighed.

Til at være Anders Ammentorps Efterfølger som Sognepræst for de tre Menigheder kaldtes d. 3. November 1797 *Hans Fribo Garde*. Han var i Embedet til 28. August 1806 og efterfulgtes d. 21. November s. A. af *Gavert Nielsen*, der bestred Kaldet til Oktober 1826. Efter ham kom 21. Februar 1827 den ansete *Clausen-Bagge*, der blev i Embedet til 16. Juni 1860. Efter hans Afgang kom atter en Ammentorp til at residere i Rubbelykke Præstegaard, idet den gamle Præsts Sønesøn *Anders Ammentorp*, en Søn af Præsten i Dalum, under 24. August 1860 kaldedes til Sognepræst for Tirsted, Skørringe og Vejleby Menigheder.

Noter.

1) C. F. Bricka: Dansk biogr. Lexicon XIV, Side 31—32. — 2) Se nærmere Louis Bobé: Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekrede VI Bind, Side 261. — 3) Hebræerbrevet, — 4) De Side 405 og 406 gengivne Billeder er fotograferede efter de originale Malerier, som nu er opsporede. — 5) Nøml. Rubbelykke Præstegaard.

En gejstlig Paternitetssag.

Af F. Elle Jensen.

Søndag d. 7. Oktober 1781 fik Provst *Rhode* i Utterslev¹⁾ Besøg af Skoleholder *Mathias Fibiger* fra Horslunde, som vilde raadføre sig med ham. Sagen var, at der gik Rygter om, at han skulde være Fader til et i Købelev Sogn udenfor Ægteskab født Barn, som netop samme Dag skulde i Kirke, og nu frygtede han for, at Moderen, en Husmandsdatter, ved den Lejlighed vilde udlægge ham som den skyldige, hvilket var saa meget mere misligt, som han ikke alene selv var gift og havde mange Børn, men ogsaa nu stod i Fare for at miste sin Stilling. Provsten mente, at hvis han havde en god Samvittighed, vilde det bedste være, at han ignorerede Folkesnakken og forholdt sig i Ro, og derfor fraraadede han ham at indfinde sig ved Gudstjenesten, hvad *Fibiger* — vel sagtens for at vise alle, at han ikke var sig nogen Brøde bevidst — havde tænkt paa.

Alligevel gjorde *Fibiger* det, og det gik, som han havde frygtet: han blev udlagt som Barnefader. Naturligvis rygtedes dette til de omliggende Sogne, men hverken Provst *Rhode* eller Præsten i Horslunde, *Thoring*²⁾, foretog sig alligevel noget, den sidste vistnok, fordi han troede sin Skoleholder og var vel tilfreds med hans Undervisning. Men da Sognepræsten i Købelev, *Hahn*³⁾, 14 Dage efter tjenstligt gav Underretning om det passerende, var det Provsten umuligt at opretholde sin Neutralitet længere, og han indberettede Sagen for Biskop *Ramus* i Odense⁴⁾.

Denne svarede (d. 14. November), at Provsten straks burde have suspenderet *Fibiger*, indtil han ved Ed havde

renset sig for den mod ham rettede Beskyldning; nu befalede han ham at gøre det og forbyde ham at befatte sig saavel med sit Skolehold som med sit Organistembede i Kirken. Saafremt han saa ikke i Løbet af en 3—4 Uger havde klareret for sig, burde han afskediges, men indtil den endelige Afgørelse var truffet, skulde der antages en Vikar.

Provst Rhode lod øjeblikkelig ved to Degne Suspensionen forkynde for Fibiger med Ordre om for Retten at godtgøre sin Uskyldighed ved Ed og bagefter med Attest fra Dommeren give ham Meddelelse herom, og samtidig fik Sognepræsten Paalæg om at ansætte en midlertidig Stedfortræder.

Dette var imidlertid hverken Fibiger eller hans Præst tilfredse med. Thoring erklærede omgaaende, at han ikke vidste, hvorfra han paa saa kort Tid skulde kunne faa en Vikar, især naar han ikke kunde angive Lønnen til ham, og han udbad sig derfor nærmere Besked af Provsten. Da han intet Svar fik, skrev han igen, idet han udtalte Ønsket om at faa Biskoppens Skrivelse eller en Kopi af den tilsendt, for at han kunde forevise den for Herskabet paa Christianssæde, der havde Kaldsretten og, som han derfor mente, maatte tage Affære. Ellers blev han nødt til at klage til Biskoppen eller Herskabet, da han selv ikke vilde være ansvarlig for, at Undervisningen blev forsømt.

Dette Brev blev meget unaadigt optaget i Utterslev. Rhode iførte sig hele sin provstelige Værdighed og svarede skarpt, at han allerede havde afgivet sin Betænkning, og den var ikke forandret siden. Det var Thorings Pligt at sørge for, at de unges Læsning foregik, som den skulde; man skyldte ogsaa Lydighed i Horslunde! Skete der Forsømmelse med Skolen, skulde Skylden derfor falde paa ham, og hverken Prokurator eller Fibigers Venskab og Venner skulde da fri ham, „og De skal med al Deres Udfund ikke bringe mig bag Lyset!“

Naar Rhode i sit Brev til Thoring havde slaaet paa,

at der var dannet et Komplot imod ham, har Grunden hertil antagelig været, at han i Mellemtiden havde faaet en Skrivelse fra Prokurator *Joh. Friis* i Nakskov, som søgte at true ham. Han paastod nemlig, at Fibiger kun kunde affordres Benægtelsesed, naar han var sigtet for Hor og tiltalt for Bøder; Biskoppens Resolution var lovstridig, og han raadede derfor Provsten til „at tage sig i Agt“ og ikke forløbe sig overfor Skoleholderen.

Rhode var dog ikke til Sinds at lade sig kujonere, og hans Svar, der fortjener at gengives i sin Helhed, lader da heller intet mangle i Henseende til Tydelighed:

P. M. Deres Brev har jeg faaet og vil bede Dem, De en anden Gang forskaaner mig for saadanne Expressioner: Tage mig i Agt, forløbe mig mod en Fibiger, kalde Biskoppens Resolution lovstridig. Jeg har som Provst i Nørre Herred suspenderet Fibiger, og det skal hverken De eller andre hans Raadgivere i og udenfor Horslunde Pstgd. rygge. Jeg forstaar Lov og Forordninger lige saa vel som De, og i denne casu, mærker jeg, bedre.

Utterslev, den 26. November 1781.

Rhode.

Dermed var een Fjende slaet tilbage, men nu dukkede en anden og farligere op paa Skuepladsen, nemlig selve Grev *Chr. Ditt. Reventlow* til Christianssæde, til hvem formentlig Thoring har henvendt sig om Sagen, og han lod som krænket Skolepatron gennem sin Forvalter *I. C. Friis* paa Pederstrup Provsten forespørge, med hvad Ret han uden hans Vidende og Samtykke havde foretaget Suspensionen af Fibiger. Rhode svarede kort og afvisende, at han nok til sin Tid „uden Hr. Forvalterens Mediation“ vilde skrive til Reventlow, hvilket Svar atter blev refereret til Greven, som opholdt sig i Hovedstaden.

Men nu tog denne personlig fat. I en Skrivelse til Provsten hævdede han, at ifølge Forordningen af 23. Jan. 1739 var han lige saa vel som de gejstlige Myndigheder Skolemestrenes Øvrighed; derfor protesterede

han, ogsaa af Hensyn til Undervisningen, som nu blev forsømt, mod Fjernelsen af Fibiger, saa længe som hans Forbrydelse ikke var blevet retslig bevist; i alt Fald burde han ikke have været suspenderet som Organist, da det var ham, Greven, som havde oprettet dette Embede, hvorfor det ogsaa alene tilkom ham at ind- og afsætte en Mand i det. Imidlertid vilde han helst, at ingen Strid skulde opstaa, hvorfor han foreslog at anlægge Sag mod Fibiger, idet han var vis paa, at Provst og Biskop havde handlet i Overilelse og ikke for at gaa ham for nær i hans Rettigheder.

Herpaa svarede Rhode, at en Mand, der var udlagt som Barnefader, naturligvis ikke kunde beklæde en gejstlig Stilling, før han var rensset, hvilket maatte være hans egen Sag, da der ikke kunde anlægges nogen Sag mod ham. Suspensionen havde han foretaget efter Ordre, og Kirkekollegiet havde engang resolveret, at en Organist maatte anses for at være lige saa gejstlig som Degnen, da han havde en Funktion i Kirken.

Det samme Standpunkt indtog Biskop Ramus, for hvem Grev Reventlows Besværinger derefter blev forelagt. Under Henviſning til Danske Lov⁵⁾ paaviste han, at der ved en Sag som den foreliggende aldrig kunde være Tale om noget Bevis, kun om Edsaflæggelse, og at Forordningen af 1739 kun gav de verdslige Myndigheder Rettigheder med Hensyn til de ydre Forhold, Skolernes Indretning og Vedligeholdelse, Skoleholdernes Løn og Underholdning, men at Biskoppen alene havde Opsyn med de ansatte Personers Opførsel, saa det tilkom kun ham at skride ind, saaledes som han havde gjort. Og det var, tilføjede han, hans Forvisning, at Greven var altfor retsindig en Mand til at give Fibiger Medhold, men at han som hans Herskab og Øvrighed vilde befale ham at faa en Ende paa Sagen, da han dog ikke ved sine utidige Udflugter var i Stand til at slippe udenom.

Under disse Forhandlinger var den Frist, der var indrømmet Fibiger til at rense sig, forlængst overskredet og blevet til godt to Maaneder, og nogen Stedfortræder

for Fibiger blev vistnok ikke indsat. Men antagelig har Reventlow efter Modtagelsen af Biskoppens Skrivelse (19. Januar 1782) indset, at han havde Uret, og har derefter lagt Pres paa Fibiger; i alt Fald besluttede denne nu endelig at gaa til Canossa, og d. 1. Februar gav han Møde ved Christianssæde Birketing og fralagde sig her ved Ed Faderskabet til Kirsten Nielsdatters Barn.

Dermed var denne udadtil ganske ubetydelige Sag bragt til Afslutning. Naar den imidlertid frembyder en vis Interesse, er det paa Grund af de to modsatte Grundsynspunkter, der kommer frem i Grevens og de kirkelige Myndigheders Brevveksling. Trods alt sit Frisind var Reventlow endnu ikke helt frigjort fra den gamle adelige Opfattelse af Patronen som Kirkens og Skolens Herre, som vel i Tidens Løb var blevet noget modificeret overfor de kongelige Embedsmænd, Præsterne, men stadig holdt sig, naar Talen var om Degne og Skoleholdere, dem man hele Tiden var tilbøjelig til at betragte som Herskabets Tjenere. Det er dette, som forklarer Grevens Indblanding i Sagen mod Fibiger, mens paa den anden Side de gejstlige Autoriteter som Forsvarere af mere moderne Anskuelser og med Loven i Haanden fast og bestemt og uden nogen krybende Underdanighed afviser den. At ikke alene Biskop Ramus, men ogsaa Provst Rhode var sig sin Ret og sin Myndighed fuldtud bevidst, fremgaar saavel af hans hvasse Skrivelse til Prokurator Friis som af hans overlegne Affærdigelse af Forvalteren paa Pederstrup. Iøvrigt maa det fremhæves, at Reventlows egne Indlæg er affattet i en overordentlig høflig Tone, et Vidnesbyrd saavel om hans egen noble Karakter som om, at nye Tider var i Anmarch⁶⁾.

Noter.

1) Peder Rhode, Præst i Utterslev 1767—93, Provst f. Nørre Herred 1776. Forfatter af flere Skrifter, bl. a. „Saml. til Laalands og Falsters Historie. I—II“. — 2) Chr. P. Thoring, Præst for Horslunde-Nordlunde 1771—83. — 3) Jørgen Hahn, Præst for Købelev-Vindeby 1777—1801. — 4) Jacob Ramus, Biskop over Fyns Stift 1762—85. — 5) Danske Lov, Pag. 937, Art. 5. — 6) Aktstykker i Kirkehist. Saml. 3. Række, 4. Bd.. S. 412 ff.

Da Sandflugtens Dæmpning stod paa i Danmark.

Af *Anthou Fuglsang.*

To Aar efter at Sandflugtens tvungne Dæmpning i 1792 ved kgl. Forordning iværksattes overalt i Riget, opdagede en af Hovedmændene til Bondestandens Frigørelse fra Stavnen, Besidderen af Stamhuset Christianssæde paa Lolland, Greve Chr. Ditlev Reventlow, paa en Fodtur langs Havet fra Tjørnebjerg i Gloslunde Sogn til Fælandet under Rudbjerggaard i Tillitze Sogn, at der paa den fælles Græsning Hummingen var føjet opskyllet Flyvesand indefter, hvori der voksede Sandvækster. Som Formand i Landvæsenskontolet under Rentekamret, der havde med Sandflugtssagerne at gøre, vidste han fra Indberetninger fra jyske Sandflugtsomraader, hvad denne Opdagelse kunde betyde for de lange Græsarealer havlangt. Han fik Bekymringer i den Anledning og anmodede Amtmanden, Baron Juel Wind om at lade Sagen nærmere undersøge. Herredsfogden i Lollands Sønder Herred, Gustav Ludv. Baden, der nylig var kommet i Embedet fra Skodborg-Vandfuld sandflugtshærgede Herred oppe i Lemvigegnen, tog sig efter modtaget Amtsordre personlig af Sagen og indberettede derom til Amtet i Oktober 1794 ifølge Skrivelsen, der beror i Rigsarkivet. Baden skriver:

„Paa en Strækning af omtrent en Mil, tilhørende det kgl. Baadesgaard Gods, fra Tjørnebjerg til Rudbjerggaards Ejendom, er adskillige vidtløftige Flyvesandstrækningen, især paa Hummingen i Gloslunde og paa Danne-mare Bys Græsning, der kaldes Langholmen, hvor de

af Hs. Eksellence opdagede Sandvækster vokser, som gav Anledning til hans Frygt for, at Græsningen skulde ødelægges, hvorfor han gerne ønskede en Prøve af de opdagede Sandvækster paa Hummingen under Baadesgaard Gods.“ —

Baden lod grave Huller i 10, 20 og 30 Alens Afstand fra Strandkanten i en Dybde af halvanden Alen for at tage Prøver af Materialet, der viste sig at indeholde fint Sand, groft Sand, Grus og Sten, samt nogle Favne længere inde eller nogle og tyve Favne fra de satte Strandgærder, der møder for Højvande og staar 10 Favne fra Strandkanten, et mørkt Materiale, der godt kunde se ud som et Tørvelag, men af en anden Konsistens, end Baden vidste af at sige. Denne Prøve kom i en Pose for sig. Endelig indsamlede han personlig tre Prøver af de Vækster, der groede paa Sandbarrerne. Det hele emballeredes i en Pakke og afsendtes tillige med en Følgeskrivelse, hvori han nedlagde al den Visdom og Erfaring, han havde om Emnet. Han genkaldte i Erindringen, at han som Dreng havde været ude i det vildeste Flyvesandsøde i Kronborg Amt oppe i Nordsjælland, og sammenlignede dette Sandmateriale med de Prøver, han hermed sendte Amtet til videre Besørgelse, og kom til det Resultat: „Jeg tror ikke, at man har Aarsag til at frygte nogen Sandflugt paa Tjørnebjerg og tilgrænsende Strækning i Dannemare, da de indsamlede Prøver viser, at det ikke er rigtigt Flyvesand, men Havets Efterladenskaber fra Højvande af Sten nærmest Havstokken, derefter Grus, og længst inde Sand, hvori de Vækster vokser, hvoraf Prøver er taget. Den Overskylning ved Højvande kan forhindres ved at forhøje Sandgærderne havlangs, og Græsningen vil da kunne bevares ubeskadiget. En kyndig Mand maa jo helst undersøge saavel de mineralske Prøver som de botaniske.“ Navnlig var Baden højlig interesseret i en Analyse af Prøven med det, han antog for at være Tørvestof, og Aarsagen er den, at „hvis virkelig Prøven indeholder Tørvejord, hvoraf der kan beredes en brugelig Tørv, da er det en Opdagelse, som

ikke er til at betale med Tønder i Guld for et Gods, som det Baadesgaardske, som hverken ejer Skov eller Tørv“.

Amtmanden indsendte Badens Resultat med Forespørgsel om, hvorvidt der skal gøres mere ud af Sagen, f. Eks. Forhøjelse af Sandgærdet langs Havet og nærmere Undersøgelse af Tørvelaget, eller om han i Medfør af Sandflugtsordningen af 19. Septbr. 1792 skal udmelde en Sandflugtskommission, som i saa Fald vil komme til at bestaa af Herredsfoged Baden og Proprietær Dons, der er Landvæsenskommissær?

Rentekammerkollegiet drøftede Sagen og overgav de indsendte Prøver med Skrivelserne til dets Konsulent i Sandflugtssager, Botanikeren og Veterinæren, Professor Erik Wiborg, med Anmodning om at udtale sig.

Professoren erklærer, at han ikke har nogen lokal Kundskab til det lollandske Kystlandskab. Herredsfoged Baden formoder jo ikke, der er Tale om Flyvesand, men de indsendte Græsprøver siger det modsatte, da Væksterne er af sivartet Hvede, og denne vokser kun i Flyvesand. Det er et besynderligt Indfald, at Baden har gravet indtil tre Alen ned for at overbevise sig om Flyvesands Tilstedeværelse, men Forsøget er dog lærerigt ved det Tørvelag, han derved har opgravet. Det er nemlig et Maretørvelag af samme Art som i samme Dybde findes under Flyvesandet i de vestjyske Sandflugtsegne, og som adskillige Steder kan graves til stor Fordel for de stedlige Beboere, der ingen Ilding har, uden at skade Sandflugten derved. Men om Maretørven paa det Baadesgaardske Gods kan nyttiggøres uden Fare for Sandflugt, og om den foreslaaede Forhøjelse af Strandgærdet til Afværgning af Havgrus, der ødelægger Græsningen, vil være hensigtsmæssig, kan jeg først afgøre paa selve Stedet.“

I 1795, da Professor Wiborg skulde rejse med Stutterikommissionen til de sydlige Øer, anmodede Rentekammeret ham om samtidig at bese de paa Baadesgaard Gods værende Sandstrækninger, især paa Hummingen i Gloslunde og Langholmens Græsning, tilhørende Dannemare

By, samt hvorvidt Martørven vilde kunne udnyttes fordelagtigt.

Professoren beretter fra denne Undersøgelse, at Flyvesandet paa Baadesgaards Gods er ubetydeligt og kan overlades til sig selv uden Fare. Da der vokser Sandvækster paa Omraadet, vilde det bedste være at frede det, men da det ligger i Jordfællesskab, vil Fredning volde meget Besvær. Han foreslaar da i Stedet at opelske Flyvesandvækster langs hele Strandgærdet til dets Forhøjelse, forsaavidt der fra Havet opkastes tilstrækkeligt Sand. Og hvad angaar Martørven, da findes den i saa ringe Mængde og er saa dybt liggende, at den ikke med Fordel kan graves op.

Der høres saa ikke mere om Sagen.

Et Par og tyve Aar senere, i Maj 1817, høres atter fra Datidens Danmarks betydelige Statsmand, Greve Christian Ditlev Reventlow. Han har trukket sig tilbage fra det meget krævende Embede som Præsident og Chef for Kongens gehejme Statsministerium til sine lollandske Besiddelser.

Reventlow anmoder Rentekamret om at udvirke, at han faar tilsendt nogle Vipper af Marehalm eller Klittag til Nedlægning paa en opstaaet Sandflugt paa en ham tilhørende Ejendom, „Bredfjed“, ved Havet udenfor Rødby. Rentekamret sender Skrivelsen til Professor Wiborg, som i de senere Aaringer efter Aftale kun ulejliges ved specielle Lejligheder, og spørger, om de ønskede Vipper muligt kan faas fra Sandflugtsomraadet i Nordsjælland, samt om hvorvidt Professoren kender en Person, som efter Gehejmestatsministerens Ønske kan betroes til at rejse til Lolland og forestaa Nedlægning af Vipperne.

Professoren, der skulde paa en Stutterirejse til Lolland i Løbet af Sommeren, lægger Sagen hen indtil da. Rejsen foretages i Juli, og omkring August efterser han Sandflugten paa Bredfjed, hvorefter han aflægger Visit hos Greve Reventlow for at aflægge Beretning og give Raad. Greven tilskriver derefter Rentekamret:

„Da Etatsraad Wiborg ved at bese Sandflugten paa Bredfjed, som jeg har holdt fredet siden sidste Efteraar, har fundet et tilstrækkeligt Antal Planter af Marehalm og Klittag opgroet, hvor de ikke før har været set, saa beder jeg det kgl. Rentekammer at ville have den Godhed — om det har givet Ordre til at lade indsamle Vipper efter min Anmodning — at tilbagekalde denne. Jeg formoder, at Vipperne ikke endnu kan være indsamlet, men skulde det være Tilfældet, og unyttige Omkostninger derved foraarsaget, skal jeg efter Skyldighed taknemligen betale dem.

Christianssæde, d. 2. August 1817.

Reventlow.“

Dette er Historien om Sandflugten paa Lolland, der forsaavidt kun var en Fiktion. Den Realitet blev dog staaende, at Lolland, som samtlige øvrige Landskaber, indbefattet saavel Fyn som Langeland, husede saavel det hvide, lette Flyvesand, som Klit med deciderede Flyvesandvækster.

Den grundlovgivende Rigsforsamling.
(Maleri af Constantin Hansen, Frederiksborgmuseet).

Valgene til den grundlovgivende Rigsforsamling paa Lolland-Falster 5. Oktober 1848.

Af *Rasmus Nielsen*.

Med Frederik den Syvendes Tronbestigelse 20. Januar 1848 indlededes en ny Tid i Danmark. Allerede den 28. Januar udstedte Kongen et Reskript om en fælles Stænderforsamling med besluttende Myndighed for hele det danske Monarki: Kongeriget og Hertugdømmerne (Slesvig og Holsten). Der skulde være lige mange Medlemmer for hver af disse to Landsdele, hvorved Kongerigets ca. 1,3 Mill. Indbyggere ikke vilde faa mere at sige end Hertugdømmernes ca. 800.000.

Der var ikke ret mange, der syntes om dette Reskript.

Omtrent 2 Maaneder senere afskedigede Frederik den Syvende det gamle konservative Ministerium og ud-

nævnte 22. Marts et nyt, det saakaldte Martsministerium, af udpræget liberal Farve.

Det blev dette Ministerium, som sammen med Kongen skulde sørge for at skaffe Danmark en fri Forfatning.

Den 4. April udsendtes en kgl. Kundgørelse om, at Reskriptet af 28. Januar var ophævet, og at Stænderforsamlingerne skulde sammenkaldes for at afgive Betænkning over en af Regeringen foreslaaet Valglov, hvorefter en grundlovgivende Rigsforsamling skulde vælges.

Ifølge Regeringens Valglovsforslag skulde Rigsforsamlingen bestaa af 193 Medlemmer fra Kongeriget og Slesvig (Sønderjylland), hvoraf de 48 skulde udnævnes af Kongen. Denne Bestemmelse hidrørte fra de konservative Medlemmer af Ministeriet. De 145 Medlemmer — 114 fra Kongeriget og 31 fra Slesvig — skulde vælges ved almindelig Valgret. Paa Grund af Krigen kom Sønderjyderne ikke til at deltage i Valget, saa Rigsforsamlingen kom til at bestaa af 114 folkevalgte og 38 kongevalgte Medlemmer.

Den 26. April samledes Østifternes Stænderforsamling i Roskilde og drøftede Valglovsforslaget. Bondevennerne og de radikale Københavnerne, „Hippodrommændene“, som de kaldtes, angreb voldsomt Kongevalgene, mens de Nationalliberale kunde stemme for Regeringsforslaget, fordi de ansaa det for heldigt, at Kongen fik Lejlighed til at bøde paa Folkevalgenes Tilfældigheder. Dette gav Anledning til, at de to demokratiske Partier: Bondevenner og Nationalliberale, der hidtil havde været enige, herefter blev uenige. Ved Afstemningen var der 17 af 68 Medlemmer, der stemte imod Kongevalgene.

Den 17. Juni samledes den nørrejske Stænderforsamling i Viborg, og her var der kun Redaktør B. Rée fra Aalborg, der stemte imod Kongevalgene.

Den 7. Juli 1848 udgik Valglovsforslaget som Lov. Ifølge dette skulde Valgene foregaa i Distrikter, hver paa ca. 12.000 Indbyggere, beregnet efter Folketællingen 1. Febr. 1845. Kongeriget blev delt i 114 Distrikter, der hver valgte een Rigsdagsmand.

Lolland-Falsters Stift blev delt i 6 Distrikter: 1. Distr. (Nakskov) havde 12446 Indbyggere, 2. (Juellinge): 11765, 3. (Maribo): 12966, 4. (Sakskøbing): 13775, 5. (Nykøbing): 12008 og 6. (Stubbekøbing): 12289.

Valgret havde enhver 30aarig Mand med et uplettet Rygte, egen Husstand, Raadighed over sit Bo, fri for Gæld til Fattigvæsenet og eet Aars Ophold i Valgdistriktet.

Valgbar var enhver 25aarig Mand, der opfyldte samme Betingelser som ved Valgretten; dog behøvede han ikke at bo i Distriktet.

Man skulde enten personligt eller ved en bekendt Mand henvende sig til Kommunalbestyrelsen og begære sig optaget paa Valglisten for at kunne afgive sin Stemme ved Valget. Det blev bekendtgjort ved Kirkestævne paa Landet og ved Annoncering eller ved Trommeslag i Købstæderne, naar Indtegningen til Valglisten skulde finde Sted, og det skulde ske i August.

Da de valgberettigede selv skulde melde sig til Valglisten, var det naturligvis kun de mest interesserede, som meldte sig.

Der var 3 politiske Partier: Bondevennerne, de Nationalliberale og Højre.

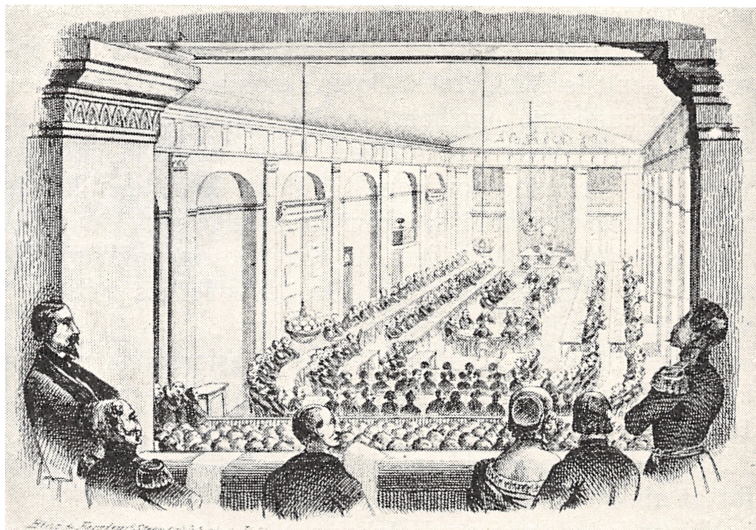
Bondevennerne eller Venstre lededes af „Bondevennernes Selskab“, som var stiftet 5. Maj 1846 og havde sit eget Blad „Almuevennen“, der blev udgivet af den dygtige Agitator I. A. Hansen.

Det var det eneste Parti, der var organiseret. Det havde Distriktsformænd for 2 eller flere Sogne rundt omkring i Valgdistrikterne paa Øerne. Det havde især Tilhængere blandt Landbefolkningen der. Det havde omtrent samme Program som „Hippodrommændene“ i København, nemlig Afskaffelse af Fæstevæsenet, Indførelse af lige Værnepligt for alle, almindelig Valgret, Etkammersystem, suspensivt Veto m. m. (se senere).

De Nationalliberale eller Centrum hørte især hjemme i Købstæderne. Deres Program var almindelig Valgret og Ejderpolitikken, det vil sige, Slesvig skulde have fri For-

fatning sammen med Kongeriget, mens alt politisk Fællesskab mellem Slesvig og Holsten skulde ophæves.

Højre eller de Konservative, der havde Tilhængere dels i Byerne og dels blandt Godsejerne og deres Funktionærer, ønskede Forbindelsen mellem Kongeriget og Hertugdømmerne bevaret, da de mente, at det danske

Den grundlovgivende Rigsforsamlings Møde 23. Oktober 1848.
(Samtidigt Lithografi i Frederiksborgmuseet).

Monarki bedst derved kunde holdes sammen. De blev kaldt Helstatsmænd og var Modstandere af den almindelige Valgret. —

Den 24. Juli var der i „Almuevennen“ en Artikel, som fraraadede at vælge de Mænd ind i Rigsforsamlingen, der i Stænderforsamlingerne havde stemt for Kongevalgene. „Bondevennernes Selskab“s Bestyrelse, hvis Formand var Overretsprokurator Balthazar Christensen, sluttede sig senere i det væsentlige til denne Udtalelse; dog foreslog den, at man kun burde vrage de Mænd, der havde stemt for Kongevalgene, i Kredse, hvor ingen mere demokratiskindede Kandidater kunde faas.

Denne Vedtagelse vakte den største Harme i de Na-

tionalliberales ledende Kredse, og der udbrød nu en Strid, der hidsede Land imod By.

Bestyrelsen for „Bondevennernes Selskab“ udsendte 25. Juli en Skrivelse til Distriktsformændene om at oprette en Valgkomité i ethvert Valgdistrikt, og den skulde bestaa af en Mand fra hvert Sogn, Distriktsformanden og helst nogle Mænd fra Købstaden, hvis en saadan fandtes i Distriktet.

Komiteen skulde sørge for at faa en Valgkandidat opstillet, henlede Vælgernes Opmærksomhed paa ham og samle Stemmerne om ham, hvilket kunde ske ved at sammenkalde Vælgerne i hvert Sogn, og hvis der saa viste sig Stemning for den Kandidat, Komiteen havde valgt, skulde den opfordre ham til at stille sig.

Hvis den ikke kunde finde en Kandidat indenfor sit Distrikt, var Bestyrelsen for „Bondevennernes Selskab“ villig til at skaffe en Kandidat.

Valget til den grundlovgivende Rigsforsamling blev fastsat til 5. Oktober 1848 ifølge en kgl. Resolution af 10. Sept.

Enhver Vælger skulde møde paa Valgstedet i Distriktet for at afgive sin Stemme.

Valget lededes af en Valgbestyrelse, der bestod af et eller flere Medlemmer fra hver Kommune i Valgdistriktet, valgte af Kommunalbestyrelserne, blandt disses egne Medlemmer. Maribo Amdtsraad udnævnte 29. August 1848 Formændene for Valgbestyrelserne. De sørgede for, at Valget blev bekendtgjort for Vælgerne ved Annoncering, Læsning ved Kirkestævne i to paa hinanden følgende Søndage i Landsognene og ved Trommeslag i Købstaden. De modtog Anmeldelser af Kandidater, som personligt skulde fremstille sig for dem Dagen før Valget.

Valghandlingen, der begyndte Kl. 10 eller 11, aabnedes af Valgbestyrelsens Formand ved Oplæsning af den kgl. Kundgørelse om Valget, hvorefter han ofte udbragte et Leve for Kongen. Derefter fremstillede han Kandidaterne for Vælgerne og opfordrede deres Stillere til at udtale sig.

Efter at en eller flere Stillere havde anbefalet en Kan-

didat, fik denne Ordet. Efter hans Tale anbefalede nogle Stillere den næste Kandidat. Saaledes fortsatte man, til alle Kandidaterne havde talt. Saa kunde Vælgerne rette Forespørgsler (Interpellationer) til Kandidaterne.

Saa foretoges der Afstemning om Kandidaterne ved Haandsoprækning, hvilket kaldtes Kaaring, og den Kandidat, der fik flest Stemmer, var valgt eller kaaret, hvis ingen af Kandidaterne eller mindst 50 Vælgere i Løbet af en Time forlangte skriftlig Afstemning.

Denne var mundtlig og offentlig, det vil sige, enhver Vælger maatte sige til et Medlem af Valgstyrelsen, hvilken Kandidat han vilde stemme paa, og dennes Navn blev saa skrevet ud for Vælgerens paa Valglisten. Man kaldte det „navnlig Afstemning“ eller „at stemme til Protokollen“. Der var skriftlig Afstemning i alle Lolland-Falsters eller Maribo Amts 6 Distrikter.

Valget vakte vældigt Røre paa Lolland og Falster, og Midtpunktet i dette var Pastor *Joh. Wegener* i Halsted.

Straks efter at Valgloven var udsendt, tilbød *Balthazar Christensen* Joh. Wegener 1. Valgdistrikt eller Nørreherred ved Ordførerne for Bondevennernes Selskab, hvilket Distrikt han vilde afstaa til ham, skønt det var hans gamle Valgdistrikt fra Stændertiden; men da Wegener vidste, at hans i saa mange Henseender dygtigere Ven, Pastor *Bindesbøll* i Nakskov, vilde stille sig der, afslog han det.

Omtrent paa samme Tid overvejede Wegener og flere

Sognepræst Johan Wegener, Halsted.
1811—1883.

Mænd, hvorledes Valgene paa bedste Maade og ifølge de politiske Anskuelse burde ordnes. De ønskede da, at Prokurator *Aagaard* til Binnitze skulde stille sig i Fuglse Herred, Gaardfæster *Hans Olesen* fra Sædinge i Sønderherred og *Wegener* i Nørreherred paa Falster. De tænkte, at i Musse Herred og Falsters Sønderherred kunde Brændevinsbrænder *J. Sidenius*, Kateket *Mørk-Hansen*, Proprietær *Drejer* eller Købmand *Ibsen* i Rødby stille sig.

Kort Tid efter samledes en Del af Bondevennerne i Sønderherred paa Lolland, i Spidsen for hvilke Arvefæster *Christen Jensen Blak* fra Tjennemarke stod, og de affattede en Adresse til Balthazar Christensen, hvori de tilbød ham Valget i dette Herred og bad ham om at beskikke dem en Kandidat, hvis han ikke selv vilde modtage Kandidaturen. Meningen hermed var nok, at de ikke ønskede Hans Olesen, da der herskede et Slags spændt Forhold mellem ham og Chr. Blak. Den sidste gik nu til Wegener, som ikke tidligere havde kendt noget til ham, og bad ham paa sine Standsfællers og egne Vegne at stille sig i Sønderherred, hvis B. Christensen ikke vilde. Blak vilde nemlig ikke stille sig her, skønt flere havde opfordret ham til det, hvis Wegener vilde stille sig, hvorimod han ikke straks havde til Sinds at vige for Hans Olesen. Wegener svarede, at han havde i Sinde at stille sig paa Falster. Hvis Stemningen ikke var for ham der, og Hans Olesen kunde faa et andet Distrikt, hvilket var vanskeligt, da Købstæderne var imod ham, vilde Wegener modtage deres Tilbud. Paa Wegeners Spørgsmaal om, hvad Blak og hans Standsfæller vilde gøre, hvis B. Christensen foreslog dem en anden Kandidat, svarede han, at de alligevel vilde have Wegener, hvis han vilde stille sig.

Saa snart B. Christensen havde faaet det førnævnte Brev, befalede han straks, at Hans Olesen skulde stille sig i Musse Herred (4. Distrikt) og Chr. Blak i Sønderherred (2. D.), mens B. Christensen selv stillede sig i Nørreherred (1. D.). Alt dette foregik i den sidste Halvdel af August.

Hans Olesen kunde ellers let have fortrængt Aagaard fra Fuglse Herred, „hvilket var B. Christensen og Bondevennerne meget om at gøre“, da Aagaard efter „Almuevennen“s Udtryk var „Aristokratiets ydmyge Tjener“; men H. Olesen var ikke til at formaa til det.

Wegener skrev saa til Sognefoged *Hans Rasmussen* i Egense og spurgte ham, om der var Stemning for ham i Nørreherred (6. Distrikt) paa Falster, da han saa vilde stille sig der. Han kendte ikke H. Rasmussen; men han havde set, at denne havde indbudt til et Prøvevalg, og han sluttede deraf, at denne maatte være en indflydelsesrig Person blandt Bondevennerne. Han svarede Wegener, at Præstehadet paa Falster var umaadeligt; men han og hans Venner vilde dog gøre alt for Wegener, hvis han vilde stemme for Religionsfrihed og fast Løn til Præsterne. Senere erfarede Wegener, at det var H. Rasmussen selv, som var den store Præstehader, og at Stubbe-købingenserne ikke vilde have ham; men de arbejdede paa at faa Overretsprokurator *Nyholm* fra København.

Det var straks almindeligt bekendt, at Wegener ønskede Valg i Falsters Nørreherred. Han havde sagt det til alle og skrevet det til sin Ven Adjunkt Niels Hansen i Nykøbing. Wegener besluttede nu at trække sig tilbage fra politisk Virksomhed og sagde det til flere. Han fik dog snart Opfordring fra saa mange baade her i Stiftet og udenfor det, at han indvilgede i at stille sig, hvis han fik saa mange Opfordringer fra et Distrikt, at han kunde se, at det var et almindeligt Ønske blandt Beboerne. Dette sagde han til alle, som henvendte sig til ham. Fra omkring Begyndelsen af September begyndte derfor, uden at han selv havde gjort noget, en stor Del af Bondestanden, især Husmandsklassen, at virke for ham i Sønderherred.

Wegener saa nu ikke mere noget til Chr. Blak, men fik 2 Breve fra ham. I det ene opfordrede han Wegener til at virke for B. Christensen, hvortil han svarede, at i Nørreherred kunde han ikke gøre det; men han vilde holde sig neutral, og det havde han ærligt holdt, hvor

vanskeligt det end var for ham. Han opfordrede Chr. Blak til endnu en Gang at formaa B. Christensen til at stille sig i Sønderherred „for ikke at forhindre enten Christensens eller Bindsbølls Valg“.

I et Brev af 5. Sept. skrev Blak, at han angaaende en Kandidat i Sønderherred ikke i længere Tid havde hørt noget bestemt om, hvem der agtede at stille sig, og at B. Christensen ikke vilde stille sig der, fordi han vidste, at der kunde enhver frihedselskende Ven sejre.

Omkring midt i September traf Wegener Aagaard i Maribo. Han var kommet fra Nykøbing og fortalte, at hele Stemningen der var for Wegener, at denne kunde være ganske sikker der, og at mange arbejdede for ham. Han svarede hertil, at hvis Sidenius ikke stillede sig, og man kunde overtyde ham om, at Sidenius's Valg var umuligt, og naar han fik en Del Opfordringer, vilde han modtage Valg der.

Sidenius's hele politiske Færd var nemlig saa konsekvent og saa fast, at der var meget faa Mænd, hvis Færd kunde sammenlignes med hans, saa det uden i nævnte Tilfælde vilde være en utilgivelig politisk Letsindighed for Wegener at stille sig op mod en ligesindet ældre politisk Ven, der desuden var anbefalet af et patriotisk Selskab og i 13 Aar med Hæder havde repræsenteret Byen som Stænderdeputeret.

Som Wegener ventede paa nærmere Underretning fra Nykøbing, fik han en Skrivelse fra Chr. Blak, hvori denne spurgte, om han saa vilde stille sig i Sønderherred. Wegener svarede, at han endnu ikke kunde sige det bestemt; men fik han tilstrækkelige Opfordringer, stillede han sig; men hvis Blak ifølge sine Forbindelser var tvunget til at stille sig, maatte han gøre det uden Fortrydelse fra Wegeners Side.

Imidlertid læste Wegener i „Lolland-Falsters Stiftstidende“, at Valgkomiteen i Nykøbing enstemmigt havde opfordret *Mørk Hansen* til at stille sig der.

Omtrent paa samme Tid fik Wegener fra en ung ukendt Købmand *Wulff* i Stubbekøbing, hvor han ikke læn-

ger havde tænkt paa Valg, en Anmodning om at stille sig i Falsters Nørreherred, da Nyholm saa vilde trække sig tilbage. Han skrev tillige, at Valget af ham var højst uvist, da 6 af Valgkomiteens Stemmer var faldet paa Hans Rasmussen, 2 paa Nyholm, 2 paa Wegener og 1 paa Skolelærer Sidenius.

Nu begyndte Hans Olesen at skrive mod J. Sidenius, og der blev sagt til Wegener, at denne ikke kunde blive valgt. Derfor skrev Wegener en halv Snes Dage før Valget til Mørk Hansen for at høre, om han vilde stille sig. Han svarede ja, „at han nu ej mere kunde trække sig tilbage“; men Ugen før Valget snakkede Wegener med ham i Maribo, og da sagde han, at han vilde trække sig tilbage, hvis Wegener stillede sig; men da hverken kunde eller burde Wegener tage mod dette Tilbud af en dygtig politisk Ven. B. Christensen anbefalede Wegener i Falsters Sønderherred en halv Snes Dage før Valget uden dennes Vidende og Vilje. Naar man har ment, at han her vilde lægge en Snare for Wegener, gør man ham virkelig Uret. Han saa naturligvis langt hellere sine Bønders Vaig af Bondevener som f. Eks. Ole Rode (5. Distrikt), Chr. Blak osv. end Wegeners; men da han havde erfaret, at Ole Rodes Valg kunde have sin Vanskelighed, foretrak han virkelig Wegener for de andre Valgkandidater i 5. Distrikt. Men netop denne Anbefaling gjorde det mere vanskeligt for Wegener at tage mod Valg; thi han kunde ikke billige B. Christensens Færd, og hans Selvstændighedsfølelse forbød ham at tage mod Valg af Naade.

Den følgende Mandag kom B. Christensen og Chr. Blak hen til Wegener. B. Christensen gjorde ham igen dette Tilbud, uden at han dog gik ind paa det. Han sagde nu til Chr. Blak, mens B. Christensen hørte paa det, at det var muligt, at han vilde stille sig i Sønderherred, hvis han fik flere Opfordringer, saa han kunde se, at der var almindelig Stemning for ham. Hertil svarede hverken B. Christensen eller Chr. Blak noget.

Onsdagen efter fik Wegener Anmodning fra endnu 3 Sogne i Sønderherred, og han havde saaledes Anmod-

ninger fra alle Sogne undtagen Stokkemarke, Birket, Skovlænge, Gurreby og Øerne, og samme Aften skrev han til alle Sognene i Valgdistriktet og til Chr. Blak, at han stillede sig i Sønderherred, og han lod det indrykke i Stiftets Blade. Han skrev til Chr. Blak, som endnu ikke havde villet udtale sig bestemt om, hvorvidt han stillede sig eller ej, om han vilde stille og anbefale ham, hvis han ikke selv vilde stille sig; vilde han ikke, var de alligevel lige gode Venner. Blak svarede ham ikke.

Ved Prøvevalget i Sønderherred i Nakskov 29. Sept. udtalte Wegener sig for Vælgerne og anbefalede sig. Chr. Blak var til Stede. Trods Opfordring vilde han ikke udtale sig om, hvorvidt han stillede sig eller ej. Skønt Wegener spurgte efter ham alle Vegne, kunde han ikke finde ham. Han benyttede formodentlig den samme Fremgangsmaade, som Bondevennernes Selskabs Kandidater flere Steder havde brugt. Han svarede ikke paa Wegeners Brev.

Aftenen før Valgdagen vidste Wegener ikke, at Chr. Blak skulde være hans Modkandidat. Først om Morgenen paa Valgdagen talte han med Blak, og siden den Dag havde han ikke set ham.

Wegener havde nu trukket sig tilbage for Hans Olesen i Lollands Sønderherred, for Bindsbøll i Lollands Nørreherred og for Mørk Hansen og Sidenius i Falsters Sønderherred; men han vilde ikke trække sig tilbage for Chr. Blak, da han ikke bestemt kunde faa at vide, om Blak vilde stille sig.

1. Distrikt: Nakskov.

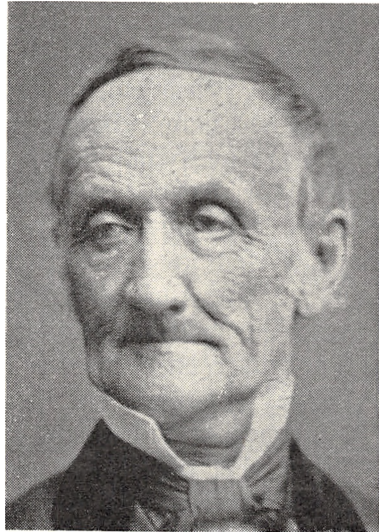
Det bestod af Nakskov Købstad med Landsogn og 12 Sogne: Branderslev, Sandby, Købelev, Vindeby, Utterslev, Herredskirke, Løjtofte, Halsted, Avnede, Horslunde, Nordlunde og Fejø.

I Nakskov, som kun havde 2583 Indbyggere, blev 280 Vælgere optaget paa Valglisten midt i August. Der var 29 Embedsmænd og Betjente, 45 Købmænd og Handlende, 17 Skippere og Søfolk, 10 Spækhøkere og Værtshushol-

dere, 129 Fabrikanter og Haandværksmestre, 3 Haandværkssvende, som havde egen Husstand, 5 Gæstgivere og Restauratører, 5 Avlsbrugere og Vognmænd og 36 Daglejere.

Landsoverretsprokurator *Balthazar Christensen*, som var Formand for „Bondevennernes Selskab“, bekendtgjorde i „Lollandsposten“ for 20. Sept. 1848, at han agtede at stille sig som Valgkandidat ved Valget til Rigsforsamlingen.

Redaktør Chr. Jørgensen skrev følgende om ham i „Lollandsposten“: „Vi kan ikke billige den Retning, som Balthazar Christensens politiske Anskuelser i den senere Tid har taget, og tror, at han især vil skade Bondestanden, som han arbejder mod, om det skul-

Prokurator Balthazar Christensen, København.
1802—1882.

de lykkes ham at sætte sine Ideer igennem. Han hører ikke til Stiftets Mænd, og vi har kun foresat os at omtale disse; men da vi giver en Valgkandidatliste, og man i hans Blad „Almuevennen“ ser ham opført som Kandidat for Lollands Nørreherred, kan vi ikke udelade en gammel Ven, men maa optage ham og anbefale ham med vore andre Kandidater til Vælgerne, der maa afgøre med sig selv, om de vil stemme paa ham eller en anden. Det vil maaske forekomme mange som en politisk Absurditet og Svaghed, og vi tilstaar ogsaa, at vi heri mere følger vor Følelse end vor Forstand; men han har, da det kneb, været Frihedens standhaftige Ven, vist magesløs Udholdenhed, taalt den værste Spot og aldrig svigtet, lige til han nu paa een Gang bliver os ubegribelig; naar han

altsaa stiller sig selv her igen, kunde vi ej bringe det over os at støde ham bort eller stille uprøvede og udelade prøvede, hvor meget vi end havde ønsket, at han vilde have stillet sig i den Provins, hvor han har Bopæl, eller i alt Fald ikke i Lollands Nørreherred. Manden er alle bekendt og behøver ingen videre Omtale“.

B. Christensen kom 23. Sept. til Nykøbing, paa hvis Raadhus der blev holdt et Festmaaltid for ham. Festkomiteens Præsident, Sognefoged *Hans Rasmussen* fra Egense bød ham velkommen. B. Christensen takkede og sagde, „at nu syntes Tiden at være kommen, hvor Friheden var nærved at blive til Sandhed“. Skolelærer Sidenius fra Skovby udbragte Kongens Skaal, og Gmd. Hans Olesen fra Sædinge en Skaal for Enighed mellem Land og By. Gmd. Ole Rode fra Gedesby anbefalede Pastor Wegener som Kandidat i 5. Distrikt. B. Christensen udbragte en Skaal for Hans Olesen, og Fuldmægtig Wilken, Nykøbing, en Skaal for Damerne. Der var ca. 130 Mennesker til Stede.

Næste Dag var B. Christensen i Maribo. 25. Sept. var han i Nakskov for at forestille sig for sine gamle Vælgere i Nørreherred og Nakskov som Kandidat. Han havde i nogle Aar været Stænderdeputeret for Nørreherred.

Han indbød nu Vælgerne i Nakskov til et Møde (26. Sept.) paa Raadhuset; men der mødte „saa godt som ingen af disse“. Grunden hertil var følgende. Nogle af de saakaldte store Folk i Nakskov havde nemlig stillet sig paa Torvet ved Raadstuetrappen for at forhindre de mange, som havde forladt deres daglige Sysler, i at gaa op paa Raadstuen og høre Christensen. De tiltalte de ankomne med følgende Ord: „Hvor vil De hen? Kan De være bekendt at gaa op og høre paa en saadan Person? Vil De bæere ham med Deres Nærværelse? Kan De være bekendt at gaa op, naar De ser, alle vi andre bliver nede? Tror De, han vil Dem noget godt? Nej, han vil kun fremhjelpe Bønder og Husmænd; han vil Fremhjelpling af Haandværkere paa Landet, og han vil Køb-

stædernes Ruin; desuden er det endnu for tidligt, der er ingen deroppe endnu uden Christensen og en Sønderherreds Bonde“. Dette bevirkede, at Forsamlingen blev stor paa Torvet, idet mange blev staaende, mens andre gik skamfulde bort, kun Restauratør Falk vovede at gaa op.

Vælgerne i Nakskov og nogle Landvælgere besluttede at opstille Pastor *Bindesbøll* i Nakskov som Valgkandidat.

I „Lollandsposten“ skrev Redaktøren følgende: „Pastor Bindesbøll er bekendt som en Mand af Lærdom, Selvstændighed, Energi, Frisindethed og stor praktisk Dygtighed. Her er ingen Mand i Stiftet, der nyder en større Anseelse i sin Kreds, blandt sine Standsfæller og i den almindelige Mening. Han er vel ikke nogen politisk Karakter: men hans Originalitet, hans mangesidige Kundskaber og skarpe Blik, og at han selv ønsker det og vil stille sig som Kandidat, maa gøre ham mere end de fleste andre skikket til Medlem af Rigsforsamlingen. Han var slet anskreven hos den gamle Regering, man siger formedelst hans efter daværende Forhold fri konstitutionelle Meninger, og er flere Gange blevet tilsidesat af den. Andre vil vide, at hans Forbrydelse dog kun skulde bestaa i, at han, da et Skib løb af Stabelen, der bar Joh. Hages Navn, holdt en Tale til Ære for og Minde om denne sin afdøde Ungdomsven. Hans politiske Grundsaetninger er baade folkelige og fri, men hører ikke hen blandt de nyeste Anskuelser; de er mer konservative og doktrinære, og han indlader sig ikke paa Ideer og Reformers, hvis Nytte i det praktiske Liv ej er ham indlysende. Populær er han ikke og kan ifølge sin Natur ikke blive det. Der findes ikke mange Karakters af en saa ægte Malm som hans“.

Følgende Vælgere: Friderichsen, Ejer af Skelstrupgaard, A. I. Heie i Skovbølle, M. Nyholm, Ejer af Frederiksdal, Jacobsen til Holmegaard, Borgerrepræsentanterne i Nakskov: Thierry, Peder Ibsen, N. Grumstrup, J. Lund, L. Bay og P. Torp, Færgemand Chr. Leifhold Hansen, Schouboe i Alleenberg, H. Friis i Tjørneby, Fr.

Jørgensen i Vindeby, H. Jensen i Vindeby, J. Wiese i Uhrne, J. Larsen i Uhrne, J. Clausen i Sandbjerg, H. Larsen i Løjtofte, Friis, Ejer af Lillekøbelevgaard og P. Jensen i Avnede indbød Vælgerne i Nakskovdistriktet til et Møde paa Raadstuen i Nakskov 28. Sept. Kl. 1 for at deltage i et Prøvevalg paa en Valgkandidat til Rigsforsamlingen. De ansaa en saadan foreløbig Sammenkomst og „Stemmeudvekslen“ som et hensigtsmæssigt Middel til at fremme et tilfredsstillende Udfald af det endelige Valg. De haabede at se en ret talrig Forsamling, „saa vist som vi tror, at alle uden Hensyn til politisk Meningsforskell er enige i ved Valget blot at tilsigte det almindelige Bedste og Fædrelandets Hæder og Held“.

Der mødte omtrent 200 Vælgere. B. Christensen var ikke mødt.

Pastor Bingesbøll udtalte bl. a., at han var stemt for en Rigsdag med 2 Kamre. Underhuset skulde vælges efter den Valglov, som nu forelaa til den forestaaende Rigsforsamling; men Overhuset maatte sammensættes ved Klassevalg.

Derefter talte Kandidat Friis. Han talte kun til Bønder og Husmænd. Han sagde, at han havde hørt — det hedder sig almindeligt mellem Bønder og Husmænd — at de ikke maa og ikke tør stemme paa andre end dem, som er opstillet af Bondevennernes Selskab; men han havde dertil svaret, at det maatte være Usandhed. Han advarede mod at stemme paa Christensen, der vilde Bønders og Husmænds uretfærdige Fremhjælpen paa andres Bekostning. Han havde hørt, at Bønder og Husmænd ikke tør og ikke maa stemme paa Bingesbøll, fordi han er Præst, men han havde svaret, at det maatte være Usandhed. Ved Afstemningen fik Bingesbøll de fleste Stemmer.

Kun faa eller ingen Steder i Landet har der fundet en saa heftig Valgkamp Sted som den, der førtes i Lollands 1. Distrikt mellem B. Christensens og Bingesbølls Partier. Man havde med Føje haabet, at den Demonstration, Vælgerne i Nakskov viste ved at blive borte fra Chri-

stensens Møde 26. Sept., vilde have indgivet ham en vis Undseelse fra at stille sig et Sted, hvor han mødte saa megen Kulde; men dette var for meget at vente. Skuffelsen varede kun et Øjeblik, og hans Modstandere beredte sig nu til Kamp paa Liv og Død. Nakskov oversaa imidlertid ingenlunde det mislige i sin Stilling og det mægtige, den havde at bekæmpe.

B. Christensen havde i en Række af Aar været Stænderdeputeret for Landbefolkningen i Nørreherred. Han havde vundet et Navn som Bondestandens, navnlig Husmændenes uegennyttige og trofaste Ven. Han var en Mand af anerkendt Dygtighed med parlamentariske Gaver; han understøttedes af en velorganiseret Forening, og hans Partis Ledere her var bestemte Mænd med personlig Indflydelse paa deres Omgivelser.

Ved Prøvevalget 28. Sept. fik Pastor Bindsbøll vel de allerfleste Stemmer; men da kun faa Bønder og ingen Husmænd var til Stede, indsaa Nakskov klart, at det heldige Udfald ikke havde stort at betyde, og at et Prøvevalg i Almindelighed kun er til liden eller ingen Nytte.

Aftenen før Valgdagen kom B. Christensen til Nakskov for at melde sig hos Valgbestyrelsens Formand Borgmester *Fasting*, men forlod den igen efter et flygtigt Ophold og overnattede ude paa Landet.

Købmændene i Nakskov bekendtgjorde i „Lollandsposten“ for 4. Oktbr., at alle Handelsforretninger ophørte om Formiddagen Kl. 10 paa Valgdagen og saa længe Valghandlingen varede.

Ved Valget 5. Oktbr. 1848 var der 2 Kandidater: Landsoverretsprokurator *Balthazar Christensen* (V) fra København og Pastor *S. C. W. Bindsbøll* (H) fra Nakskov.

Paa Torvet var der oprejst en Tribune, beklædt med Grønt, prydet med Flag og forsynet med Tag paa Grund af det daarlige Vejr. I Kirken og paa Raadhuset var der lavet hensigtsmæssige Indretninger for det Tilfælde, at der skulde stemmes til Protokollen.

Fasting aabnede Valghandlingen paa Torvet Kl. 11 med en indledende Tale og udbragte et Leve for Kongen.

J. Friis anbefalede Bindsbøll og sagde bl. a.: „Der- som Landboerne kunde opstille Byen en Kandidat, der i Forbindelse med anerkendt Dygtighed forenede en ren politisk Karakter, er jeg overbevist om, at Borgerne vilde modtage ham med Erkendtlighed, om han saa var født med Træsko paa“.*).

Bindsbøll udtalte paa en mandig og frimodig Maade sine Anskuelser. „Som fri Mand talte han til fri Mænd“. Vedvarende Bifaldsraab ledsagede hans kraftige Fore- drag, og da en Lærer spurgte ham, om Almueundervis- ningen burde være tvungen eller frivillig, svarede han, at den burde være tvungen.

Claus Wiell stillede og anbefalede B. Christensen.

B. Christensen mindede gentagne Gange om, at hans Hjerter hang ved dette Distrikt, som han saa længe havde repræsenteret. Han omtalte Nakskovitternes tapre Forfædre, Nørreherredernes Forstandighed og Selvstæn- dighed i Forhold til andre Distrikters Beboere og forsik- rede som Ørsted fordem, at han nu snart var træt af de politiske Kampe, og at der var Rimelighed for, at han om føje Tid trak sig bort fra det offentlige Liv. Han omtalte vort dyrebare Fædreland, vor elskede Konge, Reak- tionen, den fattige, husvilde Husmand, Privilegiernes Ophævelse m. m. Bifaldsraabene var ikke saa kraftige, fordi man dels ikke vilde støde Bindsbølls Vælgere for Hovedet og dels ikke glæde sig for tidligt. Hvis en Hus-

*) Friis havde ikke ved sin Udtalelse tænkt paa at fornærme Bondestanden; men de sidste Ord vakte Anstød, ja, Forargelse hos den oplyste Bondestand. Han modtog nogle Dage efter Val- get et anonymt Brev, undertegnet en Landmand, hvori der spør- ges: „Om jeg vel ved, hvordan Smaaabørn ser ud, naar de kom- mer til Verden, om jeg muligen tror, at Købstadfolk fødes med Støvler paa“, og „om jeg maaske selv er født med Glarøjne paa Næsen“ m. m. — Flere Bønder skulde have stemt paa B. Chri- stensen af Fortrydelse over ovennævnte Udtalelse. „Hvis dette virkelig har været den sande Grund, vilde dette være et højt sørgeligt Bevis paa politisk Umodenhed“. skrev Friis d. 19. Oktbr.

mand raabte Bravo eller Hurra, sagde man straks til ham: „Hvad fejler du?“

Da han blev spurgt, om han vilde lade sig vælge af Kongen, hvis han faldt igennem her, svarede han vistnok nej.

Ved Afstemningen ved Haandsoprækning fik B. Christensen de fleste Stemmer. Bindsbøll forlangte øjeblikkelig skriftlig Afstemning og fik 371 Stemmer, mens Balthazar Christensen fik 429. Af 927 Vælgere havde 800 eller 86,3 pCt. stemt.

Afstemningen i de enkelte Kommuner blev saaledes:

	Binds- bøll	B. Chri- stensen		Binds- bøll	B. Chri- stensen
Nakskov By.....	258	0	Borgere.....	258	0
Nakskov Landsogn ...	1	25	Præster.....	7	0
Branderslev	12	45	Skolelærere	12	1
Sandby	10	42	Forpagtere og		
Fejø.....	4	14	Forvaltere	5	0
Vindeby	11	18	Proprietærer og		
Utterslev.....	21	37	Selvejere.....	61	73
Horslunde-Nordlunde.	15	100	Fæstegmd. og		
Købelev.....	14	52	Arvefæstere ..	10	96
Herredskirke-Løjtofte.	5	34	Husmænd og		
Halsted-Aunede.	20	62	Indsiddere....	18	259
	371	429		371	429

Da Christensen blev proklameret som Distriktets Rigsdagsmand, begyndte mange at larme og pibe, men dette blev endnu meget værre, da Christensen takkede sine Vælgere i Nørreherred for den Tillid, de atter havde bevist ham. Man kunde have ventet, at der var blevet gjort Ende paa denne Larmen og Piben; men det skete ikke. Da Christensen og nogle af hans Vælgere forlod Torvet, blev de forfulgt af en Del Pøbel med Raaben og Piben og Skrigen til Gæstgivergaarden „Skandinavien“. I nogen Tid larmede de udenfor, men gik dog omsider bort.

Imellem Kl. 8 og 9 forsamlede flere Hundrede Menne-

sker sig paa Torvet, hvorfra de drog larmende hen til Gæstgivergaarden „Skandinavien“ og raabte paa Christensen og de Mænd, som havde stillet ham ved Valget; men da de fik Besked om, at Christensen og Claus Wiell var kørt ud af Byen, marcherede de ud til C. Wiells Hus — omtrent $\frac{1}{2}$ Mil fra Nakskov — og raabte paa Christensen og Wiell. Efter at de saaledes forgæves havde raabt flere Gange, begyndte de at kaste Sten voldsomt mod Vinduerne — de brugte ogsaa Knipler — saa ikke alene Glasset, men ogsaa nogle Trærammer gik itu. Efter at de havde affyret et Skud i Luften, gik de tilbage til Nakskov. Wiell var en af de Mænd, der havde stillet og anbefalet Christensen som Valgkandidat.

Næste Aften forsamlede henved 200 Mennesker sig igen paa Torvet, drog støjende gennem Gaderne og kastede Sten ind ad Vinduerne i Restauratør Falks Bopæl. Grunden til dette synes at være, at Falk gik op paa Raadstuen 26. Sept., da Christensen vilde holde Møde, at Falk paa Valgdagen ikke mødte og stemte skriftligt, skønt der flere Gange blev sendt Bud efter ham, og at han var beslægtet med C. Wiell.

Redaktør Chr. Jørgensen skrev i „Lollandsposten“: „Det vil ses, at samtlige Vælgere i Nakskov stemte paa Bingesbøll. Byen kan saaledes ingenlunde siges at være repræsenteret ved 1. Distrikts Kandidat; men lige harmeligt bliver det, at en ej ubetydelig Købstadskommune saaledes skal se sig en Kandidat paatvungen, som de enstemmigt har forkastet. Vi har ingenlunde tabt Modet og nærer det faste Haab, at denne Begivenhed vil vække Opmærksomhed overalt, at man ved den ny Valglovs Affattelse vil vide at forebygge, at de mindre Købstæder ved Udvælgelsen af Rigsdagsmænd ligesom skal befinde sig i en Umyndigheds Tilstand overfor Landet. B. Christensen forlod Byen, kort efter at Resultatet var bekendt. Samme Aften gik Byens Borgere og Vælgere, ledsaget af Musik, ned til Pastor Bingesbøll, som de bragte et rungende Hurra, hvilket denne synlig rørt besvarede med nogle smukke hjertelige Ord“.

Vælgerne i Nakskov var meget misfornøjede med Valgets Udfald. De sendte 12. Oktbr. en Ansøgning til Kongen, forsynet med 240 Underskrifter, om, at Pastor Bindesbøll maatte blive kongevalgt Rigsdagsmand; men det blev han ikke.

De sendte 15. Oktbr. følgende Skrivelse, der var underskrevet af 270 Mænd, til Balthazar Christensen: „Undertegnede af Maribo Amts 1. Valgdistrikt erklærer her ved offentligen, at vi ikke anser vore Anskuelser for repræsenterede af Dem paa Rigsdagen, at vi ingen Tillid længer har til Deres politiske Karakter, og at vi betragter Deres hele senere offentlige Virksomhed som højst sørgelig for Land og Rige, fordi den i Forbindelse med Hippodromforsamlingens Grundsætninger,*) hvilke De hylder, og med Bondevennernes Bestræbelser, som De leder, kun vil føre til det Maal: at berøve Kongen for meget af sin Magt, at undergrave Tilliden til Ministeriet og gøre vort elskede, hidtil saa enige Fødeland, til en Tumleplads for urolige, selvkærlige Partier. — Deres Fordømmelsesdom over et stort Antal af Landets ædleste Mænd og Deres paatænkte Udsondring af de tilkommende kongevalgte Deputerede paa den forestaaende Rigsdag har for længe siden unddraget Dem den Tillid og Hengivenhed, som mange af os ellers vilde have næret imod en Mand, der engang ifølge Deres egne Ord „stod forrest iblandt de forreste“; men Efterretningen om Udfaldet af Valget i Præstø**) — hin Forsmædelse

*) Paa Hippodrommødet i København 16. August 1848 vedtoges følgende 10 Punkter: 1. Folkets Repræsentation udgaar alene af umiddelbare Folkevalg. 2. Enhver fuldmyndig Mand af uplettet Rygte er valgberettiget og valgbar. 3. Det angivne Valgprincip gennemføres i Kommunen. 4. Kommunen vælger selv alle sine Embedsmænd. 5. Lighed i Byrder og Rettigheder. Ophævelse af Rang og Titler. Almindelig Værnepligt. 6. Religions-, Presse- og Foreningsfrihed. 7. Suspensivt Veto. 8. Etkammersystem. 9. Udsondring af de kongevalgte Medlemmer i Rigsforsamlingen. 10. Rigsforsamlingen bør være lovgivende.

**) En noget berygtet Væver Hans Hansen sejrede over Professor H. N. Clausen.

for hele det danske Folk — hvilket skete under Deres Auspicier, — har berøvet Dem den sidste Rest af den politiske Agtelse, som vi ellers nærer for retskafne Mænd, endog af de forskellige Farver“.

(B. Christensen stillede sig ikke i Nakskovkredsen ved Folketingsvalget 4. Decbr. 1849).

2. Distrikt: Juellinge.

Det bestod af 17 Sogne: Vesterborg, Birket, Stokkemarke, Søllested, Skovlænge, Gurreby, Arninge, Vestenskov, Kappel, Tillitze, Dannemarre, Gloslunde, Græshave, Landet, Ryde, Femø og Askø. Valgstedet var Herregaarden Juellinge (nu Halsted Kloster).

I Vestenskov var der 80 Vælgere, og i Kappel 37.

Bondevennerne opstillede Arvefæster *Christen Jensen Blak* fra Tjennemarke. I „Lolland-Falsters Stiftstidende“ skrives der følgende om ham: „Christen Blak er en meget agtværdig og skikkelig Mand, men har hverken de Evner eller den Dygtighed, som i det mindste bør fordres af en Rigsdagsmand“.

Nogle andre Vælgere besluttede at opstille Pastor *Johan Wegener* i Halsted. Han faar følgende Omtale i „Lollandsposten“: „Pastor Johan Wegener kom hertil for 3 Aar siden. I det første Aar tog han ingen Del i det offentlige Liv. I de sidste Aar har vel ingen her i Stiftet forskaffet sig større Popularitet, været brugt mere som Medlem og Formand i Komiteer og Anliggender af fædrelandsk Interesse og erhvervet sig en almindelig Tillid og Agtelse. Offentligt har han udtalt sig tit og fuldstændigt og skrevet i Bladene. Han er en ung Mand med stor Sindsalvor og brændende i Aanden, med de varmeste Følelser for Fædrelandet og Nationaliteten og med en kraftig og heftig Vilje, ualmindelig historisk-politisk Indsigt, Kundskab og Rutine; han er en populær Folketaler og har oprettet Selskabet „Det danske Samfund“. Han er melankolsk Koleriker og en ren og konsekvent Demokrat. Han har en begejstret Kærlighed til Bondestanden, i hvilken han vil se den egentlige og oprindelige dansk-

skandinavisk Kærne. Han er konservativ og egner sig fortrinlig til Rigsdagsmand“.

Der var et Rigsdagsudvalg for Lollands Sønderherred, og det bestod kun af Sognepræsterne L. Boisen i Vesterborg og C. L. Galschiøtt i Stokkemarke. De indbød efter Opfordring af nogle Sogneforstanderskaber (Sogneraad) Vælgerne i dette Herred til et Møde i Nakskov 29. Sept. Kl. 11 for at forhandle om de forestaaende Rigsdagsvalg. De indbød ogsaa de Mænd, som agtede at stille sig som Valgkandidater, til at indfinde sig og deltage i Forhandlingerne.

Pastor Wegener var mødt og udtalte sig for Vælgerne. Christen Blak var ogsaa mødt; men han vilde ikke udtale sig.

Wegener meddelte i „Lollandsposten“ for 29. Sept., at han efter Opfordring af mange Vælgere i 2. Distrikt vilde stille sig. De fleste Vælgere kendte hans politiske Anskuelser, som dette Aars europæiske Begivenheder i intet havde forandret, og om hvilke han paa Valgdagen nærmere skulde udtale sig.

„Lollandsposten“ skrev nu: „Pastor Wegener har omsider indvilget i at stille sig i 2. Distrikt. Der er ingen Købstad, og Landbostanden og Bondestanden kan da komme til paa den smukkeste Maade at belønne ham for den Varme og Virksomhed, som han viser dem. Aldrig vil der for Bondestanden findes bedre Lejlighed til at vise Taknemmelighed og Erkendtlighed og afvise alle de mange uretfærdige Beskyldninger, som gøres imod den: og den agtværdige Chr. Blak, som man har nævnt som Kandidat i dette Distrikt, vil vistnok gøre alt i denne Henseende“.

Balthazar Christensen kom 25. Sept. til 2. Distrikt. Der blev straks sendt Folk ud for at arbejde for Chr. Blaks Valg og vække Misstemning mod Wegener. Valgdagens Morgen oplæstes rundt omkring Plakater, som efter Sigende var fra Bondevennernes Selskab, som havde anbefalet Chr. Blak.

Proprietær *Jensen*, Fredsholm, agiterede stærkt for

Chr. Blak og angav som Grund til, at han vilde stemme paa Blak, at han følte sig indigneret over den Maade, Wegener havde behandlet Blak paa.

Valgdagsmorgenen mødte Jensen Wegener paa Vejen og faldt i Forundring over at træffe ham. Jensen sagde, at han havde troet, at Wegener havde stillet sig i et

andet Distrikt, og at han havde lovet at anbefale Chr. Blak.

Gaardfæster Christen Jensen Blak, Tjennemarke.
1812—1892.

Ved Valget 5. Oktbr. 1848 var der 3 Kandidater: Arvefæster *Christen Jensen Blak* (V) fra Tjennemarke, Sognepræst *P. U. F. Schiøtt* (H) fra Askø og Sognepræst *J. J. S. Wegener* (H) fra Halsted.

Valgbestyrelsens Formand, Sognepræst *L. Boisen*, aabnede Valg handlingen Kl. 10 ved Hovedtrappen paa Herregaarden Juellinge ud til Gaardsøen med at holde en kort, men smuk Tale, hvori han viste, at Kærlighed til

Fædrelandet burde lede Valget, og at i Dag burde alle stridige Interesser og al Standsforskell sættes til Side.

Blaks Sognepræst *C. L. Galschiøtt* i Stokkemarke anbefalede ham.

Chr. Blak oplæste af nogle sammensyede Blade i smaat Format, der syntes indrettet til at skulle uformærket ligge inden i Haanden, en Tale. Men han kunde ikke læse den rigtigt, kunde ikke faa Bladene fra hverandre, maatte vende dem flere Gange, standsede og tog formodentlig Fejl af Siderne, saa der ingen Mening blev

i det hele. Han talte saa sagte, at ingen kunde høre det ordentligt. Det lød, som om han sagde, at han ikke vilde have 2 Kamre, fordi de kostede for meget. Han gik pludselig i Staa og holdt helt op, rimeligvis af Undseelse over sig selv. Talen varede i 10 Minutter.

Redaktør af „Lollandsposten“ Chr. Jørgensen skrev i den Anledning: „Det er aldeles ubegribeligt, hvad disse Mennesker, der kalder sig „Bondevener“, egentlig tænker og vil; thi i den Grad at prostituere og forhaane Bonden, som ved at lade en saadan, efter den almindelige Dom, skikkelige Almuesmand ved en saa vigtig og alvorlig Lejlighed spille Komedie og give sig og Standen til Bedste, ved vi endnu ikke er falden nogen ind; og ikke mindre mærkeligt er det, at hans Sognepræst Galschiøtt vilde fremstille og anbefale ham; thi han maatte dog kende ham og vide, at et mere udueligt Medlem kan der næppe komme i Rigsforsamlingen“.

Pastor Schiøtt blev stillet af Pastor *Schougaard* og Skolelærer *Lund* paa Femø.

Schiøtt sagde: „Bonden og Husmanden skal være Herre i sit eget Hus, Herre paa sin Mark og fri i sin offentlige Fremtræden. Men hvorledes skal denne Herlighed og Frihed vindes og bevares til Held og Velsignelse for vort dyrebare Fædreland? Lad Svaret paa dette betydningsfulde Spørgsmaal strømme frit fra vore Hjerter i denne Alvorstime! Altsaa Danmark skal beholde een Konge, hvis Magt skal være bygget paa et rent, bredt og folkeligt Grundlag; — *rent*, thi der skal intet stille sig imellem Kongen og Folket, ingen Rang, ingen begunstiget Stand, ingen hemmelige Erklæringer skal opføre en Mur imellem den gode Konge og det trofaste Folk; *bredt*, thi alle, alle ærlige danske Mænd af Lavalder, smaa og store, fattige og rige, Tjenere og Herrer skal med lige Frihed og Virkning have Ret og Adgang til at opløfte deres Stemmer paa Valgdagene, naar Folkets Udsendinge til Kongen og Rigsforsamlingen skal kaares; *folkeligt*, thi Kongen vil og maa høre sit Folks Røst og opfylde dets Ønsker ...

Alle Danske fra Ejder til Skagen, fra Vesterhav til Øresund skal være hverandres Ligemænd for Kongens og Folkets Lov. Edsvorne Mænd ved Siden af Dommerne. Lige Rettigheder og lige Byrder for alle. Forskellen paa frit og ufrit Hartkorn skal forsvinde. Hoveri og Fæstevæsen ophæves. Almenvæbning indføres. Religions-, Tale- og Trykkefrihed. Ingen vanærende Fredsslutning. — Alle højtlønnede Embeder, der kan bestyres paa en mindre bekostelig Maade, bør forsvinde efterhaanden. Naar Bispestolene bliver ledige, kan da duelige og dygtige Provster ikke fuldt vel bestyre disse rigtlønnede Embeder for en billig Godtgørelse? De Tiender, som nu ydes til disse Levninger af den katolske Gejstligheds Glans, skal da afgives til Folkeskolerne, hvilket er saa meget retfærdigere, som Skolelærerne arbejder mange tunge Dage og Timer for Almenoplysningen i de Skoler, hvor Biskopperne i Embeds Medfør ikkun gør et eneste Besøg højst een Gang hvert 3. Aar...

Den danske Bondestand agter og elsker jeg. Jeg er født og opdraget paa Landet og har selv i flere Aar været Ejer af en Bondegaard...

Længe leve vor gode og folkelige Konge Frederik den Syvende. Hæder og Velsignelse være nu og altid over vort herlige Fædreland, det gamle Danmark“.

I „Lollandsposten“ skrives: „Hans Tale gjorde et uhyggeligt Indtryk paa os. Det vil næppe blive nægtet af mange, at denne begavede Mand, om hvis oprigtige Kærlighed til Folket og sand Frihed vi iøvrigt føler os overbevist, begik et Vovestykke, at han talte langt mere til Lidenskaberne end til Forstanden. Saaledes som man hørte her, maatte han forekomme den røligt og sundt dømmende Vælger netop uskikket til at tage Sæde i Rigsforsamlingen. Han vandt heller ikke noget betydeligt Stemmeantal for sig. Det er karakteristisk, hvis det er sandt, at han havde sine fleste Stemmer fra Vestenskov og Kappel Sogne, der svarer Kongetienden til Biskoppen. Iblandt de Anskuelser, han udtalte, var nemlig ogsaa den om Bispeembederne, at de burde afskaffes,

tillige med mange andre højtaflagte Embeder, og følgelig Lønningerne bortfalde“.

„Lollandsposten“ skriver videre: „*Wegener* befandt sig, som det forekom os, lidt konsterneret ved sine Konkurrenters Taler. Hans Tale var aabenbar improviseret, og det meste af den indirekte rettet til den foregaaende Taler, og den var baade med Hensyn til Indhold og fornemmelig Form meget forskellig fra, hvad man ellers ved offentlige Forsamlinger plejer at høre af denne Mand. Hans Ord manglede vel ikke Varme og Inderlighed; men de flød ikke som sædvanlig brusende fra den unge Frihedsmænd; de lød mere belærende og reflekterende som fra en ældre forsigtig Statsmand, der var dannet i Erfaringens Skole og nu var helt betænkelig ved, hvad alt dette dog skulde føre til. Saaledes begyndte han straks at gøre opmærksom paa, hvad denne Rigsdag egentlig skulde, og i hvilke Henseender man skulde vælge. Han viste, at Ret og Retfærdighed var en lige saa vigtig Grundvold for en Statsbygning som Lighed og Frihed, at det beroede paa at sikre Staten, Familien, Ejendommen og Oplysningen. Dernæst gennemgik han de forskellige Sætninger fra Hippodromprogrammet, og man erfarede, at han billigede nogle og misbilligede andre af disse. Til Slut talte han kort om sit Liv og sin Virksomhed og viste, hvorledes Opdragelse og Forhold havde gjort ham til Folkets og Frihedens Ven. Han roste ingenlunde sig selv, men fremstillede mere end nødvendigt var for dette Publikum sine formentlige Fejl og Mangler. Hans Tale var vistnok med Overlæg og Forsæt holdt i den roligere og besindigere Tone, det var tydeligt, at en Rigsdagsmands vigtige og ansvarsfulde Hverv laa dybt i hans Sjæl, hvorfor han ogsaa mindede om, at han ej vilde komme med Ord, Løfter og skønne Talemaader; men et andet Spørgsmaal er, om han ved at tale saaledes handlede klogt, naar han virkelig vilde naa det Maal, som han fremstillede sig for at naa, ligesom det ogsaa er aldeles vist, at flere Ting, som han omtalte og med sine politiske Kundskaber udviklede, maatte være den Forsamling,

som han talte til, ganske uforstaaelig. Vi hørte paastaa, at han havde sejret, dersom alle de, der havde opmuntret og indbudt ham til at stille sig ved skriftlig Opfordring med Navns Underskrift, var blevet ham tro; men henved Hundrede af disse, især fra Landet og Ryde Sogne svigtede“.

Ved Kaaringen fik Blak de fleste Stemmer. Der blev forlangt skriftlig Afstemning. *Blak* fik 408 Stemmer, Schjøtt 67 og Wegener 276. Af 868 Vælgere havde 751 eller 86,5 pCt. stemt.

Redaktøren af „Lollandsposten“ skrev: „Udfaldet af Valget i 2. Distrikt kan vi kun meddele med dyb Beklagelse. Pastor Wegener, der efter mange Opfordringer endelig havde stillet sig her, Folkemanden til Liv og Sjæl, Manden med det sjældne Talent og den store Kundskabsfylde og med den glødende Fædrelandskærlighed og Iver for Sandheden, kommer ikke som folkevalgt Mand i Rigsforsamlingen; han saavel som den talentfulde og folkelige Pastor Schjøtt, der havde stillet sig en af de sidste Dage, er slaaet af Christen Blak. Saaledes lønner Bondestanden en af sine ærligste og utrætteligste Talsmænd, der for dens Skyld har lidt meget og baaret megen Miskendelse; men Wegener er saa ædel, at dette Bevis paa Utaknemmighed ikke det ringeste vil svække hans Kærlighed til og Interesse for Bondestanden; dertil kan hans Venner og Vælgere trøste sig, og med Guðs Hjælp vil ogsaa Standen snart komme saa vidt i Oplysning, Skønsomhed og Selvstændighed, at en Gentagelse af sligt bliver umuligt“.

Efter Valget kom Proprietær Jensen ind i Præstegaarden tillige med andre Venner og sagde til Wegener, som i Gangdøren tog imod ham, at Udfaldet gjorde ham ondt, at han ikke kunde andet end stemme paa Blak, da han havde lovet at anbefale ham, men at han stemte til sidst for ikke ved sin Indflydelse at indvirke paa de stemmegivende til Skade for Wegener.

Proprietær Jensen skrev i „Lollandsposten“ for 10. Novbr. 1848: „Jeg erfarede først Kl. 9 Valgmorgenen, da

jeg talte med Balthazar Christensen i Nakskov, at Christen Blak ikke var traadt tilbage . . .

Ikke faa udtalte for mig deres Beklagelse over dette Udfald som deres Misfornøjelse over, at Blak havde vovet at stille sig mod Wegener. Jeg svarede herpaa, hvad der er sandt, at Chr. Blak havde tilbudt Pastor Wegener at træde tilbage for ham, hvis han vilde stille sig i Sønderherred, at Pastor Wegener i Henhold til sin første Bestemmelse at stille sig paa Falster havde erklæret ikke at ville stille sig i Sønderherred, og at jeg aldeles ikke fandt det forunderligt, at Blak ikke, efter at han endelig i Overensstemmelse med mange Vælgeres Ønske havde besluttet at stille sig, fordi Wegener havde opgivet sin første Bestemmelse og nu traadte op imod ham, fandt sig foranlediget til at drive sin Beskedenhed yderligere og uden Modstand lod sig skyde ud af Kandidaternes Tal, og jeg føjede til, at det ikke forekom mig fair play af Wegener, efter at Blak havde tilbudt sig at træde tilbage for ham, uden at Wegener vilde tage mod denne Renonciation, at han da senere traadte op i Blaks Distrikt, naar denne derefter havde besluttet at stille sig. Jeg har kendt Chr. Blak i nogle Aar og sagde i August til Wegener, at jeg havde tilbudt at stille Blak“.

Straks efter Valget sendte nogle Vælgere følgende Andragende til Kongen til Underskrift i de forskellige Egne af Stiftet:

„Allernaadigste Konge!

I Maribo Amts 2. Distrikt, Lollands Sønderherred, havde Præsten Joh. Wegener i Halsted stillet sig som Valgkandidat til den forestaaende Rigsforsamling. Fler-tallet af Vælgerne foretrak imidlertid Gmd. Chr. Blak i Tjennemarke, og vi har haft den Sorg at se Frihedens højtbegavede Talsmand, Kongens og Fædrelandets varme og fuldtro Ven, en politisk Indsigts og Erfarings Besidder, en Intelligensens Mand at forkastes lige overfor en Mand, som i Rigsforsamlingen selv bedst vil faa Lejlighed til at erkende, hvor lidet han i Sammenligning med Joh. Wegener er det store og ansvarsfulde Hverv voksen, som

er ham anbetroet. Vælgerne i Lollands Sønderherred skal staa Fædrelandet til Ansvar for den Maade, hvorpaa de har benyttet den dem af Deres Majestæt givne Myndighed. Vi undertegnede Beboere af Lolland-Falsters Stift føler os imidlertid forvisset om, at naar Deres Majestæt har forbeholdt Dem Valget af indtil 48 Medlemmer til Rigsforsamlingen, er dette sket for at raade Bod paa de Fejl, som et i Frihedens Brug ungt Folk muligvis maatte begaa. Vi anser det som en saadan Fejl, naar en af Stiftets i politisk Henseende mest dygtige og indsigtfulde Mænd ikke er hævet op til Ærens og Hæderens Post, hvortil han har fuldgyldig Adkomst, og som Stiftet ved denne Lejlighed har haft at byde sine bedste Mænd, og vi vil betragte det som en Skam for os selv, om vi ikke søgte at oprette denne Fejl ved at hendrage Deres Majestæts Opmærksomhed paa denne Mands store Dygtighed, hans opofrende Fædrelandskærlighed og hans sunde og kraftige Naturs Higen efter at yde Konge og Folk sin virksomme Tjeneste. — Vi tillader os desaarsag allerunderdanigst at anraabe Deres Majestæt om, at det maatte behage Dem at lade Præsten Joh. Wegener i Halsted indtræde i den forestaaende Rigsforsamling som kongevalgt Medlem for derved at raade Bod paa den Fejl og Synd, der er begaaet imod vort Fædreland, og for at hans udmærkede Kræfter kan faa Lejlighed til at anvendes ved Forfatningsværket“.

„Hvem der ikke nærmere kunde faa Lejlighed til at underskrive det, vil kunne henvende sig til Købmd. Ibsen i Rødby, Gaardfæster Hans Olesen i Sædinge eller „Lollandsposten“s Kontor personlig eller ved skriftlig Erklæring“.

Dette Andragende fik sikkert mange Underskrifter, men det nyttede ikke noget; thi Wegener blev ikke kongevalgt Medlem.

3. Distrikt: Maribo.

Det bestod af Rødby Købstad, Maribo Købstad med Landsogn og 17 Sogne: Østofte, Hillested, Holeby, Bursø,

Fuglse, Krønge, Errindlev, Olstrup, Taagerup, Thorslunde, Ringsebølle, Nebbelunde, Sædinge, Tirsted, Skørringe, Vejleby og Hunseby.

I Rødby lod 135 Mand sig indskrive som Vælgere; de var næsten alle enten Borgere eller Ejendomsbesiddere; omtrent 30 havde undladt at melde sig. Det var især Arbejdere, som var paa Høstarbejde paa Landet. Indskrivningen var sluttet midt i August. Rødby havde 1159 Indb.

Nogle Medlemmer af Kommunalbestyrelsen i *Maribo* (1416 Indb.) var til Stede paa Raadstuen 7.—12. August (inkl.) hver Eftermiddag Kl. 5—7 for at modtage Anmeldelser fra Købstaden med tilhørende Landsogn om dem, som agtede at deltage i det forestaaende Valg af Medlemmer til Rigsforsamlingen. Der blev indskrevet 149 Vælgere, hvoraf der var 91 Haandværksmestre og Fabrikanter, 21 Købmænd og Brændevinsbrændere og andre Handlende, 12 Embedsmænd, 9 Arbejdsmænd, 6 i privat Tjenesteforhold med egen Husstand, 5 Gaardmænd og 5, som ikke kunde henføres til nogen af disse Stillinger.

I Nebbelunde og Sædinge var der 65 Vælgere. I Tirsted, Skørringe og Vejleby var der 132 Vælgere.

27 Vælgere i Rødby: Justitsraad, By- og Herredsfoged S. Ibsen, Tojldforvalter L. Brun, Formanden for Borgerrepræsentationen J. Hovmand, Købmand W. F. E. Ibsen, Læge Vett, Sognepræst E. C. Meyer, Kateket Müller, Kaptajn Pontoppidan, Forligskommissær P. Ibsen, Bager Iversen, Skræddermester Walther, Købmand Nathan Samuel, Købmand H. C. Hovmand, Snedkermester Jens Hendrichsen, Borgerrepræsentant Carsten Christiansen, Urmager Lund, Bager J. Hassing, Købmand H. J. Hjorth, Borgerrepræsentant J. With, Sadelmager A. Dall, Kæmner N. Petersen, Købmd. W. Pøhler, Gæstgiver O. J. Gindrup, Dyr læge Thingsted, Farver og Borgerrepræsentant Hoffmann, Handskemager Walbom og Lærer Meyer, som saa i de lykkelige Udfald af Valgene til den foreslaaede Nationalforsamling Fædrelandets Ære og Vel betinget for de kommende Tider, opfordrede 17. August 1848 Prokurator *Georg Aagaard* paa Binnitse til at stille sig som

Valgkandidat for det Distrikt, hvorunder Rødby vilde blive henlagt. De var overbevist om, at Aagaard vilde frit og uforfærdet tale Sandhedens Sag.

61 Vælgere i Maribo tiltraadte 19. August ovennævnte Opfordring, idet de glædede sig over at se en Del af deres Medborgere i Rødby opfordre Aagaard til at stille

Prokurator J. G. V. Aagaard, Binnitse.
1811—1857.

sig. De tilføjede: „Vi beder saaledes Dem, Hr. Prokurator Aagaard, at stille Dem som Valgkandidat for vort Distrikt, idet vi føler os overbevist om, at Sandheden og Retfærdigheden og med disse den rette Frihed vil i Dem finde en ærlig, dygtig, frimodig og urokkelig Talsmand“.

Prokurator G. Aagaard sendte Vælgerne i Rødby og Maribo følgende Skrivelse: „Mine Herrer! Jeg takker Dem for den Velvilje og Tillid, De har vist

mig ved at opfordre mig til at være Deres Kandidat ved Valget til den forestaaende Rigsforsamling. Deres Anmodning vil jeg opfylde, dersom ikke uforudsete Omstændigheder forhindrer det. Saafremt jeg skulde være saa heldig at blive valgt, hvilket vistnok er meget tvivlsomt, lover jeg Dem at stræbe at erstatte, hvad jeg mangler i Dygtighed, ved at holde fast ved mit Forsæt: ikke at lade min Handlemaade paavirke af andet Hensyn end vort kære Fædrelands og Frihedens hellige Sag. Jeg skal ikke glemme det store Ansvar imod de nulevende Medborgere og den kommende Slægt, som enhver Rigsdagsmand paatager sig i Særdeleshed i dette Øjeblik, da Fædrelandets Forsvar med hvad dertil er fornødent, indre Fred, fast Udholdenhed og et stærkt Sammenhold af Folk

og Regering, fremfor noget andet, maa bevæge enhver dansk Mand saavel i hans offentlige Liv som i det stille Løn-kammer. En ren demokratisk Forfatning uden Klasse-repræsentation og uden nogen aristokratisk Tilsætning har jeg i mange Aar anset for den eneste ønskelige Stats-form for Danmark, og jeg nærer det faste Haab, at en saadan Forfatning vil blive Landet et godt Værn i dets farefulde Stilling saavel mod ydre som indre Fjender. — Mine Herrer! Jeg haaber, De billiger, at jeg her ikke udtaler mig om de enkelte Spørgsmaal, som vil komme under Overvejelse, og jeg skal derfor slutte med det Ønske, at jeg ikke skal komme til at forspilde Deres gode Mening om mig“.

Redaktør Chr. Jørgensen skrev følgende om Aagaard i „Lollandsposten“ for 16. Sept.: „Prokurator Aagaard er den her i Stiftet mest ansete og dygtige Jurist, og han nyder en overordentlig Agtelse og Tillid, som hans Medborgere giver ham bestandige Beviser paa. Hans Stilling bringer ham i mange Forbindelser, hans noble Karakter, hans personlige Elskværdighed, hans livsglade Gemyt lader ham vinde alle, og i de højeste Klasser som hos Borgeren i Byen og Bonden paa Landet er han vel anskreven og fortjener at være det. Han har bidraget meget til at skaffe de liberale og fri Ideer Indgang i Stiftet, og som dygtigt Amtsraadsmedlem har han især stor Fortjeneste; han modsatte sig det berygtede Kancellicirkulære af 8. Novbr. 1845*) og fik, uagtet Amtsraadets aristokratiske Sammensætning, dets Medlemmers Majoritet til at indgaa til Kancelliet med Begæring om sammes Tilbagekaldelse. Dette Foretagende var dengang dristigt, og det er os ubekendt, at noget andet Amtsraad har vovet eller villet det. Han er en retskaffen Mand, fri for Egoisme, Forfængelighed og Selvsyge, elsker oprigtig sit Fædreland, er dansk og vil, at hans Land og Folk skal være det“.

*) Det forbød til Dels Bønderne at holde Møder; det blev ophævet 12. Maj 1846.

Den 13. Sept. blev der holdt et Møde i Østofte, hvor Prokurator Aagaard var til Stede. Der blev valgt en Komite paa 16 Medlemmer: Kirkesanger og Skolelærer Henningsen i Hillested, Gaardfæster Hans Hansen, ibid, Skolelærer Hansen i Maglemer, Gaardfæster Hans Steen, ibid, Gaardfæster Peder Ruus, ibid, Gaardfæster Jørgen Jørgensen i Østofte, Gaardfæster Christen Rasmussen, ibid, Gaardfæster Hans Mortensen i Erikstrup, Arvefæster Peder Danielsen i Skørringe, Arvefæster Jens Hansen i Brandstrup, Selvejerhmd. Mads Møller i Bukkehaug, Parcellist Peder Marcussen, ibid, Gaardfæster Christian Nielsen i Sædinge, Gaardfæster Hans Knud Hansen, ibid, Gaardfæster Mads Marcussen i Hyldtofte, og Gaardfæster Jørgen Pedersen i Olstrup.

Komiteen indbød til et Prøvevalg 25. Sept. Kl. 2 ved Hillested Skole, som ligger omtrent midt i Fuglse Herred, for at man kunde faa at vide, om andre Kandidater end Aagaard vilde stille sig. Der findes intet Referat af dette Prøvevalg.

Nogle Vælgere opfordrede Skolelærer H. C. Henningsen i Hillested til at stille sig; men han vilde ikke.

I „Lollandsposten“ for 28. Sept. skrev Redaktør Chr. Jørgensen følgende: „Blandt de mange uforfammede Beskyldninger og Løgne, der i denne Tid fremkommer offentligt og privat mod forskellige Valgkandidater, der er visse Folk ubehagelige, hører vi nu ogsaa fra enkelte Sider den imod Prokurator Aagaard: „at han er en Aristokratiets Yndling og Tjener, der ved alle Lejligheder har ladet sin Hengivenhed for Magten fremtræde endog saa kejtet, at han derved har prostitueret sig selv“. Dem, der hører saadanne Ytringer og ikke kender Aagaard, tør vi rolig forsikre, hvad de vil faa bekræftet ved at adspørge enhver, som kender ham og vil sige Sandheden, at Friheden, Ligheden og Demokratiet ikke har mange redeligere Venner og Forsvarere end ham, og at han ikke er disse nogen ny, men en gammel Ven. Ingen ønsker mere end han at hæve enhver Ulighed i Standsforholdene, og de Beskyldninger og Ytringer af Mistænke-

lighed til hans Frihedssind, som man hist og her faar at høre, vidner enten om ond Villie, eller at vedkommende er saa enfoldige, at de ej engang forstaar at vurdere Aagaards ærlige og kloge Virksomhed for Frihed og Lighed“.

Købmand *Knud B. Sidenius* i Maribo, som af Amtsraadet var udnævnt til Formand for Valgbestyrelsen i Maribo Amts 3. Valgdistrikt, bekendtgjorde i „Lollandposten“ for 1. Oktbr., at han i Henhold til Valgloven modtog Anmeldelser af Valgkandidater indtil senest Aftenen før Valgdagen paa sin Bopæl i Maribo.

Ved Valget 5. Oktbr. 1848 var der 2 Kandidater: Prokurator *J. G. V. Aagaard* (V), Binnitze, og Arvefæster *Peder Danielsen* (V) fra Skørringe.

Valgdagen var en af de højtideligste og glædeligste Dage, Maribo By i mange Aar havde oplevet. Allerede fra Morgenstunden strømmede Skarer af Valgdistriktets Landboere til Byen, der ved de fra forskellige Bygninger vajende Dannebrogssflag og navnlig ved den foran Raadhuset paa Torvet opførte store og smagfulde Tribune for Valgbestyrelsen og Talerne havde et festligt Udseende, og hvor alt var i livlig Bevægelse til Udførelsen af Dagens vigtige Gerning.

Klokken omtrent 10 drog Vælgere fra Maribo med Fane og Musik i Spidsen udenfor Byen og modtog de i en lang Vognrække og med Fane ankommende Vælgere fra Rødby og en Del af Landdistriktet. Man sluttede sig her sammen og gik med Musikkorpset i Spidsen, Borgere, Bønder, Præster, Husmænd, Proprietærer osv. i broderlig Forening til Valgpladsen paa Torvet, hvor Valgbestyrelsens Formand, Købmand *Knud B. Sidenius* Kl. 11 ved et særdeles vakkert og passende Foredrag indledede Valghandlingen, der ved denne Mands Dygtighed og Takt fra først til sidst bevarede et værdigt Præg.

Sidenius sagde: „Medborgere og danske Mænd! Hæderlige Forsamling! Ved Udnævnelse af Amtsraadet af 29. August, som er tilført Valgbestyrelsens Protokol, er det ærefulde Hverv blevet mig anbetroet som Formand for

Valgbestyrelsen i Maribo Amts 3. Valgdistrikt at lede Valghandlingen, og skal jeg, før denne tager sin Begyndelse, tillade mig at rette nogle faa Ord til den ærede Forsamling.

Denne Dag vil være evig mindeværdig i Danmarks Aarbøger; thi det er i Dag, at over det hele Rige de Mænd skal vælges, hvis store og betydningsfulde Opgave det vil blive at grundlægge en fri og folkelig Forfatning for vort Fædreland, en Forfatning, i hvis beskærmende Ly alle gode Kræfter kan vokse og trives, som Krigens og Fredens Dage, hvad enten udvortes eller indvortes Fjender truer os, kan gøre Folket stærkt og kraftigt, en Forfatning, der som et Aandens Dannevirke urokkelig kan værne om vort elskede Fædrelands Frihed, Selvstændighed og Lykke. Det er ikke efter en Revolutions Rædsler, at denne Dag er oprunden for os; mens i Europas skønneste Lande, ja, næsten i dem alle, den voldsomme Gæring hindrer Frihedens Sæd i at fremspire af den blodstænkte Jord, mens *der* Borger staar væbnet mod Medborger, medens *der* Anarkiets Afskyelighed truer med at opløse al borgerlig Orden og med at tilintetgøre al Sikkerhed for Person og Ejendom, — er her i vort velsignede Land Konge og Folk i ærlig Erkendelse af Tidens Fordringer med Tillid kommet hinanden i Møde for efter nøje Prøvelse at enes om en saadan Statsform, som kan være lige skikket til at trodse Tidens Storme og betrygge Folkets Lykke. Snart er det 200 Aar, siden Folket lagde den uindskrænkede Enevoldsmagt i sin Konges Hænder; det var efter en langvarig og ødelæggende Krig, som nær kunde have søndersplittet det hele Rige, at man kun under Absolutismens Scepter troede at finde Sikkerhed og Frelse. Held os! milde Herskere har ført dette Scepter; men denne Regeringsform har nu fuldendt sin Opgave, og Tiderne fordrer friere Institutioner, hvorunder Folkelivet kraftigt kan røre sig, og Almenaanden tænde sin velgørende Flamme i alles Bryst. Nu da Folket efter sin Konges Bud samles for at sende sine Udvalgte til Raadslagning herom, nu er det atter under Paa-

virkning af en Krig, optændt af nedrige Oprørere i vort eget Land og næret udefra af fanatiske og erobresyge Voldsmænd, en Krig, som maaske kunde have truet med at udslette det danske Navn af Folkenes Tal, hvis ikke enhver Dansk, Mand og Kvinde, ung og gammel, fornem og ringe, rig og fattig, villigt havde bragt de største Ofre for det elskede Fædrelands Frelse. Og Forsynet, tør vi tro, saa med Velbehag disse Ofre, det styrkede den retfærdige Sag, saa at vi vel nu med Haab og Forventning kan imødesee en ærefuld Udgang af Krigens Trængsler.

I Dag, Medborgere! er det en Fredens Gerning, som vinker os. O, at da det samme Fædrelandssind, den samme Almenaand, den samme Endrægtighed ogsaa her ved maa besjæle os! — da tør vi haabe, at denne Dag vil blive til Velsignelse for vort Fædreland, og glæde os ved, at ogsaa vi ved det heldige Udfald af vort Valg har bidraget vort til det store Formaals Opnaaelse.

Mine Venner! jeg tillader mig at foreslaa et Leve for Konge og Fædreland.

I Kraft af dette Hverv, som er mig anbetroet, erklærer jeg herved Valghandlingen for aabnet“.

Sidenius meddelte, at to Kandidater: Aagaard og Peder Danielsen havde stillet sig.

En Embedsmand, en Borger, en Gaardmand og en Husmand stillede og anbefalede Aagaard.

Hmd. *Mads Møller* fra Bukkehave, Stiller for Aagaard, udtalte: „Medborgere! Iblandt Beboerne af Maribo og Rødby Købstæder er Prokurator Aagaard saa vel bekendt og saa højt agtet, at han ikke behøver nogen Anbefaling, og i alt Fald ved jeg ogsaa nok, at jeg ikke er den Mand, der kunde anbefale ham for disse. Naar jeg derfor efter Prokurator Aagaards Ønske er fremtraadt her, er det alene for Landdistriktets Beboere og navnlig for mine Standsfæller blandt disse. Jeg maa da bemærke, at jeg har været til Stede ved begge Prøvevalg, som i denne Tid er afholdt her i Distriktet i Østofte og Hillested Skole. Jeg gik ikke derhen i den Tanke, at jeg vilde stemme paa Aagaard; men efter at jeg ved disse Lejlig-

heder havde hørt ham udvikle sine politiske Meninger, i hvilken Retning han vilde virke, hvis han blev valgt til Rigsdagsmand, og efter at jeg derved har hørt ham med den største Beredvillighed, og, som det synes, paa en aldeles tilfredsstillende Maade at besvare de Spørgsmaal, der gjordes ham, har jeg nu med Fornøjelse opfyldt hans Ønske om at være den ene af de Mænd, der her fra Distriktet stillede ham som vor Valgkandidat. Og som Aagaard allerede er tilstrækkelig anbefalet for de to Købstæder, saaledes tillader jeg mig herved at anbefale ham for Vælgerne fra Landet, idet jeg er overbevist om, at han nøjere end nogen anden er bekendt med alle vore Forhold, og at han paa den bedste og retfærdigste Maade vil varetage alles Vel“.

Aagaard sagde: „Mine Herrer! Idet jeg her træder frem for Dem og beder Dem om Deres Stemme, føler jeg dybt det store Ansvar, jeg paatager mig, i dette Øjeblik, da Friheden udfører sin første store Handling i hele Danmark, i dette Øjeblik, da man rundt om i Landet vælger de Mænd, som med Kongen skal vedtage Danmarks ny Forfatning. Ofte og alvorligt har jeg overvejet det Spørgsmaal: skal jeg eller skal jeg ikke vove dette vigtige Skridt. Resultatet ser De, mine Herrer. •

Da Provinsialstænderne var til, er jeg ofte blevet anmodet om at gøre mig valgbar for om muligt at blive Stænderdeputeret. Jeg har afholdt mig derfra, fordi min private Stilling vilde have lidt for meget derved, og fordi jeg havde Mistillid til Stænderindretningen. De var valgt efter en slet Valglov, de repræsenterede Jord og fast Ejendom, men ej Folket; de var valgt efter Klasser og delt i 3 Forsamlinger efter Landets 3 Dele og skulde dog behandle Landets almindelige Anliggender. De var lavet efter tysk Mønster, tilskaaret af Prøjsen, vor gamle Fjende, vor Arvefjende i Fred som i Krig (Bravo!) Min Mistillid viste sig ej ugrundet. Vel har Stænderne gjort meget Gavn, navnlig til at forberede dette Øjeblik, og det har de gjort ved de gode Kræfter, som i dem har udfoldet sig; men de har ogsaa bevirket stor, ubodelig Skade med

Hensyn til Standsinteresser, som før og det med Rette maatte antages at falde sammen, er traadt skarpt og splidagtigt op imod hinanden, og hvad der er det værste, Slesvigholstenerne har ved Stænderne, ved den slesvig-ske Forsamlingsbureaukratisme og aristokratiske Indretning vundet meget, alt for meget Omraade. Skønt jeg blev udenfor Stænderne, har jeg ikke været politisk uvirksom. Jeg har deltaget i Frihedsbevægelsen og aldrig været nogen Aristokratiets Tjener. Vel (nej!)! Jeg tog Del i Skattebevillingsbevægelsen. Jeg har arbejdet for Hove-riets Afskaffelse, som her i Lolland er afløst hurtigere end i de andre Danmarks Provinser. Politik og Historie har i mange Aar været mit daglige Brød, Danmarks Vel og Danmarks Frihed bestandig min kæreste, min bedste Tanke, derfor og fordi de kender mig og dog saa mange har opfordret mig, staar jeg her (Bravo!).

Jeg skal nu i al Korthed efter Pligt og Skyldighed udtale min Hovedanskuelse om forskellige Spørgsmaal. Jeg vil og kan intet Løfte afgive om Stemmegivning i enkelte Tilfælde.

Den Forfatning, som er os lovet, skal være i Sandhed fri og folkelig, og der skal i Danmark være et Kongedømme med et stærkt Demokrati. Det er en Hovedsag at have en god Valglov som den nuværende. Jeg ønsker, at enhver myndig Mand maa være Vælger. Jeg lægger stor Vægt paa Valgmaaden, der skal være gammel nordisk: ved Skjoldegny, paa aaben Mark valgte vore Fædre deres Høvdinger og Dommere. Under Guds fri Himmel, ved Haanden og Ordet vil vi kunne vælge og ej behøve Papirslapper og langt Kontorhold. Folkerepræsentationen maa være uden Klasser, uden Aristokrati, samt folkelig, dansk, have fuldstændig Skattebevillingsret, fuldstændig Lovgivningsret. Ingen Lov kan udkomme, ingen Skat opkræves uden Folkets Villie. Een eller to Forsamlinger er et meget tvivlsomt Spørgsmaal. Jeg vil her ej udtale nogen bestemt Mening. Etkammer er simpelt og hurtigt, 2 Kamre giver større Sikkerhed for, at en Lov ikke bliver Lov, før den er velovervejet. Alle amerikanske

Stater har 2 Kamre. Jeg kunde tænke mig 2 folkevalgte Kamre, valgt efter samme Valglov, uden Census. Absolut Veto. En fri Forfatning giver Forsamlings-, Forenings-, Trykke-, Religions- og Kommunalfrihed og almindelig Værnepligt. Adelen er en uretfærdig og ukristelig Indretning. Den bør afskaffes. Len og Stamhuse, som holder 7—8 Millioner ude af Handel og Vandel, bør ophæves. Alt Fæstegods bør inden en vis Tid gaa over til Selveje, Tienden afløses af en fast Afgift. Alt Hoveri bør ophæves. Næringsfrihed kan ej paa een Gang indføres hos os. Konsumtionen bør ophæves. Slesvig er et med Danmark. Ejderen er vor gamle Grænse. Vi maa have Tillid til Ministeriet og det danske Folk. Hurra for Dannebrog. Til Slut takker jeg for Tilliden og beder til Gud, at han vil give mig Kraft og Styrke til at udføre mit Hverv“.

Paa Spørgsmaal af en Husmand om Husmandshove-riet svarede han, at det burde ophæves.

Peder Danielsen erklærede i faa Ord de af Aagaard udtalte Anskuelse ogsaa for sine, naar han undtog, at han mente, at Etkammersystemet var bedre end Tokammersystemet; men da Aagaard ikke bestemt havde udtalt sig for dette, kunde de maaske ogsaa heri være enige; ikke desto mindre fremstillede han sig som dennes Konkurrent.

Ved det kollektive Valg (Kaaringen) fik Aagaard en stor Majoritet af Stemmer og blev hilst med overordentlig Jubel af Forsamlingen.

P. Danielsen forlangte skriftlig Afstemning og fik 179 Stemmer, mens *Aagaard* fik 800 og blev proklameret som 3. Distrikts Rigsdagsmand. Af 1092 Vælgere havde 979 eller 89,7 pCt. stemt.

Efter Valghandlingen samledes en Del af de forskellige Stænder med deres Rigsdagsmand til et Middagsmaaltid hos Gæstgiver Brabrand, hvor der udbragtes Skaaler for Kongen, Rigsdagsmanden, Ministeriet, Fædrelandet, de tapre Soldater m. fl., blandet med Afsyngelsen af patriotiske Sange, og der herskede Oprømthed og Munterhed, som længe vil være Deltagerne i velgørende Minde.

Gaardfæster *Hans Olesen*, der i Saksjøbing med stor Majoritet var blevet valgt til Rigsdagsmand for 4. Distrikt, kom paa Hjemvejen til Stede i Forsamlingen og blev modtaget med inderlig Velvilje og Glæde og bragt et begejstret Hurra. Kort efter kom ogsaa *Balthazar Christensen* til Gæstgivergaarden fra Nakskov, og man erfarede, at han var valgt der med en svag Majoritet, samt at Chr. Blak med mange Stemmer havde sejret over Wegener i 2. Distrikt; denne sidste Meddelelse vakte en Stemning af Uvilje og Bitterhed, og B. Christensen, der næppe vil fralægge sig sin væsentlige Andel i Opstillingen af og Valgbevægelsen for Chr. Blak, lod sig ikke se i Forsamlingen.

4. Distrikt: Saksjøbing.

Det bestod af Saksjøbing og Nysted Købstæder med Landsogne og 16 Sogne: Vaabensted, Engestofte, Taars, Vignæs, Majbølle, Radsted, Døllefjelde, Musse, Kettinge, Bregninge, Herritslev, Øster Ulslev, Godsted, Vester Ulslev, Slemminge og Fjelde.

Kommunalbestyrelsen i Saksjøbing (915 Indb.) vilde ikke meddele, hvor mange Vælgere der var indtegnet.

I Nysted sluttede Indskrivningen af Vælgere 11. August. Af ca. 140 valgberettigede meldte der sig kun 50, nemlig 25 Haandværksmestre, 1 Svend, 11 Købmænd, 5 Embedsmænd og 8 i forskellige Stillinger. Nysted havde 1036 Indb.

Efter forudgaaet Indbydelse af Købmand *Julius Bøttern* i Saksjøbing, Pastor *Krogh* i Majbølle og Pastor C. A. *Dons* i Radsted var 6. Sept. 1848 en Del Vælgere fra næsten alle Kommuner i Musse Herred (4. Distrikt) forsamlet paa Raadhuset i Saksjøbing i Anledning af Valget af en Rigsdagsmand.

Man undersøgte først, hvorvidt Vælgerne allerede havde henvendt deres Opmærksomhed paa en eller anden valgbar Mand. Der blev nævnt følgende Kandidater: Pastor *Krogh* i Majbølle, Gaardfæster *Hans Olesen* i Sædinge, Kammerherre *Wichfeld* til Engestofte og

Prokurator *Aagaard* til Binnitze; den sidste vilde dog muligvis stille sig i Maribo.

Dernæst tilkendegav *Wichteld*, at han agtede at stille sig som Valgkandidat, og udtalte sine politiske Anskuelser.

Pastor *Krogh* fremsatte sine politiske Meninger og sagde, at han maaske ogsaa vilde stille sig.

Hans Olesen, som netop var til Stede i Byen, blev indbudt til Mødet, hvor han, da der blev Tale om et Prøvevalg, erklærede, at han vilde stille sig, saa meget mere som han var blevet opfordret til det af 393 Vælgere; dog vilde han ikke afgive nogen endelig bindende Erklæring; men han besvarede beredvilligt nogle til ham rettede Spørgsmaal.

I Stedet for Prøvevalg enedes man om at udnævne en Komite, som kunde modtage Anmeldelser fra andre Kandidater end ovennævnte og bringe disse til Vælgernes Kundskab enten gennem Sogneforstanderskaberne eller ved Mænd, som især vilde interessere sig for denne Sag. Komiteen skulde paa samme Maade samle Stemmerne fra de forskellige Kommuner, saa Udfaldet heraf kunde offentliggøres 14 Dage før Valgdagen.

Komiteen kom til at bestaa af Købmand Bøttern i Saksøbing, Postmester von Staffeldt i Nysted, Sognefoged Christen Hansen i Rørbæk, Sognefoged O. Jensen i Kartoffe og Pastor C. A. Dons i Radsted.

I „Lollandsposten“ for 8. Sept. meddelte Hans Olesen, at omtrent 300 Vælgere i 3. Distrikt havde opfordret ham til at stille sig der; men han vilde stille sig i 4. Distrikt, hvor 393 Vælgere havde „bæret ham med Opfordring til at stille sig“.

Han takkede Vælgerne i de to Distrikter for den Tillid, de havde vist ham. Han lovede, at han, hvis han blev valgt, vilde gøre, alt hvad han formaaede, for at vise sig denne Tillid værdig. Skønt han mente, at hans politiske Grundsætninger var Vælgerne bekendt, vilde han dog erklære, at han ansaa en ren demokratisk Forfatning for vort Fædreland som det, vi alle burde stræbe hen til. Han vilde ikke binde sig ved bestemte Udtalelser.

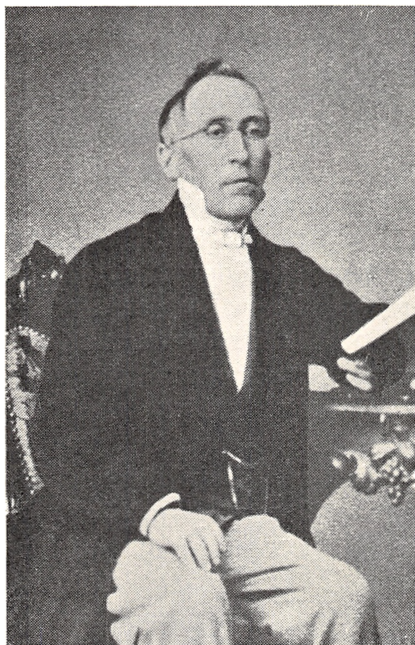
Redaktør Jørgensen skrev følgende i „Lollandsposten“ for 16. Septbr.: „Fæstegaardmand *Hans Olesen* er ikke alene her i Stiftet, men i hele Danmark, en i Forhold til hans Stand, Stilling og Opdragelse ualmindelig begavet, oplyst og virksom Mand. Hans Anseelse og Udvikling er knyttet til Landboforholdenes Stilling; disses hensigtsmæssige Ordning har fornemmelig været hans Maal. Udholdenhed er Hovedtrækket i hans Karakter og Nøglen til hans store Indflydelse. Har han sat sig et Maal, kan man være temmelig sikker paa, at han naar det. Fæstevæsenets Overgang til Arvefæste, et forbedret Skolevæsen, Lighed i Byrder og Rettigheder har i ham fundet en varm og utrættelig Talsmand. Han har mere indtaget en Stilling som Mellemand mellem Stiftets Bondestand og Bondevennernes Selskab end egentlig som Fører eller Bærer af noget bestemt Princip for Forandringer. For andre Samfundsforhold har han ikke vist nogen alvorlig og varm Interesse. Hvad Forfatningsspørgsmaalet angaar, tror vi næppe, at han gør Fordring paa at besidde nogen begrundet Mening. Uheldigst er han ved sine mundtlige Foredrag, for saa vidt som hans Stemme er meget imod ham. Hans Foredrag er kolde og mangler Ild og Varme. I Købstæderne er han paa Grund af sine politiske Meninger ikke æret, kun til Dels agtet. Han fortjener at blive valgt“.

Pastor *Krogh* i Majbølle skrev i „Lollandsposten“ for 29. Sept., at han trak sig tilbage til Fordel for Wichfeld, da han kun havde tænkt at stille sig imod Kandidater af et vist ensidigt Parti (Bondevennerne).

Han var overbevist om, at Vælgerne i 4. Distrikt i Wichfeld vilde finde en hæderlig og frisindet Repræsentant, der ikke vilde hylde Demokratiet med den sædvanlige Ordsqualder, men i ramme Alvor. Han havde tidligere udtalt sig djæryt for Kommunalvæsenets fri Udvikling. Han var Amsraadsmedlem og havde som saadan hyldet frisindede Anskuelser.

Vælgerne vilde ikke stemme paa ham, fordi han var Godsejer, men *uagtet* han var Godsejer.

Red. Jørgensen skrev i „Lollandsposten“ for 1. Oktbr.: „*Wichfeld* er en meget hæderlig Mænd, der ikke viser Ligegyldighed og kun ser med vrede Øjne paa alt det ny; han har vundet meget i vor Agtelse ved hele sin senere kloge og patriotiske Færd; men Hans Olesen bør fornemmelig foretrækkes for ham i alle Maader som Rigsdagsmand, og vi vilde anse det for et

Gaardfæster Hans Olesen, Sædinge.
1815—1887.

stort Tab, om han ej skulde komme i Rigsforsamlingen, ligesom det vilde være en stor Skam for hans Stand, om den forlod ham. *Wichfeld* kan komme i Rigsforsamlingen som kongevalgt. Han var før Ministerskiftet gammeldags Aristokrat. Hans Olesen er den eneste Bonde her i Stiftet, som vi ubetinget tør anbefale“.

Ved Valget 5. Oktbr. 1848 var der 2 Kandidater: Gaardfæster *Hans Olesen* (V) fra Sædinge og Kammerherre *J. Wichfeld* (H) til Engestofte.

Valgbestyrelsens Formand, Købmand *Julius Bøttern* i Sakskøbing aabnede Valghandlingen paa Sakskøbing Torv Kl. 11.

Hans Olesen holdt følgende Tale: „Frihed, Lighed og Broderskab. Med disse tre saa betydningsfulde Ord, som jeg antager for Fremtiden vil blive det danske Folks Løsen, hilser jeg eder, forsamlede Medborgere! Den Gerning, til hvis Begyndelse I her er forsamlede, tror jeg netop passende at kunne hilses med disse Ord; thi det

store Flertal af eder, er jeg overbevist om, ønsker ved eders Gerning her at begrunde Frihed, Lighed og Broderskab i den danske Stat. Og visseligen. Intet er bedre for et Folk eller for en Stat end netop dette. Friheden, rettelig forstaaet og benyttet, er det største og uskatte- ligste Gode, nogen dødelig kender til, hvorimod den, mis- forstaaet og misbrugt, vistnok ogsaa kan føre til de største Ulykker, som kan tænkes. Men jeg er overbevist om, at der af det danske Folk kun findes saare faa, for ikke at sige slet ingen, der ønsker Friheden forstaaet saaledes, at man skal have Lov til at gøre, alt hvad man vil. Nej, ikke i den Forstand ønsker vi Danske Friheden. Vi ønsker den kun, for at alle gode Kræfter uden hæm- mende Baand frit skal kunne udvikle sig og trives til Held for os og det dyrebare, elskede Fædreland.

Nu — Lighed, Lighed for Loven, saaledes at alle har lige Rettigheder og Byrder, hver i Forhold til Evnen at bære disse, Lighed, saaledes at ingen gaar eller gælder for mere, end han virkelig er, saaledes at ingen paa Grund af Fødsel staar stillet højere end hans øvrige Medborgere — dette er den Lighed, jeg eftertragter, og ikke, hvad nogle skørhjernede frygter, en Deling af Formue; thi dit kan aldrig efter Guds og Fornuftens Love blive mit, og mit ikke dit.

Og endelig Broderskab! velvillig og samdrægtig Sam- virken til det heles Vel, ingen smaalig Nøjeregnen, ingen snæverhjørtet Vedhængen ved det gamle, men heller ingen unødvendig Anmasselse af andres virkelige Rettig- heder, ingen Misundelse mod den af Forsynet rigeligere udrustede og tilsyneladende lykkeligere stillede. Jeg haaber, at man deler disse Anskuelser. Det er i dette Haab, at jeg har stillet mig som Valgkandidat. Det er visselig ikke uden Kamp med mig selv, at jeg har vovet dette Skridt. Ofte gyste jeg tilbage ved Tanken om det uhyre Ansvar, som kommer til at paahvile enhver, der kommer til at tage Sæde i Rigsforsamlingen. Lige saa ofte frygtede jeg for, at mine Evner vilde være alt for utilstrækkelige til at varetage en saadan Post; men da

saa mange havde opfordret mig, indsaa jeg snart, at det var min Pligt“.

Han haabede paa Bondestanden i Rigsforsamlingen, hvorved den svage fik Mod. Han haabede ikke at blive et unyttigt Medlem. Man har paastaaet, at Bønderne i Rigsforsamlingen let vilde blive et Bytte for ensidige Partier; men denne Frygt er ugrundet og uretfærdig.

„Jeg giver mig det Vidnesbyrd, at jeg, hvad Selvstændighedsfølelse, god Vilje samt varm og inderlig Fædrelandskærlighed angaar, tør maale mig med enhver.

Jeg har, som enhver veed, ikke været saa lykkelig i min Ungdom at erholde nogen egentlig synderlig Undervisning. Mine Grundsætninger er selvfølgelig uddannet hos mig i Livets Skole og ad Erfaringens Vej. Det er derfor muligt, at de i adskilligt er stridende mod, hvad de lærde kalder statsretlig rigtige.

Min Overbevisning er altsaa følgende, at Regeringen er til for Statens og Folkets Skyld og ikke Folket for Regeringens Skyld, at det er Regeringens absolutte Pligt under et alsidigt Hensyn til enhvers virkelige Ret at gøre, alt hvad den formaar, for at alle Statsborgerne kan leve saa lykkeligt som muligt, at den mest betryggende Sikkerhed for, at Regeringen i den Henseende opfylder sin Pligt, er at søge i Folkets størst mulige Deltagelse i Regeringsanliggenderne og navnlig i, at Folkemagten erholder lovgivende Myndighed, derunder indbefattet Skattebevillingsret, samt i at Ministrene bliver ansvarlige, at Sikkerheden for, at saadanne Institutioner frit kan udvikle sig til Folkets Tarv, maa søges i almindelig Oplysning, Presse- og Forsamlingsfrihed samt i en Valglov uden Klassevalg og Valgcensus, at det er den største Uretfærdighed, der kan begaas mod Menneskerettighederne, at der i en Stat gives Mennesker, der blot paa Grund af Fødslen er stillet højere end deres Medborgere, og som saadan Uretfærdighed anser jeg Adelen, at Privilegievæsenet overhovedet er forkasteligt, og at det fører Spiren i sig til sin egen Undergang, og at det er hver

dansk Mands helligste Pligt at værne om sit Modersmaal og gamle Danmarks rette Grænse, hvilken jeg anser Ejderen at være paa Sydsiden.

Under disse Punkter tror jeg alt øvrigt, konstitutionelle Principper vedkommende, lader sig indordne. At udtale mig vidtløftigt om Enkeltheder: saasom om Et- og Tokammersystem, absolut eller suspensivt Veto, anser jeg dels for overflødigt (fordi enhver her i Stiftet af min Færd har lært at kende, hvad jeg tænker i det specielle), dels for urigtigt (fordi jeg antager det for en Fejl at binde mig ved bestemte Udtalelser). Jeg er villig og pligtig til at inlade mig i Diskussion“.

Wichfeld sagde: „Naar Valgkandidaterne her fra Tribunen tiltaler det forsamlede Folk, kunde det for den lidet tænkende have Udseende, som om Sælgere talte for deres Varer; den, der varmest anbefalede dem, haabede snarest at finde Afsætning. Ved lidt Eftertanke vil denne Mening dog snart vise sig ugrundet. Sagen er denne: Danmark staar i Begreb med at grundlægge en ny Statsbygning. Arbejdet er stort og vigtigt; men hvorledes findes Arbejderne? Den enkeltes private Liv er hidtil kun kendt af faa, hans Duelighed med Hensyn til det offentlige endnu af færre. Derfor udtaler Kandidaterne herfra deres politiske Meninger og Anskuelser. Den første Fordring til dem maa da være, at hvert herfra udtalt Ord maa være sandt og ment“.

En Ven sagde til ham ved Mødets Begyndelse, at han kun stillede sig paa Skrømt, ikke for at blive valgt, men for paa indirekte Maade at tilbyde Regeringen sin Tjeneste for saaledes at faa Plads blandt de kongevalgte Medlemmer. „Dette Rygte er usandt. Vel har jeg i Roskilde Stænderforsamling erklæret mig for de Kongevalgte og anser dem for lovmæssige Medlemmer af Rigsforsamlingen. Jeg fremstiller mig her for kun at vælges“.

Det første, man bør fordre af en Rigsdagsmand, er, at han som i sin daglige Færd saa især paa Rigsdagen, arbejder for Guds Riges Udbredelse her paa Jorden ved Dyd og Sædelighed, Ret og Retfærdighed, Lov og Lov-

lighed i Kristendommens Aand. Han havde indtil i Sommer troet paa Broderkærlighed mellem Folkeslagene; men Krigen omstyrtede denne Tro.

Han talte saa om Nationalitet og Fædrelandskærlighed.

Folket skulde have den besluttende og lovgivende Gren af Statsmagten ved Mænd, valgte af fuldmyndige, uafhængige Mænd. Ingen Kongevalgte.

Adelsaristokratiet eller Fødselsadel var forældet.

Han omtalte Godsejere og Fæstere. Fæsteejendommene forandres til Selvejendomme ad Billighedens og Retfærdighedens Vej.

Han talte om Købstæderne, hvis Kommunalvæsen burde forbedres. Konsumtionen burde ophæves.

Til Slut udtalte han: „Danmark vil være det havombruste Eiland, der skal give Hjem og Værn til nordisk Tapperhed, Trofasthed og Dyd. Dertil give Herren sin Velsignelse!“

Ved Kaaringen var der stort Flertal for Hans Olesen. Wichfeld begærede skriftlig Afstemning og fik 169 Stemmer, og *Hans Olesen* 730, og han blev saa proklameret som Distriktets Rigsdagsmand. Af 988 Vælgere stemte 899 eller 91,0 pCt.

5. Distrikt: Nykøbing.

Det bestod af Nykøbing Købstad med Landsogn og 11 Sogne: Tingsted, Ønslev, Eskildstrup, Sønder Kirkeby, Sønder Alslev, Idestrup, Systofte, Væggerløse, Skelby, Gedesby og Thoreby.

To Kommunalbestyrelsesmedlemmer var 7.—12. Aug. 1848 (inkl.), hver Dag Kl. 6—8, paa Nykøbing Raadstue for at modtage Anmeldelser af Vælgere. Der blev indtegnet 172 Vælgere, nemlig 61 Haandværksmestre, 30 Embedsmænd, 29 Handlende, 14 Arbejdsmand, 12 Haandværkssvende, 10 Skippere og Sømænd, 6 i private Tjenesteforhold staaende med egen Husstand, 5 Jordbrugere og 5, som ikke kan henføres til nogen af disse Stillinger. Nykøbing havde 2028 Beboere.

I Sønder Kirkeby og Sønder Alslev Sogne, hvis Folke­mængde var 720, blev der indtegnet 58 Vælgere.

Af Systoftes 79 valgberettigede meldte 54 sig.

Ca. 45 Vælgere holdt Møde i Kraghave 6. August „for at overveje og tage Beslutning om, hvem man paa Valgdagen skulde give sin Stemme“. Man blev enig om at opfordre Kateket *Mørk Hansen* ved Borgerskolen i Nykøbing til at stille sig, da man var vis paa, at flere Sognes Beboere var af samme Mening.

Mørk Hansen svarede, ligesom han 5. August mundtlig havde svaret en anden Forsamling, at han ikke troede sig i Besiddelse af den politiske Dannelselse, som fordredes for med god Samvittighed at kunne tage Sæde i den Forsamling, der skulde bestemme Danmarks Forfatning for de kommende Tider, og at han derfor ikke turde paatage sig en Rigsdagsmands uhyre Ansvar. Han opfordrede til at holde Prøvevlag for at komme til et betryggende Resultat, da Sagen var alt for vigtig til, at den skulde overlades til et Lykketræf. Han vilde kun stille sig, hvis det var absolut nødvendigt.

Sognefoged *Hans Rasmussen* i Egense havde imidlertid indbudt samtlige Distrikts- og Sogneformænd og andre folkelige og frisindede Mænd til et Møde hos Restauratør P. Møller i Nykøbing 19. August Kl. 11 i Anledning af Valget til Rigsforsamlingen. Paa Mødet blev det besluttet at vælge en Komité for hvert af de 2 Distrikter, hvori Falster vilde blive delt, for at virke hen til, at Udfaldet af de forestaaende Rigsdagsvalg kunde blive saa heldigt og tilfredsstillende som muligt. Disse Komitéer skulde sammensættes saaledes, at de i enhver af Øens Kommuner samt Thoreby Sogn paa Lolland indtegnede Vælgere valgte et Komitémedlem. Det Medlem, som Nykøbing valgte, skulde sammenkalde de øvrige fra det sydlige Valgdistrikt, og det for Stubbekøbing valgte dem fra det nordlige Valgdistrikt. Komitéerne, som skulde træde i passende Forbindelse med hinanden, skulde modtage Anmeldelser fra Valgkandidater og holde et Prøvevalg i hvert Distrikt, naar Valgdagen var fastsat.

En agtet Mand i hver Kommune paatog sig enten gennem Sogneforstanderskaberne eller paa anden Maade at

sammenkalde Vælgerne for at vælge Komitémedlemmer.

Ved et Møde paa Raadstuen 25. August valgte Vælgerne i Nykøbing Hospitalsforstander *Grønbech* til Medlem af Komitéen for Nykøbingdistriktet. Vælgerne i Nykøbing Landsogn valgte 2. Sept. paa Raadstuen Stiftsfuldmægtig *Pontoppidan*.

Grønbech indbød saa Komitémedlemmerne i Nykøbingdistriktet til et Møde paa Raadstuen 19. Sept. Kl. 11. Paa Mødet var alle Sogne repræsenteret undtagen Tingsted, Ønslev og Eskildstrup. Af de Mænd, som man troede vilde stille sig, foretrak man Kateket *Mørk Hansen*. For at erfare, om Vælgerne syntes om ham, indbød man dem til et Prøvevalg paa Raadstuen i Nykøbing 30. September Kl. 11.

Brændevinsbrænder *Sidenius* i Nykøbing vilde ogsaa stille sig, og Gmd. *Ole Rode* i Gedesby tænkte paa at stille sig.

Redaktør Dein skrev i „Lolland-Falsters Stiftstidende“ for 23. Sept.: „*Mørk Hansen* er en kundskabsrig og patriotisk Mand.

Brændevinsbrænder *Sidenius* er Frihedens gamle prøvede Ven i alle Stænderforsamlinger og har vist en sjælden Ufortøvedhed til at tale lige ud af Posen, og vil Falstringerne have en fra deres egen Ø, har hele *Sidenius'* Færd været saa værdig og konsekvent, at politisk Velanstændighed ej kan tillade, at han bliver forbigaaet. Købstæderne bør have en Repræsentant.

Ole Rode mangler Evner og Dygtighed til at være Rigsdagsmand, saa dygtig og nyttig han ellers har vist sig i Kommunen“.

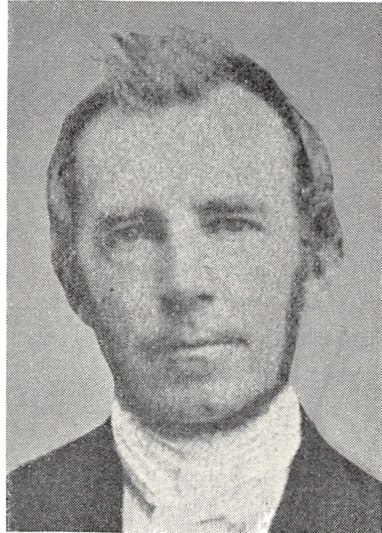
„D“ opfordrede i L.-F.s Stiftstid.“ for 25. Sept *Grønbech* til at give et fuldstændigt Referat af Komitéens Forhandlinger 19. Sept. og meddelte Navnene paa alle de Kandidater, der blev bragt i Forslag, og hvorfor *Mørk Hansen* blev foretrukket; men *Grønbech* vilde intet meddele. *Mørk Hansen* meddelte i „L.-F.s Stiftstid.“ for 25. Sept., at han vilde stille sig.

Ved Mødet paa Raadhuset i Nykøbing 30. Sept. var

der ca. 250 Personer til Stede, hvoraf Halvdelen var Landboere.

Til Dirigent valgtes Grønbech, som derefter opfordrede Kandidaterne til at melde og udtale sig. Kateket Mørk Hansen og Brændevinsbrænder J. Sidenius stillede sig og udtalte deres politiske Trosbekendelse.

Mørk Hansen udtalte: „Mine Medborgere! Det er eder bekendt, at jeg ikke fremstiller mig for eder uden efter gentagne Opfordringer fra et ikke ringe Antal af eders egen Midte. Jeg har indtil dette Øjeblik ikke bejlet til nogen Gunst og ikke anmodet en eneste Vælger om hans Stemme. Det er følgelig ikke mig, der har søgt eder, men det er eder, der har søgt mig, og saaledes bør det være. Ej heller fremstiller jeg mig ifølge Anmodninger fra uvedkommende Personer eller Partier; thi jeg anser en saadan

Kateket Mourits Mørk Hansen, Nykøbing F.
1815—1895.

Fremgangsmaade for upassende, efter at vi er kommet saa vidt, at Folket selv skal besidde og benytte sine borgerlige Rettigheder; da er det uværdigt, paa samme Tid som man stræber at overbevise Folket om, at det er modent nok til at dømme i Statens Anliggender, da i Gerningen at frakende det al Modenhed og Selvstændighed, i Gerningen at sige: I skal ikke vælge dem, som I selv kender og agter; men I skal vælge dem, som vi, eders Formyndere, giver eder Anvisning paa.

Lige saa lidt som jeg selv har trængt mig frem til en Rigsdagskandidats Værdighed, lige saa langt er jeg fra at indbilde mig, at jeg skulde være den dygtigste Rigs-

dagsmand, som I kunde faa. Tværtimod. Jeg har ved flere Lejligheder, baade offentligt og privat, erklæret, at der endog her i Distriktet efter min Mening fandtes Mænd, hvis større politiske Dannelse, dybere Indblik i Statens Forfatning og Historie og modnere Erfaring, jeg med Glæde viger for, dersom de vilde stille sig og — vel at mærke — stille sig med rimelig Udsigt til at blive valgt. Det synes imidlertid, som om dette ikke vil blive Tilfældet; det synes, som om her kan være Fare for, at Distriktet kan blive repræsenteret af en Mand, der aabenbart mangler de Kundskaber og den Dannelse, som udfordres for at kunne fatte en klar og selvstændig Mening om de mange lige saa vigtige som vanskelige folkelige Spørgsmaal, der vil blive drøftet og afgjort paa Rigsdagen, og som derfor saa saare let kan blive en Kastebold for alle Vinde eller et blindt Redskab for en enkelt Partianfører, der kan benytte sig af sin Indflydelse i ærgerrige og ensidige Hensigter, altsaa til Fædrelandets Skade og Valgdistriktets Skam. Derfor har jeg til sidst — efter at Pastor Wegener har tilmeldt mig, at han stiller sig paa Lolland — anset det for min Pligt at følge de indstændige Opfordringer, jeg har modtaget, uagtet jeg vel ved, at jeg, selv om mine Bestræbelser lykkes, vil gaa en haard og besværlig Tid i Møde, som uden Tvivl har langt mere Skuffelse, Bitterhed og Ængstelse, end den har Ære og Glæde at byde den samvittighedsfulde og selvstændige Deputerede.

Jeg stiller mig altsaa kun, fordi jeg tror at skyldte mit Fædreland at tilbyde det min Tjeneste ved denne Lejlighed, vil mine Medborgere foretrække en anden for mig, skal det aldeles ikke bedrøve eller fortryde mig for min egen Skyld, saa er jeg tilfreds med at blive i min Skole, mens Rigsdagen varer, og intet skal glæde mig mere end om den, som bliver mig foretrukken, maa vise sig værdigere til eders Tillid, end jeg kunde haabe at blive.

Jeg skylder i denne Henseende mig selv og min Modkandidat Sidenius den Erklæring, at det ikke i noget Øjeblik er faldet mig ind enten hemmeligt eller aabenbart

at ville modarbejde hans Valg. Jeg tør vel nok maale mig med ham i politisk Kundskab — i Fædrelandskærlighed og Varme for Folkefrihedens Sag vil jeg naturligvis ikke staa tilbage for nogen — men jeg indrømmer, at han har den store Erfaring for sig, som han har erhvervet ved en lang og i det hele hæderlig Stændervirksomhed.

Naar jeg udtaler min Anskuelse om nogle af de vigtigste politiske Spørgsmaal, saa er det ikke min Mening, at jeg paa nogen Maade vil derved bindes og hindres i at handle efter bedste Overbevisning, dersom jeg skal tage Sæde paa Rigsdagen. Det er desuden ligefrem umuligt, saa længe Udkastet til Grundloven ikke er bekendtgjort. Rigsdagsmændene skal heller ikke møde som stumme og tankeløse Dukker med en Instruks i Lommen fra deres Vælgere.

Jeg maa først give mig selv det Vidnesbyrd, at jeg er dansk med Liv og Sjæl. Derfor var jeg allerede for 10 Aar siden en af Stifterne af „Det danske Samfund“ i København. Jeg har altid talt Danskhedens Sag. Jeg er Formand for Danske Samfund paa Falster.

Jeg er Skandinav. Ved Danmark hænger mit Hjerter; men jeg elsker ogsaa Norge og Sverige, ogsaa Island og Slesvig som mit Fædreland. Derfor var jeg altid blandt de forreste, som knyttede Broderpagten i Lund, Upsala og København.

Jeg har altid været en oprigtig Ven af Folkets Frihed og erkender, at et udviklet Folk har Ret til at regere sig selv; men dette kan bedst ske i det konstitutionelle Monarki. Jeg er kun 33 Aar; min politiske Virksomhed begyndte først 1835, da jeg blev Student. Jeg regnede med, at de raadgivende Stænder skulde vige Pladsen for en lovgivende Forsamling af virkelig kaarne Mænd. Jeg er Demokrat i den Betydning, at jeg vil anvende al min Kraft og Evne, alle gode og retfærdige Midler, for at alle og enhver kan faa Evne, Frihed og Ret til at tage virkelig Del i alle Folkets fælles Anliggender. Der maa lægges Vind paa Folkeundervisningen.

Enhver 25-aarig Mand skal have Valgret. Ingen Kongevalgte og ingen Klassevalg. Etkammer er det naturligste for Danmark, og ethvert aristokratisk Overhus er skadeligt. Absolut Veto. Et suspensivt Veto er maaske ogsaa tilstrækkeligt. Religions- og Samvittighedsfrihed for alle. Tiender og Offer afskaffes mod billig Erstatning. Jeg vil have Trykke-, Tale- og Foreningsfrihed. Jeg ønsker en Landbokommission nedsat, og at Selveje og Arvefæste fremmes. Almindelig Folkevæbning. Der bør stræbes efter Næringsfrihed; men Lavsvæsenet bør dog ikke ophæves.

Jeg er en oprigtig Ven af Folkefriheden. Det skulde glæde mig, om I anser mig for en fornuftig og besindig Frihedsven.

Og hermed skal jeg med største Rolighed gaa Valgdagen i Møde. Jeg gentager det, jeg ønsker ikke at vælges for min egen Skyld. Jeg fortænker ingen i, om han stemmer paa en anden, og jeg bærer ikke Nag til nogen, om han modarbejder mit Valg. Men jeg beder alle kun at have det elskede Fædrelands Vel for Øje, jeg beder Gud, at Valget maa faa det Udfald, som er til Danmarks og dets Borgeres Lykke“.

Sidenius fik derpaa Ordet og ytrede sig saaledes: Han var vel ikke opfordret til at stille sig; men da han i 13 Aar havde siddet i Stænderne, kunde han ikke indse, at det kunde være urigtigt af ham at gøre det. Han henviste derpaa til sin Virksomhed i Stænderne; han var den, som først var fremkommet med Forslag til Jagtrettens Afskaffelse, skønt han forudsaa, at det ingen Indgang vilde finde, hvad ogsaa Udfaldet viste; — han havde i Stænderne talt for Hoveriets Afløsning og Hustugtens Afskaffelse ved Hoveriet.

Han ønskede lige Byrder og lige Rettigheder for alle. Han var en Ven af Ejendomsretten og af Presse- og Forsamlingsfriheden. Hvad Valgloven angik, havde han i Stænderne foreslaet, at Valgretten skulde udvides til hele den tjenende Klasse. Han havde i Stænderne efter en lang og alvorlig Overvejelse stemt for Kongevalgte,

fordi han frygtede for, at da vi endnu var et ungt politisk Folk, kunde Valgfriheden let misbruges og Valgene faa et ensidigt Udfald, og han ansaa det for højst skadeligt, om den første Rigsforsamling skulde komme til at bestaa enten næsten udelukkende af Herremænd, Bønder, Embedsmænd eller Borgere; for dette Votum var det, at han nu var sat i Band af Bondevennernes Selskab. Han havde i „Stiftstidende“ erklæret, at han havde hørt til det yderste Venstre — og der vilde han blive; denne Ytring maatte imidlertid forstaas saaledes, at han dermed mente det gamle yderste Venstre; thi han hyldede ikke de i Hippodromen udtalte Grundsætninger. Han ønsker vel, at Folket kan faa saadanne Rettigheder, at det kan danne en Modvægt mod Kongemagten; men han ønsker ingen Straakonge. Han stemmer ikke for Øjeblikket ubetinget for suspensivt Veto, men anser sig derfor ikke bundet til at stemme for det absolutte, da dette vil og maa bero paa hele Forfatningsudkastet og Forhandlingernes Gang.

Da en Mand spurgte, hvad han mente om Næringsfriheden, svarede han, at han ikke antog en pludselig Indførelse af Næringsfrihed for gavnlige, men troede, at der burde foregaa en Reform i Næringsforholdene, saa Lavsvæsenet blev omformet derved, at flere beslægtede Lav blev sammensmeltet.

Han havde i Stænderne stemt for en Landbokommissionens Nedsættelse. Han ønskede, at Grevskaber og Stamhuse blev nedlagt, og at Selvejendom skulde indføres mod passende Erstatning til Ejerne.

En Vælger spurgte Ole Rode, om han agtede at stille sig. Han svarede, at han endnu ikke med Bestemthed kunde sige det; men han overlod det til Forsamlingen selv, om nogen vilde stemme paa ham eller ej.

Efter Foredragernes Slutning forlod en Del Vælgere Salen uden at deltage i Afstemningen, som fik det Udfald, at over Halvdelen stemte paa Mørk Hansen, og de øvrige paa Sidenius og Ole Rode, af hvilke den første fik Flertallet. —

Butikkerne i Nykøbing var lukket fra Kl. 10, til Valghandlingen var til Ende.

Ved Valget 5. Oktober 1848 var der 3 Kandidater: Kateket *M. Mørk Hansen* (H) fra Nykøbing, Gmd. *Ole Rode* (V) fra Gedesby og Brændevinsbrænder *Julius Sidenius* (V) fra Prinsholm ved Nykøbing.

Paa Torvet i Nykøbing var der rejst en smagfuldt dekoreret Tribune, hvorpaa Valgbestyrelsen, Kandidaterne og deres Stillere tog Plads.

Skønt det havde regnet fra Morgenstunden af, og der ligeledes af og til faldt Regn hele Formiddagen, var der en meget talrig Menneskemængde til Stede paa Torvet.

Valgbestyrelsens Formand, Stiftamtmand, Kammerherre *R. von Jessen*, indledede Valghandlingen med en Tale og sluttede med at udbringe et Hurra for vor folkelige Konge, hvilket blev modtaget med Jubel af Forsamlingen og ledsaget af Kanonsalut. Han meddelte saa, at der var 3 Kandidater: *Mørk Hansen*, *Ole Rode* og *J. Sidenius*.

Derefter fik Kandidaterne Ordet i alfabetisk Orden og udviklede i korte Foredrag deres politiske Anskuelser.

Proprietær *Lange*, Ejegod, optraadte saa mod *Ole Rode* og sigtede ham for Mangel paa Sandhedskærlighed, Besindighed og Humanitet, hvilket *Rode* søgte at modbevise.

Kand. *I. Barfod* udtalte i faa, men klare Ord, „hvad det vil sige at vælge en Repræsentant“.

Biskop *Gad* holdt en Tale, som især var henvendt til Bondestanden, og hvori han navnlig udtalte sig imod et af Bondevennernes Selskab udstedt Opraab.

Derpaa skredes der til Kaaring, hvorved *Mørk Hansen* efter Valgbestyrelsens Skøn fik de fleste Stemmer. *Sidenius* forlangte Afstemning til Protokollen og fik 204 Stemmer, *Ole Rode* 265, og *Mørk Hansen* 349. *Mørk Hansen* blev saa proklameret som Rigsdagsmand for 5. Distrikt, hvilket modtoges med levende Bifaldsytringer. Valghandlingen var sluttet omtrent Kl. 2. Af 920 Vælgere havde 818 eller 88,9 pCt. stemt.

6. Distrikt: Stubbekøbing.

Det bestod af Stubbekøbing Købstad og 17 Sogne: Aastrup, Horbelev, Falkerslev, Karleby, Horreby, Nørre Ørslev, Stadager, Nørre Kirkeby, Kippinge, Brarup, Vaalse, Nørre Vedby, Nørre Alslev, Gunslev, Torkildstrup, Lillebrænde og Maglebrænde.

I Stubbekøbing havde 78 Vælgere ladet sig indskrive, nemlig 50 Haandværksmestre, 14 Handlende, 8 Embedsmænd, 2 Sømænd og 4, som ikke kunde henføres til nogen af de nævnte Stillinger. Der var 1010 Beboere.

Af Aastrups omtrent 1300 Beboere meldte der sig 154 Vælgere. Af Vaalses 101 stemmeberettigede havde 94 ladet sig indtegne.

I Stubbekøbing valgtes Købmand P. W. Wulff til Medlem af Valgkomiteen, i Aastrup Gmd. Hans Skytte, i Gunslev Gmd. Hans Hansen og i Maglebrænde Proprietær Nyholm.

Ifølge den i Nykøbing d. 19. August tagne Beslutning indbød Købmand P. W. Wulff Medlemmerne af Komiteen for 6. Distrikt til et Møde hos Restauratør Jacobsen i Stubbekøbing 21. Sept. Kl. 2.

Distriktsformændene for Bondevennernes Selskab holdt 16. Sept. et Møde, hvori de blev enige om at anbefale følgende Mænd til Vælgerne. For Falsters Nørreherred: Sognefoged *Hans Rasmussen*, Egense, og Gmd. og fhv. Stænderdeputeret *Peder Steffensen* i Alstrup, for Sønderherred, Bagermester *Kryger* i Nykøbing og Gmd. *Ole Rode* i Gedesby.

Et Par Dage efter meddelte P. Steffensen og Kryger, at de ikke vilde opstilles, mens Hans Rasmussen efter Anmodning fra flere Vælgere erklærede sig villig til at stille sig i 6. Distrikt.

Ved Komitémødet i Stubbekøbing 21. Sept. var der mødt Repræsentanter fra alle Sognene. Da Stemningen var delt mellem 4 foreslaaede Kandidater: Pastor *Wege-*
ner i Halsted, Sognefoged *Hans Rasmussen* i Egense, Landsoverretssagfører *Nyholm* i København og Skolelærer *Sidenius* i Skovby, og da man efter nogen Diskussion

ikke kunde blive enige om at anbefale en enkelt, vedtoges det at opfordre alle 4 Kandidater til at møde til et Prøvevalg i Jacobsens Lokale 2. Oktbr. Kl. 2. Der findes intet Referat af dette Møde.

Pastor Wegener meddelte 30. Sept., at han stillede sig i 2. Distrikt.

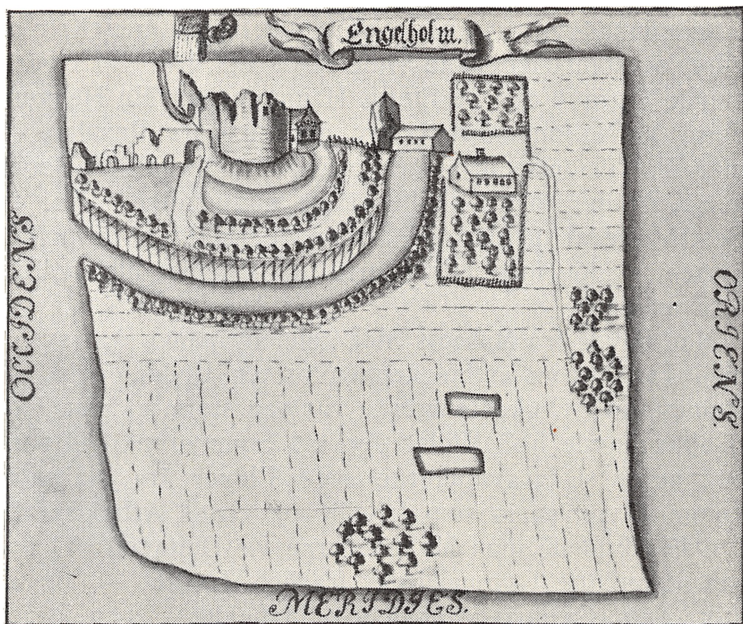
Ved Valget 5. Oktbr. 1848 var der 2 Kandidater: Overretsprokurator *L. F. C. Nyholm* (H) fra København og Sognefoged *Hans Rasmussen* (V) fra Egense.

Valgbestyrelsens Formand, Pastor *O. Lütken* i Stubbe-købing, aabnede Valghandlingen Kl. 11 paa Torvet i Stubbekøbing med en Tale, udbragte et Leve for Kongen og meddelte, at der var 2 Kandidater: *Nyholm* og *Rasmussen*.

Efter at de og deres ordførende Stillere havde talt, blev der foretaget Kaaring, hvorved *Hans Rasmussen* fik de fleste Stemmer. *Nyholm* forlangte skriftlig Afstemning og fik 199 Stemmer, mens *Hans Rasmussen* fik 900 og blev proklameret som Rigsdagsmand for 6. Distrikt. 1099 Vælgere havde stemt.

Kilder: *Almuevennen* 1848 — *Lollandsposten* 1848 — *Lolland-Falsters Stiftstidende* 1848 — J. P. Jensen: *Valgene til Rigsdagen i 80 Aar* — *Hans Rasmussen: De første Rigsdagsvalg i Maribo Amt* („*Vor Fremtid*“, 5. Aarg. 1911—12 pag. 213 ff.).

Fotografierne af de 6 Politikere er overladt Aarbogens Redaktion af Rigsdagens Arkiv, som vi herved bringer vor ærbødige Tak. Af *Hans Rasmussen*, Egense, findes desværre intet Portræt. Red.

Engelsborg (kaldet Engelholm) ca. 1680. Efter Resens Atlas.

Udgravningerne paa Slotø.

Foreløbig Meddelelse.

Af Marius Hansen.

Alt for faa Lollændere kender den smukke Sejl-
 tur gennem Nakskov Fjord. Det er i Virkeligheden kun
 Sejlsportsfolkene, der kender den i hele dens nuancerede
 Skønhed. Fjorden rummer med sine Vige, Bredninger og
 Øer saa store Skønheder som faa andre Steder i vort
 Land. Slotø med Ruinen har altid haft en vis dragende
 Magt paa de besøgende, og mange har sikkert haft Lyst
 til at løfte Sløret over de Hemmeligheder, den rummer.
 Da Krigen i 1940 lukkede os inde, og vore unge blev
 fyldt med Beretninger om Ungdommens Indsats paa
 „samfundsnyttige“ Omraader i de krigsdeltagende Lande,
 blev den Tanke til at beskæftige vore Gymnasiaster med

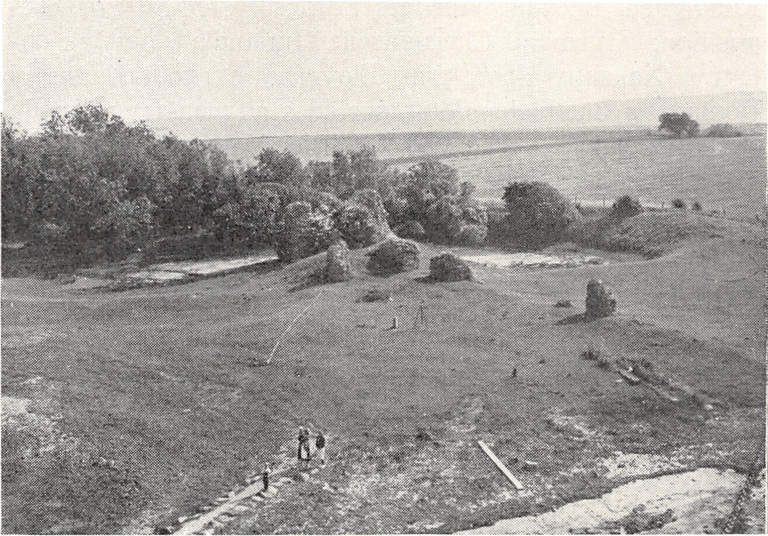
en samfundsnyttig Opgave, der intet havde med Krig at gøre, og som ellers ikke vilde blive løst. Det var en fristende Opgave at løse Slotøs Hemmelighed. En Henvendelse til Nationalmuseet gav det ønskede Resultat — man fik Tilladelse til at grave Ruinen ud paa den Betingelse, at der lokalt skaffedes de nødvendige Midler til Bestridelse af de dermed forbundne Udgifter. Nationalmuseet skulde føre Tilsyn med, at Arbejdet blev udført forsvarligt.

Man havde fra Museets Side gennem mange Aar syslet med Tanken om at faa gennemført en Undersøgelse af Ruinen, men Omkostningerne var saa store, at man hidtil ikke havde haft Midler dertil. I Sommeren 1944 paa-begyndtes Udgravningerne med Elever fra Nakskov komm. Gymnasium som frivillig og gratis Arbejdskraft. I 1945 udvidede man Mulighederne for Deltagelse til ogsaa at omfatte Gymnasiaster fra hele Landet — og et stort Antal Gymnasiaster deltog i Arbejdet — men da der krævedes fortsat Arbejde, inviteredes i 1947 svenske og norske Gymnasiaster til at deltage. 15 norske Gymnasiaster meldte sig — og deltog med Liv og Lyst i Arbejdet. Den norske Sommer paa Slotø blev en Oplevelse for Deltagerne, ikke mindst da der ogsaa deltog nogle hollandske Gymnasiaster foruden et stort Antal danske. Det lykkedes dog ikke at tilendebringe Arbejdet, hvorfor man atter i 1947 maatte have en Sæson paa Slotø for at gøre Arbejdet færdigt efter den Plan, der var blevet lagt for Undersøgelserne. Ogsaa i Sommeren 1947 deltog norske og udenbys Gymnasiaster i de arkæologiske Gravninger paa den historiske Ø.

I Sommeren 1944 deltog 25—30 Elever i Arbejdet, og der blev flyttet 1945 Trillebørfulde Jord. I 1945 deltog 45—50 Elever i Arbejdet, og man kørte 3500 Trillebørfulde Jord ud til Diger og et Brohoved. I 1946 deltog 50—60 Gymnasiaster, og der blev flyttet ca. 5000 Trillebørfulde Jord. I Sommeren 1947 deltog 15 Gymnasiaster i den afsluttende Gravning, der hovedsagelig havde til Formaal at klare en Tømmerkonstruktion i Strandkanten,

hvor Jorden ikke blev flyttet, men blot kastet op for senere atter at fyldes ned i Udgravningen.

I Sommeren 1945 lykkedes det at opnaa Støtte fra Statens Beskæftigelsescentral til Beskæftigelse af 4 langvarigt arbejdsløse Arbejdsmænd, der i Løbet af godt 3 Uger fjernede ca. 275 Kubikmeter rundt omkring Taar-

Ruinområdet før Udgravningerne påbegyndtes.

net. Det er saaledes meget betydelige Mængder, der er fjernet for at lægge Ruinen fri, saa man kan danne sig et Indtryk af dens oprindelige Udseende og Anvendelse.

Selv om Arbejdskraften var gratis, skulde der dog lidt til for at holde Humøret og Interessen om Arbejdet. Paa varme Dage maatte Eleverne have Is og ind imellem ogsaa et Stykke Wienerbrød, ligesom man ogsaa maatte drage Omsorg for, at netop den fremmede Ungdom, der havde søgt til Nakskov og Slotø, fik lidt af Vestlollands Natur og kulturelle Værdier at se. Der skulde derfor nogle Penge til, ligesom den økonomiske Klausul, som Museet stillede til at imødekomme eventuelle større Ud-læg, naturligvis ogsaa maatte være til Stede. Det viste

sig straks, at der i Nakskov var stor Interesse for Sagen. Overalt mødte man den største Interesse og Forstaaelse for Planen og dens Realisation. Banker, Sparekasser, private Firmaer, Institutioner og Foreninger gav straks Tilsgagn om Støtte til Slotøgaardens Løsning. Især stillede Nakskov Skibsværft sig imødekommande ved ikke alene at yde Bidrag, men ogsaa ved at stille en stor Baad til Raadighed, ligesom Værftets Fotograf stod til vor Disposition. Styrmand Christensen, „Jutlandia“, der laa oplagt i Nakskov Havn, gav Eleverne et godt Kursus i Roning og Baadbehandling, saaledes at man trygt kunde sejle ud med Eleverne ved Aarerne. Mange Hjem i Nakskov aabnede sig gæstfrit for at give de fremmede Graverne Kost og Husly i Gravesæsonerne. Det er i Virkeligheden denne enestaaende Imødekommenhed og Interesse, der har gjort det muligt at gennemføre Slotøgravningerne for en samlet Sum af ca. 4500 Kr.

Hvad vidste man, før Udgravningerne begyndte?

Allerede Aaret efter at den danske Oldsagskommission var nedsat, blev der til Kommissionen 1809 indsendt en lille Notits om Ruinen paa Slotø. Et Medlem af Kommissionen, Captajn Abrahamsen, havde af sin Søn, Joset Abrahamsen, faaet Meddelelse om den gamle Ruin, der kort beskrives. Det lykkedes dog ikke at faa Ruinen optaget paa Fredningslisten fra 1809—10, ligesom der heller ikke kom noget ud af den foreslaaede Undersøgelse. Tyve Aar senere besøgte Professor N. L. Høyen paa sin Rundrejse til Landets historiske Mindesmærker ogsaa Ruinen paa Slotø, som han karakteriserede som en „højest mærkværdig Ruin“. I sin Indberetning skriver han, at en alvorlig Undersøgelse maaske vil føre til frugtbare Resultater. Ej heller denne Gang resulterede Indberetningen i en Undersøgelse. Ruinen fik Lov til at passe sig selv indtil 1877, da den blev tegnet og opmaalt af Conrad Engelsen og Tegneren Magnus Petersen. Deres Materiale har i Dag stor historisk Interesse, da det giver et Billede af Ruinen i Slutningen af forrige Aarhundrede.

Men en virkelig Undersøgelse kom stadig ikke i Gang. I 1894 giver Arkivar Secher i en Indberetning en Skildring af Ruinens uheldige Tilstand og de besøgendes Færden paa Ruinerne. Det meddeles, at Slotø var Maalet og Sædet for Dommerudvalget ved Kaproninger paa Fjorden, ved hvilke Lejligheder der plejede at være indrettet Beværtningstelt og Borde mellem Ruinerne. Dette resulterede i, at Ruinen i 1895 blev fredet af dens daværende Ejerinde, Karen Sofie Andersen, mod et Vederlag en Gang for alle. Ejeren paatog sig derefter at holde Opsyn med Ruinen. I denne Fredningsdeklaration findes en pudsig Klausul om, at hvis der ved en Undersøgelse af Ruinen skulde findes Guld eller Sølv, skal Ejeren have Skattens Metalværdi udbetalt. Vi skal senere komme tilbage til Baggrunden for denne Klausul.

Fredningen hjalp imidlertid ikke meget, idet der i de følgende Aar klages over, at Vagabonder kom sejlene til Øen og huserede i Ruinen.

1904 blev Ruinen første Gang opmaalt af Inspektør Hauberg, Nationalmuseet. Han har i Virkeligheden leveret en ganske god Opmaaling, men da der ikke blev gravet eller foretaget Undersøgelser, bragte Besøget ikke større Resultater, end at man stadig udtrykte Ønsket om at faa Ruinen nærmere undersøgt. Det samme udtalte Museumsinspektør M. Mackeprang efter et Besøg paa Øen i 1912.

Efter et meget voldsomt Stormvejr i 1917 med efterfølgende stærkt Lavvande henledte Redaktør Juul Christensen, Nakskov, Nationalmuseets Opmærksomhed paa nogle Tømmerkonstruktioner, der var kommet til Syne i Strandkanten. Nationalmuseets nuværende Direktør, der dengang var Assistent, aflagde Øen et Besøg, men ej heller dengang var der Raad til at undersøge den gamle Ruin.

Den første større Skildring af Ruinen findes i C. C. Haugners Nakskov Historie, hvor det hidtil kendte Materiale er blevet fremlagt. Man maatte formode, at der havde været et Skibsværft paa Øen i Tilknytning til

Engelsborg, men en Undersøgelse var stadig ikke foretaget.

I mere end hundrede Aar har Ruinen saaledes været besøgt af fremragende Fagfolk, der alle har ønsket Ruinen undersøgt — men Udgifterne stillede sig i Vejen. Først i 1944 skulde der skabes Grundlag for den længe ønskede

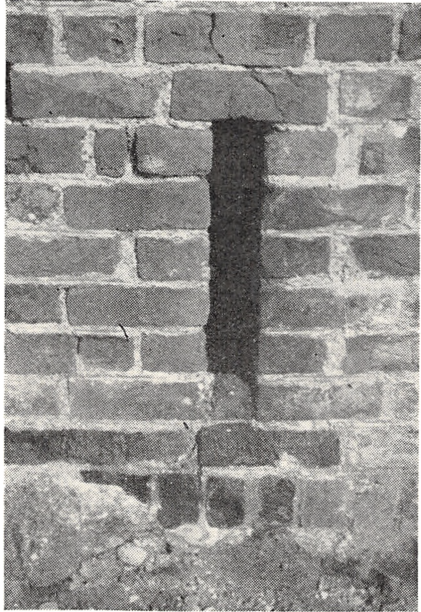
Taarnets Indre med Skydeskaar.

Undersøgelse af den gamle Ruin. Den 11. Juli 1944 Kl. 9,27 blev det første Spadestik taget i den 4-aarige Kampagne.

Gravningerne.

Allerede den første Sommers Arbejde klarlagde hele Anlæggets Karakter, idet det viste sig, at Taarnet stod i intim Forbindelse med de to saakaldte Flankemure, der strakte sig ud til Stranden mod Nord. Taarnet maaler knapt 12 m i Tværmaal, og med de ca. 3¹/₂ m tykke Mure danner det en meget massiv Masse, der virker solid og uindtagelig. I underste Etage er Taarnet forsynet med 7 Skydeskaar og en Indgang, der danner Forbindelsen til Forværelset mellem Flankemurene. Skydeskaarene er af en ganske interessant Konstruktion, idet de kun har

en meget lille Aabning udad, men en saa stor Bredde ind mod Taarnets Midte, at en Mand nok har kunnet betjene en „Kanon“ i Rummet. Den udvendige Aabning indskrænker sig til en Murstens Bredde — ca. 14 cm — og ca. 35—40 cm Højde. Omtrent midt i Skydeskaaret findes en tværgaaende Kanal, hvori der har været anbragt et Stykke Tømmer, der har tjent som Underlag for Kanonen og beregnet til at modtage Rekylen, naar Kanonen fyredes af. „Kanon“ maa da have været en af de saakaldte Mike- eller Hagebøsser, der paa Undersiden var forsynet med en Hage til at lægge over Bommen i Skydeskaaret. Det har vist sig, at man til disse Bomme har anvendt gammelt Bindingsværkstømmer, rimeligvis fra en Bondegaard, der har ligget i Vejen

Et Skydeskaar i Taarnet — udvendig.

for Borgen. Disse Skydeskaar sidder saa lavt, at man kun kan skyde over i den overfor liggende Vold, tværs over Voldgraven — en lidt mærkelig kortsynet Anvendelse af det „tunge“ Vaaben. Forklaringen herpaa er sikkert den, at disse Vaaben først har skullet anvendes som et sidste Forsvar, naar Fjenden var kommet over Volden og truede med at slippe over Graven, der strakte sig rundt om Anlægget.

Fjernforsvaret har maattet føres fra Taarnets øverste Etager. Vi kan i Dag ikke afgøre, hvor mange Etager, der har været paa Taarnet, men kun slaa fast, at der i hvert Tilfælde har været en Etage over Stueetagen. De

Vindeltrappen og Skydeskaaret i østre Flankemur.

to Skaar i Taarnet har da ogsaa vist sig at være Bunden af Skydeskaar af samme Konstruktion som den i Stuen. Afdækningen af Vindeltrappen i den østlige Mur ved Indgangen førte Beviset herfor. Der er næppe Grund til at formode, at Taarnet har haft mere end disse to Etagere, da man her er oppe i tilstrækkelig Højde til at overse hele Øen og det nærmeste Farvand.

Vindeltrappen er relativt godt bevaret med en tydelig Aftegning af Trinene og en klar Snoning af Trappen. En Angriber maatte føre Vaabenet med venstre Haand, da han skulde holde sig fast med den højre for at komme op, mens Forsvareren kunde benytte den højre til Forsvar og holde sig fast med den venstre. Enkelte Spindelsten blev ogsaa fundet i Udgravningsmaterialet. Spindelsten er de Mursten, der danner Midterstammen i den snoede Trappe. Stenene er derfor i den ene Ende formet som en Halvcirkel.

Hele Taarnet er bygget som Kassemur. Det vil sige, at man først har opført Ydermuren og Indermuren, hvorefter man har fyldt Mellemmrummet med alskens Stenaf-

fald og Kampesten i en solid Mørtel, tilberedt af slagen Kalk. Man har i Aarenes Løb berøvet Taarnet store Dele af Skalmuren, men Kassens Indhold — Kærnen — staar stadig tilbage — og kun Frostens er i Stand til at vriste Stenene løse og derved langsomt, men sikkert nedbryde Ruinen, hvis den ikke konserveres paa en eller anden Maade. Udgravningerne har imidlertid vist, at der netop omkring Taarnet er bevaret betydelige Rester af den oprindelige Skalmur, der giver et smukt Indtryk af det oprindelige Murværk. Taarnet er opført i polsk Skifte, d. v. s. en Løber, en Binder o. s. v. Fugen er blevet streget med Murskeen. Denne Stregning er af stor Betydning for Datering af hele Bygningsværket. Selve Murstensforbandet, det polske Skifte, kom først frem i Middelalderens Slutning — og Stregningen fortæller ligeledes, at Bygningen er opført omkring Aar 1500. Det er jo ogsaa i vore Dage yndet at give Fugen en individuel Behandling for at give Bygningerne Karakter. Det viser sig, at vi i Fugebehandlingen har et udmærket Middel til Hjælp til Dateringen af Bygningsværker.

Forbindelsen mellem Taarn og Flankemur. Man ser den ene Sten, der giver „Fortanding“ mellem de to Afdelinger. (Venstre Flankemurs Forbindelse med Taarnet).

Den indvendige Side med „Springet“ i Murværket.

Fra Taarnet strækker de to Flankemure sig ned til Stranden som Benene i et stort V. Ved Overgangen mellem Taarn og Flankemur er der i begge Sider indbygget et Skydeskaar, saaledes at man herfra har kunnet bestryge Flankemurenes Yderside under et eventuelt Angreb. Disse to Skydeskaar har været af samme Konstruktion som Taarnets. Overgangen mellem Taarn og Flankemur ses tydeligt ved et Fremspring i Murværket. Forbindelsen er ikke helt klar med de bevarede Ruinrester. Man kan dog fastslaa, at der ikke er Tale om en Fortanding i de 6 nederste Skifter. I det 7. Skifte har der imidlertid været een Sten, der har været i Fortanding med Taarnet. Hvorledes det saa har været højere oppe, er det nu umuligt at afgøre. Men denne ene Sten kunde tyde paa, at man først har opført Taarnet i de 6—7 Skifters Højde, hvorefter Forbindelsen med Flankemurene har fundet Sted. En saadan Løsning maa vist ogsaa siges at være rationel: at man først murer det runde Taarn et Stykke op, saa man havde det sikkert sat af, inden man fik Forbindelsen med de to Flankemure.

Disse er bygget i Munkeskifte: to Løbere og een Bin-

der, altsaa et rent middelalderligt Forband. Flankemurene kunde efter dette at dømme godt være ældre end Taarnet, men Stregningen af Fugen viser, at Taarn og Flankemure er opført samtidig. Der er altsaa Tale om et Anlæg, der er opført efter en samlet Plan — ikke et Værk, der er vokset op gennem længere Tid.

De to Flankemure samles under en Vinkel paa 45° , men har ikke et lige Forløb ind til Taarnet. 9 m fra Taarnets Inderside findes der et Knæk paa Murene, som derefter aabner sig mere ud mod Stranden. Lige Syd for dette Knæk fandtes en ret primitiv Tværmur, der i Midten aabenbart har haft en Døraabning. Denne Mur har adskilt den sydligste Del af Flankemurene fra den nordlige aabne Plads. Der er herved dannet et Forrum, inden man er kommet ind i Taarnet. Dette Forrum har haft de to førømtalte Skydeskaar til Bestrygning af Flankemurenes Ydersider og to Skydeskaar, eet til hver Side. Da disse Skydeskaar blev gravet fri for Nedstyrtningsmaterialet, viste det sig, at de i „Gulvet“ havde et Lerlag, der fremtraadte i en smuk lyserød Farve, som om

„Mjølner“ gaar ad det gamle Løb — forbi det gamle Værft.

det Lergulv, der engang havde været lagt op i Skydeskaaret, havde været udsat for stærk Varme.

Østre Flankemur var for Størstedelen dækket under Grønsværen, men viste sig velbevaret under denne. Ret over for Portaabningen i vestre Flankemur afdækkedes en Døraabning ud gennem østre Flankemur, der ved Afdækningen havde et lille Stykke Brolægning foran ind paa Pladsen. Denne Brolægning er desværre i Aarenes Løb blevet traadt ganske i Stykker, men ved Afdækningen var den tydelig og klar. Tværs over denne Døraabning strækker der sig en Kloakledning, der fører ud paa Murens Yderside. Ledningen var fyldt med et muldjordsagtigt Stof, der dog ikke ved kemisk Analyse gav noget Resultat. Det var en Kloak- eller Spildevandsledning. Da Muren var nedbrudt til Græstørvens Højde, var der ikke større Mulighed for at finde Bunden af Skydeskaarene i Flankemuren, hvorfor man afstod fra at fjerne Græstørven, der yder Murværket den bedste Beskyttelse. Man har derfor ikke fastslaaet, hvor mange Skydeskaar der har været ned gennem østre Flankemur. Gravninger i Flankemurens Forlængelse mod Nord viste, at Flankemuren i hvert Tilfælde har været op imod en halv Snes Meter længere, idet Fundamentets store Sten endnu med Spor af Mørtel ligger under Jorden. Ca. 17 m fra Flankemurens Knæk findes der atter en Kloakledning tværs gennem den østre Flankemur. Lidt Nord for Døraabningen findes lige over Kampestensfundamentet en ret stor firkantet Sten, der er forsynet med ca. 30 Rosetter — Murer- eller Teglmestermærker. Dette Mærke er af en hidtil ukendt Mester. Vi vilde da ellers have haft et godt Middel til at bekræfte Dateringen af Bygningen, ligesom det vilde have været interessant at genkende Mesteren andet Steds fra.

Vestre Flankemur var forsynet med en stor Portaabning lige Nord for Knækket. Vi har her ganske givet Hovedindgangen til Borgen. Lige uden for Portaabningen er afdækket en brolagt Vej, der fører ret Vest over Voldgraven. Portaabningen, der nu er aaben, omtales i

de ældste Indberetninger som overhælveth, ja, saa sent som paa Magnus Petersens Tegninger findes den endnu velbevaret. Desværre er den efter den Tid blevet væsentligt forringet ved Nedbrydning eller Nedstyrtning. Nord for Portaabningen findes i vestre Flankemur et særdeles godt bevaret Skydeskaar, hvori man endnu kan

Den brolagte Vej ned over Pladsen — Beddingen til Christian IVs Skibe.

spore Buestikkene, der har overhælveth Skydeskaaret. Ja, i Ydermuren fandtes endnu de to nederste Sten paa Plads ved Udgravningen. Alt dette lader formode, at Skydeskaarene i Flankemuren har været af samme Konstruktion som de endnu i Taarnet bevarede. I vestre Flankemur afdækkedes ialt 6 Skydeskaar med en saadan indbyrdes Afstand, at man maa formode, at der i Flankemuren har været 10 Skydeskaar — maaske flere.

Pladsen mellem Flankemurene viste sig at rumme en lang Række Problemer. Allerede et godt Spadestik nede viste der sig i den vestre Side en Brolægning, der kun strakte sig faa Meter ud paa Pladsen, men derefter fortsatte i nordlig Retning, skraas ned over denne mod Stranden. Da Afdækningen var gennemført, tog Brolæg-

ningen Form som en Vej, der var kantet med store Sten. Vejen stødte op til vestre Flankemur lige Nord for Porta-abningen.

Vejen deler saaledes Pladsen i to Dele — en østlig og en vestlig Del. 12 m fra Knækket i østlige Flankemur gik en mindre Brolægning fra Flankemuren og ind til Midter-

„Begryden“ i østre Side med det varmeskørnede Gulv og Renden gennem østre Flankemur.

vejen, hvorved den østlige Halvdel deles i en sydlig og en nordlig Del. Den nordlige Del er interessant ved Fundene af Fundamenterne og Gulvene i et Par Bygninger. Den sydligste Bygning støder lige op til den førnævnte Tværvej, hvori den sydlige Ende skærer sig ind med et Par skraatstillede Kanaler, der nu desværre er ganske ødelagte. Gulvet i denne Bygning bestod af Mursten, der havde været udsat for en meget kraftig Varme-paavirkning, saaledes at de er ganske varmeskørnede. Dette Gulv havde ved Udgravningen den nederste Del af Væggene bevaret paa de 3 Sider, mens den manglede paa den nordre Side. Væggene var øjensynlig opført af Mursten nedlagt i Ler, hvorfor de ikke har kunnet modstaa Luftens og de besøgendes Paavirkning; de er nu

ganske smuldret bort, da de løsgaaende Kreaturer har taget sig af det, Turisterne havde levnet. Leret, der havde været anvendt til Bindemiddel mellem Stenene, var ogsaa her lyserødt af Varmepaavirkning. Paa den nordre Side af denne Bygning fandtes meget betydelige beg- eller sodblandede Lag, der havde en meget fedtet

Sodlaget under Gulvet i „Beggryden“.

Konsistens. Vi har her sikkert en Begovn eller Beggryde, der maa være nær ved Haanden, naar Skibsplankerne skal lægges paa Plads paa Spanterne. Da der under dette Mustensgulv fandtes et betydeligt Sodlag, antages denne Bygning at være sekundær, d. v. s. fra Christian IV's Tid. Lidt nordligere afdækkedes en brolagt Plads, der var omgivet af en lav Vold bestaaende af Mursten nedlagt i Ler. Denne Vold var op til $\frac{1}{2}$ m tyk og udvendig uden nogen skarp Afgrænsning. Der kan heller ikke herske Tvivl om, at denne Vold med Mursten har været udsat for kraftig Varme, da Leret ogsaa her er farvet rødligt — Leret er omdannet til Tegl. Denne Arbejdsplads er sat i Forbindelse med den store Vej ved brolagte Gange, der dog ligger i et andet Plan end Hovedvejen. Vi har her

muligvis at gøre med en Arbejdsplads, som det har været nødvendigt at afskærme fra Beddingspladsen med en Vold eller Mur for at forhindre Gnister og Gløder fra at komme i Forbindelse med Huggespaaner fra Byggepladsen. En saadan Arbejdsplads var ogsaa nødvendig paa et middelalderligt Skibsbyggeri, hvor man ikke anvendte Svedekisten til at blødgøre Træet, men et aabent Ildsted, hvorover man holdt det Tømmer, der skulde formes efter Skibssiden. Det er meget vanskeligt at datere disse Anlæg. Der er ikke noget i Vejen for, at de kan være middelalderlige, men da de ligger lidt højere end de to Anlæg i vestre Side, er de foreløbig blevet dateret til Christian den IV's Periode paa Grund af Sodlaget.

I den vestlige Del fandtes under Midtervejens sydlige Ende nogle Murstensrester, der efter Fjernelsen af Vejen og efter Afdækningen viste sig at være et fint Murstengulv, der endte med en Kaminplads, hvor bag ved der atter var Bunden af en Skorsten. I Skorstenen fandtes et betydeligt Sodlag, der ikke lod nogen Tvivl mulig om Anvendelsen, ligesom Stenene i Bunden af Kaminen var meget varmeskørnede. Dette Gulv manglede ganske afgrænsende Murværk, ligesom Formen ogsaa er lidt ejendommelig, hvis det er bevaret i hele sin oprindelige Udstrækning.

Længere mod Nord i samme Side fandtes et tilsvarende Murstengulv, med Kamin og Skorsten — og dertil yderligere forsynet med en Pille midt i det næsten kvadratiske Gulv.

Det er ganske sikkert, at vi i disse to Gulve har Kong Hans' Periode repræsenteret. De har sikkert været anvendt dels til Beggryde og dels til Opvarmning af Træet over en aaben Ild (Kaminen), hvorefter det er blevet bukket over Pillen i Midten af Gulvet. Kakkelfundene fra disse Lag daterer Gulvene til Kong Hans' Tid.

Fra Flankemur til Flankemur foretoges langs Stranden en Gravning, der havde til Formaal at klare, om der i Strandkanten var Spor af det Arbejde, der eventuelt var

blevet udført paa Stedet. Undersøgelsen udførtes en Dag med lavt Vand, saaledes at det blev muligt at gaa dybere ned. Der fandtes mange Huggespaaner af Eg og andre Træsarter liggende oven paa et Blaalerlag, hvori der var lagt en Mængde Ris og Grene. I dette Lag fandtes

Gulvet med Bunden af Kaminen fra Kong Hans's Periode — den sydlige Del af den brolagte Vej er fjernet.

desuden en Del Jernsøm, ca. 3—4 Tommer lange. Det maa vist betragtes som en Slags Kystsikring.

Frederik Hansen, Lindelse, der er barnefødt paa Slotø, og som har tilbragt sine Drengenaar der, fortalte, at den vestlige Del af Pladsen nede ved Stranden kaldtes for den lille Bradbænk og den østlige Del for den store Bradbænk. Ordet Bradbænk findes endnu i det danske Sprog,

selv om den oprindelige Betydning af Ordet ikke er helt klar. I Danzig findes saaledes en Gade, der hedder Bradbænken; endnu findes paa Skibe flere Genstande, hvori Ordet indgaar, f. Eks. Bradspil. Der er saaledes noget, der tyder paa, at vi ogsaa kan træffe Ordet i Betydningen Bedding, selv om der paa det gamle Orlogsværft

Gulvet i et Kong Hans Værksted. Rest af Pillen i Midten.

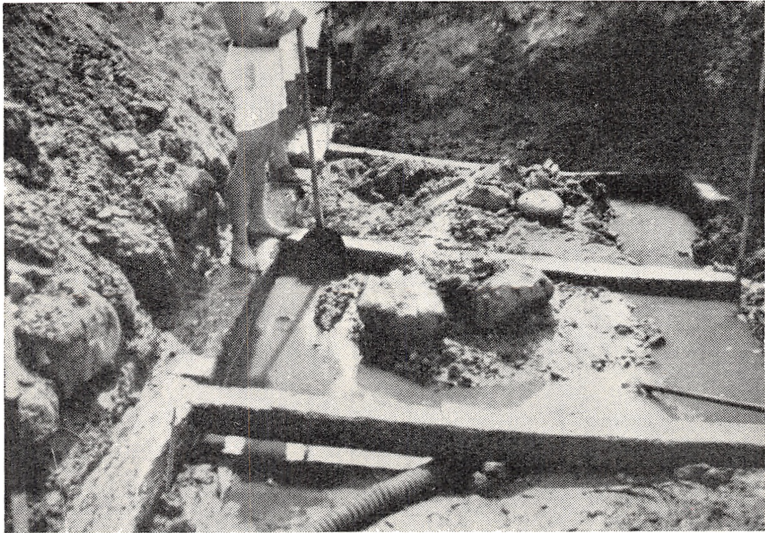
i København fandtes en Bradbænk i Betydningen et Flaad, hvorpaa man arbejdede, naar man kølhalede Skibene for at reparere dem i Bunden. Frederik Hansen kendte ikke Ordet andre Steder fra, men nok de forskellige Sømandsudtryk i Slægt dermed. Det maatte derfor være en primær Opgave at søge løst, om Bradbænk ogsaa kunde bruges i Betydningen Bedding og dermed faa det afgørende Bevis for, at vi virkelig arbejdede med et Skibsværft, saa vi ikke behøvede at nøjes med de mange sekundære Træk, der nok ledte Tanken hen derpaa, men ikke gav Beviset. Vandet var imidlertid en væsentlig Hindring for denne Undersøgelse, men ogsaa her kom et usædvanligt Lavvande os til Hjælp,

og Lejligheden blev benyttet. Resultatet blev overraskende. Netop midt paa det Sted, hvor Traditionen anbragte den lille Bradbænk, afdækkedes et meget solidt Beddingsfundament: nederst var anbragt to meget svære Bøgekævler, hvorpaa var lagt solide Kampesten i 3 Rækker over hinanden. Fundamentet var ens i begge Sider, saaledes at der fremkom et ca. 2 m bredt Fundament. Paa dette Fundament hvilede det Tømmer, der blev skyllet frit ved Stormvejret i 1917, og som gav Anledning til Nationalmuseets Besøg. Redaktør Juul Christensen har meddelt, at denne Tømmerkonstruktion nærmest maatte sammenlignes med en svær Midterbjælke, hvortil der fra begge Sider vinkelret og med et Par Meters Mellemrum laa en Række Bjælker (ca. 25 × 30 cm). Et andet Øjenvidne karakteriserer Tømmerkonstruktionen som en halv Stige (delt paa langs). Tilsandingen har da atter dækket den ene Halvdel (Tømmermester Lundgren, Tillitse). Tømmeret er nu forsvundet paa et Par enkelte Stykker nær.

Udgravningernes brogede Mangfoldighed begyndte at tage Form. Der var ikke længere Tvivl om, at vi virkelig havde at gøre med det hidtil ældste Skibsværft i Norden: Kong Hanses Skibsværft, Engelsborg. Det var oven i Købet et stærkt befæstet Skibsværft. Mage til Anlæg findes ikke noget Sted.

Ude i Strandkanten — i Forlængelse af vestre Flankemur og forbundet dermed med en Række Sten — fandtes en Egebjælke, solidt forankret i Undergrunden. Da der i Forlængelse af denne Bjælke graves inde paa Land, afsløredes et helt Bjælkesystem, beliggende ca. 1 m under dagligt Vande. Bjælkesystemet laa klods op ad vestre Flankemurs Yderside. Bjælkerne udgjorde i Virkeligheden en hel Sænkekasse, idet det viste sig, at Bjælkerne paa Undersiden var beklædt med et Bræddegulv. Kassen var fyldt med Flintesten, der var banket sammen i Kassen, hvorved adskillige Sten var sprængt i mange Stykker, der var alt andet end behagelige at gaa paa med bare Fødder. Over Stenene var der lagt et Blaaler-

lag, hvori et Grenlag — fra finger- til armtykke. Hen over dette Lag laa et Par tilfældige Plankerester, bl. a. et Stykke, der kan have siddet som Skot i et Skib, men ellers stammende fra et Bulhus, idet Planken i den ene Side er forsynet med en Not. Hen over disse Stykker var der atter anbragt adskillige større Sten. Bjælke-

Tømmerkonstruktionen paa vestre Flankemur — Sænekassen.

rammen viste sig at være dobbelt, og Tømmeret maalte paa Højden ca. 30 cm; mellem disse to Bjælker laa Gulvet. Alt Tømmeret var Egetræ, mens „Gulvbrædderne“ var af Fyrretræ.

Vi har sikkert her at gøre med Fundamentet til en Mole, der har strakt sig ud i Stranden paa Flankemurens Yderside og i dens Forlængelse. Bjælken ude i Vandet blev i Isvinteren 1946—47 suget op af Isen, saa den let kunde tages op og bringes i Land. Det viste sig da, at den udgjorde det øverste Stykke Rammetømmer med tilhørende Tværbjælker, nøjagtig samme Konstruktion som inde paa Land. Ved Hjælp af en Jernstang lykkedes det at spore ikke alene Bjælkens Fortsættelse længere

ud i Stranden, men ogsaa den paralelle Bjælke, der har staaet i Forbindelse med den tilsvarende inde paa Land. Teknikken er overraskende, idet man i Dag netop vil gaa frem paa samme Maade, hvis man skulde lave en saadan Mole. Molen maa have strakt sig ca. 15 m ud fra Stranden. Fr. Hansen fortalte, at der var et Areal mellem Flankemuren, hvor det var umuligt at slaa Pæle ned. Nu forstaar vi hvorfor. Det er der, hvor Sænkekassen endnu staar med Bund og Stenpakning.

Denne Mole eller Kaj har i Aarenes Løb virket som en Høfde, der har fremmet Sandaflejringen, hvorved Bjælkeværket er blevet dækket af Sand — og dermed ogsaa eventuelle Beddingsbjælkers Fortsættelse ud til Dybet. Denne Tilsanding iagttoges tydeligt fra Fordækket af det ved Øen opankrede Skib „Java“, idet den tegnede sig som en lys Trekant netop ud for Pladsen mellem Flankemurene. Den fremgaar ogsaa ved Sammenligning mellem de gamle Kort.

Denne Kaj er ligeledes et uomstødeligt Bevis paa, at Engelsborg har været et Skibsværft, da vi her har de sidste Rester af Monteringskajen, hvor Skibene blev gjort færdige efter Stabelafløbningen. Ser man bort fra Tilsandingen, har der ved Kajen været saa dybt Vand, at Datidens Skibe let har kunnet flyde.

Rundt om Taarnet ligger den Dag i Dag Voldgraven som en Halvmaane. Det maatte ogsaa være en Opgave at klare, om Graven havde sin oprindelige Skikkelse. En Gravning fra Voldgraven og ud til Strandkanten fastslog, at hele det lave Areal mellem Voldgraven og Stranden bestod af Saltvandsaflejringer — og blot det øverste Spadestik er „Muldrag“. I Efteraaret 1947 lykkedes det at foretage en lille Undersøgelse af Voldgravens Bundforhold; paa Grund af den stærke Tørke var Voldgraven helt tør, hvilket muliggjorde Arbejdet. De øverste 20 cm bestaar af ren Mosejord, derunder følger et ca. 80 cm tykt Lag med blaalerblandet Mosejord. I ca. 110 cm Dybde fandtes fast Lerbund — rent Blaaler. Der var ikke Antydning af hverken Sand eller Skaller

af nogen Art i Mosejordlaget. Denne Undersøgelse synes at vise, at Voldgraven endnu har sin oprindelige Skikkelse, og at den aldrig har været i Forbindelse med Havet. Dæmningen med Forbindelsesvejen mod Vest har da dannet Afgrænsningen ud til Fjorden, og der har ikke været hverken Bro eller Vindebro over Voldgraven. Gravninger fra Voldgraven og ind mod Taarnet har vist, at Voldgraven har gaaet helt op til Foden af Taarnet. Bemærkelsesværdigt er det ogsaa, at der langs vestre Flankemurs sydlige Ende er iagttaget en dobbelt Stenrække, der har tjent som Glacis, som skulde forhindre Udvaskning af Fundamentet i Flankemuren. Den nuværende brede Vej rundt om Taarnet er saaledes fremkommet ved, at Materialet er styrtet ned fra Taarnet og har fyldt Voldgravens inderste Del.

Uden for Volden i den nuværende Mark iagttages en tydelig Sænkning i Terrænet; det er Resterne af den ydre Grav. Endnu kan den sydlige Del være vandfyldt i fugtige Somre. Da denne Grav ligger uden for det hidtil fredede Omraade, har det ikke været muligt at foretage Prøvegravninger for at undersøge dens Bundforhold, der sikkert vil kunne klare Problemet om Voldgravens Forbindelse med Havet. Paa Resens Plan er en saadan Forbindelse vist.

Af Hensyn til Skydeskaarene i Taarnets Stueetage var det en Nødvendighed at faa undersøgt Voldens Bygningshistorie: var den primær eller sekundær i den nuværende Skikkelse? Et lodret Snit ned gennem Volden fastslog med al ønskelig Tydelighed, at Volden er bygget i een Periode. Den er altsaa ikke blevet forhøjet i Tidens Løb, men straks opført i den nuværende Højde, fraregnet Slid i Aarenes Løb. Skydeskaarene i Stueetagen har da tjent til et sidste Forsvar, naar Fjenden var kommet over Volden og forsøgte at komme over den inderste Grav.

I Brinken paa Øens Nordside findes de sidste svage Rester af en Kalkovn, som har været anvendt, da man i

1509 byggede Engelsborg. Ovnene har været brugt til at brænde de store Mængder Kalk i, der har været nødvendige ved Borgens Opførelse.

Paa Øens Sydside henligger en Eng, der endnu hedder Smedeengen — tidligere fandtes ogsaa et lille Vandhul, kaldet Smedesjøvlen. Man har her under Markarbejdet fundet gode Enkeltstykker, ligesom et bestemt Sted giver mange Trækul, naar der pløjes. I Strandkanten stikker Hjørnet af Fundamentet frem. Dette Fundament kaldes for Smedjen. Da dette Areal ogsaa ligger udenfor det fredede Omraade, er det ikke blevet inddraget i Undersøgelsen, men der kan ikke være Tvivl om, at vi paa denne Eng har Stedet for Christian d. V's Smedje og Værksteder, da de af Hensyn til Brandfaren maatte lægges langt borte fra de brandfarlige Byggebeddinger med deres Oplag af Træ og de store Mængder af Huggespaaner.

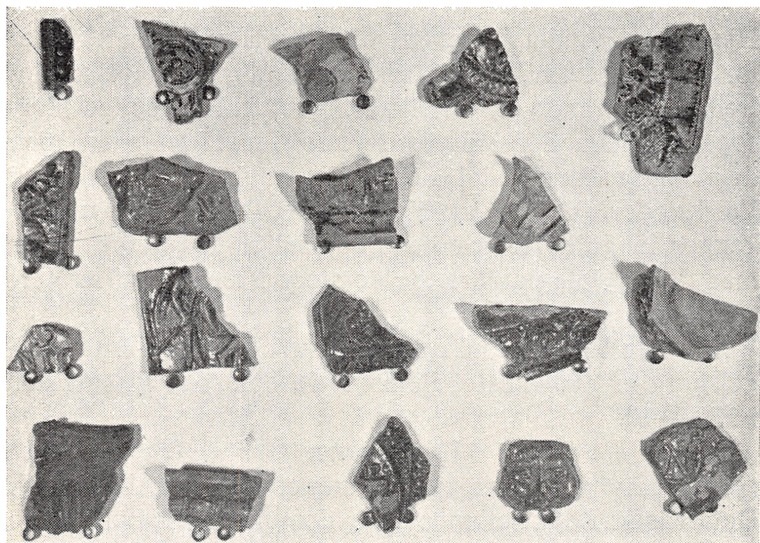
Der kan herefter ikke være Tvivl om, at Slottet Engelsborg er et befæstet Skibsværft, opført af Kong Hans i 1509—10.

Løsfundene.

Der blev naturligvis gjort et meget stort Antal Løsfund. Det er især Kakkeltumper, der dominerer. Gravningerne har givet mange nye, ukendte Kakkeltyper fra saavel Senmiddelalderen som Renæssancen. Det vil gaa for vidt her nærmere at komme ind paa en Gennemgang af de mange Kakkeltyper; blot skal det bemærkes, at der er Kakler fra saavel Kong Hans' som fra Christian IV.s Tid. Enkelte Stykker af rhinsk Stentøj peger hen paa Kong Hans's Periode, Tiden ca. 1500.

Interessantest var vel nok Fundet af en Støbeform til Kanonkugler, de saakaldte Skerpentinkugler. Desværre fandtes kun den ene Halvdel, mens en Fjerdedel, der var fundet Aaret før, desværre gik tabt under Gaardens Brand. En Kugletang, der blev fundet ved vestre Flanchemur, viser ligeledes, at man havde Borgens Forsvar for Øje. En Kugletang bruges til Støbning af Kugler eller Hagl. Naar Tangen klemmes sammen, fremkommer der en

Række Støbeforme i Tangens Næb. Rundt om i det udgravede Materiale blev fundet flere Kanonkugler af Sten, mens en enkelt af Bly — svarende i Kaliber til Støbeformen — er fundet i Marken Vest for Ruinen. Sammen med Skydeskaarenes Konstruktion og hele Anlæggets Karakter understreger disse Fund stærkt det militære Formaal.

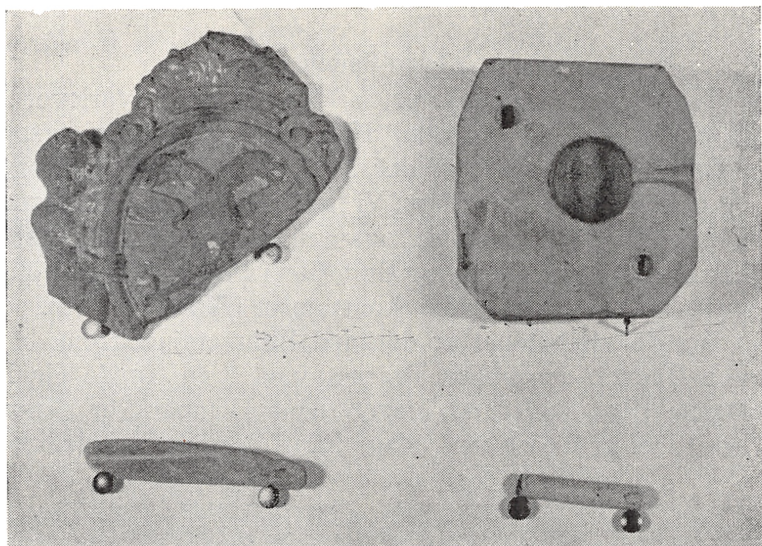

Løsfund : Kugler.

Ud for Portaabningen, men inde paa Pladsen, fandtes flere Klumper af sammenkrøllet Bly, der viste sig at bestaa af Ribberne til blyindfattede Ruder. Sammen med de mange Stumper Glas fortæller de, at Borgen har været forsynet med Glasvinduer. Selv om de sikkert ikke har været store, har de dog repræsenteret noget flot. De mange Kakkelfund understreger ligeledes, at det har været en standsmæssig Bolig. Adskillige meget store, indtil 30 cm lange, Jernspiger blev fundet over hele Pladsen. Et Par Slibesten er ligeledes fremdraget. Den ene af dem blev fundet i Sænkekassen og har tydeligt været anvendt af Sejlmageren under Arbejdet med at sy Sej-

lene til Orlogsskibene, han har da tabt den under Arbejdet ved Monteringskajen.

Kulturhistorisk interessant var de mange Mursten med Aftryk, der fortæller om Mennesker og Dyrs Færden hen over de vaade Teglstene. Vi har saaledes Aftryk af en lang Række Husdyr: Hund, Kat, Svin, Faar, en hel

Løsfund : Kakkel-Støbeformen, Slibesten til Sejlnaale og et Stykke af en Kridtpibe med Fabrikationsmærke.

Barnefod og en Snabelsko, foruden en stor Samling Fingeraftryk, og endnu flere Aftryk, der ikke er nærmere bestemt.

Interessant var det at bemærke forskellige Tanglag, der strakte sig over det meste af Arealet. Det var Sporene af skiftende Tidens Stormfloder, der havde sendt Tangmasserne op mellem Ruinerne.

Bemærkelsesværdigt er det ogsaa, at der ca. 15 cm over det oprindelige „Gulv“ sporedes et Sodlag af varierende Tykkelse lige inde fra Taarnet og langt ud paa Pladsen mellem Flankemurene. Dette Sodlag maa sikkert stamme fra en større Brand, der har overgaaet Værftet;

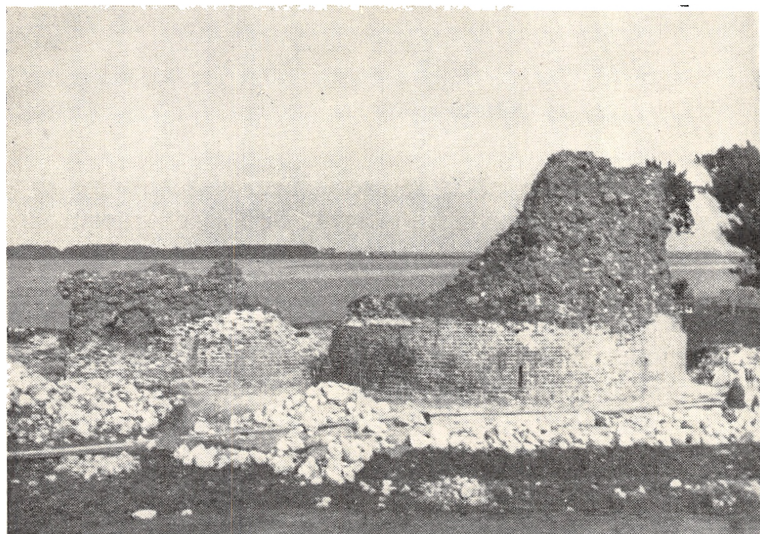
desværre er vi ude af Stand til at datere denne Brand.

I Strandkanten blev optaget et meget stort Jernanker, som Frederik Hansen meddelte var optaget ved Langeland for mange Aar siden. Da Ankeret repræsenterer en gammel Type, er det sendt til Handels- og Søfartsmuseet paa Kronborg, der ytrede Ønske om at faa det, og som har udtalt, at det godt kan stamme fra Kong Hanses Tid.

Traditionen.

Traditionen paa Slotø er usædvanlig godt overleveret gennem Frederik Hansen. Han kan naturligvis ogsaa fortælle om Løngangen, der skulde gaa fra Engelsborg og over til Helgenæs Skov. Vi fandt desværre ikke nogee Løngang — det vilde da ogsaa have været den første Løngang i Landet. Enhver Borg har i Folketroen en Løngang, men ingen er endnu konstateret i Virkeligheden.

Helt lokalt betonet er derimod Efterretningen om den lille Djævel, der under Taarnet vogter en Tønde Guld. Denne Skat skal først hæves, naar Danmark er i stor Nød! Det er Troen paa denne Skat, der har foranlediget

Taarnet er befriet for Nedstyrtningsmaterialet — 200 m³.

Skattegravere til at grave ned i Taarnet — naturligvis uden Held; men de gennembrudte Lag fortæller os, at der har været „Gæster“ før os. Det er sikkert Sagen mod Bisp Jens Andersen Beldenak, der sad fanget paa Øen — og som senere hævdede, at hans store Skat af Penge og Værdigenstande var blevet ham frarøvet under Opholdet paa Engelsborg — der er den virkelige Kærne i denne Overlevering. Et Vandremotiv er sikkert den Del af Sagnet, der melder, at Skatten først skal hæves, naar Danmark er i stor Nød. Men ikke desto mindre kom det dog til at passe. Engelsborgs Gaade blev løst, da Danmark var i stor Nød — og Gaadens Løsning blev et uerstatteligt historisk Mindesmærke — en national Skat, mere værd end en Tønde Guld.

Men hvad fortæller nu Arkivalierne os om dette Anlæg?

Det er umuligt her at komme ind paa en nøjere Gennemgang af det store Kildemateriale. Men der skal dog fremdrages enkelte Ting, der belyser Livet paa Engelsborg. Vi kan saaledes fastslaa, at Kong Hans i 1508 forhandlede med Niels Hackes Arvinger om at erhverve Æbelø, og at han gerne vilde have Sagen fremskyndet, for at han kunde komme i Gang til Sommer med det, han havde i Sinde. I 1510 er Anlægget færdigt — selv om en Konflikt med Odensebispen Jens Andersen Beldenak ikke havde kunnet undgaas og den dermed følgende Bandlysning af Byggeri og Arbejdere. Engelsborg blev Lensmandssæde, hvilket understreger den Betydning, Kongen tillagde det nye Skibsværft. Ifølge Erslev har der siddet følgende Lensmænd paa Slotø:

1510—14 Oluf Holgersen Ulfstand. 1514—19 Albert Jepsen Glob. 1519— Lavrids Madsen Vadspyd. 152?—23 Jørgen Venstermand, derefter henlagt under Ravnsborg. 1523—27 residerede Niels Vincent Lunge. 1527— residerede Erik Gyldenstjerne. 1534 erobret af Lybækkerne. 1535—37 tilbagegivet Johan Oxes Enke Mette. 1537—58 Peder Oxe i Pant — som Arving. Thomas Sture til 1541. Forbundet med Halsted Kloster 1549. Jørgen Lykke

1541—49. 1588—1631 Dronning Sofies Livgeding, derefter under Kronen. 1633 bortfæstet. 1636 fik den udvalgte Prins alle de Huse, der fandtes paa Slotø, dog skulde Bradbænken blive, som den var. 1688 Matriklen: Ejer Kongen; Fæstebonde Claus Clausen.

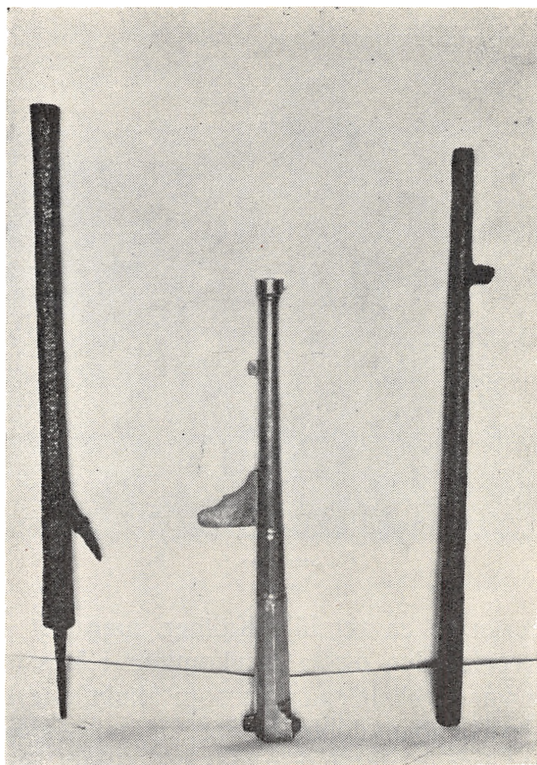
I de følgende Aar forsvinder alle Husene, der har hørt til Skibsværftet. I Indberetningerne om Svenskernes Hærgen paa Øen omtales kun Gaarden. Slotø følger da Lundegaard (Christiansdal), hvorfra den senere sælges under Udskiftningen og Fæste afløsningen.

Da Lensmændene hvert Aar skulde aflægge Regnskab for Lenets Indtægter og Udgifter, skulde der her være Mulighed for at faa et Indblik i Engelsborgs Økonomi. Desværre er disse Lensregnskaber ikke bevaret, men vi har nogle Kvitteringer, som Lensmændene har faaet ved Regnskabets Aflæggelse og ved Lensmandsskifte. Der ligger her et meget stort Stof, der kan kaste Lys over Værftets Virksomhed som Lenssæde. Det er dog paa nærværende Tidspunkt umuligt at komme ind paa Enkelt-heder i dette Stof. Dog skal enkelte Ting fremdrages, der netop kaster et skarpt Lys over den gamle Borg i dens Velmagts Dage under Kong Hans og Christiern II. I 1512 foreligger Kvitteringen til Oluf Holgersen for Aaret 1511—12 over Slottets Beholdninger: Rede Penge 250 Mark 6 Skilling 3 Penninge — Byg og Malt: 5 Læster 4 Pund 3 Skpr. — Rug: 1 Læst 4 Pd. 4 Skpr. — Havre: 4 Læster 2 Pd. — Hvede: 1 Læst. — $4\frac{1}{2}$ Td. $\frac{1}{2}$ Fjerding Smør. — Kokroppe: $50\frac{1}{2}$ Stk. — Faarekroppe: $30\frac{1}{2}$ Stk. — Sider Flæsk: 34 — 46 Gæs — 4 Ol Sild — $18\frac{1}{2}$ Tremet og 2 Skippund Humle — 3 Fade Jern. Udestaaende Fordringer beløber sig til: $473\frac{1}{2}$ Mark $5\frac{1}{2}$ Skilling 1 Alb. — Byg: 6 Læster 9 Pund $11\frac{1}{2}$ Skp. — Havre: $7\frac{1}{2}$ Pd. $9\frac{1}{2}$ Skp. — Rug: 1 Pd. 4 Skp. — Hvede: 1 Pd. 2 Skp. — Smør: $1\frac{1}{2}$ Tdr. 1 Fjerding — 11 Svin og 6 Faar og Lam*). (10. Juli 1512).

I 1517 er Beholdningerne væsentligt større.

Det har slet ikke været saa lidt, der har ligget i Engelsborgs Forraadskamre, det har vel strakt til til ca. et Aars Forbrug for en Besætning paa 100 Mand.

Vi kan ogsaa faa et Indblik i Fæstningens militære Udrustning, da vi har en Inventarliste fra Lensmands-

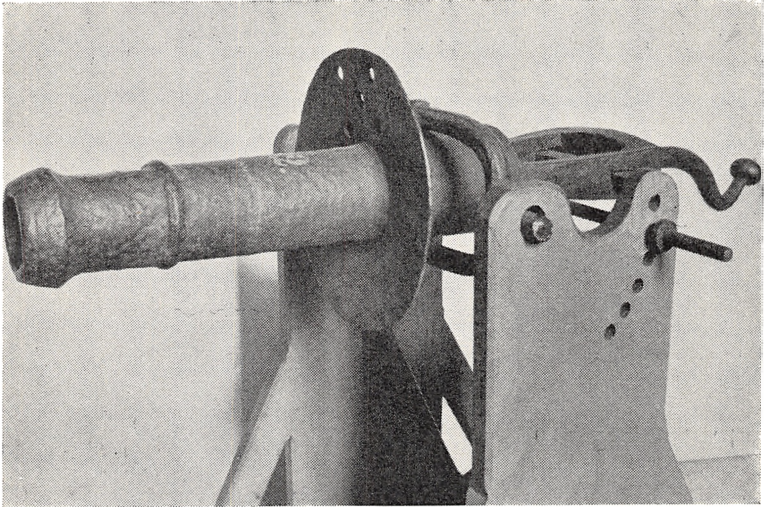

Mikchager og Skerpentin (i Midten).

skiftet i 1523, da Jørgen Venstermand afgav Borgen til Niels Vincent Lunge. Der fandtes da paa Engelsborg følgende Udrustning: to Føjler med 4 Kamre, 3 dobbelte Skerpentiner med 5 Kamre, en liden Stenbøsse med 2 Kamre, 12 Hagebøsser, $\frac{1}{2}$ Td. Krudt, knapt nok, $\frac{1}{2}$ Td. Dalpile. Til at betjene disse Vaaben har en Besætning paa ca. 50 Mand været nødvendig. Disse Vaabennavne

minder jo ikke meget om de Vaaben, vi er mest kendt med. De kan derfor nok trænge til en Forklaring.

Føjlere, Skerpentiner eller Serpentiner og Stenbøsser repræsenterer Datidens moderne Vaaben. Det er alle Bagladekanoner, der som oftest er lavet af Smedejernsskinner, der er samlet til et Rør med paakrympede Ringe.

Stenbøsse.

Serpentineren er en ret lille Kaliber, nærmest et svært Gevær, hvorfor den ogsaa forekommer i Messing. Naar Kaliberen var dobbelt saa stor som almindelig for dette Vaaben, havde man dobbelte Serpentiner — og det er altsaa saadanne 2, der har været paa Slotø. Stenbøssen er den største Kaliber. Det er en virkelig Kanon, beregnet til Stenkugler, deraf Navnet. Serpentinerne skød med Blykugler. Jfr. Fundet af Støbeformen til disse Kugler.

Føjlere er sjældne paa dansk Omraade. Vi kender dem kun endnu et Sted fra, nemlig paa Akershus i 1487 — og vi ved ikke, hvorledes de har set ud. Hagebøsserne er et groft Haandskydevaaben, der var forsynet med en Lunte-laa. Navnet kommer af, at Bøsseripen paa Undersiden var forsynet med en Hage eller Tap, som kunde stikkes

ned i Underlaget eller lægges foran en Bom, hvorved man bremsede Rekylen.

Alle Kanonerne var udstyret med løse Kamre, hvori man anbragte Krudtet, lukkede med en Træprop, anbragte Kammeret paa Plads i Kanonen, spændte det fast til Løbet ved at banke Jernkiler ind fra begge Sider — og Kanonen var klar til Skud. Tændingen foregik oftest med en glødende Jernstang, som førtes ind gennem et dertil indrettet Hul i Kammeret. Det siger sig selv, at det var et farligt Arbejde at være Kanonér, da Kanonen ofte sprængte Kammerstykket frem for at sende Kuglen ud gennem Røret. Mens Skudet blev gjort klar, fyldte Kanonérens Medhjælper det ledige Kammerstykke med Krudt og glødede Jernstangen til Tændingen. Alt dette maatte foregaa ved Siden af Kanonen. „Løbekrudt“, d.v.s. Krudt, der spildtes paa Gulvet, kunde let antændes af Gløder fra Ildstedet — og en Katastrofe var uundgaaelig.

Dalpilene er Jernspidser, beregnet til Armbrystpile, de maalttes altid i Tøndevis.

Fæstningens Udrustning gør jo ikke noget imponerende Indtryk paa en moderne Iagttagere, der er ganske anderledes forvænt med vældige militære Opbud, men efter Dattidens Forhold har det været et ganske moderne og fuldt ud tilstrækkeligt Udstyr.

*

Under Christian d. IV vrimler det med Dokumenter vedrørende Skibsbyggeriet. Der er Kontrakter om Skibenes Bygning, der er Ordre til Lensmændene om Bønder til Arbejdet, om Træ fra Skovene, om Proviant. Der gaas i Rette med Nakskov Borgerne, der generer Kongens Folk paa Slotø. Der gives Besked om Opførelsen af Bygninger til Haandværkere og Værksteder. Man faar et levende Indtryk af det rastløse Liv, der i Aarene fra 1623—1633 levedes paa den historiske Ø. Christian IV sørgede ogsaa for Mandskabets aandelige Velfærd, idet vi kender Navnene paa et Par Skibspræster, der har gjort Tjeneste paa Øen.

Vi har Breve om Erstatninger, der er udbetalt til Folk, der er kommet til Skade under Arbejdet paa Værftet. Vi ved, at Kong Christian IV selv har været paa Besøg paa Værftet i 1628. Ja, der kunde endnu meddeles Mængder af Detailler, men dette maatte være nok til at slaa fast, at Slotøs Anvendelse som Skibsværft ogsaa i arkivalisk Henseende er hævet over enhver Tvivl. Udgravninger og Arkivmateriale supplerer hinanden paa en fortræffelig Maade.

I Værftets sidste 10-aarige Periode er der bygget en halv Snes store Skibe under Skibsbygmester Daniel Sinklairs Ledelse. Den sidste Stabelafløbning var „Norske Løve“ i April 1631.

Paa Rosenborg har vi en Elfenbensmodel af en Fregat, kaldet „Norske Løve“. Der er meget, der tyder paa, at vi her har en Model af det sidste Skib, der byggedes paa Slotø. Endnu mangler der et Par Led i Undersøgelsen, før det kan slaas fast med Sikkerhed.

For at forstaa Værket i dets mange Enkeltheder maa man have et indgaaende Kendskab til Skibsbygningens Historie. Vi er desværre meget daarligt stillede paa dette Omraade. Vi har kun meget løse Formodninger om, hvorledes det middelalderlige Skib saa ud, og naturligvis endnu ringere Forestillinger om dets tekniske Detailler. Vi ved dog, at Kong Hans var den første europæiske Monark, der byggede Skibe alene med Søkrig for Øje. Hidtil havde man klaret sig med at bevæbne Handelsskibene yderligere, men den tiltagende Brug af Krudtvaaben — herunder især Skibskanoner — gjorde det nødvendigt at forstærke Skibenes Konstruktioner meget væsentligt. Det var ligeledes nødvendigt at skaffe Plads til et meget større Antal Personer om Bord paa Skibene. Det vil med andre Ord sige, at man maatte skabe en helt ny Skibstype, nemlig Orlogsskibet. Man gik naturligvis ud fra Handelsskibet og arbejdede sig langsomt hen imod den stolte Fregat, vi kender fra Christian IV's Tid. Kong Hans's Orlogsskibe blev udstyret med mere end een Mast — de store med 3 Master —, hvilket ændrede hele

Sejlføringen og Rigningen. Vi kan af Dokumenterne i vore Arkiver se, at Kong Hans udfoldede en voldsom Iver for at skabe en Flaade. Han byggede Skibe, han lejede og købte Skibe, hvor han kunde komme til det, og sidst, men ikke mindst, han tvangsudskrev Skibe og Mandskab. En Flaade blev skabt, og som et nødvendigt Led ogsaa en Flaadestation: Engelsborg.

Den førende søfarende Nation var Hansestæderne, og der kan vist ikke være Tvivl om, at Kong Hans hentede sine Forbilleder fra Hansestædernes sødygtige Skibe, og at han hurtigt har lært dem Kunsten af. Det meddeles saaledes, at de to første Skibe fra Engelsborg, „Engelen“ og „Maria“, var paa 400 Læster, ca. 800 Tons. „Saa store Skibe er ikke tilforn set udi Østersøen“. Eftermaalinger af Beddingen paa Slotø giver til Resultat, at man netop har kunnet bygge saadanne Skibe derude. Under Christian d. IV har England afløst Hansestæderne m. H. t. Skibsbyggeriet og som søfarende Nation. Vi ser da ogsaa Christian d. IV hente sine Skibsbygmestre i England (Skotland). Mester Daniel Sinklair, der byggede Skibene paa Slotø var saaledes Skotte. Fremgangsmaaden var saaledes, at man blot opgav en Del Maal paa Skibet, der skulde bygges, hvorefter Bygmesteren selv skabte Skibet. Skabelonen var hans private Ejendom — og desværre er alle Mester Daniel Sinklairs Skabeloner gaaet tabt.

Hvad er nu Grunden til, at Slotø blev Flaadestation?

Kong Hans havde i Aarene op til 1510 energisk forberedt sig paa at tvinge Sverige ind i Unionen igen efter Oprøret i 1501. Der herskede i Virkeligheden Krig mellem Danmark og Sverige. Uden for denne Konflikt stod Hansestæderne som en meget interesseret Tilskuer. Hansestædernes Privilegier i Danmark var saa store og indbringende, at Hansestæderne saa deres Fordel ved at følge den danske Politik over for Sverige. Men Kong Hans havde ogsaa Planer om at skabe en dansk Borgerstand, der selv kunde formidle den danske Handel. Denne

Side af Kong Hans's Politik maatte naturligvis være rettet mod Hansestæderne og Sverige. Kong Hans var klar over denne Situation og forberedte sig derpaa. Han forbandt sig med Rusland, der netop voksede frem til at blive en Østersøstat. Den russiske Czar havde samme Planer som Kong Hans im. H. t. Hansestæderne. De

Udsigt over Værftsarealet. Beddingen til højre i Forgrunden. Bjælken til venstre er fra Beddingens Tømmerkonstruktion (det er en af de tværgaaende Støttebjælker). Stedet er gennem mange Aar blevet benyttet af Omegnens Fiskere til Reparation af Baade, da der er dybt Vand ind til Land, saa man let kan faa Baadene op.

skulde fordrives fra Rusland. I et kommende Opgør mellem disse Parter maatte Østersøen blive Hovedskuepladsen, og en Flaadestation nær Østersøen, og dog beskyttet, maatte derfor være det ideelle for den danske Konge. Slotø blev foretrukket, da Beliggenheden var usædvanlig gunstig: nær ved Lollands Egeskove, det dybe Vand lige ind til Bredden — og dog beskyttet af den skærmende Albue; dér blev Engelsborg bygget.

Hansestæderne følte op mod 1510 den truende Konkurrence fra Hollændere og Englændere, der ved Handelstraktater omkring 1490 havde faaet samme Handels-

rettigheder i Danmark, fordi Kong Hans endnu ikke kunde erstatte Hansestæderne med en national dansk Borgerstand, der havde Kapital til at overtage den danske Handel. De store Opdagelser i det 15. Aarhundredes Slutning havde forlagt Verdenshandelens Veje fra Middelhavet til Atlanterhavet — og fra Østersøen til Nordsøen. Hansestæderne saa pludselig deres Eksistens truet ved denne Udvikling, hvorfor der pludselig skete et Stemningsomslag i Hansebyerne i 1509—10. Man besluttede sig til at gaa sammen med Sverige for at bekæmpe den danske Handels- og Udenrigspolitik. Resultatet blev Krigen 1510—12. Kong Hans havde, som vi har set, forberedt sig paa en saadan Udvikling, hvorfor han ogsaa gik ud af Krigen som Sejrherre, takket være Flaaden.

Under Christian d. IV var der en tilsvarende Situation. 30-Aarskrigen rasede i Tyskland. Christian IV's Indgriben heri er velkendt. Østersøen maatte atter blive Skuepladsen, især da Christian IV maatte trække sig tilbage. Flaaden kom atter til at spille den afgørende Rolle, da hele Jylland var blevet besat af Wallensteins Tropper; den alene reddede det øvrige Land fra at blive besat af de tyske Tropper. Man forstaar godt, at et Værft paa Slotø maatte være af den største Værdi for Christian IV i disse Aar. Man ser ogsaa, at han forbereder sig derpaa ved allerede i 1623 at paabegynde Skibsbyggeriet paa Slotø.

Dette var i meget grove Træk den storpolitiske Baggrund for Orlogsværftet paa Slotø.

Som man ser, understreger alle Forhold; Udgravninger, Arkivstoffet og den politiske Baggrund den naturlige Betingelse for at anlægge netop et Skibsværft paa Slotø. Der er heller ingen Tvivl om, at Værftet har løst sine Opgaver paa en tilfredsstillende Maade.

Til sidst skal der lige peges paa et Forhold, der ogsaa kan have spillet en Rolle i Slotøs Historie. Det er det store Sildemarked, der vitterligt har været paa Albuen. Det er da rimeligt at tænke sig, at Lensmanden paa Slotø

har haft Opsynet med dette Marked og virket som Gælker her. Han har da ogsaa let kunnet holde Øje med den brogede Skare af tyske Købmænd og Fiskere, der hvert Aar slog sig ned paa Tangen i August-September. Men farligt har det naturligvis ogsaa været at have et Skibsværft saadan lige for Næsen af de tyske Købmænd. Det har været en absolut Nødvendighed at have Skibsværftet befæstet. Endnu er Albuemarkedets Historie og Betydning ikke klarlagt — men Prøvegravningerne i August 1947 viste, at man paa Albuen maa vente sig meget store og overraskende Resultater.

Engelsborg, og nu ogsaa Albuemarkedet, viser, at Vestlolland i Middelalderen spillede en meget betydelig Rolle i Danmarks Historie. Det er ikke smaa lokale Foretagender — men Led i det store Spil, der hedder Kampen om Østersøen — en Kamp, der heller ikke er uden Interesse i vore Dage.

Noter.

- *) 1 Pund = ca. 167 kg. — Tremet er et Maal for Humle = 4—5
 Lispund = ca. 35 kg. — 1 Læst Rug = 240 Skpr. — 1 Læst Byg
 = 288 Skpr. — 1 Læst Havre = 480 Skpr. — 1 Læst = 12 Pund.
 — 1 Læst = 240 Skæpper, eller 24 Tdr. á 10 Skpr, eller 12 Pund
 á 20 Skpr.

Statsminister C. D. F. Reventlows Fader, Greve C. D. Reventlow og Stedmoder,
Komtesse Charlotte Amalie Holstein. Efter Maleri af Jens Juel.

Statsminister Greve C. D. F. Reventlow i Hjemmet.

Af Louis Bobé.

I Helhedsbilledet af Statsminister Greve Christian Reventlows Personlighed bør ikke savnes en Omtale af hans Familieliv fra de unge Dage, da han satte Bo, og til hans høje Alderdom, da han, omgivet af Børn og Børnebørn, elsket og æret som en Patriark, gik til Hvile.

Forældrenes lykkelige Samliv i fredfyldte landlige Omgivelser var Sønnen forbilledligt, om han vel ikke kunde være blind for dets verdensfjerne, svage Pulsslag og den aandelige Stilstand, der prægede Hjemmet. Søsteren, hvis udprægede kritiske Livssyn end ikke skaanede sine nærmeste, har særtegnet Faderen saaledes: „Han tilbragte Dagen med at spadserere, beklippe Træer, læse lidt i Bibelen, dyrke lidt Latin og Musik, men alt dette kun slapt. Han lod sig bestjæle og bedrage af hvemsomhelst uden at kunne eller ville hindre det og havde kun faa klare Tanker, udover en aldrig svigtende Bevidsthed om Velvilje til alle Sider. En slig Følelse gør lykkelig, men ofte uvirksom“. Børnene, tre Sønner og en Datter, havde tidligt mistet Moderen, men fik i deres Opvækst en husraadig, klog og øm Stedmoder, som de ærede og elskede.

Den Brud, Reventlow fæstede sig efter at være vendt tilbage efter sin udbytterige Studierejse, var Datter af en blandt de mange Lykkesøgere, Dronning Sophie Magdalene indkaldte fra sin sydtyske Hjemstavn, *Christoph Ernst von Beulwitz*. I Aarene 1738—43 var denne for Landet, Folket og dets Sprog ganske fremmede Mand Hofmester for Kronprins Frederik (V) og derefter et Par Aar Amtmand over Sorø Amt og Forstander for Klosterskolen, hvis Omdannelse til et adeligt Ridderakademi han planlagde. I sine sidste Leveaar beklædte han Stillingen som Overlanddrost i Oldenburg, hvor Datteren *Frederikke Louise Charlotte Sophie von Beulwitz* i 1747 fødtes. Paa sirligt Fransk har hun affattet Faderens Levnedsløb, hvori hun fremhæver hans Pligt-troskab og Arbejdsomhed, tyste Færd, Guds frygt og Æmhed for Hustru og Børn samt hans Virke for Bondestandens Oplysning. Efter Beulwitz' Død i 1757 flyttede Enken, *Ottonette født von Warnstedt*, med Børnene tilbage til Sorø. Allerede her lærte Grev Reventlow som femtenaarig Skolediscipel sin senere, saa nær jævnaarige Hustru at kende, første Gang ved et Samtræf Allehelgensdag i Aaret 1763, en Dag hun siden stedse genkaldte

i Erindringen. Moderen aabnede sit Hjem for ham, der ærede og elskede hende barnligt for hendes Godhed og Retskaffenhed. Ved Moderens Død i 1768 blev Huset tomt, og Datteren fik som Stiftsdame i Vallø Bolig i

Mindesmærke i Christianssæde Slotspark med følgende Indskrift:
 Til Minde om den af sine Børn mest elskede Mode. Charlotte
 Amalie Grevinde Reventlow, En Datter af Johan Ludvig von
 Holstein, Greve af Ledhreborg. Født 27. Juni 1736, død 13. Juni 1792.
 Fot. Carl Østen.

Klosteret, hvor Reventlow, hjemvendt fra sin Studierejse, fornyede Bekendtskabet med hende. I September 1772 gav hun ham sit Jaord i største Hemmelighed. Reventlows Forældre ønskede ikke, at Forbindelsen skulde blive officiel, inden Bruden blev forestillet ved Hove, hvorfor han fik Paalæg om ikke at skrive saa

hyppigt til sin Elskede, da det vilde vække Mistanke hos Damerne paa Vallø. Af samme Grund maatte hun forsegle sine Breve med Kusinens Signet. Da Reventlow forlod Lolland for at tage Ophold i København, blev han friere stillet, eftersom han her selv bragte sine Breve paa Posten. Til hans store Glæde besluttede Faderen at røbe de Elskendes søde Hemmelighed for sin Svoger, Geheimeraad Brockenhuus, paa hvis Ejendom Nysø de unge kunde mødes længere og mere uforstyrret end paa Vallø, hvor de kun havde talt sammen i Overvær af en Anstandsdame. „Jeg skal omfavne Dem, min Elskede — for første Gang“, skriver han; „mine Øjne vil hvile i Deres, og Deres Haand og Mund vil sige mig, at jeg er det lykkeligste Menneske paa Jorden“. I de følgende Breve drøfter Reventlow med sin Tilkommende udførligt det vigtige Spørgsmaal, om han som Arving til et Grevskab burde vælge Landbruget til hovedsagelig Virkefelt eller følge Embedsvejen og det hermed forbundne Storstadsliv. Faderen vilde af Hensyn til sin daværende ugunstige økonomiske Forfatning yderligere udskyde det unge Pars Etablering. Sønnen skulde først bringe deres fremtidige Hjem, den stærkt forfaldne Gaard Aalstrup under Grevskabet Christianssæde, paa Fode igen, inden de kunde sætte Bo. Da Foraaret kom, tog Reventlow med Iver og Kraft fat paa Husets Ombygning og Indretning. Der manglede Trapper i hele Huset, og der maatte lægges nyt Gulv; de gamle Skillerum mellem Værelserne blev revet ned og erstattet med nye. Møbleringen af en Stue og en stor Seng af Damask, forskellige Skjorter med Kniplinger, som Bruden plejede at skænke sin Fæstemand, og en Silkeslobrok — alt dette fandtes allerede i Huset. Reventlows betænksomme Moder mente, at hans Tilkommende kunde nøjes med to Kjoler og en tredje, som Brudgommen efter gammel Skik skulde forære sin Trolovede. At anskaffe mange Kjoler paa een Gang maatte fraraades, især da det ventedes, at Krinolinen snart kom paa Mode igen.

Den af Reventlow nedskrevne Beretning om Bryllups-

festen Sankte Hans 1774 giver et smukt Billede af det patriarkalske Forhold mellem Herskabet og Grevskabets Bønder, men har tillige Værdi ved sin Tidskolorit.

Brudeparret med dets Følge kørte i fire lette, firhjulede, aabne Kareter fra Christianssæde til Tirsted Kirke, og efter dem kom en stor Holstenskvogn med sex Kammerjomfruer. Bruden var smykket med en Krans om Hovedet, bundet af Myrter, Roser og Kornblomster. Ved den første Bom, Vogntoget kom til, holdt henved 100 Ungkarle til Hest, alle smukt klædte, helt i Hvidt, med en Krans om Livet af grønne Blade, en Blomsterguirlande langs Kroppen og Hoved, Arme og Knæ omslyngget af røde Baand. Saasart de blev Brudgommen var, stillede de sig op i Rækker, fire i hver, og red i meget god Orden foran hans Vogn. Ved den anden Bom stod opstillet henved 100 unge Piger, klædte paa landlig Vis. De havde Haaret strammet tilbage, flettet paa Issen i Form af en Krans, omvundet af Baand og Guldgalloner. Reventlows Søster havde givet hver af dem et hvidt Tørklæde til at fæste bag til. De bedst klædte havde grønne Kjoler med røde Ærmer, de andre var spraglet klædt med røde Skørter, hvide gennemsigtige Forklæder, fæstede med et rødt Baand. Paa Armen bar de en lille Kurv fyldt med Blomster og dækket med grønne Blade. Pigerne var opstillet i to Rækker, lod de første Vogne passere forbi, men da Bruden kom, sluttede de op fire i hver Række, ganske som Knøsene, og gik foran Vognen og strøede Blomster paa Vejen. Ankommet til Kirken fandt Vogntoget Ungkarlene opstillet paa Rad udenfor, Pigerne ligesaa inde paa Kirkegaarden, tilkastede Bruden Blomster, eftersom hun passerede forbi dem. Kirken var udsmykket og strøet med Blomster.

Da de nygifte efter Vielsen gik ud af Kirken, tilkastede Pigerne dem atter Blomster og raabte: Gud velsigne Dig, Gud give Dig Lykke. Da Reventlow havde fulgt sin Hustru til hendes Vogn og gik tilbage til sin, sluttede de unge Karle Kreds om den og raabte: Gud velsigne Dig, bliv god som Din Fader. Paa Hjemvejen lod Grevin-

den sin Vogn standse, som de omringede, og alle rakte de Haanden ud, som hun trykkede. De unge Mænd eskorterede Bryllupstoget ind i Slotsgaarden. Reventlow gik med sin Hustru ved Haanden hen til dem og takkede hver og en, hvorefter de Nygifte stillede sig op paa Slotstrappen, medens Rytterne defilerede flere Gange forbi dem med Tilraabet: Gud velsigne Dem! Gud være med Dem! Saa red Rytterne bort i Galop.

Den Pagt, der sluttedes hin Dag, havde Lykken i Følge. Dette Ægteskab er som et Udslag af sund Reaktion mod de løse Forbindelser og den Usædelighed, der gik i Svang ved Christian VII's Hof i Struenseetiden, og som Reventlow havde været Vidne til. Af den store Brevsamling, Grevinden har efterladt, og som en pietetsfuld Ætling med Indføling i Slægtens Traditioner har gjort almen tilgængelig, faar man et levende Indtryk af denne gode, stærke Kvinde, Moder til tolv Børn, og hendes kloge og sunde Domme om Tilstande og Mennesker og hendes lunerige Sans for de smaa Tings Magt.

Grev Reventlows Beskæftigelse med Indretningen af de Nygiftes Hjem paa Aalstrup var næppe tilendebragt, da han mindre end et Aar efter sit Bryllup ved Faderens Død blev Arving til Grevskabet Christianssæde. Ved sin Udnævnelse til Deputeret i Økonomi- og Kommercekollegiet Aaret før var han bleven „spændt for Statskærren“ og maatte saaledes forsvare sin Hang til Landlivet og Ønsket om helt at kunne hellige sig Styrelsen af sine Godser og de store Opgaver, der ventede ham dér. Efter en lang Arbejdsdag i forskellige Kommissioner aandede han op i Hjemmet og dansede rundt i Stuen af „næsten ubændig Lystighed“ med Hustru og Børn. Hans Glæde var dog først fuldkommen, naar han, Store og Små i Flok, forlod „den kvalme By“ paa Vej til Lolland, „hvor der var godt at være baade for Mennesker og Dyr“. Det var Festsdage, naar Broderen fra Trolleborg med Hustru og Børn, og hans Søster fra Holsten kom paa Besøg. Ved saadanne Lejligheder maatte „den strenge Kammerchef“, „den gule Kæmpe“ eller „Christen Smed“, som hans

Kælenavn lød i Familien, afkaste „Slavekitlen med Flitter og Baand“ og iføre sig sin Hædersdragt, den norske Bondekofte. Hele Familien deltog i Bøndernes Fester og Gilder, ja, endog i „Møggildet“. Dansen gik om „Sommer i By Træet“ til Spillemandens forstemte Fiol. Herskabet vandrede rundt paa Besøg selv i de fattigste Hjem, ledede Børnenes Lege og delte Bøndernes jævne Kost, især „Schrøders velsmagende Øllebrød“.

Nogen Erstatning for det savnede Landliv med store Skove, Kløverduft og Fuglesang fandt den stadig voksende Familie i de Aar, den tilbragte først i 1791 paa Christiansholm ved Klampenborg og senere, fra 1797—1804 paa Charlottenlund.

Reventlows prægtige, af gammeltestamentlig Vælde, profetisk Forkyndelse og festlig Billedrigdom baarne Breve, særlig fra hans Ægteskabs første Aar, Regeringsskiftet 1784 og til Stavnsbaandets Løsning er, omend skrevne paa Tysk, blivende Mindesmærker af lodigste Art om en løfterig Tid for Land og Folk uden Lige før og siden. Ind mellem de svulmende Hymner til Livsglæden og Lyset, den jublende Bekræftelse af vundne Sejre og Fremskridt, først og sidst ved hans Indsats for Bondens Frigørelse, blander sig Toner fra et stemningsbevæget Pastorale, hans Lovprisning af Hjemmets Lykke. Med Føje har en af Tysklands mest fremtrædende Historikere, Wilh. Oncken, tillagt Reventlows efterladte Breve som Helhed Værdi af en verdslig Andagtsbog.

Aaret efter Reventlows Bryllup udtalte A. P. Bernstorff, at der i København ikke gaves noget lykkeligere Ægteskab eller som lovede at vare længere og blive mere stabilt. Med sin sjælelige Ligevægt dannede Hustruen et heldigt Komplement til sin Ægtefælles rastløse, iltre Natur. Et Aarti efter sit Giftermaal fortæller Grevinde Reventlow, at mens hun var travlt beskæftiget med Børnene, kunde hun høre Manden synge ved sit Arbejde, og naar han tumlede gennem Stuen med de smaa, og der saa ogsaa faldt et Kys af til hende, da følte hun sig endnu som den lykkeligste af alle Hustruer og Mødre. I 1788

Statsminister C. D. F. Reventlow omgivet af sin Familie. Malet 1790 af Nikolai Wolff.

skriver Reventlow: „Syv Drengene har min Viv født mig og tre Døtre, syv hopper omkring mig, tre er hensovede i Herren. De levende blomstrer og varsler glade Dage i vor Alderdom“.

Fra samme Aar haves en Fortegnelse over Reventlows store Husstand, i hans Bolig i Amaliegade, omfattende ialt 29 Personer, foruden ham og Hustru, seks Børn: Sønnerne Christian (f. 1775), Ludvig (f. 1780), Conrad (f. 1785), Ernst (f. 1786) og Døtrene Sophie (f. 1779) og Louise (f. 1783). Hovmester eller Huslærer for de ældste Drengene var da den senere som Forfatter af Sørgespillet „Niels Ebbesen“ bekendte Digter Christian Levin Sander. De to Smaapiger stod under Opsyn af en „Mademoiselle“ og tre Barnepiger. Grevinden havde en Kammerjomfru, to Stuepiger og en Kokkepige, Greven tre Tjenere, en Kok, og af Staldpersonale en Kusk med Hustru og to Børn, to ugifte Kuske, en Forrider og en Staldkarl samt en Gaardskarl.

Paa det 1790 af Nikolai Wolff malede Familiebillede ses Forældrene med alle førnævnte Børn og yderligere den senere fødte Søn Einar (f. 1788) samt Datteren Charlotte (f. 1790) diende ved Moderens Bryst. I Slægtens Eje findes desuden to Børnebilleder, Forstudier til det store Maleri, af Einar med Barnepigen Madam „Lolo“ Hansen og et andet af Charlotte.

Reventlows Fremtidshaab var den ældste Søn Christian, der overtog Forpagtningen af Gaarden Frihedsminde under Grevskabet og havde arvet Faderens Kærlighed til Landlivet og fortsatte hans Gerning til Gavn for Bønderne paa de fædrene Godser. Ved Aarhundredets Begyndelse ægtede han den yndefulde *Benedicte von Qualen* af en ældgammel holstensk Adelsslægt. Hun blev Moder til fire Sønner, som sikrede Ættens videre Bestaaen. Fra Baggesens Livshistorie kender man den takfulde, værdige Maade, hvorpaa hun afviste den letbevægelige Digters Frieri til hende umiddelbart efter hans Hustrus Død. Selv døde hun tidligt i Aaret 1813 og efterlod et dybt Savn hos sin Ægtefælle og Børnene.

Han giftede sig ikke igen og dyrkede gennem mange Aar til sin Død hendes Minde, som han har fæstnet i en for Slægt og Venner skrevet Erindringsbog med Titlen „Benedicte, Bilder und Blicke“. Grev Christian Reventlow kendte ligesom hans Farbroder Ludvig „i sin Iver for at fremme det Gode hverken Tid eller Rum“ og tog hver Byrde paa sig for at tjene Videreførelsen af Faderens humanitære Virksomhed. Et Billede af ham, malet af C. A. Jensen, et af de ypperligste i dansk Portrætkunst, fremstiller ham i Oldingealderen og viser megen Lighed med Faderen.

Ved sin Tilbagetræden fra Statstjenesten vendte Reventlow, som ovenfor omtalt, varigt tilbage til sin Hjemstavn paa Lolland, hvor han nu helt kunde ofre sig for sine Bønders Vel og uforstyrret nyde Samlivet med Hustru, Børn og Børnebørn. Efter sin Plan vilde han tilbringe ni Maaneder af Aaret paa det „yndige“ Pederstrup, de øvrige paa det „gode“ Christianssæde, som stod hans Hjerter nærmest. „Fader og Moder bor endnu i disse Stuer“, siger han i 1819, „og hele Fortiden tilraaber mig „Lovet være Gud, der faderlig og lykkelig har ledet Dig“. Fra Væggen lyste det skønne Dobbeltportræt af Faderen og Stedmoderen, „dette Billede, malet af Juels Geni, der evnede at opfatte hele det fordringsløse, venlige Udtryk i deres Sjæle“.

Naar Børnenes støjende Munterhed blev Reventlow for broget, tyede han ind i sit kære Bibliotek, hvor mange gode Aander kaldte paa ham. Det læste, mente han, skulde bære Frugter, ikke blot i Hjertet, men i Gerningen.

Grevinde Reventlow har selv kønt fortalt om, hvor fornøjeligt og jævnt borgerligt man festede paa Pederstrup, som ved Sønnesønnen Eduards otteaarige Fødselsdag 1818: Der var dækket et Bord med Gaver, bestaaende i et Sæt Tøj, et Dambædt, et Par Stylter, et Urbaand med to Signeter, i det ene indgraveret en Jagthund. Ved Middagen brændte der otte Voxlys omkring Kagen, hvorpaa hans Navn var skrevet med Sukker.

Saasart der var skaaret Hul paa Kagen, sang alle med høje og glade Stemmer den vanlige danske Fødselsdags-sang: Og dette skal være vor Eduards Skaal Hurra! Og Skam for den, som ikke vor Eduards Skaal vil drikke. Tre Hurraer, tre Hep og derefter atter tre Hurraer, de sidste blev raabt med skingrende Stemmer, saa at man maatte holde sig for Ørene. Og Bedstefaderen var som sædvanlig den værste til at skraale.

Ombygningen af Pederstrup Slot trak ud i otte Aar.

Først i 1820 stod Salen færdig. Fra 1. August ventede man Besøg af Thorvaldsen, der vilde gense sin tidligste Velgører. Han tilbragte tre Dage paa Pederstrup, hvor han genfandt to af sine Ungdomsarbejder. I Forstuen over Døren var, som nu, anbragt hans Relief, forestillende Priamus, der bønfaller Akilles om at lade ham faa sin Søn Hektors Lig. I Salen, hvor Thorvaldsen var indlogeret, havde man opstillet hans Buste af A. P. Bernstorff, modelleret i Reventlows Hus, medens Ministeren sad for ham mellem Konseillet og Taflet, og som han havde skænket Grevinden. Hun nævner Thorvaldsens værdige og fordringsløse Optræden, der gjorde Samværet med ham meget behageligt. Han rensede egenhændigt Busten for Støv og Pletter og viste, hvorledes det skulde gøres.

Aaret efter fejrede Reventlow paa Pederstrup sin 74. Fødselsdag. Børnene opførte „Kærlighed uden Strømper“, som morede ham meget, dog maatte han beklage, at hans svigtende Hørelse for Størstedelen hindrede ham i at opfatte det vittige i Stykket.

Som Overhoved for den talrige lollandske Gren af Slægten Reventlow havde han talrige Munde at mætte. Da jeg i 1890 først traadte i Forbindelse med hans Efterslægt, levede endnu hans i 1806 fødte Sønmedatter, Komtesse Malvine Reventlow, der, endnu aandsfrisk, kunde fortælle om det intime Liv paa Pederstrup gennem alle Aar fra hendes Fødsel til hans Død. Til daglig spiste ved hans Bord op mod 30 Personer fra de ældste til den yngste Aldersklasse. I 1822 flyttede hans 76-

aarige Søster Grevinde Louise Stolberg til Pederstrup, hvor hun et Par Aar senere endte sine Dage, fængslet til en Rullestol, lammet paa Hænder og Fødder og med svækket Syn, men kunde pludselig overraske ved at tage Del i en Samtale, hun havde fulgt. En af hin Tidsperiodes mest fremragende Kvinder, i sin Ungdom en af de livsglade Damer fra Caroline Mathildes Hof, i senere Aar den aandfulde Brevveninde med mange samtidige litterære og videnskabelige Berømtheder.

Livsfor nødighederne i Reventlows Hjem var beskedne efter Forældrenes Exempel; Dyrtid og mindre Indtægter paabød at indskrænke Levefoden yderligere. I 1820 vilde Reventlow for sit eget og sine Bordfællers Vedkommende afskaffe Vinen ved Maaltiderne, den skulde dog være hans Hustru forbeholdt, der havde dette Styrkningsmiddel behov, da hendes Livskraft begyndte at ebbe ud.

I 1822 døde Grevinden paa Pederstrup. Selv talte Reventlow i Hjemmet ved hendes Kiste i Overvær af Børn og Børnebørn, nære Slægtninge og Grevskabets Bønder. I sine Afskedsord priste han hende som den ømmeste Hustru og Moder og den fortræffeligste Veninde. „Hendes Gud og Mennesker elskende Hjerte var i Pagt med hendes fordringsløse og ydmyge Sind og en Smag for alt, hvad der var skønt og ophøjet“.

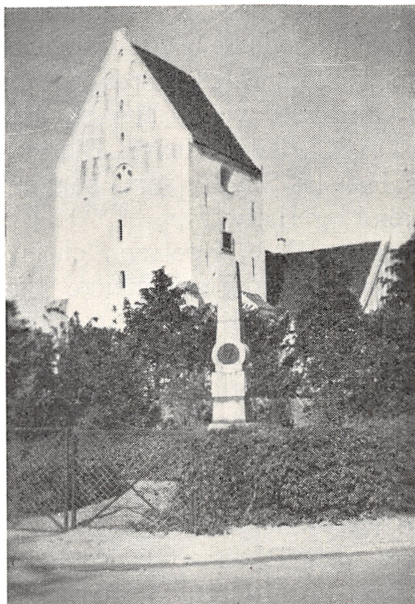
Aaret 1827 blev Reventlows sidste. „Med en femtiaarig Mands Styrke fri for Smerter og Sygdom“, som han selv skriver, oplevede han sin firsindstyvende Fødselsdag. I Juli blev han angrebet af en ondartet Vattersot, der nedbrød hans Kræfter. I Forudfølelsen af sit nære Endeligt lod han sig føre til Christianssæde, hvor Ungdomsminderne kaldte paa ham, og her døde han den 11. Oktbr.

Ved Graven talte hans ældste Søn til sine fire hostaende Sønner: „Glem aldrig Eders Bedstefader, men lad altid hans Exempel staa Eder for Øje og vandre som han“.

Over Indgangsdøren til Pederstrup Slot læses den af Statsministeren i 1822 satte Indskrift: „Guds Fred hvile

her over Store og Smaa“. Slægtsbevidsthed og Hjemstavnsfølelse er Ledemotiver i Reventlows Færd og Virke. Atter og atter indprenter Reventlow Bønderne Betydningen af at eje egen Jord og at kunne sætte Foden under eget Bord, som forpligter til at efterlade disse Goder i stadig bedre Stand fra Slægt til Slægt. Et Udslag af denne Tankegang er Navnegivningen af de Bøndergaarde, Broderen udskiftede, saasom Ejerværd, Frydenshjem, Lykkenssæde, Tryggesæde, Æressæde — og Oldingsro, Fædres Minde, Sønnershaab og Arvingstak.

Sin Trossætning, at i Kærlighed bestaar Livet, efterlevede Statsminister Reventlow i sit Hjem og bragte fra sin egen Arne dens varmende Lue videre til de Tusinders Bo, hvis Værn og Væрге han var, og ud til hele sit Folk, som paa Tohundredaarsdagen for hans Fødsel mindes ham blandt sine ædleste Sønner. Hans Navn vil, saalænge Mindet er en Hjertesag, „paa Danmarks Skjold tindre som en Lykkestjerne“.

Mindesmærke for Statsminister C. D. F. Reventlow
paa Horslunde Kirkegaard.

Fra Horbelev Præstegaard.

Af *Alfred Larsen.*

Da den gamle og svage Magister Hans Christopher Elers i 1765 fik *Hans Peter Koch* til Kapellan og Efterfølger, indledtes en ny Æra i Horbelev gamle Præstegaards Historie. Fra den Tid og næsten halvandet Hundrede Aar frem i Tiden var det med en enkelt Undtagelse Medlemmer af Slægten Koch, der var Præster i Horbelev, og som saadan øvede de en ikke ringe Indflydelse paa Nordfalster.

Det var ikke alene paa det aandelige Omraade, Slægten ydede en Indsats; ogsaa paa det økonomiske Omraade gjorde den en betydelig Gerning. Stamfaderen Hans Peter Koch fik saaledes 1777 Landhusholdningsselskabets „første Sølvmedaille“, og baade han og Sønnen Hans Christopher Elers Koch var Foregangsmænd paa Havekunstens Omraade, velsagtens paavirket af Nabo-præsten i Moseby Christian Henrik Biering og hans Efterfølger Jens Hansen Smith, som begge var fremragende Landmænd og Havedyrkere.

Stamfaderen Hans Peter Koch var en fattig Degnesøn fra Sønderjylland, men som saa mange Jyder baade før og siden fandt han sig godt tilrette paa det frodige Falster. Allerede Aaret efter, at han var kommet til Falster som residerende Kapellan til Nørre Vedby og Nørre Alslev, blev han indgiftet i den ansete Færgemands-Slægt Thiellesen i Gaabense, og da hans Hustru efter et Par Aars Ægteskab døde i Barselseng, giftede han sig med en velhavende Købmandsdatter fra Saks København og kom derved i Slægt med Diplomaten, Konferensraad Peder Blicher Olsen, og Forfatteren, Teatercensor, Etatsraad Gottsche Hans Olsen.

I begge Ægteskaber havde han ialt 20 Børn, saa Ro og Stilhed har næppe været det mest fremtrædende Træk ved Livet i Præstegaarden. Med denne som naturligt Midtpunkt spredtes Slægten, eftersom Aarene gik, vidt omkring.

Af Døtrene blev *Else Kristense*, efter et ulykkeligt Ægteskab med Prokurator Søren Trige, gift med sin afdøde Søster *Kristiane Sofie's* Mand, den senere Biskop i Ribe Jens Mikael Hertz, *Katrine Magdalene* blev gift med den senere Biskop i Trondhjem Peter Olivarius Bugge. *Maria* blev gift med Gaardejer, senere Inspektør ved Sorø Amts Sygehus Frederik Kristian Biering, en Søn af Sognepræsten i Moseby, hvorved hun blev knyttet til en anden anset og vidtforgrenet falstersk Slægt. *Dorte Elisabeth* blev gift med Degnen i Butterup Niels Povl Taarning, medens den yngste Datter *Nicoline Lucie* som Enke efter Nykøbing-Købmanden Niels Burman Schierning i mange Aar var Bestyrer af en Haandgerningsskole i Horbelev.

Af Sønnerne blev *Rasmus* Plantageejer paa St. Thomas, *Jacob Olaus* blev Kaptajn i Flaaden, *Ole Stampe* blev Gaardejer og Sognefoged i Nørre Ørslev, og *Hans Christopher Elers* blev Faderens Efterfølger som Sognepræst i Horbelev. Han giftede sig 2. Juli 1800 med Lavrense Marie Buntzen, en Datter af Dispacheur Johan Buntzen og Anne Bolette Sandgaard, og blev herved knyttet til den Heibergske Slægt, af hvilken i hvert Fald Digteren Johan Ludvig Heiberg vides at have aflagt Besøg i Horbelev. Til Slægten og Omgangskredsen hørte endvidere den ansete og udbredte Slægt Benzon fra Stubbekøbing.

I det kgl. Bibliotek findes i Ny kgl. Samling 2687 4° en lille Pakke, der indeholder nogle Papirer vedrørende Slægten, og herfra er de to nedenfor gengivne Dokumenter hentede.

Det første er Stamfaderens Selvbiografi. Meget nyt indeholder den ikke. Da den er skrevet for Familien, har han karakteristisk nok udeladt nærmere Tidsangivelser

for visse Data, ja, han nævner ikke engang Navnet paa sine Børn. De to Hændelser i hans Liv, der synes at have gjort størst Indtryk paa ham, er Daaben af en Jødefamilie og en Neger; ganske vist ogsaa to Hændelser, der ikke hører til en Landsbypræsts sædvanlige Beskæftigelse. En lille pudsig Enkelthed, der bør bemærkes, er hans Brug af „X“ for „Christ“. Dette præstelige „Stenograf“-Tegn er gaaet ham saa meget i Blodet efter de mange Aar, at han endogsaa anvender det i Ord som Christiansborg og Christianshavn.

Det andet Dokument er Hans Christopher Elers Kochs Arbejdsreglement for Folkene paa Præstegaarden. Det giver et udmærket Billede af Landbrugets Drift dengang saavel som af Tyendeforholdene og kan derfor paaregnes at have nogen Interesse for vor Tid som Sammenligningsgrundlag.

Dokumentet er ikke dateret, men stammer altsaa fra hans Præstetid 1808—47; tages Lønnens Størrelse og andre Forhold i Betragtning, synes det at være skrevet omkring 1820.

Foruden af Tyende- og Driftsforhold giver Dokumentet ogsaa et Billede af Elers Koch selv. Det viser ham som den kyndige Landmand og tillige som en nøjeregnende, ja, man fristes til at sige pedantisk, Mand. Alt skal gaa efter Klokkeslet, alt er optegnet i Detailler, det eneste Punkt, hvor han ikke har udarbejdet detailleret Arbejdsplan, er vedrørende Pigerne. Her overlader han Arbejdsdelingen — mon ikke meget mod sin Vilje — til sin Hustru. Man ser tillige, at han har været en Foregangsmand indenfor Afholdssagen; det ligger ham meget paa Hjerte, at hans Folk skal være ædruelige, hvad der er et Særsyn for hin Tid. Af et andet Dokument i Pakken ses det, at han ogsaa har været meget interesseret i Husmandssagen. Men den gode Præst har haft en umanerlig Skrivekløe. Alle de bevarede Dokumenter er uhyre vidtløftige og omstændelige. Hvad det her gengivne Dokument angaar, fristes man til at antage, at det sikkert har voldt ham selv mest Glæde. Paa en Tid, hvor Læsefærdigheden blandt

Karle og Piger ikke var videre stor, kan man ikke antage, at Tyendet har studeret det særlig grundigt.

Af Skiftet efter Hans Peter Koch (1808) ses det, at Præstegaarden dengang var en firelænget Bindingsværksbygning med Straatag. Stuehuset havde Kælder. Raasten og Egestolper dannede Murene, og gennem den nordre Længe var Portindkørsel med Port og Portdør i den ydre Mur. Paa den østre Side af Vejen ind til Præstegaarden fandtes en større Dam til Vanding af Kreaturer og Heste. I den østre Længe fandtes Skolestuen samt Tørvehuset, Hakkelsesloen, Hestestalden og Karlekammeret. Kostalden fandtes i den nordre Længe ligesom Vognremisen. Den vestre Længe var Ladebygningen. Af Udhuse var der Faare- og Kalvesti, Sandhuset og Huggehuset.

Til Præstegaarden hørte der oprindeligt ca. 180 Tdr. Land, og der holdtes en Besætning paa 22 Køer, Kvier og Stude samt 1 Tyr, 15 Faar, 24 Lam, 2 Vædre og 3 Beder samt 4 Svin. Endvidere holdtes 12 Heste.

I Aarbogen for 1922 har Pastor N. K. N. Munkebo udførligt behandlet omtalte Skifte i en fortrinlig Afhandling, hvortil iøvrigt henvises.

Til nærmere Forstaaelse af Enkeltheder i Biografien er nogle Noter vedføjet. Det første Dokument er gengivet bogstavret, det andet kun ordret.

* * *

I.

Af mit Levnets Løb en kort Pr:m.¹⁾

Jeg Hans Peter Koch er avlet og fød af faderen Jeppe Hansen Koch²⁾ Sogne-Degn og Skole-Lærer i Aastrup ved Haderslev i det Slesvigske 3. Paaskedag d. 30. Martii 1723 i bemelte Aastrup bye, blev underviist i Læsen, Regnen, Skriven og Xstendom af denne min gode fader indtil jeg var 12 Aar.

Ao 1735 satte han mig i den latinske Skole udi Haderslev, gik der alle 4 lectier igiennem og blev af Rector Schindler Ao 1743 dimitteret til Akademiet i Kiøbhvn.; jeg frequenterte der Profess: Stampes Logicum, Doct: Wøldikes og Holms Theologi og Doct. Reusses Moral, og tog Ao. 1746 examen theol. under D. Wøldike og Holm

med Caract: Haud illaud; holdt strax derpaa dimis Pr:i St. Petri Kierke under Doct. Wøldike og fik Caract: Laudabil.

Da min fader havde et saare lidet Levebrød, havde jeg i min Skolegang nydt kost hos een af hørerne i Skolen 1 Dag om Ugen, og de øvrige Dage hos 2de af byens Præster og 4 af Haderslev byes velhavende borgere, Gud giengielde dem og deres denne mod mig beviiste Godhed i Tiid og Evighed.

Medens jeg læste og beredte mig til Attestats nærede jeg mig uden anden Understyttelse³⁾, end 3 a 4 Timers Information om Dagen i Kiøbhn., og siden tillige ved at præddike, meest for hoff-Præsterne paa Xstiansburgs slott, i kierken og Cabinettet saavel som paa Fredensburg og andre kongel: slotte i over 5 Aar, i hvilken Tiid jeg og under Navn af Cathchet informerede 5 voxne Jøder, fader, Moder, 2 Sønner 1 Dat: i den Xstelige Religion, som bleve døbte af Præsten Hr. Lorch i Xstianshavns tydske Meenighed.⁴⁾

Ao 1751 d. 2. Julii blev jeg af nu sal: Kong Fried: den 5te kaldet som residerende Capellan for Nørre Wedbye og Nørre Alslev Meenigheder her i Landet, og fredagen efter Nye Aar 1752 ordineret i Odense af Biskop Ramus den ældre, og indsatt i Embedet 1ste Søndag i fasten af Hr. Provst Dorph.

I samme Aar ægtede jeg Jomfr: Sophia Christiana⁵⁾, den ældre Madam Thiellisens Datt: fra Gaabens, med hende har jeg avlet 1 Søn og 1 Datt., som begge døde i deres 1ste Aar. Ao 1756 døde denne min første eyegode og dydige hustru.

Ao 1757⁶⁾ blev jeg givt anden Gang med Jomfr. Lucia Olsen, Kiøbmand Rasmus Olsens Datter fra Saxkiøbing i Laaland.

Ao 1765 da jeg paa 14. Aar havde været Capellan, blev jeg 2den Paaske Dag som Adjunctus og Eftterfølger i dette Præstekald til Horb. og Falqv. i følge sal: Magist. Elerses egen begiering atter kaldet af samme Kong Fr: d. 5te og indsatt 3die Søndag effter Paaske af Hr. Proust Wedderking.

Ao 1775, 7de Søndag efter Trin. døbte jeg en 20 Aars gammel Morian eller saakaldet Neger, som jeg udi 1½ Aar havde efter den gamle Simon Hoffs⁷⁾ forlangende underviist i den Xstel: Religion, han tilhørte bemeldte Hr. Hoffs Sviger Datt: og børne børn paa St: Th. hvorefter han siden blev sendt tilbage.

I mit 2det Ægteskab har jeg avlet 7 Sønner og 11

Døttre altsaa er fader til 1 Snees Børn, hvoraf de 11ve ere døde, og de 9 endnu Gud være lovet lever, og som jeg haaber de vil leve Gud til Ære og deres Næste til Nytte, Gud give dem Kraft og Naade hertil.

Ao 1797 d. 16. April døde min anden Ægtefælle, som ikke gav den første noget efter i Dyd, Godhed og Trofasthed, hun havde i 40 Aar været min redelige Ledsagerinde giennem Livet, og nyder tillige med den første, som jeg vist troer og haaber, de sande troendes Salighed hos Gud, hvor jeg /: Ved min Guds og hans Aands Bistand :/ min øvrige korte Levetid vil stræbe at møde dem, for at istemme ham værdigere Lovsange og Taksigelser, for alt sit, mig usle Orm og mine beviiste aandelige og legemlige Gode, Herre styrk mig heri, at jeg maae stride den gode Strid, fuldkomme Løbet og af Naade naae Maalet!

Ao 1798 var jeg saa lykkelig at see min k. Søn H. C. E. Koch af Hr. Provsten her indsatt som min Medhielper i min høye Alder, hvilken hans Mayestæt havde beskikket til Residerende Capellan for disse mine kiære Meenigheder, som jeg af hiertet takker for alt af dem mig nu næsten i 39 Aar og ham i 6¹/₂ beviiste Kierlighed, om jeg som deres Lærer og Sielesørger blandt dem har opfyldt eller stræbt at opfylde mine Pligter henstilles til deres egen Eftertanke og Omdømme. Min Guuds og Jesu Ord har jeg forkyndet, gid Vi alle efterleve dette, da kan vi hidset samles med Glæde.

Saavidt skrevet ved Enden af mit 81. Aar 1804

H. P. Koch⁸)

II.

Foreløbig Aftale mellem mig, Præsten E. Koch og mine Tjeneste Folk.

Jeg giver dem forsvarlig Kost, og hver af mine 3 Karle nemlig Gaardskarl, Havekarl og Røgter 26 Rdlr. om Aaret, d. v. s. 13 Rdlr. hvert Halvaar; men, naar de aldeles giver Afkald paa Brændevin, lægger jeg, saalænge jeg er tilfreds med dem, og de ikke uden skellig Grund opsiger deres Tjeneste, hvert Halvaar 3 Rdlr. til for hver af de 2 første og 2 Rdlr. for den sidste, saa at da hver af Karlene faar aarlig 32 Rdlr., men Røgteren 30 Rdlr. Dog hvis jeg faar Grund til Misfornøjelse med nogen af dem, eller, hvis nogen af dem uden skellig Grund

opsiger mig deres Tjeneste, giver jeg dem kun den fornævnte Løn 13 Rdlr. halvvaarlig, om de end ingen Brændevin har faaet.

Hver af mine 3 Piger giver jeg 16 Rdlr. aarlig, d. v. s. 8 Rdlr. hver Halvaar og forsvarlig Kost.

Hvad Drikkepenge Karlene modtager, vil jeg intet have med at gøre, de maa selv enes om dem, men Pigernes Drikkepenge leveres min Kone, som hvert Halvaar deler dem mellem alle 3 Piger.

Folkene tilsammen.

1. Er pligtige at staa op, om Vinteren d. v. s. fra 1. November til 1. Marts om Morgenen Kl. 6, og faar deres Davre præcis Kl. 7, at de kunne have striglet og vandet Hestene, og muget i Stalden, saa at de er færdige til deres anden Dagsgerning Kl. 8. Ligesaa maa Pigerne have gjort rent i Dagligstuen, og have Davren færdig, samt have malket Kørerne til Kl. 7, og lukket Høns og Ænder ud, samt fodret dem til Kl. 8.

Karlene gaar om Vinteren ej i Seng før Kl. 9, men alle, baade Piger og Karle, maa gaa i Seng præcis Kl. 10, medmindre de har Tilladelse til at være ude eller det forlanges af dem at være længere oppe f. Ex. naar vi har Fremmede hos os. Fra den Tid af, da Karlene kommer ind i Borgestuen, maa Gaardskarlen og Røgteren af og til se til Kreaturet, og Hestene maa fodres som om Dagen. Lys i en Lygte leveres dem til Brug i Stalden Aften og Morgen, og med dette maa de bruge al Forsigtighed.

Midaftensmad spises ej før de forlade deres Arbejde om Aftenen.

Om Sommeren d. v. s. fra 1. Marts til 1. November staar alle Folkene op Kl. 4—5, har afsyslet til Kl. 6, da de faar Davre, og er færdige til Dags-Arbejdet Kl. 7, undtagen naar der mejes Korn og slaaes Hø, da de maa være noget tidligere paa Færde. Kl. 10 og Kl. 4—5 faar de Mellemmad, og Nadveren faas naar Dagsarbejdet er fuldendt. Til Middagsmaaltidet, Davre og Nadveren samt Mellemmad og Midaften at fortære tilstaas dem ialt 2 Timer daglig, og om Sommeren fra midt i Maj til 1. Oktober, maa Karlene desuden hvile dem 1 Time hver Middag, undtagen naar der vejres Hø, bindes Korn eller køres Korn og

- Hø ind, da ingen Søvn maa finde Sted om Middagen, at den bedste Høsttid ej skal spildes.
2. Alle Folkene gør uden Uvilje eller Knur, hvad Arbejde der forlanges af dem, og som de kan udrette.
 3. Brændevin maa de aldrig til nogen Tid fordre, men vil de ganske undvære det, godtgør jeg dem i deres Løn, som ovenfor er meldt.
 4. Enhver af dem svarer til, hvad Redskab eller andet, der er dem overleveret og betroet, og stedse maa de derfor efterse om noget fattes paa Vogne, Plovtøj, Seletøj, Have- og Markredskaber, Køkken og Bryggers Tøj, og sige fra sig straks, naar noget ikke er som det bør være, at de andre selv kan istandsætte det, eller det kan komme til anden Værkmester.
 5. Ligesaa maa de straks berette det, om noget af Kreaturet fattes noget, at man kan søge Bod derfor.
 6. Ogsaa maa de stedse være opmærksomme paa om noget paa Gaardens Bygninger, i Mark eller Have ikke er i tilbørlig Orden, og da straks gøre mig opmærksom derpaa.
 7. Alt Redskab, af hvad Navn nævnes kan, som de bruger, maa de straks, naar det er brugt, sætte eller paa sit rette Sted, saasnart det er brugt, at ej andre forgæves skal søge det, naar det igen skal bruges.
 8. Ingen af dem maa gaa nogen Sted hen udenfor Gaard og Have, uden i Forvejen at underrette mig eller min Kone derom, paa det de ej forgæves skulle søges, naar man faar noget med dem at tale om.
 9. De maa leve med hverandre i Fred og Enighed, og skulle noget komme nogen af dem imellem, da frembringer de deres Klager over hinanden for Husbonde eller Madmoder, som da ville stræbe at bilægge deres Trætte.
 10. De maa stedse være høflige imod alle, og ligesom vi ville begegne dem med Høflighed, saa maa de vel vogte dem for enhver Uartighed mod os, endog naar vi irettesætte dem for Fejl.
 11. Jeg ønsker at de ville skiftes til at gaa i Kirke, saa at hver hellig Dag 1 Karl og 1 Pige idetmindste gaar i Guds Hus.
 12. Ligesaa ønsker og beder jeg, at de ville afholde sig fra al Sværgeren og Banden i daglig Tale.
 13. Kortspil om Penge bør aldrig her i Huset finde Sted, og Tobak maa ej ryges, uden om Aftenen og om helige Dage, og da kun i Borgestuen.

14. Hvad Drikkepenge, der maatte falde, ønsker jeg de ville dele: Pigerne: som min Kone det fordeler, og Karlene saaledes: at Gaardskarlen faar $\frac{1}{2}$ Part, og hver af de andre $\frac{1}{4}$ Part. da de derved blive villigere til at hjælpe hverandre.

~ *Gaards- d. v. s. Avlskarlen.*

1. Pløjer, dybt eller grundt, smaafurer eller bredfurer, naar han pløjer, efter min Anvisning og bedste Skøn. Især dybt, naar om Efteraaret ristes Ærtejord, grundt derimod naar Jorden holdes til Brak, og til al Slags Sæd smaafures.
2. Gør sig Umage for at saa alt Korn jævnt, og saa tyndt eller tykt som jeg foreskriver ham. Hvede og Byg saas i Almindelighed tyndt, kun 4 Tdr. paa $4\frac{1}{2}$ Tdr. Land. Rug $4\frac{1}{2}$ Td. paa $4\frac{1}{2}$ Td. Land. Ærter 5 Tdr. og Havre 6 Tdr. Af Vikkehavre saas 9 Skæpper Vikker og 3 Skæpper Havre paa Td. Land.
3. Holder Hestene rent striglede, Manke og Hale redte og rene; giver dem kun smaa Givter ad Gangen, aldrig lade dem vente over 1 Time mellem hver Gang de fodres, og hvergang rense fra dem, hvad de have orret.
4. Skærer Hakkelsen til Hestene af hvad jeg foreskriver ham, og stedse mindre end $\frac{1}{2}$ Tomme lang, samt paaser, at der stedse er fornøden Hakkelse naar andet Arbejde kan være for ham at forrette. Hvad Korn Hestene skal have, bestemmer jeg selv, og det bliver ham tilmaalt hver Løverdag, og med det tilmaalte maa han paase at komme ud Ugen igennem.
5. Naar han har Hestene til Arbejde i Marken, maa han altid tage noget Foder, Hakkelse blandet med Korn, med i Muleposerne, at Hestene, medens Folkene bede, kunne faa et lille Foder.
6. Holder alle Vognene rene, og derfor skylle dem i Parken hver Gang de i skidne Veje har været brugte, og en Gang hver Maaned desuden vaske dem aldeles rene. Over Postvognen, naar den staar inde, maa han bestandig have Tæppet udbredt for Støv og Snavs.
7. Hvad der behøves i Huggehuset, besørger han hugget og tilberedt, ligesom han og baander Ballier og Spande etc. naar det forlanges af ham.
8. Han har tilbørligt Tilsyn med Hovfolk og Høstfolk, at de udrette, hvad de bør, og udretter det godt, og

ingen maa han lade gaa fra Arbejdet om Vinteren førend Solen er gaaet ned, og om Sommeren før Kl. 7 om Aftenen. Han maa stedse omgaaes fremmede Folk vel, og saa meget som muligt opmuntre dem til flittigt Arbejde.

9. Naar bages skal, hugger han, naar ej andet Arbejde er ham anvist, Aftenen i Forvejen Bageved, ikke alt for stort hugget, og fører det ind i Bryggerset. Selv føder han Ovnene, og passer den Dag at være saa tidligt paa Færde, at alt med Ovnene kan være færdig til sædvanlig Davre Tid.
10. Han kører for mig og min Familie, eller andre, naar jeg det af ham forlanger, og maa stedse være parat, baade til Hen- og Hjemrejse til hvad Tid som af mig foreskrives.

Til Gaards d. v. s. Avlskarlen er leveret og ham betroet følgende Redskaber:

i Huggehuset:

en Høvlebænk, en Skærebænk, en Baandkniv, en Klov Økse, en Telle Økse, en Hammer, en Knibtang, en Tængsel, en Baandhage, to Høvle, en Sættehammer, en Bulhammer, en Lægtehammer, en Skavreøkse, tre Spigerbor, et Spigerbor Skaft, en Skovsav, en Dito, en Brændesav, en Buesav, 6 Jern Vægger, 2 Vridbor, 2 Bindøkser, en Møghakke, en Lerhakke, en Jærnstang, en Jærnbuk, en Stiksav, 2 File.

i Vognremisen:

en Postvogn, en grøn Fjelvogn, 2 Arbejdsvogne, Slæder, 1 Kane tospænds, 1 Enspænder dito.

i Stalden:

et Heste Strøe Tøj, et Krydstøj, 2 Arbejdsseler med Kobler og Tømme, 3 Sadler, 1 Sadelgjord, 2 Trenser, 6 Grimer med Tøjler, 5 Dækkener, 1 Saks, 1 gl. Uld-saks, 1 bræme(?)

Markredskaber:

2 Jernplove, 1 Jernharve, 1 halv Jern dito, 2 Træharver, 1 Tromle.

Havekarlen.

1. Gør alt, hvad Arbejde der af mig eller af den jeg siger Besked, anvises ham i Haven, og har Opsyn med Hovfolkene der arbejder med ham, muntrer dem, at Arbejdet kan gaa raskt, og ser til, at det gøres forsvarligt.

2. Naar der saaledes graves, maa Jorden hver Gang graves dybt, hakkes smaa med Spaden, og renses for alt Græs, Ukrudt og Rødder, da den ellers siden ej er til at holde ren.
3. Naar luges, maa Ukrudtet optages med fuld Rod.
4. Han passer Brænde- og Tørvehus, og hænger Nøglen hver Aften ind paa sit Sted. Han hugger alt Kakkelovnsbrænde, og hvad der foruden behøves til Køkkenet. Han renses en Gang hver Maaned Tørvebrænde- og Huggehuset, fører Spaanerne af Huggehuset ind i Bræندهuset, men hvad samlet Møg der findes i Husene, kører han ud og spreder paa Hønsemøgdyngen.
5. Han passer Svin, Gæs og Duer, som det ham foreskrives, og lukker hver Aften i, og hver Morgen op for Duerne, saalænge de er i Duehuset i Haven.
6. Hver Løverdags Morgen renses han Hønsestien, Due- og Svinestien, og fører Møget hen og spreder det paa nærmeste Møgdyng.
7. Saalænge Vand er i Kælderbrønden, poster han saa mange Gange om Dagen, som behøves, for at Vandet ej skal gaa op i Kælderen.
8. Han vander, eller hjælper at vande, naar og hvor det i Haven behøves.
9. Rendestenene i Haven og ved Hønsepladsen passer han at holde rene, at Skyllenvandet kan faa Afløb til Møgdyngen. Den maa derfor stedse holdes aaben og efterses og renses i det mindste hver anden Løverdags. Oprensningen føres da paa Møgdyngen.
10. Hver Løverdags Formiddag skuffer han alt Korn paa begge Lofter.
11. Om Sommeren forlader han ej Hovfolkene, eller det ham anviste Arbejde før Kl. 7 om Aftenen, og da gaar han hen at sysle.
12. Hans Syslen hver Morgen og Aften bestaar i, som anført at give Grise, Gæs og Duer. De første 2 Gange om Dagen, men de 2 sidste kun een Gang, nemlig om Morgenen. Han bærer da og Tørv til Køkken og Kakkelovne, samt Brænde naar og hvor det fordres. Om Aftenen lukker han for Duerne. Han bærer baade Morgen og Aften saavel Post- som Brøndvand, hvad i Køkkenet behøves.
13. Han maa stedse være opmærksom paa hvad der mangler eller fattes ved det Redskab han har under Hænder, som paa, hvad der til hver Tid bør gøres

i Haven, for at erindre mig derom, om jeg skulde glemme det.

14. Han maa ej vægre sig ved, enten at gaa til Plovs, eller hvad andet Arbejde, jeg — det være Sommer, Vinter eller Høst — maatte forlange af ham, naar det ej overgaar hans Kræfter.
15. Naar Gæs og Svin skulde fødres, gives dem saa meget Korn som de kunne fortære, dog saa at Intet spildes. Bedst gives dem der 3 Gange om Dagen og hver 8. Dag d. v. s. hver Løverdag giver han Svinene i deres Sti nyt Foder til Leje.

Til Havekarlen er leveret, og ham betroet følgende Redskaber:

i Brændehuset:

1 Skærebænk, 3 Jernvægger, 1 Brændeøkse, 1 Tjørnøkse, 1 Brændesav, 1 Træ-Nødde (?)

i Havekammeret.

(intet anført)

Hvad *Pigerne* angaar:

da maa de gøre deres Arbejde som min Kone eller den, som gaar i hendes Sted, foreskriver dem.

Røgteren.

1. Passer og røgter Kvæg og Faar forsvarligt, flytter Kvæget om Sommeren, saalænge det staar i Tøjri i det mindste 5 Gange om Dagen, og giver dem Tøjrs slag eftersom Græsset er til, men passer, at Græsset aftøjres jævnt overalt. Og Kvæget vandes da 2 Gange om Dagen.
2. Han maa om Vinteren passe af det ved Gaarden værende Smaabrænde at danne saa mange Tøjrepæle, at han Sommeren igennem kan have nok deraf.
3. Naar Kvæget om Efterhøst slippes løs, maa han samle alle Tøjrene, besørge dem tørrede, og da aflever dem for at opbevares paa Loftet til næste Aar.
4. Saalænge et eller andet Kvægstykke f. Eks. Tyre, holdes paa Stald om Sommeren, skal han slaa og paa Hjulbør indkøre hvad Grønt ham anvises til disse, og fodre dem forsvarligt ved flere Gange at give dem og vande dem 2 Gange daglig.
5. Naar Heste staar i Tøjri paa Marken, og Avlskarlen ej har Tid at passe dem, passer Røgteren ogsaa disse,

- flytter dem ligesom Kvæget 5 Gange om Dagen og vander dem 2 Gange daglig.
6. Om Vinteren skærer han, naar ej andet Arbejde er, bestandig Hakkelse til Kvæget, og fodrer med denne Hakkelse, der blandes af Ærte- Byg- Vinterfoder og, naar det kan række til, lidt Hø eller Kløver, og som skæres 1 Tomme lang, 4 Gange om Dagen, 2 Gange Formiddag og 2 Gange Eftermiddag, men om Morgen maa gives alt Kvæget et Foder langt Straa. Om Formiddag oven paa Vandet, og ligesaa om Eftermiddagen ovenpaa Vandet et Foder langt Byghalm blandet med Hø, og til Nattefoder Kl. 9 enten Vinterfoder eller Ærtefoder. Kvæget vandes 2 Gange om Dagen, og gaar da, naar Vejret tillader det, hver Gang et Kvarters Tid i Folden for at røre sig.
 7. Saalænge der haves Æblemask, henter han deraf i Kulen til Kvæget, og giver de Køer, som malke, noget deraf blandet i Hakkelsen, og naar Æblemasken slipper, støder og hakker han Kartofler og giver dem det paa samme Maade blandet i Hakkelsen.
 8. For de unge Tillægs Kalve maa han sørge godt, og give dem saameget Hø eller høblandet Foder, som Forraadet tillader det.
 9. Han holder Groven saa ren, som muligt, muger derfor 2 Gange dagligt og spreder Gødningen godt paa Møgdyngen, samt strør saa tilstrækkeligt under Kvæget som Foderet kan række.
 10. Han passer at lade hver Ko løbe med Tyr, naar den vil, og melder, hvad Dag den er løbet, ligesom han og melder hvad Dag enhver Ko bliver goldet, eller faar Kalv.
 11. Medens Kvæget om Efteraaret gaar løst, gaar han dog hver Gang der skal malkes med Pigen i Marken, driver Kvæget sammen for hende, og har Tilsyn med det. Og naar Kvæget sildig paa Efteraaret skal være paa Stald om Natten, driver han det ud i Marken hver Morgen, naar det er malket, og hjem hver Aften før det skal malkes, og sørger for at der om Natten haves noget Grønt til Nattefoder f. Eks: Kaalblade, Kartoffelsnød, som det paa Stalden kan fodres med.
 12. Naar Faarene gaar paa Præstegaardens Mark, Foraar eller Efteraar, har han stadigt Tilsyn med dem, ligesom han Sommeren igennem har Tilsyn med Markerne, at alt der er ordentligt, og melder det straks, naar fremmed Kreatur skulde være kommet

- ind, eller naar Præstens Kreatur skulde være gaaet bort, at alt kan komme i Orden igen.
13. Om Vinteren passer Røgteren ogsaa Faarene og giver dem skiftevis Ærtefoder, Rugfoder, Havrefoder, naar det haves og noget Hø. Især passer han Lamme-faarene omhyggeligt om Foraaret, og giver dem foruden andet, ogsaa Hakkelse blandet med Kartoffler eller Korn eftersom ham anvises. Faarene maa fodres i det mindste 5 Gange daglig, og vandes eengang.
 14. Naar Faarene om Foraaret haver læmmet, passer han: at Moderlammene bliver gildede, Gimmerlammene Haler afskaarne, og de alle mærkede, Og drives de da hver Morgen i Marken, og hver Aften hjem, indtil de kunne komme paa Skoven.
 15. Røgteren renses, naar han tilsiges, Præstegaardens Locum, og fører Gødningen paa Skubkarre hen, hvor ham anvises.

Noter.

1) Pr:m. d. v. s. Pro Memoria. — 2) Moderen hed Katrine Magdalene Wiis. — 3) De „holstenske“ Studenter kunde paa hin Tid ikke faa Kommunitetet eller komme paa Regensen. — 4) Den jødiske Familie blev senere bekendt under Navnet Neuman. — 5) Han ægtede 23. Juni 1752 Sophia Christiane Thiellesen; Dtr. af Færgemand i Gaabense Frederik Poggenberg Thiellesen og Katrine Hedvig Kei; Hun døde 26. April 1756. — 6) Brylluppet fandt Sted 17. Maj 1757; Bruden var da 16. Aar gl. — 7) Simon Petrus Hoff havde fra 1758 været Forpagter af Nørre-Ladegaard. — 8) Hans Peter Koch døde 20. April 1806.

Smaastykker.

Mindesten for C. D. F. Reventlow i Christianssæde Slotspark.

I den smukke Park, der omgiver Christianssæde Slot, staar en lidet kendt Mindesten for Statsminister C. D. F. Reventlow, rejst den 11. Marts 1848 paa Hundredaarsdagen for hans Fødsel. Stenen bærer følgende Indskrift:

„I Lolland var Christianssædes Gods det første, hvorpaa Hoveriet blev ophævet. Grevskabets Besidder Christian Ditlev Frederik Reventlow har villet, at efter hans Død de ovenstaaende Ord skulde bemærkes paa en Mindesten paa Christianssæde, og at dertil det nedenstaaende kjærlige og betydningsfulde Ønske skulde føies med følgende Ord:

Velsignet være dette Sted, saalænge Eieren stræber

efter at udbrede Velstand, Oplysning og bibelsk Christendom blandt Menigmand.

Didhen stræbte Bondens Ven, hvis Øie
skuede, hvad der var godt og ret,
og hvis Hjerter koldt ei lod sig nøje
med at skue, men begyndte det,
og jeg priser Gud, som lod dig blive
Fyrstens Raad og Ven og Landets Lyst,
og som dig en Broder vilde give
kjær som Du i alle Danskes Bryst.

I Juli 1787.

Jens Baggesen.

Men ikke formaar dog Historiens Øje at opfatte eller dens Griffel at skildre disse Mænds broderlige og statsborgerlige inderlige Forening, og den nidkjære troe Hengivenhed til Konge og Fædreland, der forbandt den, og hvorom mit Hjerter fra tidlige Ungdom har bevaret et helligt og uudsletteligt Minde, og derfor skal Fader, Dit og Johan Ludvig Reventlows Navn og Erindringen om Eder, paa Dit og mit kjære Christianssæde være uudsletteligen sammenknyttet, ligesom Eders Sjæle vare uadskilleligen forenede til Befordring af alt, hvad der var ædelt, stort og godt.

Christian Ditlev Reventlow.

1848 den 11te Marts.

Hundredaarsdagen efter C. D. F. Reventlows Fødsel“.

Carl Østen.

Træk fra Gedesby omkring 1860.

(Berettet af afdøde Enkefru Karen Thue, Gedesby).

Inden Nykøbing-Gedser Banens Aabning 1886 var der faktisk kun tre Befordringsmidler, Vogn med Vest, Hest alene eller — Ens egne Ben. Min Far, der var Husmand og Væver, gik ofte til Nykøbing, for Eksempel for at købe en Pattedgris til at føde op. Den tog han paa sin Ryg med hjem. Nogle af Egnens Beboere kørte endog deres Produkter den ca. 3 Mil lange Vej til Nykøbing paa en Trillebør. En Mand, der kaldtes „Graa-Hans“,

gjorde tre Gange om Ugen Turen til Nykøbing med Trillebør. Selv havde han paa Fødderne højklampede Træsko. Han holdt saa meget af Turen til Byen, at han svarede Folk til Vogns, som tilbød ham at køre med: „Ja, Tak, om jeg kan gøre jer en Tjeneste med det“. Naar vi skulde til Nykøbing Marked, kørte vi derud i Fjedervogn, hvilket var meget fint. Den Tids Veje var ujævne og hullede, og i Sammenligning langt fra Nutidens, der er som et Stuegulv. Og havde en Mand ikke en Hest at spænde for sin Arbejds-Vogn, tog han en Ko. Jeg husker saaledes, at en af vore Naboer benyttede Ko-Forspand, naar han skulde ud og hente Halm hos Bønderne. Den fik han gratis, for den Gang kunde man faa meget uden Penge. Tjenstvilligheden mellem Folk og Naboer var ogsaa meget større dengang. Jeg husker et lille Træk herom. En Mand, der skulde til Nykøbing, Bys, som man sagde, havde lovet en anden Mand at tage en Pattegris med hjem til ham. Det glemte han imidlertid og kom først i Tanker herom, da han paa Hjemvejen var kommet til Marrebæk. Men trods det, at han var gaaende, vendte han om for at udføre sit Ærinde, hvorved hans Spadseretur forlængedes med ca. 1½ Mil ud over de normale 6, som Strækningen mellem Gedesby og Nykøbing udgjorde. Post fik vi fra Nykøbing, hvortil en Husmand, „Stoffer-Ole“ hed han, gik med Breve i min Skoletid. Han drog afsted om Morgenens ved 5-Tiden og kom først tilbage ved Aftenstid. Senere hen, vistnok efter Stormfloden (1872), blev Posten befordret med Hestevogn. Aviser var ikke meget udbredt. I det store og hele holdt man kun disse paa de større Gaarde samt i Skole og Præstegaard. I Skole gik vi kun hveranden Dag, men til Gengæld fik vi først fri ved 5-Tiden.

Da jeg var ung Pige, syntes Ungdommen langt gladere end nu om Stunder, selvom Lønnen var ringe. Da jeg efter min Konfirmation var kommet ud at tjene, var min Løn foruden Kost og Logi 30 Kr. for et halvt Aar. Og saa skulde vi jo bestille meget mere end nu, hvor Tjernerne har fri den halve Tid. En Arbejdsmand fik paa

Bøndergaardene 50 Øre om Dagen plus Kosten, i Høstens Tid 1 Krone. Vor Arbejdsdag begyndte Kl. 5 om Morgen, og saa varede den saa længe, som vi kunde se ved Dagslys. Det hændte ogsaa, at en Høst-Hyre blev betalt med 3 Tdr. Rug eller Hvede.

I Høstens Tid serveredes „Gammel-Øl“ til alle Høst-folkene. Brygningen heraf begyndte allerede i Februar. Af 1 Tønde Malt blev der 1 Tønde Øl, til hvilket der efter Gæringen tilsattes 2 Potter Rom. Naar saa Høstens Tid kom, fyldtes Øllet paa en Sten-Dunk, sødedes tilpas med Sukker og sendtes ud paa Marken, hvor Dunken gik fra Mund til Mund.

Ved Vintertide sad vi Piger, naar Malkningen var overstaaet, i Tusmørket og strikkede til os selv. Men efter at der var blevet tændt Lys, skulde vi saa karte, spinde eller strikke for „Folkene paa Gaarden“ (Ejeren) til Klokkeren halvti. Saa var det Sengetid. En Times Tid forinden fik vi en Taar Tevand med Sirup i.

Carl Østen.

Erindringer fra Vesterborg.

Forvalter Anders Lund Skafte, Vesterborg Saftstation, efterlod sig ved sin Død 1911 nogle Optegnelser fra et langt Liv. Med Tilladelse af hans Datter, pens. Kommune-lærerinde Frk. Dorthea Skafte, Maribo, bringer vi nedenstaaende et Uddrag af disse interessante Optegnelser.

Jeg er født 28. Februar 1828 i Vesterborg, hvor jeg har levet al min Tid, med Undtagelse af den Tid, da jeg var Soldat i Aaret 1850.

Mine Forældre var Bønderfolk, og jeg fik almindelig Almueskoleundervisning. Jeg var eneste Søn og vedblev som voksen at være hjemme, da min Forældre ikke mente at kunne undvære mig til Gaardens Drift. I min Ungdom gjorde Husmændene endnu Hoveri. De havde visse Tdr. Land at meje og binde. Naar de skulde til

Herregaarden — i dette Tilfælde Pederstrup — fik de Befordring hos Gaardmanden, som de havde Høstplads hos, og Gaardmandens Tjenestefolk hjalp dem. Jeg har flere Gange været med at hjælpe med Høsten paa en saadan Hovmark. Vi kørte midt om Natten for at kunne blive færdige og komme hjem hen paa Eftermiddagen. Jeg var lille og spinkelt bygget, saa det var strengt for mig i 16—17 Aarsalderen at gøre den Tur med. Husmændene havde ogsaa 15 saakaldte Rivedage i Høsttiden. Her fra Vesterborg maatte de tage til Skjelstofte, som hørte under Pederstrup.

Bondestanden levede i min tidligste Ungdom meget tarveligt. Gulvene var af Ler i vore Stuer. Snaps og Kaffe var der kun Tale om ved højtidelige Lejligheder. Vi fik Mælk og Grød Morgen og Aften samt Fedtebrød med Salt. Kørerne fik intet Kraftfoder. Man maatte samle længe paa Fløden, og det Smør, som lavedes, var harskt og bittert. Mælken opbevarede paa Hylder under Loftet i de lave Stuer. 1 Pund Smør kostede paa den Tid ca. 12 Skilling, Først omkring 1848 begyndte det at gaa fremad med Landbruget. Jeg husker, at omkring 1847 blev Ruderne slaaet ud hos en Købmand Vilhelm Ziersen i Nakskov, fordi han solgte Smør til København, og en Slagter, Chr. Wise i Vesterborg, vilde Folk slaa fordærvet, fordi han rejste med Pattegrise til Langeland. Jeg var den første her paa Egnen, som satte Smør i Ottinger og sendte til en Urtekræmmer, O. Møller Holst i Vingaardsstræde i København.

Min Far døde 54 Aar gammel. Jeg bestyrede da Gaarden for min Mor, indtil jeg selv overtog den. Min Farmor levede sammen med mine Forældre, og mellem hende og min Mor bestod et meget kærligt Forhold. Min Farmor holdt mere af os end af de andre Børnebørn. Da jeg var den ældste, blev der vist mig stor Tillid, og jeg blev tidlig betragtet som Støtte baade for mine Forældre og Søstre, og vi Søkende holdt meget af hverandre.

I Aaret 1850 var jeg med i Krigen. Jeg stod ved 2. Reservebataillon 4. Komp. I Istedslaget den 25. Juli var

jeg med til Kanonbedækning ved Overstolk. Kuglerne peb ned til os, men vi troede, at det var Bønderne, der skød. Generalen troede det samme, og jeg hørte tydeligt, at han sagde: „Vi har ikke Tid til at slaas med Bønder“. Det viste sig snart at være Tyskerne. Det saa meget fortvivlet ud. Vi, som var til Kanonbedækning, kom over nogle Marker op i et Hjørne, hvor vi blev beskydt fra tre Sider. Vi maatte derfor retirere, og som bekendt faldt General Schleppegrell her ved Overstolk. Andre alvorlige Fægtninger var jeg ikke med i. Der bestod et godt Forhold saavel mellem Officerer og undergivne som mellem Soldaterne indbyrdes. Alle var besjælede af Kærlighed til Fædrelandet. Jeg husker saaledes et Træk fra den Tid: Noget ude fra Dannevirke laa Kirkebyen Krop mellem den danske og den tyske Forpostkæde. Hver Morgen blev Byen afsøgt af en Afdeling danske Infanterister. Det morede os at være med der, da det var en Afveksling i den ellers noget ensformige, kedelige Forposttjeneste. En Morgen, da vi skulde ind i Byen, havde vi en Sjællænder med. Han var afholdt af sine Kammerater og kunde synge og fortælle som ingen anden. Vi var kommet helt ind i Byen, da en Dragon, som var forrest, meldte, at der var Tyskere i den anden Ende af Byen. Vi vilde frem for om muligt at faa Fornøjelsen at skyde vore Geværer af, medens vor Ven, Sjællænderen, med synlig Angst trak sig tilbage. Denne Adfærd var bemærket af alle, og fra den Dag af var han som en Ugle mellem en Flok Krager; ingen vilde have med ham at gøre. Jeg erindrer ikke, at der fandt nogen alvorligere Forpostfægtning Sted i eller ved Krop. Efter Krigens Ophør laa jeg en Tid i Byen Slesvig, og hen i Foraaret blev Bataillonens forflyttet til Halvøen Svansen, som var i Belejringstilstand. Jeg boede hos en Lærer tæt ved Herregaarden Dam; vor Kaptajn boede paa selve Herregaarden. Herskabet — de havde 1 Søn og 2 Døtre, den ene Datter blev senere Grevinde paa Herregaarden Hardenberg her paa Lolland — var en meget elskværdig Familie. Vi var nogle Stykker, som havde Frihed til at

gaa i Haven og Kapellet. Der kom mange fremmede, og ved saadanne Lejligheder sang vi for dem. En Blytækker, Rozetsky, maatte altid give nogle Solonumre, da han sang særlig godt. Der blev saa af Herskabet sendt Vin ned til os. Vor Kaptajn kunde godt lide, at vi kom der, da vi altid viste Herskabet Opmærksomhed. Var der nogen ved Vinduerne, hilste vi altid paa militær Vis enten med Haanden til Huen eller ved at trække Geværret an. Passerede Herskabet forbi, naar vi stod paa Post, skuldrede og præsenterede vi Gevær. Beboerne paa Svansen var ogsaa meget rare og elskværdige imod os. Der var en Del unge Mennesker, som vi levede meget selskabeligt sammen med. Vi var altid med paa deres Udflugter og blev betragtet som hørende til Familien. Vi førte derfor en ret behagelig og munter Tilværelse.

1857 døde min Far. Han havde begyndt at fodre Kreaturerne lidt bedre; jeg gik nu videre, ligesom jeg ogsaa fuldførte Merglingen af hele Gaarden og drænede Jorden. Dræning var paa den Tid noget nyt. Det var ganske vist kendt, men man var af den Anskuelse, at naar man ikke havde godt med Penge, skulde man helst lade være. Jeg husker, at jeg drænede en Lavning. Grøften, som skulde graves, var ca. 200 Alen lang og 4 Alen dyb. Det regner man nu ikke for noget, men det Foretagende blev dog dengang næsten betragtet som Galskab. Et Par Hold af mine Gravere gik af den Grund, saa det sidste maatte jeg grave selv. Kvægbesætningen blev bedre, Redskaber og Maskiner gik frem. Jeg fik en konstant Kvægbesætning, og i flere Aar fik jeg Præmier ved Dyrskuer og Landmandsmøder. Jeg har oplevet en meget interessant Tid. Landbruget er gaaet stærkt fremad, og da jeg er Landmand, har det interesseret mig meget. Den grundige Afvanding af den flade lollandske Jord har forandret Klimaforholdet, saa den saakaldte lollandske Feber er forsvundet. Afvandingen, større Kreaturbesætning, bedre Fodring, Anvendelse af Kunstgødning o. s. v. har forøget alle Produkter fleredobbelt, og dette har ført større Arbejde og større Fortjeneste med sig. Dampkraften har

udviklet sig. Jeg var den første her paa Egnen, som dannede et Damptærskeselskab, som jeg var Formand for. Jeg har ogsaa været Formand for en Forening til Fællesopkøb af Kunstgødning. Da jeg i 1850 rejste til København som Soldat, var der kun Jernbane fra Roskilde til København. Mejeriet har gjort Kæmpefremskridt. 1879 var der lovet mig en Centrifuge fra Leefelt i Schönningen. Den vilde jeg have udstillet ved et Landmandsmøde i Svendborg. Jeg fik den imidlertid ikke. Den blev sendt til H. C. Petersen i København. Centrifugen har undergaaet en saa grundig Forbedring, at der nu kun er Systemet tilbage.

I Aaret 1882 kom jeg i De Danske Sukkerfabrikkers Tjeneste. Der var imidlertid anlagt en Sukkerfabrik ved Højbygaard, og da jeg engang var sammen med en Proprietær Nielsen, Hvidkilde, og drøftede forskellige landøkonomiske Spørgsmaal, endte det med, at vi blev enige om at tage hen og tale med Bestyreren (senere Bestyrer Faye paa Nakskov Sukkerfabrik) for om muligt ogsaa at faa anlagt en Sukkerfabrik her i Vesterborg ved Søen. Bestyrer Faye gav os ikke meget Haab. Han sagde: „Hvis De kommer med 1000 Tdr. Land Sukkerroer i den ene Haand og 1 Million Kroner i den anden, kan det maaske lade sig udføre“. Han raadede mig til at skrive til Direktør Hofmeier, hvilket jeg ogsaa gjorde. Jeg fik et imødekommende Svar, og han kom herover. Vi henvendte os derefter til Grev L. Reventlow (vor Folketingsmand), som dengang boede paa Skjelstofte. Det var en Lørdag, vi talte med Greven. Om Søndagen, da jeg efter endt Gudstjeneste igen talte med ham, erklærede han, at han ikke havde hørt Prædiken; han havde tænkt paa Sukkerfabrikken. Greven talte allerede om Mandagen med Tuxen og Hammerich, Nakskov, og det var som at sætte Ild til en Krudttønde. Det kostede meget Arbejde at føre en saadan Sag igennem. Vi tænkte os straks Fabrikken anlagt i Vesterborg, men den kom til at ligge i Nakskov. I 2 Aar arbejdede vi paa det, og efter Opfor-

dring og Tilbud formaaede jeg forskellige til at prøve Dyrkningen af Sukkerroer. Jeg selv var ogsaa med, og vi leverede dem til Højbygaard Sukkerfabrik. I Aaret 1882 kom jeg selv i De Danske Sukkerfabrikkers Tjeneste, idet jeg da blev Bestyrer af den her i Vesterborg anlagte Saftstation. Det var efter Opfordring af mine Venner, at jeg ansøgte om Pladsen; at jeg fik den, har jeg aldrig haft Grund til at fortryde.

Mikmuskage.

Paa Side 182 i Aarvog 1946 og paa Side 422 i Aarvog 1945 skriver Fru Ida Holck om Mikmuskage og slutter i Aarvog 1946 med at spørge: Mon nogen har Opskriften paa disse Kager? Her er den:

$\frac{1}{2}$ kg Mel, 50 gr Gær, 1 Theskefuld Salt, 1 Theskefuld Sukker, 3 Spiskefulde Fedt eller Smør og 2 dl Mælk.

Til Mikmuskage blev Dejgen formet, saa Kagen blev rund og flad (lav), og den efter ovenanførte Opskrift lavede Deig er tilstrækkelig til en stor eller to smaa Mikmuskager.

Den færdiglavede Kagedeig blev smurt med pisket Æg og bestrøet med lidt Sukker, og de smaa Kager til Børnene pyntedes, ved at en tynd udrullet Deigstrimmel lagt ovenpaa Kagen dannede Bogstaverne til Barnets Fornavn.

De store Kager var ca. 35 cm i Tværmaal og de smaa Kager ca. 20 cm i Tværmaal.

Her i Egnen ophørte Uddeling af Mikmuskage ved Slutningen af 1880-Aarene.

Jens Wolsing.

Fra Bogverdenen.

I Oversigten over sidste Aars sparsomme lokalhistoriske Litteratur indtager *Falsterske Livsbilleder* af den tidligere Højskoleforstander og Valgmenighedspræst i Nr. Ørslev *M. P. Schmidt* en fremtrædende Plads. Det er en baade smuk og velskrevet Bog, der med indgaaende Kendskab til Emnet skildrer det aandelige Liv paa Falster gennem et Aarhundrede lige fra hin Tid, da den gryende Højskolebevægelse drog de første Falstringer til Hindholm Højskole, og til vor egen Tid med Grundlovsmøderne paa Nordfalster og de kirkelige Møder i Nykøbing.

M. P.
Schmidt:
Falsterske
Livsbilleder.

Vi hører saaledes om Falsters Læseforening, Pinsemøderne i Sdr. Kirkeby, de gudelige Forsamlinger sammesteds, om Højskolen i Nr. Ørslev og om Møderne ved Virket Sø.

Men samtidig bringer Bogen udmærkede Skildringer af en Række Personligheder, der hver paa sit Omraade har haft Betydning.

Ypperlig er saaledes Skildringen af den digterisk begavede Præstesøn Elers Koch's tragiske Livsskæbne. Med Interesse læser man ogsaa om den særprægede Lærer P. M. Jørgensen i Sdr. Kirkeby, Fader til Konrad Jørgensen, Højskolebladets første Udgiver, og Severin Jørgensen, den første Formand for Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger. Endelig vil Skildringerne af det ejendommelige Ægtepar Niels og Hanne Gaard, Nr. Ørslev, og den kantede, men stærkt personlighedsprægede Peder Kaae fra samme By huskes ikke alene af dem, der har kendt disse Personer, men ogsaa af dem, der kun gennem Forfatteren faar et Indblik i deres Liv og Tankegang.

Falsterske Livsbilleder er en velskrevet Bog, men den er først og fremmest en levende Bog; den har noget at fortælle Læseren — baade om de skildrede Personer og om Forfatteren selv.

Skulde man rette en Anke imod den, skulde det være den, at den ikke med en Stavelse nævner de politiske Skikkelser, der gennem et Aarhundrede har været med til at præge Falsters aandelige Liv.

I 75-Aaret for den store Stormflodskatastrofe 1872 har Det falsterske Digelag udsendt en særdeles læseværdig Bog *Flod og Dige* skrevet af *Niels Skriver Svendsen*. Bogen er en passende Pendant til den i 1913 af Det lollandske Digelag udsendte „Det lollandske Digelag 1873—1913 og Stormfloden den 13. November 1872“, selv om den ikke har dennes fornemme Format og smukke Udstyr.

Bogen er inddelt i 13 smaa Afsnit, af hvilke de fem første beretter om Stormfloden paa Falster og de mange Ulykker, den foraarsagede. Med særlig Interesse læser man her (i Uddrag) en udmærket Beretning af Lærer Petersen i Gedesby.

Resten af Bogen skildrer Digets Tilblivelse og den næsten halvhundredaarige Kamp for at faa dette forhøjet, saa at det nu maaler 13 Fod over dagligt Vande.

Maalet naaedes først i Maj 1919, da det lykkedes den nylig afdøde Poul Rasmussen, Højet, at faa en Bevilling paa 50.000 Kr. til Arbejdets Udførelse. Det fuldførtes allerede Aaret efter, og dermed skulde Falster for bestandig være sikret mod en Gentagelse af Ulykkerne i 1872.

Med Forventning imødeser man hvert Aar *Nakskov-Samfundets Aarsskrift*. Nu foreligger det 4. i Rækken, og det er helt igennem paa Højde med de foregaaende — tilmed i et behageligere og mere praktisk Format. Af Indholdet nævner vi: Marius Hansens udmærkede Afhandling: „Galgefod, Kag og Torvesten paa Nakskov Torv“, hvis Fortsættelse i næste Aarsskrift man med Interesse imødeser. Endvidere „Erindringer fra Nakskov Realskole i Halvfemserne“ af Tonys Bror (Julius Jensen),

Niels
Skriver
Svendsen:
Flod og
Dige.

Nakskov-
Samfundets
Aarsskrift
IV.

der indeholder interessante Skildringer af Skoleliv for 75 Aar siden og af et højt uensartet Lærerkollegium.

Af stor kulturhistorisk Værdi er den 80-aarige Gros-serer Viggo Cohns „Uddrag af Barndoms minder fra Nakskov“, der foruden at skildre Livet i det gamle Nakskov tillige fortæller om den jødiske Kolonis sidste Dage og dens Bestræbelser for at opretholde Traditionerne, Synagogen og den Menighed paa 10 Mand, der efter jødisk Skik skal til, for at de hellige Forskrifter kan ske Fyldest. Til sidst maatte man give op, og i vore Dage vidner kun den gamle, ejendommelige Jødekirkegaard paa Jødevej om, at der i sin Tid fandtes en anelig jødisk Menighed i Nakskov.

Aarsskriftets betydeligste lokalhistoriske Bidrag er imidlertid Alfred Larsens „Studerterne fra Nakskov Latinskole 1618—1839“, i hvilket der med stor Dygtighed og gennem et omfattende Forskningsarbejde er samlet en Mængde personalhistoriske Oplysninger, der er af overordentlig Betydning for enhver, der beskæftiger sig med vor Landsdels Historie. Alfred Larsen fortjener Tak for dette Arbejde.

Aaret 1947 bragte ikke mindre end to Jubilæums-skrifter med Skildringer af lolland-falsterske Landboforhold. Det aneligste er det statelige Skrift, som De samvirkende lolland-falsterske Landboforeninger udsendte i Anledning af Samvirksomhedens 50-Aarsdag.

Foruden en lang Række Artikler med fagligt Indhold bringer det i en indledende Afhandling af Landbrugslærer *K. P. Lauridsen*, Næsgaard, en udførlig Skildring af Samvirksomhedens Tilblivelse paa Grundlag af de eksisterende landøkonomiske Foreninger, nemlig Maribo Amts økonomiske Selskab fra 1809, Nordfalsters Landboforening fra 1854 og Østlollands Landboforening fra 1894, hvortil siden kom den i 1899 oprettede Vestlollands Landboforening.

Bogen beretter iøvrigt om Samvirksomheden igennem 50 Aar og bringer et udmærket Billedstof af stor personalhistorisk Interesse.

De samvirkende lolland-falsterske Landboforeninger 1897—1947.

Marius Hansen : Det andet Jubilæumsskrift er *En kort Oversigt over Vestlollands Landmandsforenings Virksomhed gennem 100 Aar* ved Marius Hansen. Denne Forening, der oprindeligt hed „Landmandsforeningen i Nakskov“, er en ret eksklusiv Sammenslutning, hvis Medlemstal kun undtagelsesvis er naaet op over 100 (i 1863 var der 66 Medlemmer, i 1947 er Tallet 84) nærmest repræsenterende det større Hartkorn. Foreningens Formaal er „højere aandeligt Røre i Landbostanden“, hvortil ogsaa kom et i Løbet af Vinteren „fælles, sluttet, tarveligt Aftensmaaltid til Befordring af god selskabelig Tone“. Til Trods for, at den ældste Forhandlingsprotokol er forsvundet, og at de følgende har visse Mangler, er det dog lykkedes Forfatteren i Hovedtræk at skildre Foreningens Virke igennem de forløbne 100 Aar og at tegne et Billede af lollandsk Landbrugs Kaar gennem samme Tidsrum.

Lolland-Falsters Stiftsmuseums Aarsberetning 1946. Stiftsmuseet i Maribo udsender hvert Aar en smukt udstyret Aarsberetning med Fotografier af betydelige Fund o. lign. Beretningen for 1946 indeholder tillige en kort, men meget interessant Artikel af Lederen af Museets historiske Afdeling, Adjunkt Sv. Laursen: *Vendiske Skaar i Stiftsmuseet*.

Den vendiske Keramik, der er let kendelig paa Grund af en særegen Dekoration, stod i den ældre Middelalder over nordisk Keramik, fordi Venderne kendte Drejeskiven. Adskilligt af denne Keramik har fundet Vej til Danmark og det øvrige Skandinavien langs Østersøen, medens den er ganske ukendt i Vestdanmark, det vestlige Sverige og Norge.

Den nære Forbindelse mellem Venden og Lolland-Falster saavel i Fred som i Ufred har naturligvis ogsaa paa dette Omraade sat sig Spor. Der kendes ialt en halv Snes Fund af vendisk Keramik, af hvilke det betydeligste gjordes 1938 ved Bredden af Virket Sø. Forfatteren afstaar dog fra at sætte dette i Forbindelse med Venderkampene paa dette Sted 1157.

Danmarks-Frihedskamp. I Værket *Danmarks Frihedskamp* Hæfte 10—11 fortæller Ole Schrøder om Frihedskampen paa Lolland-

Falster, hvor Modstandsbevægelsen mod Slutningen af Besættelsen organiseredes under Oberst Hartz' Ledelse. Det oplyses bl. a., at 1½ pCt. af Lolland-Falsters Befolkning tog aktivt Del i Frihedskampen fordelt paa 400 Grupper á 5 Mand, at man raadede over en Del Hjelpepersonale og en fin Sanitetstjeneste m. m.

Af særlig Interesse er Afsnittet om Hjælpen til de allierede Flyvere. Det fortæller om Snarraadighed, Frygtløshed og tavs Heroisme (Monica Wichfeld).

Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1947 bringer ikke mindre end to Artikler af særlig Interesse for vore Læsere. I *To Smaafund fra den yngre Bronzealder* af H. C. Broholm beskrives et mærkeligt Lerkar, der er enestaaende indenfor vort keramiske Materiale, og som viser Paavirkning fra Lausitzkulturen, en ejendommelig Kultur, der i Bronzealderen udviklede sig i Schlesien, Polen, Brandenburg og Sachsen. Lerkarret fandtes 1946 ved Tørvegravning i en Mose i Hejrede, Slemminge Sogn, og er af den Type, der sædvanligvis betegnes med det græske Navn Askos, fordi dets Forbillede er en af en Dyrehud dannet Sæk til Vand eller Vin. Det er forsynet med fire Ben, men ikke desto mindre er det en Fugl, Pottemageren har villet fremstille, hvilket fremgaar af, at Vinger med Svingfjer er angivet, ligesom en Ring om Halsen kunde tyde paa, at det er en Due, der er tænkt paa. Karret er ganske givet fremstillet her i Danmark omkring Aar 500 f. Kr. F.

Den anden Artikel: *Et Pragtskjold fra den yngre Bronzealder* af C. J. Becher beretter ogsaa om et interessant Mosefund, i dette Tilfælde i Taarup Mose paa Falster, hvor man i 1946 fandt et prægtigt Skjold fra Tiden omkring Aar 800 f. Kr. F. Det er antagelig fremstillet i Ungarn og i sin Tid nedlagt i Mosen som et Offer til en eller anden Guddom.

Det er i denne Forbindelse værd at gøre opmærksom paa, at samtlige fire stedbestede Bronzeskjolde fra Danmark er fundet i tre falsterske Moser, nemlig i Lommelev, Sørup og Taarup, der tilmed ligger ret nær ved hinanden.

Svend Jørgensen.

Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1947.

H. C. Broholm: Danmarks Bronzealder, 3. Bind. 288 Sider. Med Omslagstegning af Sikker Hansen. 1947. (Nyt nordisk Forlag. Arnold Busck).

I nærværende Aarbog har der tidligere været Anmeldelser af dette Værk 1. og 2. Bind, der omhandlede den ældre Beonzealder. Med det nu foreliggende 3. Bind, der giver en Fortegnelse over de samlede Fund fra yngre Bronzealder, har Dr. Broholm naaet en ny Milepæl i sit store og smukke Værk. Den kronologiske Ordning i 3. Bind, der dækker Bronzealderens 4.—6. Periode eller yngre Bronzealder, svarer til Oscar Montelius' Ordning fra 1885. Inden for hver af disse tre Tidsgrupper er Materialet ordnet topografisk, saa man yderst let kan finde en Beskrivelse over Fundene fra de Dele af Landet, der har Interesse for den enkelte Læser. Materialet fra Lolland-Falster fylder ganske vist ikke meget, men flere af Fundene er dog ret betydelige, som f. Eks. Lommelev- og Radbjerg-Lurerne. Hele Værket er overmaade rigt illustreret med fortrinlige Fotografier fra Nationalmuseets og Provinsmuseernes Samlinger (bl. a. fra Stiftsmuseets Samling i Maribo), saa det fremtræder som et Pragtværk i smukkeste Udstyr. Medens 3. Bind ved sin fuldstændige Fundregistrering og Beskrivelse af de fundne Sager ganske vist mere henvender sig til Bronzealdersforskeren end til den, der søger Oplysning om den yngre Bronzealders Kultur i Danmark, vil det kommende 4. Bind give den videnskabelige Behandling af Fundene, men samtidig — svarende til Værkets 1. Bind — skildre den yngre Bronzealders Kultur i Danmark. Naar der i Forfatterens Forord gives det Løfte, at 4. Bind vil blive udsendt, saa snart Forholdene gør det muligt, vil baade Arkæologer og Lægsmænd ønske, at dette snart maa blive Tilfældet.

Sv. Laursen.

Aarsberetning.

Den ordinære Generalforsamling afholdtes den 8. December 1947 paa Hotel Harmonien i Nakskov. Formanden, Stiftamtmand Greve *F. Reventlow*, bød velkommen og aflagde følgende Beretning:

Efter nogle højst besværlige Aar under Krigen og Besættelsen er Historisk Samfund nu ved at vende tilbage til roligere og mere ordnede Forhold.

Det gælder først og fremmest vor Virksomhed vedrørende Sommermøderne. I Sommeren 1945, da Trafikforholdene var ringest, lykkedes det os kun at gennemføre eet Møde, der tilmed paa Grund af Storm og Regn var daarligt besøgt. Men dermed var ogsaa Bunden naaet, og siden har vi kunnet glæde os over en særdeles smuk Tilslutning til de afholdte Møder. Mødet den 14. Juli 1946 ved Kaj Munks Barndomshjem paa Opager Skov er saaledes det største, Historisk Samfund nogensinde har afholdt, idet det var besøgt af langt over 1000 Mennesker fra alle Egne af Stiftet.

Tanken om at rejse et Mindesmærke for Kaj Munk ved hans Barndomshjem som et Udtryk for Hjemstavns Taknemmelighed opstod umiddelbart efter Befrielsen, men syntes os uigennemførlig, da den langt oversteg vore økonomiske Kræfter. Her fik vi imidlertid en højst velkommen Hjælp fra Egnens Befolkning, som til Trods for, at den paa et tidligere Tidspunkt havde ydet ca. 1600 Kr. til Kaj Munks Mindefond, nu bidrog til Planens Gennemførelse med ca. 800 Kr.

Ved Afslutningshøjtideligheden, der fik det smukkeste Forløb, ikke mindst fordi den overværedes af Fru Lise Munk og hendes Børn, talte Kaj Munks nære Ven Sognepræst Dr. theol. *Niels Nøjgaard* først ved Mindegudstjenesten i Landet Kirke og siden ved Mindestenen paa Opager Skov. Desuden talte Stedets Præst, Sognepræst *G. W. Zachariae*, Landet.

Hele Mødet var begunstiget af det skønneste Sommergejr og blev alt i alt en stor og smuk Oplevelse.

Ogsaa Mødet den 8. September 1946 paa Vennerslund var yderst vellykket. Vejret var det bedst mulige, Tilslutningen stor, og Stedets Ejer, Hofjægermester *V. Grandjean* var baade en fortræffelig Vært og en udmærket Foredragsholder.

I Sommeren 1947 er der ligeledes afholdt to meget vellykkede og

velbesøgte Møder, der begge var henlagt til Lolland. Naar dette var Tilfældet, skyldtes det ikke Uvilje mod Falster — tværtimod. Der var planlagt Møde enten i Torkilstrup eller Horbelev Præstegaards-have, men trods mange Henvendelser var det ikke muligt at skaffe en Taler nogen af Stederne.

Det første af de to Møder afholdtes den 13. Juli paa Rudbjerggaard. Her talte Overinspektør ved Nationalmuseet, Dr. phil. *Axel Steensberg* om den danske Landsby gennem Tiderne, og Rudbjerggaards Ejer, Greve *Einar Reventlow*, om Stedets Historie. Efter Foredragene var der Lejlighed til at bese den gamle, interessante Hovedbygning, ligesom der ogsaa var Lejlighed til et Besøg paa det smukke Vindeholme ved Sønderstrand.

Efter Indbydelse fra Adjunkt *Marius Hansen*, Nakskov, der nu gennem 4 Aar har ledet de omfattende Udgravninger af Ruinen paa Slotø, havde vi den 24. August en meget vellykket Tur til den lille Ø i Nakskov Fjord, hvor Hr. Marius Hansen var en fortræffelig Vejleder og Foredragsholder.

Vi takker alle, der har medvirket til at gøre disse Møder saa interessante og indholdsrige, som de er blevet.

Vi maa gøre vore Medlemmer en Undskyldning for, at Aarbogen de sidste Aar er kommet noget senere end sædvanligt. Det skyldes forskellige Aarsager, bl. a. den paa alle Trykkerier mærkbare Mangel paa Arbejdskraft. Aarbogen for 1948 vil blive udsendt omkring 1. Marts, og som Gave til Medlemmerne vil medfølge en smuk, lille Bog med nogle højst interessante Ungdomsarbejder af Kaj Munk skrevet i lollandsk Dialekt. Manuskriptet, der er fundet blandt Digterens efterladte Papirer, er overladt os af Fru Lise Munk gennem Dr. Niels Nøjgaard, der har skrevet en ypperlig Indledning til Bogen, som desuden bringer en meget interessant Aihandling af Magister Ole Widding om Kaj Munk og det lollandske Sprog og en Ordliste med Forklaring til en Række Dialektudtryk, der ellers vil være uforstaaelige for Ikke-Lollændere.

Vi rettede i Fjor en Henvendelse til vore Medlemmer angaaende Indsamling af Kildemateriale vedrørende Besættelsestidens Historie og havde den Glæde at modtage adskilligt værdifuldt Materiale. Men Emnet er endnu langt fra udtømt. Vi haaber, at adskilligt flere vil gøre Alvor af Sagen og meddele os deres Viden, inden det bliver for sent.

Vi henleder atter Opmærksomheden paa vort Lager af ældre Aarbøger, som vi gerne vil afsætte til Medlemmerne. Adskillige Aargange har været meldt udsolgt. Under en Oprømning paa Stiftsmuseet er der imidlertid fundet en Del Pakker med ældre Aarbøger, saa det er muligt, at vi nu vil kunne hjælpe de mange Medlemmer, der hidtil forgæves har ønsket at erhverve Aargangene 1913—21. som med Undtagelse af 1918 var udgaaet. Aarbogen for 1948 vil

indeholde nærmere Oplysning om, hvilke Aargange, der kan erhverves.

Vort Medlemstal, der i Fjor gik lidt tilbage, er atter i Stigning og er nu 951. Vi haaber snart at naa op paa et Antal af 1000, der er vort foreløbige Maal, og beder interesserede Medlemmer hjælpe os hermed. Anmodninger om Indmeldelse og Køb af Aarbøger bedes tilstillet Kassereren.

Sluttelig takker vi de forskellige Institutioner, der har ydet os kærkommen og uundværlig Støtte, nemlig Undervisningsministeriet, Det Classenske Fideicommis, Maribo Amtsraad, Lollands Spare- og Laanebanks Fond, Nakskov, Den lollandske Landbostands Sparekasse, Nakskov, Landbostandens Sparekasse, Nykøbing F., Sparekassen for Nykøbing og Omegn, Landmandsbanken, Nykøbing F., og Maribo Byraad.

Kassereren, Lærer *Svend Jørgensen*, aflagde derefter det reviderede Regnskab (se nedenstaaende Uddrag). Saavel Beretning som Regnskab godkendtes.

Til Bestyrelsen genvalgte Stiftamtmand Greve *F. Reventlow*, Nykøbing F., Førstelærer *A. H. Bendsen*, Bandholm, Lektor Frk. *Henriksen*, Nakskov, og Viceinspektør *L. Kring*, Nykøbing F.

Til Revisorer genvalgte Amtsforvalter *O. E. Sonne*, Maribo, og nyvalgte Amtsfuldmægtig *Richard Nielsen*, Nykøbing F., i Stedet for Direktør *V. Knudsen*, Maribo, der ikke ønskede Genvalg.

Uddrag af Regnskabet for 1946—47:

Indtægt:		Kr. Ø.	Udgift:		Kr. Ø.
Formue $\frac{1}{4}$ 1946.....		3862 61	Administration		1165 29
Renter		101 98	Aarbogen		4463 51
Tilskud		1275 00	Møder		226 17
Medlemsbidrag		4392 00	Mindstene		207 98
Salg af Aarbøger		429 10	Andre Udgifter		264 50
Indkommet ved Møder.....		12 75	Formue $\frac{3}{4}$ 1947.....		3745 44
		<u>10073 44</u>			<u>10073 44</u>

Nye Medlemmer (indtil 31. December 1947).

Købelev Sognebibliotek, Købelev.
 Mejeribestyrer Skytte-Knudsen, Bukkedal, Næsby.
 Politiassistent Møller, Søllested.
 Gaardejer Otto Olsen, Langesø, Horslunde.
 Kaj Dreijer, Langgade 6, Nykøbing F.
 Stenhuggermester Edm., Sørensen, Maribo

Direktør Axel O. Thage, Nationalbanken, Nykøbing F.
 Lærer Jørgen H. Rasmussen, Jes Jesensgade 82, Nykøbing F.
 Tandlæge Edv. Madsen, Rødby.
 Maskinarbejder Knud Erik Madsen, Stormarks Allé 55, Nakskov.
 Assistent Kaj Ove Pedersen, Zone-Redningskorpsset, Nakskov.

- Brøndbører Andersen, Slemminge, Saxkøbing.
- Pastor Haugaard, Rødby Havn.
- Gartner Knud Johansen, Vesterborg.
- Grosserer Rosengaard, Nakskov.
- Dyrifjeld, A/S Købmandsgaarden, Holeby.
- Frk. Ellen Frandsen, Vesterbro 36, Maribo.
- Restauratør Christiansen, Børsen, Nakskov.
- Lincoln Hansen, Nakskov Kurbad.
- Købmand Holger Nielsen, Klostergade 15, Nkaskov.
- Kettinge-Bregninge Sognebogsamling, Frejlev.
- Frøderiksberg Kommunebiblioteker.
- Snedker P. Henry Clausen, Hessensgade 57⁴, København.
- Frisør Oskar Hansen, København.
- Malermester Ørvad, Horslunde.
- Gaardejer Reinholdt Lisse, Taarup, Stubbekøbing.
- Ostehandler M. Jensen, Maribo.
- Forvalter Knuthsen, Stokkemærke Saitstation.
- Lærer A. Th. Jensen, Vestenskov.
- Gaardejer Th. Krogh, Sdr. Vedby, Nykøbing F.
- Sogneraadformand J. Lassen-Laursen, Tillitse.
- Viktualiehandler E. Danielsen, Saxkøbing.
- L. P. Frederiksen, Mejerikontoret, Aarhus.
- Bankassistent Elmer, Søllested.
- Stadsingeniør K. O. Thygesen, Saxkøbing.
- Fabrikant Oscar Nielsen, Holsteinsgade 5, København.
- Borgmester Marius Nielsen, Nakskov.
- Landmand Herluf Baasch, Skredtorpe, Onsevig.
- Gaardejer Vilh. Petersen, Arninge.
- Fru Lundgren, Maglehøj, Tillitse.
- Overgartner V. Hansen, Tillitse.
- Frk. K. Holch, Danagade, Nakskov.
- Sagfører G. Beier, Nakskov.
- Landsretssagfører Krarup (jun.), Maribo.
- Barber K. Lauritzen, Maribovej 77, Nakskov.
- Guldsmed P. G. Schmidt, Nakskov.
- Fru Frederikke Hansen, Høstgade 7, Nykøbing F.
- Bestyrer Poul Christoffersen, Kastager.
- Proprietær A. Olsen, Stauerbjerggaard, Avnede.
- Kommuneassistent Povl Pedersen, Taasingegade 16⁴, København.
- Proprietær Aage Jacobsen, Munkeby.
- Proprietær Dan Bendsen, Torpegaard, Avnede.

Sted- og Personregister*)

Aarbøgerne XXXIV—XXXVI

(Række V)

ved *Svend Jørgensen*.

- A**agaard, Forpagter (Christianssæde) 95
Aagaard, Birthe Marie f. Bursurus. G. m. Byfoged (Maribo) 317
Aagaard, Hans Christian, Byfoged (Maribo) 317
Aagaard, J. G. V. Prokurator, Politiker (Binnitze) 448, 449, 450, 471 ff.
Aagaard, Peter, Kancellideputeret. 44
Aageby 211
Aalholm 195, 333, 339
Aalstrup 112, 325, 497, 538, 540
Aaerstrup, Emil, Læge (Saxkøbing) 354
Aarsmarke (= Knuthenborg) 127. ff.
Aaserup 93
Aastrup 1 ff.
Åbildgaard, N. A., Maler 334, 335
Åbildvigen 2, 18, 19
Abrahamsdatter, Anna, Lærerkone (Nøbbølle) 275
Abrahamsdatter, Karen Marie, Lærerkone (Langesø) 274
Abrahamsen, Kaptajn, Medlem af Oldsagskommissionen. 502
Abrahamsen, Josef 502
Adelheydt, G. m. Jes Hugaff (Saxkjøbing) 337
Adrian, Per, Dragon (Næs) 14
Aærup, Birkedommer (Pederstrup) 106
Aggerup, Anna Hedevig, G. m. Præst (Dannemarre) 318
Agger, C. P. Provst (Halsted) 149
Albertsen, Rasmus, Gaardmand (Stokkemarke) 248 ff.
Albretsen, Albret, Borger (Maribo) 310, 311
Albuen 533, 534
Allen, C. F. Historiker 389
Alslev, Nørre 20, 23, 36, 367, 548, 552
Alslev, Sønder 176—180. 488
Amager, Laurids (Moseby) 18
Amalienager (Dannemarre) 208
Ammentorp, Anders Præst (Rubbeløkke) 431
Ammentorp, Anders Nielsen, Præst (Rubbeløkke) 401—431
Ammentorp, Andrea Elisabeth 407, 411
Ammentorp, Christian Ditlev (d. ældre) 407, 409, 410, 411
Ammentorp, Christian Ditlev (d. yngre) Præst (Dalum) 405, 407, 421, 422, 425, 428, 429
Ammentorp, Christiane Frideriche g. Sørensen, Præstekone (Stadager) 407, 424, 426, 428
Ammentorp, Ellen Margrethe (d. ældre) 407
Ammentorp, Ellen Margrethe (d. yngre) 407, 411
Ammentorp, Emil: Anders Nielsen Ammentorp, 401—431
Ammentorp, Hans Jørgen, Præst (V. Aaby) 407, 410, 411, 412, 421, 424, 428
Ammentorp, Inger Nielsdatter g. Ballum (København) 402, 403

*) Registret omfatter samtlige Personnavne og Stednavne med Undtagelse af Mark- og Gadenavne. Stednavne udenfor Lolland-Falster er dog kun undtagelsesvis medtaget.

- Ammentorp, Johan Ludvig Carl (Vellinggaard) 407, 410, 425
 Ammentorp, Johanne Marie 407, 411
 Ammentorp, Mette Lisbeth 407
 Ammentorp, Niels Ancher (d. ældre) 407
 Ammentorp, Niels Ancher (d. yngre) (Haastrup Nedergaard) 407, 410, 425, 428
 Ammentorp, Peder Nielsen, Degn (Borre) 401, 402,
 Amnitzbøll, Ivar, Latinskoleelev 64, 78
 Ancher, Agnete 404
 Ancher, Christiane 404
 Ancher, Elisabeth 404
 Ancher, Hans Nicolaj 404, 405
 Ancher, Inger Margrethe Jørgensdatter g. Ammentorp, Præstekone (Rubbøløkke) 403 ff.
 Ancher, Joachim 404
 Ancher, Jørgen, Birkedommer (Hesselager) 404
 Ancher, Karen 404
 Ancher, Poul, Præst (Bornholm) 405
 Ancher, Zacharias, Degn (Ølstykke) 404, 424
 Ancker-Jensen, K.: Skaalformede Fordybninger 218—222
 Andersdatter, Anne (Moseby) 14
 Andersdatter, Karen Tjenestepige (Moseby) 17
 Andersdatter, Maren g. m. Borgmester Jacob Jensen (Maribo) 311
 Andersen, Alfred, Geolog 369
 Andersen, Edele, g. m. Stiftsskriver (Maribo) 325
 Andersen, Friderich, Lærer (Langesø) 255 ff.
 Andersen, H. C. Forfatter 176, 198
 Andersen, Hans Jørgen, Murer (Toreby) 143, 146
 Andersen, Jakob, Sognefoged (Stokkemark) 243
 Andersen, Karen Sofie, Gaardejerske (Slotø) 503
 Andersen, Karl P.: Af Bedstefaders Dag- og Regnskabsbog 143—147
 Andersen, N. Smaahandler (Odense) 12
 Andersen, Peder, Snedker (Toreby) 143—147
 Andersen, Povl, Stiftsskriver (Maribo) 311, 313, 321, 324, 325
 Annæus, Skoleholder (Saxkjøbing) 351
 Antoniewitz, Wilhelm von, Genealog, 195
 Arnvig, Sven, Redaktionssekretær (Odense) 194
 Arup, Erik, Professor 394
 Askø, Degnebolig 191—192
 Aslaksen, Kurt, Kirkehistoriker 192
 Atke, Mathias, Præst (Stokkemark) 243 ff.
 Ausdahl, Amnon, Skoleholder (Moseby) 5
Baadesgaard 438, 439, 440
 Baden, Gustav Ludvig, Herredsfoged (Nakskov) 437, 438, 439
 Bagger, David Birch, Forpagter (Aalstrup) 111, 112
 Bagger, Morten Svendsen, Degn (V. Uslev) 44, 56
 Baggesen, Jens 422, 543, 562
 Baggensens Eg (Christianssæde) 422
 Ballum, Christian, Typograf (København) 402
 Ballum, Inger Birgitte g. Ørsted 402
 Ballum, N. R. Præst (Kieldby) 402
 Bang, P. G. Politiker 305
 Barfod, Immanuel, Præst, Historisk Forfatter 496
 Barfoed, Carl, Strandinspektør, 315, 324
 Barop, Elisabeth g. Ancher 404
 Basedow, Johann Bernhard, Pædagog 255
 Basse, Maren (Vaabensted) 311
 Bay, L., Borgerrepræsentant (Nakskov) 455
 Bech, Peder Nicoaj, Lærer (Eskilstrup) 240
 Bech, Per, Borgmester (Saxkjøbing) 338
 Bech, Søren Madsen, Lærer (Eskilstrup) 240
 Becher, C. J. Museumsinspektør (Nationalmuseet) 575
 Beldenak, Jens Andersen, Biskop 525
 Bentøien (Taars Sogn) 216
 Bentsdatter, Petronelle, G. m. Skoleholder (Moseby) 5

- Benzon. Slægten (Stubbekøbing) 549
- Benzon, Christian de. Oberstløjtnant (Christiansdal) 425
- Berg, Giørvel Kristine. G. m. Degn (Aastrup) 10
- Bergsøe, A. F. Historiker 384 ff. 394
- Bernstorff, A. P. Statsmand 389, 541, 545
- Berritsgaard 217, 345, 346
- Bertelsen, Hans. Birkedommer (Maribo Ladegaard) 318
- Beulwitz, Christoph Ernst von. Amtmand (Sorø) 536
- Beulwitz, Frederikke Louise Charlotte Sophie von g. Reventlow (Christianssæde) 536
- Biering, Abigael (Aastrup) 8
- Biering, Christian Henrik. Præst (Aastrup) 6, 8, 548
- Biering, Else Maria (Aastrup) 8
- Biering, Frederik Kristian. Inspektør (Sorø) 549
- Biering, Johannes Theodosius (Aastrup) 8
- Biering, Werner Christian (Aastrup) 7
- Bierregaard, Gaardmand (Sdr. Alslev) 180
- Bildsøe, Anna Sophie f. Lundt. Præstekone (Kettinge) 315
- Bildsøe, Mette Christine g. Møller (Maribo) 319
- Bille, Holger. Lensmand (Højbygaard) 308
- Bindsbøll, Severin Claudius Wilken. Præst (Nakskov) Biskop 274, 276, 447 ff.
- Birch, David Seidelin. Seminarlærer (Vesterborg) 274
- Birket Fattiggaard 180
- Bisgaard, Gabriel. Skoleholder (Veiringe) 12
- Bisgaard, Maria Elisabeth. G. m. Skoleholder (Veiringe) 12
- Bispensø 211
- Bitsch, J. P. Lærer (Maribo) 175
- Bitton, Andreas. Skoleholder, Klokker (Maribo) 314
- Bjørnson, Mads. Sognepræst (Maribo) 311, 312
- Bladt, Anne Margrethe g. Assens 318
- Blak, Christen Jensen Arvefæster, Politiker (Tjennemarke) 448 ff.
- Blicher, Niels. Præst 247
- Blicher, Peder. Præst (Stokkemarke) 247 ff.
- Blicher, St. St. 198, 247, 371
- Blick, Jokum. Købmand (Maribo) 320
- Bloch, Tønne. Biskop 260, 262, 263, 265, 420
- Blume, Adzer (Pederstrup) 116
- Blume, Else (Pederstrup) 116
- Blume, Niels. Godsforvalter (Pederstrup) 116, 120, 122
- Blume, Sophus. Godsforvalter (Pederstrup) 113, 116, 122
- Bobé, Louis. Ordenshistoriograf 394
- Bobé, Louis: Statsminister C. D. F. Reventlow i Hiemmet 535—547
- Boisen, Anton. Landmand (Vesterborg) 61, 66, 70, 72, 87
- Boisen, Harald. Præst (Vignæs) 61, 66, 70
- Boisen, Lars Nannestad. Præst (Vesterborg) 98, 118, 276, 463, 464
- Boisen, Peder Outzen. Biskop (Vesterborg) 255 ff.
- Borch, Andreas. Præst (Nakskov) 46, 50, 51
- Borgø 85
- Borre, Jens. Brygger (København) 401
- Borrehuset 2, 12, 13, 14, 195, 198, 379
- Borren 13, 14, 18
- Borring, Birgitte g. Ammentorp. Degnekone (Borre) 402
- Bothmar, Johanne Sophie Frederikke. Grevinde (Christianssæde) 409
- Braase, Anna (Nysted) 68
- Brabrand, Forvalter (Ny Kirstineberg) 233
- Brabrand, Mathias. Gæstgiver og Købmand (Maribo) 480
- Brahe, Falk (Orebygaard) 345
- Brahetrolleborg 540
- Bramstofte (Taars Sogn) 217
- Brandt, Kammerjunker 316, 321
- Brandt, Skovrider (Heslegaard) 12
- Brandt, Bonaventura. Kapellan (Stokkemarke) 245
- Brandt, Johannes (Amsterdam) 12
- Brarup 22, 32

- Bredfjed 440
 Bredsdorff, Jacob Hornemann.
 Lektor (Sorø) 62
 Bredsdorff, Petrine Jacobine i.
 Møller (Købelev) 61, 62, 63,
 70, 81
 Bregerup Kapel 341
 Breide, Henneke, Adelsmand 333
 Briem, Johan, Præst (Gunslev)
 365
 Brinch, Axel, Degn (Holeby) 44,
 56
 Briting, Jens, Kæmner (Saxkjø-
 bing) 340
 Brix, Vikar (Langesø Skole) 277
 Brix, H., Lærer (Mageltving) 260,
 261, 263
 Brix, Kr., Højskolelærer (Rønne-
 de) 62, 65, 68, 69, 83, 84
 Brix, Lotte, Lærerkone (Nebbe-
 lunde og Skørringe) 275
 Brockenhuus, Geheimeraad (Ny-
 sø) 538
 Broholm, H. C., Museumsinspek-
 tør (Nationalmuseet) 575, 576
 Brun, L., Toldforvalter (Rødby)
 471
 Bryde, Morten Larsen, Handels-
 mand (Røde Led) 20, 34 ff.
 Brøndsted, Johs., Professor 219
 Brøndum, L., Præst (Østofte) 148
 Brøndum, L.: Østofte Kirkes 600
 Aars Jubilæum 148—154
 Buch, Johan, Isenkræmmer (Kø-
 benhavn) 401, 402
 Budde, Claus, Byfoged (Saxkjø-
 bing) 338
 Bugge, Peter Olivarius, Biskop
 (Trondheim) 549
 Bunawin, Anna Sophia von 188
 Buntzen, Johan, Dispacheur
 (København) 549
 Buntzen, Lavrense Marie g.
 Koch, Præstekone (Horbelev)
 549
 Burchard, Carl, Godsejer (Fre-
 deriksdal) 362
 Burchardi, Johannes 65, 82
 Busch, Ambrosius Pedersen,
 Præst (Aastrup) 6
 Busch, Frants, Prokurator (Næs)
 3, 12
 Büchmann, August Frederik Joa-
 kim, Lærer (Charlottelund,
 Dannemarre) 105, 278
 Büchmann, Josias August, Lærer
 (Langesø) 105, 278—279
 Bülow, Jens Peter, Degn (Fugl-
 se) 44, 56
 Bülow, Johan, Overpræsident
 197
 Byskov 224
 Bøefech, Landsdommer (Maribo)
 315
 Bøgager, Knud, Lærer (Østofte)
 153
 Bøgh, Emil, Lærer (Rødby) 101,
 122
 Børsen, Anders Jørgensen, Sned-
 ker (Toreby) 143
 Bøsse-mager, Ole Olsen 24, 33
 Bøteling, Carl: G. D. Monrads
 politiske Virksomhed i Vester
 Ulslev 1846—48, 295—307
 Bøttern, Julius, Købmand (Sax-
 kjøbing) 356, 481, 482, 484
 Bøtø 372
Callenberg, Hans Christian, Skole-
holder (Moseby) 11
 Carlsen, Franziska (Gl. Køge-
 gaard) 61, 176
 Caroline Mathilde, Dronning 546
 Carstensen, Alfred, Købmand
 (Saxkjøbing) 348
 Carstensen, Karsten, Færgemand
 (Grønsund, Møn) 14
 Charlottelund (Dannemarre) 208
 Christensdatter, Anne 401
 Christensen, Styrmand („Jutlan-
 dia“) 502
 Christensen, Aage, Lærer (Lan-
 gesø) 253, 279—280
 Christensen, Aage: Langesø Sko-
 le 253—280
 Christensen, Balthazar, Politiker
 445 ff.
 Christensen, John Sparre, Maler
 (Nakskov) 376
 Christensen, Juul, Redaktør
 (Nakskov) 503, 517
 Christensen, Margrethe Elisabeth
 g. Danchel, Præstekone (Rub-
 beløkke) 413
 Christian I 338
 Christian II 195, 526
 Christian III 341
 Christian IV 342, 401, 511, 514,
 521, 529, 530, 531, 533
 Christian V 201
 Christian V („Den udvalgte
 Prins“) 526
 Christian VII 540

- Christian VIII 229, 298, 305, 306, 362
 Christiansdal 526
 Christiansen, Carsten, Borgerrepræsentant (Rødby) 471
 Christianssæde 91 ff., 378, 388, 408, 409, 415, 422, 433, 434, 436, 437, 441, 537, 540, 544, 546, 562
 Christine, Svensk Dronning 15
 Christoffer, Greve af Oldenborg 341
 Christoffer II 331, 332, 333
 Christoforus 337
 Christophersen, Johan, Skoleholder (Maribo) 309
 Classen, J. F. Generalmajor 378
 Clausen, Claus, Fæstebonde (Slotø) 526
 Clausen, Fr. Husmand (Langesø) 278
 Clausen, H. N. Professor, 305, 461
 Clausen, J. Gaardmand (Sandbjerg) 456
 Clausen, Jacob, Degn (Aastrup) 8
 Clausen, Jacob, Præst (Errindlev) 373
 Clausen, Jenny Camilla g. Büchmann, Lærerkone (Langesø) 278
 Clausen, Niels, Degn (Danne-marre—Tillitze) 44, 56
 Clausen-Bagge, Georgia, Malerinde 418
 Clausen-Bagge, Nicolai, Præst (Rubbeløkke) 431
 Clausen-Bagge, Nicolai, Frime-nighedspræst 188
 Clausewitz, Justitsraad 108
 Clemens VI. Pave 148
 Cohn, Viggo, Grosserer 573
 Colbjørnsen, H. Christian, Hof-jægermester (Ny Kirstineberg) 224
 Colbjørnsen, Chr. Retslærd 387, 389, 390, 393, 395, 396
 Colding, Byfoged (Saxkiøbing) 355
 Colding, Andreas J. A. Degn (Askø) 191—192
 Colding, T. A. Fuldmægtig 191
 Copmann, Nicolaj, Kapellan (Nakskov) 317
 Corselitze 378
 Cramer, Johann Andreas, Kans-ler (Kiel) 256
 Cranach, Lucas, Maler 188
 Crocau, Jørgen Wichmand, Sko-leholder (Moseby) 11
 Cypressegaard 19, 328
 Czarens Hus 198
- D**ahl, Jacob, Skoleholder (Mo-seby) 11
 Dall, A. Sadelmager (Rødby) 471
 Dall, Niels Lyndesø, Kapellan (Tirsted) 415
 Dall, Thomas, Birkedommer (Christianssæde) 93, 415
 Damb, Peder Andersen, Præst (Aastrup) 3
 Dan, Knud, Købmand (Nakskov) 191
 Danchel, Poul Christian, Amts-forvalter, Raadmand (Nak-skov) 47 ff.
 Danchel, Poul Poulsen, Kapellan, Præst (Rubbeløkke) 411, 413
 Danchel, Poul Poulsen, Præst (Købelev) 192—193
 Danchel, Poul Poulsen, Præst (Aastrup) 1, 4, 6, 11, 15, 16
 Danielsen, Peder, Arvefæster (Skørringe) 474, 475, 480
 Dannefer, Sophia Amalia Hol-gersdatter, G. m. Skoleholder (Aastrup) 5, 11
 Danne-marre 201—217, 437, 438, 439
 David, C. N. Politiker 387
 De danske Sukkerfabriker 568, 569
 Dein, Johan, Redaktør Stiftsti-dende) 490
 Digelag, det lollandske 572
 Dons, Proprietær 439
 Dons, C. A. Præst (Radsted) 481, 482
 Drejøe, H. Stiftsprovst (Nykø-bing F) 149
 Drejer, Proprietær 448
 Drewes, Skovfoged (Toreby i Ryde Sogn) 111, 118
 Drewes, Anna f. Lützen 91 ff.
 Drewes, Anna f. Lützen: Slæg-ten Lützen paa Lolland, Min-der fra Christianssæde og Pe-derstrup 91—121
 Drewes, Carl, Godsfuldmægtig (Knuthenborg) 111, 118, 122
 Drewes, Hilda 114

VI

- Drocken, Morten. Kæmner (Saxkjøbing) 339
 Druchen, Hans Jensen. Ridefoged (Maribo) 309
 Dyrlund, Apoteker (Nykøbing F.) 232
 Dyrlund, Folmer (Femø) 61, 64, 66, 70, 72, 86
 Dyrlov, Hans H. Gaardeier (Sdr. Alslev) 176
 Dyrlov, Jens. Gaardeier (Sdr. Alslev) 177
 Dyrlov, Jens H. Gaardmand (Sdr. Alslev) 180
 Dyrlov, Viggo. Lærer (Keldbylille) 176
 Dyssel, Johan Arent. Provst (Øs-toite) 45, 51, 54, 55
- E**bbesen, Niels
 Egebech, Niels Chr. Toldforvalter (Nykøbing F.) 109
 Eggers, Christian Ulrik Ditlev von, Baron, Professor 410, 425
 Eggers, Margrethe (Maribo) 312
 Ejegod, Erik 376
 Elers, Hans Christopher. Præst (Horbelev) 548
 Ellekilde, Hans. Folkemindeforsker 58
 Ellekilde, Hans: Lollandske Folkeminder i Svend Grundtvigs Samlinger i Dansk Folkemindeamling 58—90
 Ellemose, Johan. Adelsmand 333
 „Engelen“. Orlogsskib 531
 Engelholm = Engelsborg (Slotø) 499—534
 Engelsborg (Slotø) 499—534
 Engelsens, Conrad 502
 Engestofte 66, 67, 85, 86, 88, 89, 320, 321, 368
 Erik af Pommern 188
 Erik Glipping 331
 Erik Menved 331, 332, 333
 Eriksen, Hans. Gaardmand (Ø. Kippinøe) 22, 23
 Ernst, Hans Christian. Lærer (Langesø og Mageltving) 272
 Ernst, Knud Lauritzen. Lærer (Langesø og Nøbbølle) 274—275
 Ernst, Laurits Hansen. Lærer (Obkjær) 272
 Ernst, Peter. Degn (Karleby) 11
 Errindlev 372 f.
 Erslev, Kristian. Historiker 525
- Eske, L. Larsen: Ai Ønslev-Eskilstrup Sogneforstanderskabs ældste Protokoll 223—242
 Eskilstrup 223—242
 Eskilstrup Fattighus 236
 Eskilstrup Skole 240 f.
 Estridssøn, Svend 376
- F**aber, Anna Marie. G. m. Degn (Aastrup) 10
 Faber, Lauritz. Degn (Aastrup) 10
 Fabricius, A. Historiker 389
 Fabricius, Knud. Proffessor 185
 Fagerstedgaard (Taars Sogn) 217
 Falk, Restauratør (Nakskov) 460
 Falster, Niels Mortensen. Skoleholder 5, 10, 11
 Fasting, Borgmester (Nakskov) 457, 458
 Fausbøll, V. Professor 68, 70
 Faye, Bestyrer (Nakskov Sukkerfabrik) 569
 Feilberg, Christian. Farver (Maribo) 315
 Fejø 375
 Felthusen, Erik 312
 Femø 86
 Fibiger, Mathias. Skoleholder (Horslunde) 432 ff.
 Fischer, Conrad. Provincialmedicus (Maribo) 312, 313, 324
 Flor, Christian. Professor 305
 Floris, Carsten. Søkaptajn (Maribo) 312, 325
 Fock, Lærer (Birket) 260
 Foged, Lars Jensen. Gaardmand (Frejlev) 195
 Foged, Rasmus. Sognefoged (Sørup F.) 225, 230, 232
 Fogh, Mogens. Lærer (Vesterborg) 260, 261, 262, 263
 Fredericia, J. A. Historiker 393
 Frederik I 341
 Frederik II 212
 Frederik III 347
 Frederik IV 194
 Frederik V 536
 Frederik VI 186, 269, 395
 Frederik VII 111, 241, 305, 442, 466
 Frederiksdal 361, 362
 Frederiksen, Christen. Gaardmand (Sdr. Alslev) 180
 Frejlev 195, 198
 Friderichsen, Proprietær (Skelstrupgaard) 455

- Frihedsminde 97, 112
 Friis, Proprietær (Lille Købelev) 456
 Friis, Elisabeth (Orebygaard) 345, 346
 Friis, H. Proprietær (Tjørneby) 455
 Friis, I. C. Forvalter (Pederstrup) 434, 436
 Friis, J. J. F. Kateket (Nakskov) 275, 456, 458
 Friis, Joh. Prokurator (Nakskov) 434
 Friis, Knud. Sognefoged (Eskilstrup) 231, 236
 From, Bodil Cathrine. Købmandsenke (Nykøbing F.) 368
 Frostrup 217
 Fuglsang, Anthon: Da Sandflugtens Dæmpning stod paa i Danmark 437—441
- G**aabense 552, 561
 Gaard, Hanne. Gaardmandskone (Nr. Ørslev) 188, 371, 571
 Gaard, Niels. Gaardmand (Nr. Ørslev) 188, 371, 571
 Gad, Peter Christian Stenersen. Biskop (Nykøbing F.) 298, 496
 Gad, Sara Christiane. G. m. Skoleholder (Moseby) 11
 Galgenbjerg (Femø) 86
 Galschjött, Christian Ludvig. Præst (Stokkemarke) 463, 464
 Galschjött, Elise 63
 Galschjött, Johannes. Kapellan (Skovlænge) 61, 63, 69, 79
 Gammel, Rasmus. Gaardmand (Sdr. Alslev) 180
 Gammelgaard 211
 Garde, Hans Fribo. Præst (Rubeløkke) 431
 Garnevraa 2
 Gedesby 290 ff., 563 ff., 572
 Giese, Abel Cathrine. G. m. Peter Giese (Maribo) 323
 Giese, Hans (Byskriver (Maribo) 313, 318, 323
 Giese, Jacob (Maribo) 313, 314, 323
 Giese, Peter. Købmand (Maribo) 312, 313, 314, 323
 Gindrup, O. J. Gæstgiver (Rødby) 471
 Glåd, Major 315, 317, 322
 Glahn, Alfred. Lektor 185
 Glahn, Henric Christopher. Professor, Præst (Riserup) 185, 367
 Glahn, Torben. Overbibliotekar (Flensborg) 185
 Gløb, Albert Jepsen. Lensmand (Slotø) 525
 Glochfihn, Johann. Kirkevæрге (Maribo) 315
 Gloslunde 211, 439
 Gotskalk, Venderkonge 376
 „Graa-Hans“ (Gedesby) 563
 Grandjean, Louis E. 372
 Grandjean, V. Godseier (Venerslund) 577
 Grimeton, Bent Hansen. Præst (Aastrup) 4
 Groos, Andreas Andersen. Præst (Aastrup) 6
 Groth, Johan Pedersen. Købmand (Maribo) 316, 317, 318, 321
 Grubbe, Christian (Tostrup) 310
 Grubbe, Marie (Borrehuset) 13, 195, 198, 379
 Grum-Schwensen, Aage. Dommer (Ringkøbing) 370
 Grum-Schwensen, A. Stadsingeniør (Fredericia) 369 f.
 Grum-Schwensen, J. E. Sparekassebogholder (Nykøbing F.) 369
 Grumstrup, N. Borgerrepræsentant (Nakskov) 455
 Grundtvig, Apoteker (Saxkjøbing) 357
 Grundtvig, Fr. Lange 59, 61, 64, 66, 68, 69, 70, 85, 86, 89, 90
 Grundtvig, Laura f. Bloch (g. m. Svend Grundtvig) 60
 Grundtvig, N. F. S. 58
 Grundtvig, Svend 58 ff., 175, 176
 Grüner-Nielsen, H., Arkivar 59
 Grænge Mose 368—369
 Græshave Kirke 245, 251
 Grønbech, Hospitalsforstander (Nykøbing F.) 490, 491
 Grønhagen, Oberstløjtnant (Maribo) 314
 Grønsund 2, 19, 195, 198
 Grønsund Færgested 379
 Gunslev 365
 Gunslevnagle 280
 Gyldenbjerg (Dannemarre) 208
 Gyldenstjerne, Erik. Lensmand (Slotø) 525
 Gyldenstjerne, Mogens 325

- Gynge, Claus 15
 Gøngehøvdingen 15
 Gøtsche, Frederik. Købmand (Maribo) 318
 Gøye, Anna 325
 Gøye, Christoffer (Orebygaard) 344
- H**aared 217
 Haared Midsommertræ 187
 Hacke, Niels, Lensmand (Slotø) 525
 Hage, Hother, Politiker 297
 Hagedorn, Anna Sophia, G. m. Byfoged Krøyer (Maribo) 313
 Hahn, Anna Katrine f. Dresler, G. m. Byfoged (Sædinge) 317
 Hahn, Ingeborg f. Karstin, G. m. Landfysikus (Maribo) 317
 Hahn, Joachim Henrik, Byfoged 317
 Hahn, Jørgen, Præst (Købelev) 432, 436
 Hahn, Wilhelm, Landfysikus 316, 317, 319, 320, 323
 Halle, Sofus, Skoleinspektør (København) 278
 Halsen, Hans Pedersen, Provst (Stokkemarke) 92
 Halsen, Kirstine Margrethe, Præstekone (Stokkemarke) 247
 Halsen, Therkild, Rektor (Saxkjøbing) 351
 Halsted Kloster 212, 214, 525
 Hammer, Marie 319
 Hammerich, Holger Aagaard, Ingeniør (Nakskov) 569
 Hartz, Aage, Oberst 575
 Hans, Konge 339, 514, 515, 516, 517, 521, 524, 525, 526, 530, 531, 532, 533
 Hansdatter, Bodil (Toreby) 143
 Hansdatter, Ellen, G. m. Hyrekusk (København) 401, 402
 Hansdatter, Ellen, G. m. Skoleholder (Moseby) 5
 Hansen, Lærer (Flintinge) 146
 Hansen, Skolelærer (Maglemer) 474
 Hansen, Skovrider (Toreby) 144
 Hansen, Abraham, Gaardmand (Langesø) 274
 Hansen, Chr. Leilhold, Færgemand (Taars) 455
 Hansen, Christen, Byfoged (Maribo) 308, 309, 310
 Hansen, Christen, Sognefoged (Rørbæk) 482
 Hansen, Christian Erhard, Præst (Ønslev) 226, 227, 232
 Hansen, Constantin, Maler 297, 302, 307, 445
 Hansen, Ellen Kirstine, G. m, Lærer (Langesø) 273
 Hansen, Frederik, Fisker (Lindelse) 515, 516, 519, 524
 Hansen, Hans, Gaardfæster (Hillested) 474
 Hansen, Hans, Gaardmand (Gunslev) 497
 Hansen, Hans, Maler 397, 398
 Hansen, Hans, Skoleholder (Tirsted) 420
 Hansen, Hans, Væver (Mern) 461
 Hansen, Hans Christian, Husmand, Væver og Musiker (Ønslev) 235, 236, 237
 Hansen, Hans Jørgen, Soldat (Pilet) 156, 157, 159, 164, 166
 Hansen, Hans Knud, Gaardfæster (Sædinge) 474
 Hansen, I. A. Politiker 444
 Hansen, Jacob, Raadmand (Maribo) 310
 Hansen, Jacob, Tjenestekarl (Ø. Kippinge) 28 ff.
 Hansen, Jens, Arvefæster (Brandstrup) 474
 Hansen, Jørgen, Dansk-amerikansk Præst 59, 61
 Hansen, Jørgen, Lærer (Haraldsted) 61
 Hansen, Laura (Vestensborg) 65, 70, 79
 Hansen, Lolo, Barnepige (Pederstrup) 543
 Hansen, Marius, Adjunkt (Nakskov) 190, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 572, 574, 578
 Hansen, Marius: Udgravningerne paa Slotø 499—534
 Hansen, Morten, Tjenestekarl (Ø. Kippinge) 28 ff.
 Hansen, Niels, Adjunkt (Nykjøbing F.) 449
 Hansen, P. Købmand (Saxkjøbing) 356
 Hansen, Peder (Borren) 14
 Hansen, Peder, Tjenestekarl (Ø. Kippinge) 28 ff.
 Hansen, Peter, Sognefoged (Høismarke) 362 f.

- Hansen, Rasmus („den unge“). Lods (Borren) 13
- Harboe, Ludvig. Biskop (København) 402
- Hardenberg 66, 70
- Hardenberg-Reventlow, Christian Heinrich August. Baron (Krenkerup) 185—186
- Hare, Laurits (Næs) 18
- Hassing, J. Bager (Rødby) 471
- Hassø, Arthur G. Arkivar (Rigsarkivet) 187
- Hatten, P. Købmand (Maribo) 190—191
- Hauberg, Peter. Museumsinspektør 503
- Haugner, C. C. Historiker 152, 183, 194, 378, 503
- Havlykkegaard 311, 321, 322
- Heiberg, Johan Ludvig 549
- Heiche, Lorents. Rektor (Maribo) 314, 323
- Heie, A. I. Proprietær (Skovbølle) 455
- Hejn, Harald 376
- Hejrede 575
- Helgenæs Skov 524
- Hellinge Hede 243 ff.
- Helsted, Laurits. Kordegn. Klokker, Skoleholder (Maribo) 319, 320
- Hemmingsen, Niels. Professor 373
- Hendrichsen, Jens. Snedker (Rødby) 471
- Henningsen, Christian. Gaardmand (Ringsebølle) 156
- Henningsen, H. C. Skolelærer (Hillested) 474
- Henningsen, Hans Christian. Sognefoged (Lundegaarde) 155 ff.
- Henningsen, Henning. Universitetslektor 176
- Henningsen, Henning: En lollandsk Variant af Eventyret om den store Løgn. 173—176.
- Henningsen, Jørgen. Gaardmand (Errindlev) 155 ff.
- Henningsen, Lars. Sognefoged (Assenbølle) 155 ff.
- Henningsen, P. Gaardejer (Bursø) 155
- Henningsen, P. Urmager (Rødby) 156
- Henningsen, Rasmus. Gaardejer (Rødby Mark) 156, 157
- Henriksen, Bertel. Præst (Saxkjøbing) 341
- Henriksen, Marie. Lektor (Nakskov) 376, 377
- Hensel, Stenhugger (Saxkjøbing) 357
- Hentz, Jens Mikael. Biskop (Ribe) 549
- Heslegaard 2, 12, 13
- Hesnæs 2, 14, 18
- Hilfling. Købmand (Femø) 86
- Hillebrandsen, Hillebrand. Raadmand (Maribo) 310, 311
- Hillerup, Justitsraad (Ny Kirstineberg) 238
- Hillested 217
- Hillested Skole 474, 477
- Hjelholt, Holger. Overarkivar (Rigsarkivet) 194, 195, 197, 198
- Hjelm 216, 351
- Hjorth, H. J. Købmand (Rødby) 471
- Hjorth, Niels. Præst (Vaabø) 318
- Hoff, Simon Petrus. Forpagter (Nr. Ladegaard) 552, 561
- Hoffmann, Farver (Rødby) 471
- Hoffmann, Elisa Cathrina f. Høy. G. m. Apoteker (Maribo) 316
- Hoffmann, Hans Christoffer. Apoteker og Postmester (Maribo) 317, 318, 319, 320
- Hoffmann, Henrik Nicolaj. Apoteker (Maribo) 316, 317
- Hofmeier. Direktør (De danske Sukkerfabrikker) 569
- Holberg, Ludvig 198
- Holck, Ida. Frue 182, 569
- Holck, Ida: Mikmuskage 182
- Holeby 374
- Hollænder. Apoteker (Maribo) 313, 314
- Hollænder, Tyge (Bøtø) 372
- Holm, Dr. theol. 551
- Holm, Arnt Christopher. Købmand (Maribo) 319
- Holm, Edvard. Historiker 390, 394, 395, 396
- Holm, Inger. G. m. Kordegn Laurits Helsted (Maribo) 319
- Holm, Viggo. Kantor (Nykjøbing F.) 344, 352
- Holst, O. Møller. Urtekræmmer (København) 566
- Holstein, Charlotte Amalie von, g. Reventlow (Christianssæde) 409, 535, 537

- Holstein, Johan Ludvig von, Greve (Ledreborg) 409, 537
 Holtse, Niels: To Provsteretssager fra Stokkemarke 243—252
 Holtzer, J. P. Skoleholder (Vejringer) 12
 Hoppensach, Kvartermester 11
 Horbelev Præstegaard 548—561
 Horreby 374
 Horslunde 432
 Horslunde Kirkegaard 547
 Hosum, Mogens, Præst (Saxkjøbing) 350, 351
 Hovmand, H. C. Købmand (Rødby) 471
 Hovmand, J. Købmand (Rødby) 471
 Hugaff, Jes, Borger (Saxkjøbing) 337, 338
 Hummingen 437, 438, 439
 Hunger, Oluf 376
 Hunseby 85
 Hunseby Præstegaard 182
 Hvid, Claus, Tredingsfoged (Kuditze) 213
 Hvidt, L. N. Borgerrepræsentant, Politiker 305
 Hvidtfeldt, Jacob (Berritsgaard) 345, 346
 Høegh-Guldberg, Ove, Statsmand 267, 389
 Høffding, Hans Dinesen, Præst (Maribo) 310
 Højbygaard Sukkerfabrik 568, 569
 Højmøllen 225, 235
 Højreby 243, 247
 Højsmarke 362, 363
 Høserich, Justitsraad og Landsdommer 315, 316, 317, 322
 Høyen, J. L. Kunsthistoriker 298, 299, 300, 301, 307
 Høyen, N. L. Professor 502
 Høyer, Christen, Kapellan (Maribo) 314
- I**bsen, P. Forligskommissær (Rødby) 471
 Ibsen, Peder, Borgerrepræsentant (Nakskov) 455
 Ibsen, S. Byfoged (Rødby) 471
 Ibsen, W. F. E. Købmand (Rødby) 448, 471
 Inæmann, B. S. 62, 70
 Innis, Elisabeth, G. m. Pastor Mikkel Nestius (Landet) 56
- Isach, Frands, Strandrider (Næs) 14
 Iversen, Bager (Rødby) 471
 Iversen, Niels, Borgmester (Maribo) 311
- J**acobsen, Proprietær (Holmegaard) 455
 Jacobsen, Restauratør (Stubbe-købing) 497, 498
 Jacobsen, J. P. Forfatter 198
 Jakobsen, Niels Jørgen, Kusk (Frederiksdal) 363
 Jensen, Købmand (Nakskov) 51
 Jensen, Proprietær (Fredsholm) 463, 464, 468
 Jensen, C. A. Maler 385, 544
 Jensen, F. Elle: En gejstlig Paternitetsdag 432—436
 Jensen, H. Gaardmand (Vindeby) 456
 Jensen, Hans, Dr. phil. Historiker, 383, 395, 397
 Jensen, Heinrich Christian von, Oberstløjtnant 319, 321
 Jensen, J., Møllejeer (Højmøllen) 225 ff.
 Jensen, Jens Kristian Viggo, Lærer (Langesø) 279
 Jensen, Jokum, Degn (Danne-marre) 203
 Jensen, Julius („Tonny's Bror“), Grosserer (København) 196, 377, 572
 Jensen, O. Sognefoged (Kartofte) 482
 Jensen, P. Gaardmand (Avnede) 456
 Jensen, Rasmus (Ø. Kippinge) 28
 Jensen, Sophus A. Købmand (Maribo) 191
 Jensøn, Calle (Oreby) 334, 335
 Jeppesdatter, Margrethe, Degnekone (Askø) 191—192
 Jespersen, Lærer (Klodskov) 235, 240
 Jespersen, Jesper Christian Georg, Lærer (Ønslev) 240
 Jessen, J. L. Højskoleelev (Vindeby) 61, 66, 70, 72, 88
 Jessen, Matthias Reinhold von, Stiftamtmand (Nykøbing F.) 496
 Johan den Milde 151, 332, 333
 Johannes, Biskop (Odense) 335
 Johannes, Ærkebiskop 148

- Johnsen, Peder. Gaardmand (Sdr. Alslev) 180
 Juel, Jens. Maler 397 535, 544
 Juellinge (= Halsted Kloster) 127 ff.
 Juellinge Valgkreds 462 ff.
 Juhl, P. L. Højskolelærer 68
 Junior, Lars Hansen, Købmand (Saxkjøbing) 352, 356
 „Jutlandia“ 502
 Juul, Jørgen. Soldat (Sandby) 364
 Jæger, Elisabeth, G. m. Præst (Aastrup) 8
 Jørgensen, Chr. Redaktør („Lolandsposten“) 453, 460, 465, 473, 474, 483, 484
 Jørgensen, Christopher. Raadmand (Maribo) 309
 Jørgensen, Fr. Sognefoged, Politiker (Vindeby) 456
 Jørgensen, H. A. Lærer (Ønslev) 224—225, 240
 Jørgensen, Henning. Gaardmand (Ringsebølle) 157
 Jørgensen, I. A., Købmand (Nakskov) 377
 Jørgensen, Jacob. Borger (Saxkjøbing) 354
 Jørgensen, Jep. Vandmøller (Saxkjøbing) 343
 Jørgensen, Jørgen. Gaardfæster (Østofte) 474
 Jørgensen, Konrad. Redaktør („Højskolebladet“) 571
 Jørgensen, P. M. Lærer (Sdr. Kirkeby) 571
 Jørgensen, Severin. Direktør (F. D. B.) 571
 Jørgensen, Svend. Lærer. Folketingsmand (Toreby) 189, 196
 Jørgensen, Svend: Aastrup Sognefolk 1700—1800 1 ff.
 Jørgensen, Svend: Fra Bogverdenen 183—196, 366—377; 571—575
 Jørgensen, Thea. Lærerkone (Ønslev) 240
- K**aae, Peder. Gaardejer (Nr. Ørslev) 571
 Kaalund, Farver (Maribo) 316
 Kaalund, Anna Elisabeth f. Jessen. Præstekone (Tirsted) 317
 Kaare, Anna, Enke (Veiringe) 17
 Kaas, Else g. Grubbe (Tostrup) 310
- Kaasbølle, Peder. Rektor (Nakskov) 46
 Kamp, Jens. Lærer. Folkeminde-samler 59, 61, 65, 67, 70, 72, 77, 79, 176
 Kant, Tysk Filosof 304
 Karstensen, Niels. Højskolelærer 189
 Karstin, Ingeborg. G. m. Landiysikus Wilhelm Hahn (Maribo) 317, 319, 323
 Kartoffe 216
 Karleby 11
 Kattehullet (Femø) 86
 Keller, Christian. Lærer (Nebbelunde) 275
 Keller, Christian Eduard. Lærer (Nøbbølle og Langesø) 275—277
 Kiende, Rasmus Hansen. Lods (Borren) 13
 Killerup 216
 Kingo, Thomas. Biskop (Odense) 349
 Kippinge, Øster 22, 25 ff.
 Kirkeby, Sdr. 488, 571
 Ki kegaard Godsforvalter (Christianssæde) 94, 95
 Kirketerp, Anne Kristine, g. m. Sognepræst Jørgen Stauning (Maribo) 319
 Kiøll, Hans. Gaardmand (Danne-marre) 214
 Kjeling, Rasmus. Gaardmand (Sdr. Alslev) 180
 Klodskov 224
 Klodskovgaard 232
 Knap, Christen. Borgmester (Saxkjøbing) 345
 Knub, I. Birkedommer (Fejø) 192
 Knud den Hellige 376
 Knudsen, Hans. Gaardmand (Er-rindlev) 159
 Knudsen, Jens Lassen. Højskole-lærer 66
 Knudsen, Peder. Birkedommer 316
 Knuth, Eggert. Greve 118
 Knuth, Frederik Marcus. Greve (Knuthenborg) 296, 298, 303, 306
 Koch, Dortea Elisabeth (Horbelev) 549
 Koch, Elers. Forvalter (Carlsfeld) 571
 Koch, Else Kristense (Horbelev) 549

- Koch, Hans Christopher Elers. Præst (Horbelev) 548, 549, 550, 553 ff.
- Koch, Hans Peder, Præst (Horbelev) 548 ff.
- Koch, Jacob Olaus, Kaptajn i Flaaden 549
- Koch, Jeppe Hansen, Degn (Aastrup ved Haderslev) 551
- Koch, Karen Jensdatter 426
- Koch, Katrine Magdalene (Horbelev) 549
- Koch, Kristiane Sofie (Horbelev) 549
- Koch, Lucia f. Olsen, Præstekone (Horbelev) 552
- Koch, Maria (Horbelev) 549
- Koch, Nicoline Lucie (Horbelev) 549
- Koch, Ole Stampe, Sognefoged (Nr. Ørslev) 549
- Koch, Rasmus, Plantageejer (St. Thomas) 549
- Kornerup, Bjørn, Overarkivar (Rigsarkivet) 192, 193, 367
- Kornerup, J. 336, 337
- Krag, Frants Rosenstjerne, Provst (Taagerup) 423
- Krage, Hans (Aastrup) 16
- Krage, Karl (Vejringe) 16
- Kragh-Juel-Vind-Frijs, Frederik Carl, Stiftamtmand (Halsted Kloster) 437
- Kraghave 489
- Kraghave Mølle 24
- Krenkerup 185, 195
- Krieger, A. F., Professor 300, 302, 303, 304, 305, 306
- Kristensdatter, Abalone, Lærerkone (Olstrup) 272
- Kristensen, Evald Tang, Folke-mindeforsker 58 ff., 175, 176
- Kristensen, Poul Halkjær: Et Bidrag til Belysning af Bondeinventariet paa Lolland 123—142
- Krog, Hans, Tredingsfoged (Støby) 213, 214
- Krog, Ludvig Pedersen, Tjenestekarl (Ø. Kippinge) 25 ff.
- Krogh, Andreas Laurits, Præst, Politiker (Majbølle) 481, 482, 483
- Krogh, Godske Hans von, Stiftamtmand 44, 51
- Krogstrup, Andreas, Degn (Horslunde) 44, 56
- Kromand, Købmand (Saxkjøbing) 356
- Kruse, Fr. Vinding, Retshistoriker 395
- Kryger, Bager (Nykøbing F.) 497
- Krøyer, Christian 317
- Krøyer, Herman, Byfoged (Maribo) 312, 313
- Kulhøj 328
- Kyhn, Vilhelm, Kunstmaler 115
- Kældersvend, Laurits, Borger (Maribo) 310
- Købelev 432
- Købelev Præstegaard 62, 193
- Køje, Stine (Slemminge) 175
- Kølle, Birkedommer (Nielstrup) 91
- Kølle, Bolette (g. Lützen) 91
- la** Cour, Vilh., Historiker 398
- Landboforening, Nordfalsters 573
- Landboforening, Vestlollands 573
- Landboforening, Østlollands 573
- Landboforeninger, De samvirkende lolland-falsterske 573
- Landet Kirke 577
- Landet Sogn 468
- Landmandsforening, Vestlollands 574
- Lang, Marquard, Guldsmed (Saxkjøbing) 335
- Lange, Proprietær (Ejegod) 496
- Lange, H. O., Overbibliotekar 60
- Langesø Skole 253—280
- Langholmen 437, 439
- Larsdatter, Bodil, G. m. Niels Rasmussen (Skerris) 21
- Larsdatter, Karen, Gaardmandskone (Stokkemarke) 248 ff.
- Larsen, A. G., Købmand (Rødby) 172
- Larsen, Alfred, Grosserer (Nakskov) 40, 368, 573
- Larsen, Alfred: Begravelser i Maribo Domkirke fra 1634—1656 og fra 1688—1802, 308—325
- Larsen, Alfred: Degnenes Ansøgning Aar 1781 angaaende Pensionen til Nakskov latinske Skole 40—57
- Larsen, Alfred: Fra Horbelev Præstegaard 548—561
- Larsen, Christian, Tjenestekarl (Ø. Kippinge) 25 ff.
- Larsen, Christian Peder (Sørup Mølle) 21

- Larsen, H. Gaardmand (Løjtote) 456
 Larsen, Hanne. Folkemindesamler (Refshale) 61, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 72
 Larsen, Julius: „De sorte Gæs“ i Torrig Skov 181—182
 Larsen, Julius: Et Minde om Statsminister C. D. F. Reventlow paa Pederstrup 180—181
 Larsen, Niels. Tjenestekarl (Ø. Kippinge) 28 ff.
 Larsen, Peder („Neblesmeden“) 20, 36 ff.
 Larsen, Povl. Gaardmand (Sdr. Alslev) 176, 180
 Larsen, Rasmus. Borgmester (Saxkjøbing) 340
 Larsen, Søren. Gaardmand (Bønne) 265
 Lauridsen, K. P. Lærer (Næsgaard) 573
 Lauritsen, Søren. Raadmand (Maribo) 310
 Laursen, Sv. Adjunkt (Nykøbing F.) 189, 574, 576
 Lautrup, Jørgen Hjort. Biskop 276
 Lehmann, Orla. Politiker 296, 303, 307
 Lehn, Poul Abraham Godsejer (Orebygaard) 353, 391
 Lerche, Christian (Nielstrup) 347
 Lille Peder, Hans (Aastrup) 3
 Lille Peder, Niels (Aastrup) 3
 Lille Peder, Peder (Aastrup) 3
 Lille Per, Hans (Aastrup) 3
 Lille Per, Per (Aastrup) 3
 Lind, Benjamin. Købmand og Kirkevæрге (Maribo) 312, 313, 314
 Lind, Jacob. Skibsdreng 18
 Lindberg, Elise (Tingsted) 61
 Lindberg, Jakob Kristian. Præst (Tingsted) 239
 Lindberg, Niels (Tingsted) 61
 Lindenow, Hartvig 309
 Lindhardt, Lærer (Flintinge) 146, 147
 Lindholm, Cornelius. Lærer (Moseby) 12
 Lindholm Rende 326, 327
 Lindvald, Axel. Rigsarkivar 395
 Lipper, Christian Leopold. Gartner (Næsgaard) 13
 Lolland-Falsters Stiftstidende 32
 Løllike, J. L. Sparekassedirektør (Gunslevmagle) 197
 Lommelev 575, 576
 Lorch, Tysk Præst (Christianshavn) 552
 Luchmann, Møllebygger (Maribo) 347
 Luft, H. G. Kæmner (Saxkjøbing) 358
 Lund, Skolelærer (Femø) 465
 Lund, Urmager (Rødby) 471
 Lund, J. Borgerrepræsentant (Nakskov) 455
 Lund, Jens. Skoleholder (Moseby) 11
 Lund, Ludvig Michael. Præst (Riserup) 367
 Lunddahl, H. P. Købmand (Maribo) 191
 Lunddahl, Jacob Jacobsen. Købmand (Maribo) 190—191
 Lundegaard (= Christiansdal) 526
 Lundgreen, Tømrer (Tillitse) 517
 Lunge, Niels Vincent. Lensmand (Slotø) 525, 527
 Luther, Morten 188, 340
 Luxdorph, Bolle Willum. Kancelideputeret 44
 Lykke, Jørgen. Lensmand (Slotø) 525, 526
 Lyngbye, Elisabeth i. Ermandinger. G. m. Kapellan (Maribo) 318
 Lyngbye, Poul. Kapellan (Maribo) 316, 317, 318
 Lütken, O. Præst (Stubbekøbing) 498
 Lütthans, Emilie (g. m. Biskop Monrad) 307
 Lützen, Agnes g. Vøhtz (København) 117
 Lützen, Alfrida g. Bøgh (Rødby) 94, 101, 122
 Lützen, Charlotte g. Blume (Pederstrup) 113, 122
 Lützen, Christian. Overretssagfører (København) 112, 117
 Lützen, Christiane Dorteia (Knapstrupgaard) 91, 92
 Lützen, Frantz Møller. Godsforvalter (Pederstrup) 108, 109, 111, 113, 115, 122
 Lützen, Frederikke. Malerinde (Christianssæde) 115, 122
 Lützen, Hans Erhard Saaby. Gaardejer (Bønne) 93, 95, 96, 116, 122

- Lützen, Henriette, g. Schrøder (Holsteinborg) 112
 Lützen, Henrik, Godsfuldmægtig (Christianssæde) 105, 122
 Lützen, Jacobine f. Nielsen (Christianssæde) 93, 94, 122
 Lützen, Johan Martin, Godsforvalter (Christianssæde) 93 ff.
 Lützen, Julius 110, 111, 122
 Lützen, Louis Palle, Godsforvalter (Holsteinborg) 112, 113, 122
 Lützen, Louise Augusta f. Besser (Pederstrup) 97, 100, 122
 Lützen, Moritz, Organist (Saxkjøbing) 91, 122
 Lützen, Morten, Kandestøber og Organist (Rødby) 91, 122
 Lützen, Niels, Købmand (Rødby) 92, 96, 122
 Lützen, Niels Aagaard, Kunstmaler 93, 94, 102, 104
 Lützen, Oline f. Egebeck (Pederstrup) 109, 111, 115, 122
 Lützen, Ovidia (Bønned) 100, 103, 109, 111
 Lützen, Palle Christian, Overinspektør (Pederstrup) 96 ff.
 Lützen, Palline (Pederstrup) 101, 109, 111, 112
 Lützen, Palline g. Ottosen (Christianssæde) 94, 105, 106, 122
 Lützen, Thora g. Rievers 94, 105, 122
 Lützwow, Henning Ulrik, Stiftamtmand (Søholt) 194
 Læseforening, Falsters 571
 Læssøe, Anna Cathrina f. Lund, G. m. Kapellan (Maribo) 318
 Læssøe, Mads, Kapellan (Maribo) 315, 316, 318, 321
- Mackeprang, M.** Direktør (Nationalmuseet) 503
 Madsen, Bennike, Præst (Saxkjøbing) 340, 341
 Madsen, Peder, Soldat (Helgenæs) 377
 Madssen, Peder Kristian, Seminarist 59
 Madvig, Professor 305
 Magdalene, Sibylle, Prinsesse 188
 Magelting Skole 181
 Magnussøn, Lave, Byfoged (Saxkjøbing) 338
 Mahs, Ellen Hansdatter, G. m. Degn (Aastrup) 10
 Majbølle 216
- Marcussen, Mads, Gaardfæster (Hyldtofte) 474
 Marcussen, Peder, Parcellist (Bukkehave) 474
 Margrethe, Dronning 333
 „Maria“, Orlogsskib 531
 Maribo Amts økonomiske Selskab 573
 Maribo Domkirke 308—325
 Maribo Latinskole 41
 Maribo Sø 327
 Maribo Valgkreds 470 ff.
 Mattzen, Niels, Borgmester (Saxkjøbing) 339
 Meister, Johan, Borger (Saxkjøbing) 354
 Meltofte Birk 214
 Metz, Henrik, Tømrer (Sandby) 361 f.
 Meyer, Lærer (Rødby) 471
 Meyer, Christian Carl, Præst (Rødby) 471
 Meyer, Hans Jørgen, Byfoged (Maribo) 314
 Michelet, Fransk Historiker 300
 Mikkelsen, Johan, Gaardmand Sdr. Alslev) 180
 Minst, Hans Jensen, Byfoged (Maribo) 312
 „Mjølner“ (Skib) 509
 Mohr, Georg Mathias, Oberstløjtnant (Højbygaard) 314, 315, 316, 317, 323
 Moltke, V. Amtmand (Holbæk) 68
 Montelius, Oscar, Svensk Arkæolog 576
 Monterossi, Hans, Tolder (Maribo) 312, 313, 314, 321
 Monrad, D. G. Biskop 66, 72, 276, 295—307
 Mortensdatter, Ane, G. m. Lars Mortensen Smed (Skerris) 20
 Mortensdatter, Kirsten g. Ammentorp, Degnekone (Borre) 402
 Mortensen, Anders, Billedskærer (Odense) 194
 Mortensen, Anders, Præst (Saxkjøbing) 346
 Mortensen, Hans, Gaardfæster (Erikstrup) 474
 Moseby 2, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 548, 549
 Mule, Klokker (Saxkjøbing) 351
 Mule Hans, Præst (Dannemarre) 203

- Munk, Kaj. 189, 375—376, 577, 578
 Munk, Lise (g. m. Kaj Munk) 578
 Munkebo, N. K. N. Præst (Horbølev) 551
 Munthe af Morgenstjerne, Caspar Wilhelm, Stiftamtmand (Gammelegaard) 63
 Munthe, Casper, Konrektor 402
 Musenberg, Johan Henrik, Urmager (Maribo) 313, 316, 324
 Müller, Ane f. Madsdatter, G. m. Johan Müller (Maribo) 323
 Müller, Casper Christoffer, Kateket (Rødby) 471
 Müller, Ludvig Chr. Seminarieførstander 389
 Myssen, Grete, Gaardmandskone (Nr. Ørslev) 371
 Møller, Chr. D. Landinspektør (Skelstøfte) 94, 109, 269
 Møller, Skovrider (Christianssæde) 95
 Møller, Anna Birgithe (Maribo) 317
 Møller, Frederikke g. Lützen (Bønned) 95, 101, 116, 122
 Møller, Frederikke Cathrina f. Suhr, G. m. Præst (Taagerup) 320
 Møller, Johan, Købmand (Maribo) 311, 312, 323, 324
 Møller, Johan, Organist (Maribo) 319
 Møller, Jørgen (Vejringe Mølle) 16
 Møller, Kjeld, Geolog 369
 Møller, Mads, Selvejerhusmand (Bukkehave) 474, 477 f.
 Møller, Mathias, Præst (Taagerup) 317, 320
 Møller, P. Restauratør (Nykøbing F.) 489
 Møller, Poul Martin (Købølev) 62, 81
 Møller, Rasmus, Biskop (Købølev og Maribo) 70, 272, 273
 Møller, Søren, Færgemand (Borrehuset) 13
 Mørk, Peder, Kaptajn (Maribo) 310
 Mørk-Hansen, Mourits, Kateket, Politiker (Nykøbing F.) 448, 450, 451, 489 ff.
 Nakskov 183, 369, 376—377, 529
 Nakskov Fjord 499
 Nakskov Gymnasium 500
 Nakskov Havn 196, 502
 Nakskov Jødekirkegaard 573
 Nakskov Kirke 194
 Nakskov Latinskole 40 ff., 421, 425, 473
 Nakskov Realskole 572
 Nakskov Skibsværft 502
 Nakskov Sukkerfabrik 569
 Nakskov Synagoge 573
 Nakskov Torv 572
 Nakskov Valgkreds 452 ff.
 Nakskovsamiundet 376, 572
 Nationalmuseet 500, 503, 517, 576
 Neander, Jørgen Henrik (Maribo) 313, 321
 Nebbelunde 199
 „Neblesmeden“ 20
 Nebøllegaard 36
 Nebølle Skov 20, 36
 Nestius, Mikkell, Præst (Landedet) 56
 Niels, Konge 376
 Nielsdatter, Kirsten (Horslunde) 432, 436
 Nielsen, E. Lærer (Østøfte) 153
 Nielsen, Proprietær (Hvidkilde) 568
 Nielsen, Sognepræst, Professor (Toreby) 144, 145, 147
 Nielsen, Chr. Lærer (Lindet) 260, 262, 263
 Nielsen, Christen, Herredshovding (Glimminge) 404
 Nielsen, Christian, Gaardfæster (Sædinge) 474
 Nielsen, Gavert, Præst (Rubbeløkke) 93, 96, 278, 431
 Nielsen, Johan, Gaardmand (Charlottelund) 278
 Nielsen, Lars, Smed (Sdr. Alslev) 180
 Nielsen, Niels, Konstabel (Næs) 15
 Nielsen, Poul Gerner 382
 Nielsen, Rasmus: Valgene til den grundlovgivende Rigsforsamling paa Lolland-Falster 5. Oktober 1848 442—498
 Nielsen, Thyge, Gaardmand (Sdr. Alslev) 180
 Nielsen, Wigandine Karoline (g. Büchmann), Lærerkone (Charlottelund) 105, 278
 Nielstrup 347
 Norby, Margrethe, Abbedisse (Maribo) 325

Nordlunde Kirke 264
 Nordlunde Midsommertræ 187
 Norn, Otto. Museumsinspektør 188
 „Norske Løve“. Orlogsskib 530
 Nygaard, Fredrik. Forfatter 379
 Nyholm, A. M. J. Godseier (Frederiksdal) 363, 455
 Nyholm, Jens Brandt. Forpagter (Carlsfeld) 497
 Nyholm, L. F. C. Prokurator (København) 449, 451, 497 ff.
 Nykøbing F. Graabrødrekloster 188
 Nykøbing F. Kirke 188
 Nykøbing F. Latinskole 421
 Nykøbing F. Valgkreds 488 ff.
 Nysted 370
 Nysted Latinskole 41
 Næs 2, 12, 13, 14, 15, 18
 Næsgaard 2, 195
 Næsted, Frederik Vilhelm. Præst (Kippinge) 29
 Nøbbet Skole 263, 272
 Nøbbølle Skole (Ryde Sogn) 274, 275
 Nøjgaard, Niels. Præst. Dr. theol. 189, 375, 577, 578
 Nørreballe 205
 Nørregaard, Generalauditør. Professor 425
 Nørregaaard, Georg. Historiker 185
Obelitz, Konferensraad 425
 Odsbjerg, Frode. Provst (Søllested) 149
 Olesen, Hans. Gaardfæster. Politiker (Sædinge) 448, 449, 451, 454, 470, 481 ff.
 Olivarius, Sigurd. Stiftsprovst (Maribo) 149, 153
 Olrik, Axel. Professor 58
 Olsen, Chr.: En mærkelig Præst. 365
 Olsen, Gottsche Hans. Teatercensur 548
 Olsen, Jacob. Degn (Godsted) 44, 56
 Olsen, Peder Blicher. Konferensraad 548
 Olsen, Rasmus. Købmand (Saxkjøbing) 552
 Olstrup 373
 Oluf. Præst (Saxkjøbing) 346
 Olufsdatter, Barbara. Præstekone (Stokkemark) 92

Olufsen, Christian. Forstander. Forfatter (Næsgaard) 13
 Olufsen, Kristine. Borgerkone (Saxkjøbing) 345
 Olufsen, Stopher. Borger (Saxkjøbing) 345
 Oucken, Wilh. Tysk Historiker 541
 Opager Skov 577
 Oreby 327, 334, 342, 343, 344, 348, 355
 Orebygaard 11, 342, 344, 345, 346
 Orm, Niels. Skoleholder (Veiringe) 3, 12
 Orm, Nils. Sognefoged (Aastrup) 3
 Orm, Peder. Sognefoged (Aastrup) 3
 Orm, Rasmus. Sognefoged (Aastrup) 3
 Otto, Prins af Danmark 333
 Ottosen, Søren Peter. Godsforvalter (Christianssæde) 105, 106, 113, 118, 122
 Oure 2, 14
 Ourupgaard 372
 Oustrup 225
 Overgaard, Jørgen. Præst (Ønslev) 233, 234, 238
 Oxe, Albert. Lensmand (Aalholm) 343
 Oxe, Johan. Lensmand (Slotø) 525
 Oxe, Mette, G. m. Johan Oxe 525
 Oxe, Peder. Lensmand (Slotø) 525
 Oxenbøll, H. Forpagter (Rubbeløkke) 429
Palchow, Hans. Kaptajnlojtnant 310
 Paludan-Müller, Jens. Historiker 66, 67, 70, 71
 Paulsen, Provst 316, 318
 Peder, Degn (Saxkjøbing) 345
 Peder, Drost 331
 Pedersdatter, Bodil. Folkemindesamler (Radsted) 61, 64, 65, 70, 71, 77
 Pedersdatter, Ellen Marie. Lærerkone (Langesø) 265, 272
 Pedersen, Degn (Nordlunde) 264
 Pedersen, Hans. Gaardmand (Sdr. Alslev) 180
 Pedersen, Hans Jørgen. Lods (Borren) 13

- Pedersen, Jørgen. Gaardfæster (Olstrup) 474
 Pedersen, Lave. Skovrider (Maribo) 314, 315
 Pedersen, Niels. Hyrekusk 401, 402
 Pederstrup 91 ff., 180, 253, 386, 403, 406, 434, 544, 545, 565
 Perlestikker, Alhed (Maribo) 310
 Persdatter, Gundel (Hesnæs) 18
 Peter den Store 194, 198
 Petersen, Inspektør (Maribo) 319, 320, 321
 Petersen, Lærer (Gedesby) 572
 Petersen, Anna Poulina, G. m. Præst (Allerslev) 61, 62, 71, 76, 83
 Petersen, Arthur. Højskoleforstander 397
 Petersen, H. C. Fabrikant (København) 568
 Petersen, Jens, Borgmester (Maribo) 310
 Petersen, Laurits, Soldat (Aastrup) 16
 Petersen, Magnus (Nationalmuseet) 502, 511
 Petersen, N. Kæmner (Rødby) 471
 Petri, Axel, Ingeniør 196, 198, 199
 Pfeiffer, Brandinspektør (Maribo) 316, 317, 324
 Piled 373
 Ploug, Carl, Politiker 305
 Plum, Niels Munk, Biskop 149
 Pontoppidan, Kaptajn (Rødby) 471
 Pontoppidan, Stiftsfuldmægtig (Nykøbing F.) 490
 Pontoppidan, Erik, Birkedommer (Nykøbing F.) 32, 34, 236
 Præst, Lars Nielsen, Gaardmand (Stokkemarke) 247—252
 Præstevænget 2, 12
 Pærregaard, Peder Nicolajsen, Digingeniør (Væggerløse) 372
 Pöhler, W. Købmand (Rødby) 471
- Q**ualen, Benedicte von g. Reventlow 543, 544
- R**aa 217.
 Raa Midsommertræ 187
 Raagø Sund 182
 Radbjerg 576
 Radsted 354
 Rahbek, Knud Lyhne, Professor 62, 386
 Ramus, Christian, Provst 317, 318, 322
 Ramus, Jacob, Biskop 44, 51 403, 432, 435, 436
 Rantzau, Johan, Hærfører 341
 Rasch, Christen, Skoleholder (Vejringe) 12
 Rasmusdatter, Ane (Neblesmedien) 36
 Rasmussen, Konferentsraad (Nykøbing F.) 316
 Rasmussen, Lærer (Tirsted) 96
 Rasmussen, Lærer (Toreby) 146
 Rasmussen, Ane Katrine, Lærerkone (Mageltving) 273
 Rasmussen, Chr. Folkemindesamler 61
 Rasmussen, Christen, Gaardfæster (Østofte) 474
 Rasmussen, H. Underkorporal (Pilet) 155 ff.
 Rasmussen, Hans, Dragon (Moseby) 15
 Rasmussen, Hans, Gaardmand (Opager) 275
 Rasmussen, Hans, Lærer (Karleby F.) 96
 Rasmussen, Hans, Overlærer (Saxkjøbing) 498
 Rasmussen, Hans, Sognefoged, Politiker (Egense) 449, 451, 454, 489, 497, 498
 Rasmussen, Hans Edvard, Lærer (Tillitse) 189, 190
 Rasmussen, Jens, Gaardmand (Sdr. Alslev) 180
 Rasmussen, Jens, Hjulmand (Næs) 14
 Rasmussen, Jens, Tjenestekar (Ø. Kippinge) 25 ff.
 Rasmussen, Jeppe, Soldat (Moseby) 14
 Rasmussen, Karl, Lærer (Astrup) 195, 370
 Rasmussen, Niels (Nr. Vedby) 21
 Rasmussen, Ole, Gaardejer (Nr. Ørslev) 370 f.
 Rasmussen, Poul, Gaardejer (Højet) 572
 Rasmussen, Søren, Prokurator (København) 426
 Raun, Hans, Amtsforvalter (Nykøbing F.) 3
 Ravnsborg 151, 525

- Reé, B. Redaktør (Aalborg) 443
 Reedtz, Niels Juel 61, 68, 69, 70, 72
 Reersnæs 217
 Reifshale 85
 Reimer, Johan, Købmand (Maribo) 313, 315, 318, 322
 Reimer, Lauritz, Købmand (Maribo) 314, 322
 Reimer, Margrethe, G. m. Peder Knudsen Sølling (Maribo) 314
 Reimer, Mathias, Byfoged (Maribo) 315, 318, 319, 322
 Reimer, Peder Mogensén, Købmand (Maribo) 315
 Reimer, Søren, Byskriver (Maribo) 318, 322
 Reinhold, Arkitekt (Saxkjøbing) 357
 Rersø 328, 335, 339
 Resen, Peder Hansen, Historiker 377
 Reventlow, Annie (Frihedsminde) 97
 Reventlow, Charlotte (Frihedsminde) 97, 543
 Reventlow, Chr. B. Forfatter 394
 Reventlow, Chr. Ditlev Frederik, Statsminister 180, 181, 253 ff., 383—400, 415, 425, 434, 435, 436, 437, 440, 441, 535—547, 562
 Reventlow, Chr. Ditlev, Kammerherre (Christianssæde) 98, 99, 107, 543, 544, 563
 Reventlow, Christian Ditlev („den gode“) (Christianssæde) 185, 403, 406, 409, 535
 Reventlow, Christian Einar, Lensgreve (Pederstrup) 117
 Reventlow, Conrad (Christianssæde) 543
 Reventlow, Edvard (Christianssæde) 100, 544
 Reventlow, Einar (Christianssæde) 543
 Reventlow, Einar (Rudbjerggaard) 578
 Reventlow, Ernst (Christianssæde) 543
 Reventlow, Ferdinand, Lensgreve (Christianssæde) 96, 97, 107
 Reventlow, Frederik, Stiftamtmand (Nykjøbing F.) 196, 197, 577
 Reventlow, Johan Ludvig (Bræhetrolleborg) 255, 256, 262, 394, 396, 410, 425, 540, 544, 547
 Reventlow, Louise (Christianssæde) 543
 Reventlow, Ludvig (Christianssæde) 543
 Reventlow, Ludvig, Greve, Politiker (Skelstøfte og Rudbjerggaard) 569
 Reventlow, Malvine (Pederstrup) 545
 Reventlow, Sophie (Christianssæde) 543
 Reventlow-Museet 254
 Reusse, Dr. theol. 551
 Rhode, Peder, Provst (Utterslev) 45, 47, 51, 55, 432 ff.
 Rich, Johan (Maribo) 312
 Rievers, C. F. Fuldmægtig i Finansministeriet 105, 122
 Riise, Hans, Borger (Saxkjøbing) 345
 Ringberg, Oscar, Domorganist (Maribo) 150
 Ringsing, Chr. Gaardejer (Nagelsti) 71
 Riserup Præstegaard 185, 367
 Rochow, Friedrich Eberhard von, Tysk Skolemand 255
 Rode, Ole, Gaardmand (Gedesby) 451, 454, 490 ff., 497
 Rolighed, Klaus, Ridefoged (Lundegaard) 248 ff.
 Rosenkrantz, Palle (Krenkerup) 66, 70, 195
 Rosling, Jørgen H. Viceskoleinspektør (Maribo) 308, 321, 322, 324, 325
 Ross, Christian Wilhelm, Kordegn (Maribo) 308, 325
 Rothe, Tyge 389
 Rottbøll, Mette Kristine, G. m. Chr. Olufsen (Næsgaard) 13
 Roth, Cecilie, G. m. Byfoged Mathias Reimer (Maribo) 322
 Roth, Henrik, Provst (Maribo) 313, 315
 Roth, Povl Christian, Kordegn og Klokker (Maribo) 318
 Rousing, Johanne f. Munth, af Morgenstjerne (Gammelgaard) 61, 63, 71, 75
 Rozetsky, Blytækker 567
 Rubbeløkke Præstegaard 93, 96, 410, 411, 413, 414, 416, 417, 418, 420, 423, 427, 429
 Rudbjerggaard 211, 437, 578
 Rudolph, Sergent (Aastrup) 15
 Ruud, Skoleholder (Moseby) 11

- Ruus, Peder. Gaardfæster (Mag-
lemer) 474
Ryde Sogn 468
Ryde Station 382
Rye, Henrik Sørensen. Amtsskri-
ver (Maribo) 311, 312, 314, 316,
319, 321
Rye, Mathias (Maribo) 314, 321
Rützau, Forpagter (Priorskov)
146, 147
Rytter, Jens. Gaardmand (Vej-
ringe) 16, 17
Rødby 366, 471
Rødby Latinskole 41
Røde Led (Nr. Alslev) 34
Rørbæk 327, 338
Rørdam, Peter. Præst (Mern) 63
- S**aaaby, Niels. Præst (Errindlev)
92, 93
Saaby, Palline Kirstine Margre-
the g. Lützen (Rødby) 92, 122
Sadolin, Hans. Prokurist (Næs)
5, 12
Samuel, Nathan. Købmand (Rød-
by) 471
Sandby 191, 361—365
Sandergaarden (Nr. Alslev) 23
Sandgaard, Anna Bolette g.
Buntzen (København) 549
Sandler, Christian Levin. Hovme-
ster, Forfatter (Christianssæ-
de) 543
Sandvig, Ole Olsen. Færgemand
(Borren) 14
Sanny, Carl Frederik. Kapellan
(Maribo) 316
Satterup, Laurits. Provst (Dan-
nemarre) 46
Saxe 328
Saxkjøbing 19, 326 ff., 552
Saxkjøbing Latinskole 41
Saxkjøbing Valgkreds 481 ff.
Saxtorp 329 f.
Schade, Clemens. Rektor (Kø-
benhavn) 402
Schiern, Hans Christian. Præst
(Halsted) 319
Schierning, Niels Burman. Køb-
mand (Nykøbing F.) 549
Schindler. Rektor (Haderslev)
551
Schjøtt, Peter Ulrik Frederik.
Præst, Politiker (Askø) 464,
468
Schleppregrell, F. A. General 566
Schmidt, August F. Forfatter 176,
186
Schmidt, M. P. Valgmenigheds-
præst (Nr. Ørslev) 571
Schouboe. Proprietær (Alleen-
berg) 455
Schougaard, Peder Christian Er-
hard. Præst (Femø) 465
Schouw, J. Fr. Professor 305
Schrøder, Slagter 24
Schrøder, Anna Maria, G. m.
Præst (Aastrup) 7
Schrøder, Carl. Forpagter (Hol-
steinborg) 112, 117
Schrøder, Jens Pedersen. Skov-
rider (Christianssæde) 541
Schrøder, Ole. Redaktionssekre-
tær (Nakskov) 574
Schrøder, Ovidia f. Drewes (Lil-
lerød) 119
Schrøder, Peter. Forpagter (Fri-
hedsminde) 112
Schwantes, Tysk Arkæolog 219
Schwensen, Friderich. Herredsfog-
ed (Nakskov) 369 f.
Schwensen, Jens. Byfoged (Ny-
sted) 370
Schwensen, Sophus Waldemar.
Byfogedfuldmægtig (Nysted)
370
Schydt, Peder. Degn (Vester-
borg) 44, 56
Secher, Vilhelm Adolf. Arkivar
503
Sidelmand, Dorteia Augusta f.
Verner. Provstinde (Gloslunde)
315, 322
Sidelmann, Præst (Helliggeist)
401
Sidenius, Diderich Nikolaj Bli-
cher. Skolelærer, Folketings-
mand (Skovby) 227, 451, 454,
497
Sidenius, Johan Arnt (Maribo) 320
Sidenius, Julius. Brændevins-
brænder, Politiker (Nykøbing
F.) 448, 450, 451, 490 ff.
Sidenius, Knud B. Købmand (Ma-
ribo) 475 ff.
Sidenius, V. Sparekassedirektør
(Nykøbing F.) 198
Sigrid (Svend Estridsøns, Dat-
ter) 376
Simon, Knud. Skolemester (Ma-
ribo) 311
Simonsen, Ritmester (Maribo)
312

- Sinklair, Daniel. Skibsbygmester 530, 531
- Skaaning, Hans. Dragon (Moseby) 15, 17
- Skaaning, Mikkel (Moseby) 18
- Skaaning, Rasmus. Gaardmand (Moseby) 17
- Skaftø, Anders Lund. Forvalter (Vesterborg Saftstation) 565 ff.
- Skaftø, Anders Lund: Erindringer fra Vesterborg 565, 569
- Skaftø, Dorthea. Lærerinde (Maribo) 565
- Skelstøfte 112, 254, 565
- Skerris 20 ff.
- Skerris, Jens Larsen 20 ff.
- Skodsebølle Midsommertræ 187
- Skov, Dorthe (Havløkkegaard) 311, 312, 321, 322, 324
- Skov, Rasmus. Gaardmand (Ø. Kippinge) 25 ff.
- Skovlænge 205, 243
- Skrubbeltrang, Fridlev: Christian D. F. Reventlow, som danske Historikere har set ham 383—400
- Skydsgaard, Professor 149, 153
- Skytte, Hans. Gaardmand (Aastrup) 497
- Skytte, Hans. Sogneforstander (Ønslev) 230, 237
- Skytte, Niels (Næs) 14
- Skytte, Niels. Skoleholder (Vejringe) 12
- Skørringe 401 ff.
- Slotø, 499—534, 578
- Smed, Lars Mortensen. Gaardmand (Skerris) 20
- Smedesjøvlen (Slotø) 521
- Smith, Daniel Peter. Provst Horslunde og Sækkjøbing) 262, 264, 274, 353
- Smith, Jens Hansen. Præst (Moseby) 548
- Smith, Jens Jensen. Skoleholder (Vejleby) 420
- Soesmarke 351
- Sophie, Enkedronning 188, 212, 374, 526
- Sophie Magdalene. Dronning 536
- Spløth, Hans Nicolai. Degn (Birket) Kapellan (Tirsted) 44, 56, 415, 420, 430
- Spløthsminde (Tirsted) 96
- Staal, Niels. Købmand (Maribo) 318, 320
- Staal dyb Sejlrende 326, 327
- Stadager, Anne. G. m. Præst (Aastrup) 9
- Stadager, Claus. Degn (Aastrup) 8, 9
- Stadager, Peder Jørgensen. Præst (Aastrup) 4, 8
- Staffeldt von. Postmester (Nysted) 482
- Stampe, Professor 551
- Stampe, Henrik. Jurist 389
- Stauning, Anna f. Huulegaard. G. m. Præst (Maribo) 320
- Stauning, Anne Elisabeth f. Danchel. G. m. Præst (Maribo) 320
- Stauning, Jørgen. Præst (Maribo og Vaalse) 319
- Stauning, Marie (Maribo) 320
- Stauning, Morten Kirketerp. Studiosus (Maribo) 319
- Steen, Hans. Gaardfæster (Maglemer) 474
- Steen, Iver Nielsen. Gaardmand (Stokkemærke Skovhuse) 243 ff
- Steen, Ole Hansen. Gaardmand (Stokkemærke) 246
- Steenholt, Hans Jensen. Ridefoged (Nykøbing Amt) 311, 321
- Steenberg, Axel Overinspektør (Nationalmuseet) 578
- Steensen, Hans. Oberst (Frederiksdal) 311, 323
- Steensen, Jochum Frederik. Landsdommer 311, 323
- Steffensdatter, Ingeborg. G. m. Skolemester Knud Simon (Maribo) 311
- Steffensen, Peder. Gaardmand. Stænderdeputeret (Alstrup) 497
- Stiftsmuseet (Maribo) 574, 576
- „Stoffer-Ole“ (Gedesby) 564
- Stokkemærke 243—252
- Stokkemærke Midsommertræ 187
- Stolberg, Louise f. Reventlow. Grevinde 391, 539, 546
- Stolman, Margrethe 311
- Storm, Oberstløjtnant (Heslegaard) 12
- Stormfloden (1872) 572
- Strange. Forvalter (Pandebjerg) 226
- Strange, Evald. Gaardejer (Sdr. Alslev) 176
- Strange, Helene 20, 184
- Strange, Helene: Falsters Skræk 20—39
- Strange, Helene: Gamle nordfalsterske Gilder 281—289

Struwe, Wilhelm 358 f
 Stubbehave 2
 Stubbekøbing 8
 Stubbekøbing Valgkreds 497—498
 Sture, Thomas, Lensmand (Slotø) 525
 Stødstrup 225
 Støedt, Hans Frandsen, Præst (Rubbeløkke) 410, 411
 Suderballe 205
 Suhr, Amtsforvalter 246
 Suhr, Cathrine Margrethe g. Schiern, G. m. Præst (Halsted) 319
 Suhr, Christiane f. Christensen, G. m. Provst 319, 321
 Suhr, Dorteia Cathrina, G. m. Sognepræst Niels Hjorth (Vaabensted) 318
 Suhr, Echarid Christophier Hornemann, Købmand (Maribo) 319, 321
 Suhr, Frederikke Cathrine g. m. Sognepræst, Mathias Møller (Taagerup) 320
 Suhr, Hans Hornemann, Provst (Hunseby) 45, 55, 319
 Suhr, Maria, Præstedatter (Hunseby) 320, 321
 Sundby (Toreby Sogn) 192
 Svej, Jens, Skipper (Næs) 14
 Svends Høj (Svinsbjerg) 375
 Svendsen, Jacob, Degn (Stokkemærke) 245
 Svendsen, Jens, Daglejer (Gl. Haderslev) 369
 Svendsen, Niels, Skriver 572
 Svinsbjerg 375
 Sylow, Jokum Heinrich, Schæfer (Frederiksdal) 363
 Sædinge 366
 Sædinge-Runestenen 199
 Søgaard 109
 Søkilde, N. Rasmussen, Gaardejer, Forfatter 390
 Søllested 275
 Søllestedgaard 112
 Sølling, Degn (Skørringe) 420
 Sølling, Knud Pedersen, Fattigforstander (Maribo) 315, 316
 Sølling, Peder Knudsen, Købmand (Maribo) 314
 Sølling, Vibeke Christine, G. m. Apoteker Hoffmann (Maribo) 320
 Søndergaard, Skovfoged 82
 Sønderup, Købmand (Nakskov) 51

Sørensen, Andreas Ammentorp, Præst (Terslev) 418, 426
 Sørensen, Christen, Lærer (Langesø) 265 ff.
 Sørensen, Eggerthine Ammentorp 419
 Sørensen, Jens, Præst (Stadager-Nr. Kirkeby) 426, 428
 Sørensen, Margrethe f. Albretdatter, G. m. Borgmester (Maribo) 324
 Sørensen, Peter Christian, Lærer (Nøbbet) 272
 Sørensen, Sidsel f. Frantsdatter, G. m. Borgmester (Maribo) 324
 Sørensen, Søren, Borgmester (Maribo) 309, 320, 324
 Sørup (Falster) 225, 575
 Sørup Mølle (Falster) 21

Taarning, Niels Povl, Degn (Butterup) 549
 Taars Færgegaard 361, 364
 Taarup 575
 Tang, J. T. A. Seminarieforstander 389
 Tavsén, Hans 341
 Tesdorpf, Edward, Godsejer (Ourupgaard) 372
 Thage, Ane (Birket Fattiggaard) 180—181
 Theil, Jens Peter, Præst (Fuglse) 63
 Theil, Laur, Peter Sølling, Kapellan (Landet) 63, 70
 Theophili Lund 100
 Therkildsen, Jens Sophus, Kapellan (Birket) 180
 Thiellesen, Frederik Poggenberg, Færgemand (Gaabense) 561
 Thiellesen, Katrine Hedvid f. Kei (Gaabense Færgegaard) 552, 561
 Thiellesen, Sophia Christiana g. Koch, Præstekone (Horbelev) 552
 Thierry, Borgerrepræsentant (Nakskov) 455
 Thingsted, Dyr læge (Rødby) 471
 Thommesen, Enok, Kapellan (Stokkemærke) 248
 Thordrup, A., Forretningsfører (Nakskov) 183
 Thoring, Thomas Christian Poulsen, Kapellan (Tirsted), Sognepræst (Horslunde) 414, 432 ff.

- Thorlacius-Ussing, Viggo, Direktør (Ny Carlsbergfondens) 378
 Thorsen, Jens Larsen, Gaardmand (Sdr. Alslev) 180
 Thorsen, Mine, Folkemindesamler 60, 246
 Thorvaldsen, Bertel, 545
 Thue, Karen (Gedesby) 290, 563
 Thygesen, K. O.: Sækkjøbing gennem Tiderne 326—360
 Tillitse 211
 Tirsted 401 ff.
 Tirsted Kirke 539
 Tjørnebjerg 437, 438
 Tolken (Grund i Østersøen) 19
 Torebroen (Ønslev Sogn) 231
 Toreby 143 ff., 489
 Torkildstrup 180
 Torp, P. Borgerrepræsentant (Nakskov) 455
 Torrig Skov 181—182
 Toxværd, Karen, Folkemindesamler (Væggerløse) 60
 Trevitz, Hans Michelsen, Musiker (Maribo) 316, 324
 Trige, Søren, Prokurator 549
 Tritse, Johan Henrik, Borger (Sækkjøbing) 354
 Trojel, Jacob Kofoed, Præst (Nebbølunde) 429
 Trojel, T. Historisk Forfatter 148
 Tuderud (Taars Sogn) 216
 Tutein, P. A. Godsejer, Politiker (Marienborg) 387
 Tuxen, Fabrikant (Nakskov) 569
 Tyche, Jacob Hansen, Kapellan (Maribo) 310
 Tykatbanken (Sødinge) 199
- U**hrskov, Anders, Folkemindesamler 60
 Ulfeld, Flemming (Orebygaard) 344
 Ulfeld, Jacob (Orebygaard) 346
 Ulfeld, Leonore Christine 311, 322, 324, 325
 Ulfstand, Oluf Holgersen, Lensmand (Slotø) 525, 526
 Ulriksdal 211
 Ulslev, Vester 295 ff.
 Urne, Laurits, Landsdommer (Aalstrup) 325
 Urne, Margrethe, Abbedisse (Maribo) 325
 Ursin, Peder, Kapellan (Maribo) 312, 313, 314
 Utterslev 432
- V**aabensted 335, 338, 339, 343, 347
 Vaalse 32, 497
 Vaarskov 215, 217
 Vadspyd, Lavrids Madsen, Lensmand (Slotø) 525
 Wadum, Historiker 387
 Walbom, Handskemager (Rødby) 471
 Walbom, Caroline Amalie, Lærerkone (Langesø) 275
 Walbom, Hans, Væver (Nakskov) 275
 Valdemar Atterdag 151
 Valdemar Sejr 330, 332
 Valentinsen, Lars, Tjenestekarl (Ø. Kippinge) 28 ff.
 Wallenstein, Hærfører 533
 Walter, Købmand (Nakskov) 51
 Walter, Sophie Christine, G. m. Henrik Sørensen Rye (Maribo) 321
 Walther, Skræder (Rødby) 471
 Wanschler, Vilh., Professor 220
 Warnstedt, Ottonette von (Sorø) 536
 Vedby, Nørre 21, 367, 548, 552
 Wederkinck, Henrik, Provst (Ny-kjøbing F.) 552
 Wegner, Johan, Præst (Halsted) 447 ff., 492, 497, 498
 Vejleby 401 ff.
 Vejlemand, P.: Fra Sandby Sogn 361—365
 Vejlemann, Anders Jørgensen, Korporal 363 i.
 Vejlemann, Jes (Taars Færggaard) 364
 Vejringe 2, 10, 12, 16, 17
 Vejringe Mølle 16
 Wendt, Christian, Færgemand (Borrehuset) 13, 14, 18
 Wendt, Jens, Færgemand (Borrehuset) 13, 14
 Vennerslund 577
 Venstermand, Jørgen, Lensmand (Slotø) 525, 527
 Werlø, Peder, Sognepræst (Maribo) 316
 West, H. P. Sogneforstander, Krovært (Ønslev) 237, 238
 Vesten, Hans Christensen, Sognefoged (Stokkemarke) 249 ff.
 Vestensborg 370 i.
 Vesterborg 87, 403, 406, 414, 565—569
 Vesterborg Midsommertræ 187

- Vesterborg Saitation 565
 Vesterborg Seminarium 96
 Vett, L. E. V. Læge (Rødby) 471
 Wiberg, S. W. Historiker 410, 413, 415, 421
 Wiborg, Erik, Professor 439, 440, 441
 Wichfeld, Kammerherre (Engestofte) 66, 85
 Wichfeld, Oberstinde (Engestofte) 320
 Wichfeld, Jørgen, Godsejer (Engestofte) 368, 481 ff.
 Wichfeld, Monica (Engestofte) 382, 575
 Wichmand, Bertel (den ældre). Købmand (Odense) 368
 Wichmand, Bertel (den yngre). Købmand (Nykøbing F.) 368
 Wichmand, Elisabeth Sophia G. m. Degn (Karleby) 11
 Wichmand, Hans, Købmand (Odense) 368
 Wichmand, Rasmus Bertelsen Svitser Skoleholder (Ønslev) 5, 11
 Wichmann, Mette Cathrine g. m. Fattigforstander Knud Pedersen Sølling (Maribo) 318
 Widding, Ole, Magister 201, 366 f., 578
 Widding, Ole: Vesterballe og Østerballe i Dannemarre By 201—217
 Wiell, Claus 458, 460
 Wiese, J. Gaardmand (Urne) 456
 Vigsnæs 88
 Wiinholt, Christian Ditlev Clausen, Kapellan (Tirsted) 414
 Wiis, Katrine Magdalene g. Koch, Degnekone (Aastrup ved Haderslev) 561
 Wilcken, Andreas, Politifuldmægtig (Nykøbing F.) 24, 33, 454
 Wilhelm, Proprietær (Pandebjerg) 241
 Villumsen, Ole, Gaardmand (Nr. Ørslev) 370 f.
 Willumsen, Peder, Farver (Maribo) 314
 Willumsen, Peiter, Kirkevæрге (Maribo) 309
 Vindeby 87, 88
 Vindeholme 578
 Winther, Chr. 62, 70, 71, 73
 Winther, Niels, Præst (Saxkiøbing) 346
 Virket Sø 571, 574
 Wise, Chr. Slagter (Vesterborg) 566
 With, J. Borgerrepræsentant (Rødby) 471
 Wolck, Gabriel, Klokker og Kordegn (Saxkjøbing) 351
 Wolff, Nikolai, Maler 542, 543
 Wolschartzen, Anna Margrethe g. Grothe 318, 321
 Wolsing, Jens, Gaardeier (Holeby) 182, 199
 Wolsing, Jens: Mikmuskage 569—570
 Vrangagerhøj (Femø) 86
 Wulff, Frands G. Provst (Vesterborg) 87
 Wulff, P. W. Købmand (Stubbekøbing) 450, 497
 Vøhtz, Gartner (Pederstrup) 117
 Vøhtz, Albert, Kommandør i Flaaden 117
 Wøldike, Marcus, Dr. theol. 551, 522
- Z**achariae, George William, Præst (Landet) 577
 Ziensen, Vilhelm, Købmand (Nakskov) 566
 Zimmer, Anna, G. m. Byskriver Mathias Reimer (Maribo) 318, 322
 Zimmer, Ingeborg Dorthea, Datter af Præst (Dannemarre) 318
 Zimmer, Kristoffer, Præst (Dannemarre) 318
- Æ**belø = Slotø 525
- Ø**llgaard, Forvalter (Ny Kirstineberg) 224, 226
 Ønslev 11, 223—242
 Ønslev Skole 223, 225, 240 f.
 Ørslev, Nørre 370 ff., 571
 Ørslev, Nørre, Højskolen 571
 Ørsted, Hans Christian 402
 Østen, Carl, Forfatter (København) 537
 Østen, Carl: Julegilder og andre Gilder paa Sydfalster for 75 Aar siden 290—294
 Østen, Carl: Træk fra Gedesby omkring 1860 563—565
 Østen, Carl: Mindesten for C. D. F. Reventlow i Christianssæde Slotspark 562, 563
 Østofte 239, 248, 272, 474, 477
 Østofte Kirke 148—154